

T.C.
HATAY
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

TARİHİ COĞRAFYA YÖNÜYLE, 1841 TARİHLİ
NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BURDUR ŞEHİRİ VE
ÇEVRESİNİN NÜFUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Şerife GÜZEL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Bayram ÇETİN

Hatay - 2018

ONAY

Şerife GÜZEL tarafından hazırlanan “**TARİHİ COĞRAFYA YÖNÜYLE, 1841 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BURDUR ŞEHİRİ VE ÇEVRESİNİN NÜFUSU**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **COĞRAFYA ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

02/ 06 /2018

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Bayram ÇETİN (Tez Danışmanı - Başkan)	
Doç. Dr. Emin TOROĞLU (Üye)	
Doç. Dr. Tülay ÖCAL (Üye)	

Şerife GÜZEL tarafından hazırlanan “**Tarihi Coğrafya Yönüyle, 1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Burdur Şehri ve Çevresinin Nüfusu**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

“Tarihi Coğrafya Yönüyle, 1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Burdur Şehri ve Çevresinin Nüfusu” adlı yüksek lisans tez çalışmasına 2015 yılında başlanmıştır. 3 yıl süren büro ve saha çalışmalarının ürünü olan tez, tarihi coğrafya içerikli bir çalışmadır.

Yapılan bu tez, giriş ve 3 ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* kısmında; araştırma sahasının yeri ve sınırları, problemin durumu, tezin amacı, kapsamı ve önemi, çalışmanın safhaları ve başlıca yöntemleri, veri kaynaklarının özellikleri ve analizi, saha ile ilgili yapılmış olan çalışmalar, sahanın genel coğrafi özellikleri ve tarihi ele alınmıştır. Çalışmaya bu şekilde bir giriş yapıldıktan sonra, konunun daha iyi anlaşılması için *birinci bölümde*; Osmanlı Döneminde uygulanan nüfus politikaları ve nüfus tespit çalışmaları modern sayımlar öncesi dönem, modern sayımlar dönemi ve Cumhuriyet Dönemi nüfus sayımları olarak üç başlık altında incelenmiştir. Bu konulardan özellikle modern sayımlar dönemi asıl konu ile de ilişkili olduğu için çalışma açısından büyük bir önem arz etmektedir. Burada Osmanlı nüfus tespitine yönelik hükümetin yaptığı çalışmalar ve istatistik çalışmalarının ortaya çıkışı, nüfus tespitine yönelik çalışmaların sağladığı veriler ve nüfus sayımları ve nüfus defterleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu tasnif orijinal olması dolayısıyla önem arz etmektedir.

Çalışmanın *ikinci bölümünde*; Burdur ve çevresinde 19. yüzyılda nüfusun değişimi ve gelişimi incelenirken, ilk olarak 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan kısım ele alınmıştır. Daha sonra ise çalışma alanını da doğrudan ilgilendiren ve I. El kaynakların kullanıldığı 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında nüfusun gelişimi ve değişimi incelenmiştir. Son olarak ise konunun daha iyi anlaşılması için Cumhuriyet Dönemindeki duruma değinilmiştir. Tezimizin son kısmı ve asıl konusu olan *üçüncü bölümde* ise 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterindeki verilerin ışığında Burdur ve çevresinde nüfusun dağılışı üzerinde durulmuştur. Bu konu temelde 3 kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda genel idari yapı ve Burdur şehri ve çevresinin (kaza nüfusu) sancak içerisindeki yeri ele alınırken yerleşme konusuna değinilerek yerleşmelerin nüfusları incelenmiştir. Sonrasında ise yükselti basamaklarına göre nüfus dağılışı yapılarak nüfus yoğunluğu konusuna değinilmiştir. İkinci kısımda nüfusun demografik özellikleri cins ve yaş yapısı, bağımlılık durumu, eğitim, eşkâl,

maluliyet, ekonomik yapı, askerlik ve hane sayıları gibi başlıklar nüfus defterinden elde edilen veriler ışığında detaylı olarak ele alınmıştır. Son kısım olan üçüncü kısımda ise nüfus hareketleri konusu çerçevesinde doğumlar ve göçler üzerinde durulmuştur.

Tarihi Coğrafya alanında yapmış olduğum bu tez çalışmasında eksiklerim ve yanlışlarım olabilir. Bu konuda hocalarımın yol göstericiliği bana büyük bir azim ve şevk verecektir.

Ülkemizde henüz az çalışılmış bir alan olan tarihi coğrafya çalışmam hususunda beni teşvik eden ve yönlendiren, yüksek lisans eğitimim boyunca ilmi ve ahlaki olarak örnek olan, tezimin her aşamasında engin bilgisinden faydalanabilmem için hiçbir yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Bayram ÇETİN'e minnet ve şükran borçluyum. Kendilerine şükranlarımı arz ederim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim süresince ilmi ve ahlaki olarak yetişmeme katkı sağlayan Tarih ve Coğrafya Bölümlerindeki hocalarımın teşekkür ederim. Özellikle Tarih bölümü hocalarımın Dr. Öğretim Üyesi Sacit UĞUZ'a yüksek lisans öğrenimimde Osmanlıca alanında gelişmeme yardımcı olduğu için ve tezime sağladığı katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Coğrafya Bölümünde görev yapmakta bulunan Doç. Dr. Emin TOROĞLU hocama tezime yapmış olduğu katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Tezime olan yardımlarından dolayı başta İdris GÜN olmak üzere, Ümmügülsüm GÜLEKOĞLU'na, Merve ATICI'ya ve Elif DAĞLI'ya teşekkür ederim.

Yetişmem ve her türlü sorunla baş edebilmem hususunda maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem, babam ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak aynı yolda yürüdüğüm, tecrübeleri ile bana yol gösteren, daima anlayışlı olan, beni destekleyen ve hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen değerli nişanlım Dr. Öğretim Üyesi Sedat BİLİNİR'e şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Tarihi-coğrafya niteliği taşıyan bu araştırma, 1841 yılında Burdur ve çevresine (Burdur Kazası) ait olan demografik verileri tarihi coğrafyanın metotları nüfus coğrafyasının ilkeleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu bağlamda tez, nüfus coğrafyası temelinde tarihi coğrafya çalışması niteliğindedir. Çalışmada, 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle Burdur ve çevresinde yaşayan nüfusun zamansal değişimi ele alınırken 1841 defteri özelinde ise demografik özelliklerinin mekân ve zamandaki dağılışı ve yine bu dağılışı etkili olan doğal ve sosyo-ekonomik coğrafi faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın verileri büyük oranda ilgili dönemin I. El Kaynaklarından (arşiv vesikaları, salnameler, haritalar) oluşmakla birlikte döneme ait II. El Kaynaklar ve saha çalışmalarıyla desteklenmiştir. Araştırmada dönemin Osmanlı Arşiv belgeleri temel alınarak, Retrogressif ve Retrospektif yöntemler kullanılmıştır. Retrogressif yöntem ile Burdur ve çevresinin bugünkü nüfus özelliklerinden yola çıkılmış ve geçmişteki nüfusun coğrafi dağılışının ortaya konması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Retrospektif yöntemle de çalışma sahası dönemine uygun bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu iki yöntemle birlikte çalışma sahasının geçmişteki ve günümüzdeki nüfus yapısı karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile o günün genel coğrafi yapısı incelenerek, o gün resmedilmeye çalışılmıştır.

Burdur ve çevresine yönelik olan tezde, 1841 tarihli nüfus defterindeki demografik verilerin çeşitliliği belirlemiştir. Buna göre 1841 yılı itibariyle nüfus miktarı ve demografik özellikleri ilgili defter temelinde hazırlanmıştır. Bu değerlendirme yapıldıktan sonra salnamelerdeki ve Cumhuriyet Dönemindeki veriler de incelenerek bölge nüfusunun zaman içerisindeki değişim ve gelişimi açıklanmıştır. Ele alınan kaynaklardaki verilerden yola çıkarak söz konusu yıllarda Burdur ve çevresindeki değişim ve gelişim durumları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelenmiştir.

Ülkemizde Osmanlı nüfus defterlerini temel alarak idari ve yerleşme birimlerine yönelik tarihi coğrafya çalışması yok denecek kadar azdır. Tezimizin konusunu oluşturan 1841 tarihli Burdur nüfus defterinin coğrafi bakışla incelenmesi gerek mevcut literatürün zenginleşmesi, gerekse geleceğe yönelik yapılacak olası nüfus çalışmaları açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Coğrafya, Burdur Kazası, Nüfus, Nüfusun Dağılışı, Nüfus Hareketleri

ABSTRACT

This research, which has the characteristic of Historical Geography, The demographic data belonging to Burdur and its environs (Burdur District) in 1841 is to analyze the methods of historical geography in terms of principles of population geography. In this context, the thesis is the study of historical geography on the basis of population geography. In the study, the temporal change of the population living in Burdur and its environs as of the first half of the 19th century was considered, while the distribution of demographics in the place and time in 1841 book and the natural and socio-economical geographical factors which were effective in this distribution were tried to be revealed.

The data of the study is largely composed of the primary sources (archive files, salnameler, maps) of the relevant period with the formation of second hand resources and field work. Based on Ottoman archival documents Retrogressive and retrospective methods were used. By means of retrogressive method, it is aimed to reveal the geographical distribution of Burdur and its surrounding population from the current population characteristics. In addition to this, Retrospective method has been tried to be presented in an appropriate way to the study period. Together with these two methods, the population structure of the past and present is compared. In addition, this study examined the general geographical structure of that day and tried to depict it that day.

In thesis towards Burdur and its surroundings the diversity of the demographic data in the population book of 1841 it has determined. According to this, as of 1841 the population amount and demographic characteristics were prepared on the basis of the related book. After this evaluation has been made, the data on the salnames and the Republican Period were also examined and the change and development of the region's population over time were explained. In the course of these years, the changes and development of Burdur and its surroundings have been investigated within the reason-result relationship.

Historical geography study of administrative and settlement units based on Ottoman population books in our country is not enough to be studied. The burdur population book of 1841 which constitutes the subject of the thesis is examined from

a geographical point of view and it is important in terms of enrichment of the current literature and possible population studies for the future.

Keywords: Historical Geography, Burdur District, Population, Distribution of Population, Population Movements.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xxii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xxiv
KISALTMALAR	xxv

GİRİŞ

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları.....	3
2. Problemin Durumu	8
3. Tezin Amacı, Kapsamı ve Önemi.....	9
4. Çalışmanın Safhaları ve Başlıca Yöntemleri	11
5. Veri Kaynaklarının Özellikleri ve Analizi	13
5.1. 1841 Tarihli Nüfus Defterinin ve Konya Vilayet Salnamelerinin Tanıtımı 15	
5.1.1. 1841 Tarihli Nüfus Defteri.....	15
5.1.2. Konya Vilayet Salnameleri	23
6. Saha ile İlgili Yapılmış Tarihi ve Coğrafi Çalışmalar	24
6.1. Tarih Çalışmaları.....	24
6.2. Coğrafya Çalışmaları.....	27
7. Burdur ve Çevresinin Genel Coğrafi Özellikleri.....	30
8. Burdur Şehri ve Çevresinin Tarihi.....	35

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE UYGULANAN NÜFUS POLİTİKALARI VE NÜFUS TESPİT ÇALIŞMALARI

1.1. Modern Sayımlar Öncesi Dönem.....	42
1.1.1. Tahrir Defterleri	44
1.1.2. Avarız Defterleri	47
1.1.3. Cizye Defterleri	49
1.2. Modern Sayımlar Dönemi	50
1.2.1. Osmanlı Nüfus Tespitine Yönelik Hükümetin Yaptığı Çalışmalar ve İstatistik Çalışmalarının Ortaya Çıkışı	50
1.2.2. Nüfus Tespitine Yönelik Çalışmaların Sağladığı Veriler	54
1.2.3. Nüfus Sayımları ve Nüfus Defterleri	59
1.2.3.1. 1831 Nüfus Sayımı.....	60
1.2.3.2. 1844 Nüfus Sayımı.....	62
1.2.3.3. 1866 Nüfus Sayımı.....	63
1.2.3.4. 1874 Nüfus Sayımı.....	64
1.2.3.5. 1881/1882 Nüfus Sayımı.....	65
1.2.3.6. 1905/1906 Nüfus Sayımı.....	67
1.2.3.7. 1914 Nüfus Sayımı.....	68
1.2.3.8. 1917 Nüfus Sayımı.....	69
1.2.4. Salnamelerin (Yıllıklar) Nüfus Çalışmalarındaki Yeri	70
1.2.5. Temettüat Defterleri	71
1.3. Cumhuriyet Dönemi Nüfus Sayımları.....	74

İKİNCİ BÖLÜM

BURDUR VE ÇEVRESİNDE XIX. YÜZYILDA NÜFUSUN DEĞİŞİMİ VE GELİŞİMİ

2.1. 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Burdur ve Çevresinin Nüfusu.....	76
2.2. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın Başlarında Burdur Nüfusu.....	79

2.3. Cumhuriyet Dönemi Burdur Nüfusu 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**1841 NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BURDUR VE ÇEVRESİNDE NÜFUSUN
DAĞILIŞI**

**3.1. Genel İdari Yapı ve Burdur Şehri ve Çevresinin (Kaza Nüfusu) Sancak
İçerisindeki Yeri 93**

3.1.1. Burdur ve Çevresinde Başlıca Yerleşme Tipleri ve Nüfusun Yerleşme
Tiplerine Göre Dağılışı 95

3.1.1.1. Şehir Yerleşmeleri 97

3.1.1.2. Kır Yerleşmeleri 108

3.1.1.2.1. Köy (Karye) 111

3.1.1.2.2. Çiftlik 118

3.1.1.2.3. Konar-göçerler (Cemaat, Taife) 126

3.1.2. Şehir (Mahallelere Göre) ve Kır Yerleşmelerine Göre Nüfusunun Dağılışı
134

3.1.2.1. Şehir Nüfusunun Dağılışı 136

3.1.2.2. Kır Nüfusunun Dağılışı 138

3.1.3. Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusun Dağılışı 141

3.1.4. Nüfus Yoğunluğu 143

3.2. Nüfusun Demografik Özellikleri 147

3.2.1. Cins ve Yaş Yapısı 147

3.2.1.1. Burdur Şehrinde Yaşayanların Yaş Yapısı 151

3.2.1.1.1. Burdur'da Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Yaş Yapısı 151

3.2.1.1.2. Burdur'da Yaşayan Gayrimüslim Erkeklerin Yaş Yapısı 152

3.2.1.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanların Yaş Yapısı 154

3.2.2. Nüfusun Bağımlılık Durumu 155

3.2.2.1. Burdur Şehrinde Yaşayan Nüfusun Bağımlılık Durumu 160

3.2.2.1.1. Burdur'da Yaşayan Müslüman Nüfusun Bağımlılık Durumu . 160

3.2.2.1.2. Burdur'da Yaşayan Gayrimüslim Nüfusun Bağımlılık Durumu	163
3.2.2.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Nüfusun Bağımlılık Durumu	165
3.2.3. Eğitim Durumu	167
3.2.4. Eşkâl.....	179
3.2.4.1. Boy Özellikleri.....	179
3.2.4.2. Sakal ve Bıyık Özellikleri	182
3.2.5. Maluliyet/ Engel Durumu	186
3.2.6. Ekonomik Yapı ve Meslekler.....	193
3.2.6.1. Burdur Kazası Nüfusunun Ekonomik Yapısı ve Mesleklere Göre Sektörel Dağılımı (1841).....	197
3.2.6.2. Burdur Nüfusunun (Müslüman Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı (1841).....	207
3.2.6.2.1. Burdur'da Yaşayan Gayrimüslim Nüfusun (Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı.....	215
3.2.6.3. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanların Ekonomik Yapısı ve Meslekleri.....	222
3.2.6.4. Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Müslüman Nüfusun (Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı.....	223
3.2.6.4.1. Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Gayrimüslim Nüfusun (Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı.....	230
3.2.7. Askerliğe Uygun Olan Nüfus.....	231
3.2.8. Hane Sayısı ve Büyüklüğü	239
3.2.8.1. Burdur Şehrinde Yaşayanların Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri	242
3.2.8.1.1. Müslüman Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri	242
3.2.8.1.2. Gayrimüslim Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklüğü.....	245
3.2.8.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanların Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri.....	247

3.2.8.2.1. Kırsal Yerleşmelerde Yerleşik Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri.....	248
3.2.8.2.2. Kırsal Yerleşmelerde Konar-göçer Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri.....	252
3.3. Nüfus Hareketleri.....	253
3.3.1. Doğumlar	253
3.3.2. Göçler.....	260
3.3.2.1. Burdur Şehrinden Dışarıya Olan Göçler	261
3.3.2.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçler	265
3.3.2.3. Dışarıdan Burdur Kazası'na Yönelik Göçler	267
3.3.2.3.1. 1841 Defterine Göre Olan Göçler	268
3.3.2.3.2. 1841'den Önce Olan Göçler.....	268
3.3.2.4. Burdur Kazası İçindeki Göçler.....	271
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	275
KAYNAKÇA	287

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Burdur Kazası ile ilgili BOA'dan Alınan Defter ve Vesikaların Listesi	15
Tablo 2: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterindeki Yerleşmeler	22
Tablo 3: 15 ve 16. Yüzyılda Burdur'un Nüfusu.....	77
Tablo 4: 15 ve 16. Yüzyılda İsimleri Tahrir Defterlerinde Geçen Mahalleler.....	78
Tablo 5: 15 ve 16. Yüzyılda Burdur Kır Nüfusu.....	79
Tablo 6: Osmanlı Devleti ve Burdur Kazası'nın 1831-1914 Yılları Arasındaki Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	80
Tablo 7: 1831-1914 Yılları Arasında Burdur Kazası Nüfusunun Gelişimi	81
Tablo 8: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Burdur Kazası Nüfusu	84
Tablo 9: 1868-1883 Yılları Burdur Kazası Nüfusu.....	85
Tablo 10: Burdur Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusunun 1888-1914 Yılları Arasındaki Görece Genel Seyri.....	86
Tablo 11: Toplam Nüfus ve Cins Oranlarının 1888-1914 Yılları Arasındaki Genel Durumu	87
Tablo 12: Burdur Merkez İlçe Nüfusu ile Burdur İl Nüfusu ve Türkiye Nüfusunun 1927-2000 Yılları Arasındaki Yıllık Nüfus Artış Oranları	89
Tablo 13: 1927-2015 yılları Arasında Burdur Merkez İlçenin Nüfusunun Gelişimi	90
Tablo 14: 1831 Yılında Burdur ve Çevresinin (Burdur Kazası) Eyalet ve Sancak İçindeki Oranı.....	95
Tablo 15: Burdur Kazası'ndaki Köy Yerleşmelerinin Kurulduğu Yerler.....	115
Tablo 16: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Yerleşmelere Göre Dağılışı (1841)	135
Tablo 17: Şehir Nüfusunun Etnik ve Dini Yapılarına Göre Dağılışı (1841)	136
Tablo 18: Burdur Nüfusunun (Erkek) Mahallelere Göre Dağılışı (1841).....	137
Tablo 19: Burdur Kazası Kır Nüfusunun Yerleşme Birimlerine Göre Dağılışı (1841)	138
Tablo 20: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Karyelere Göre Dağılışı (1841)	139
Tablo 21: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Çiftlik Yerleşmelerine Göre Dağılışı (1841).....	140
Tablo 22: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Konar-göçer Cemaatlere Göre Dağılışı (1841).....	140

Tablo 23: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Konar-göçer Taifelere Göre Dağılışı (1841).....	141
Tablo 24: Burdur Kazası'ndaki Yerleşme ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı (1841)	143
Tablo 25: Burdur Şehrinde Mahallelere Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1841).....	145
Tablo 26: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	149
Tablo 27: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	151
Tablo 28: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	153
Tablo 29: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerdeki Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	155
Tablo 30: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı.....	157
Tablo 31: 1841 yılına göre Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Yaş Tasnifi	159
Tablo 32: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı	161
Tablo 33: 1841 yılına göre Burdur Şehrinde Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Yaş Tasnifi	162
Tablo 34: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı	163
Tablo 35: 1841 yılına göre Burdur Şehrinde Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Yaş Tasnifi	164
Tablo 36: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Geniş Aralıklı Dağılımı	165
Tablo 37: 1841 yılına göre Burdur Kırsal Yerleşmelerindeki Müslüman Erkek Nüfusun Yaş Tasnifi	167
Tablo 38: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Nüfusun (Müslüman) Şehir ve Kır Yerleşmelerine Göre Dağılımı (1841)	170
Tablo 39: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Nüfusun Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı (1841).....	171
Tablo 40: Burdur Kazası'nda Eğitimli Nüfusun Unvanları ve Mesleklerinin Şehir ve Kır Yerleşmelerine Göre Dağılımı (1841).....	172
Tablo 41: Eğitimli (Müslüman) Nüfusun Mahallere Göre Dağılımı (1841).....	173

Tablo 42: Burdur'da 19. Yüzyıl'da Mevcut Olan Medrese, Mektep ve Muallimhaneler	175
Tablo 43: Eğitilmiş Erkek (Müslüman) Nüfusun Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı (1841).....	177
Tablo 44: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Boy Durumları (1841).....	180
Tablo 45: Burdur Müslüman Mahallelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Boy Durumları (1841).....	181
Tablo 46: Burdur Kazası'nda Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Boy Durumları (1841)	182
Tablo 47: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841)	183
Tablo 48: Burdur Müslüman Mahallelerdeki Nüfusun Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841).....	184
Tablo 49: Burdur'daki Müslüman Kırsal Yerleşmelerin Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841).....	185
Tablo 50: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841).....	186
Tablo 51: Burdur Kazası'nda Engelli Erkek Nüfusun Şehir, Kır ve İnanç Gruplarına Göre Dağılımı (1841).....	187
Tablo 52: Burdur Kazası'nda Yaşayan Erkek Nüfusun Engel Durumlarına Göre Dağılımı (1841).....	188
Tablo 53: Burdur'daki Müslüman Mahallelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Maluliyet/Engel Durumu (1841).....	189
Tablo 54: Burdur Kazası'ndaki Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Maluliyet/Engel Durumu (1841).....	191
Tablo 55: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Maluliyet/Engel Durumu (1841).....	193
Tablo 56: Burdur Kazası'nda Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841).	197
Tablo 57: Burdur'da Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841).....	198
Tablo 58: Hizmetler Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı	201
Tablo 59: Sanayi Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı	203
Tablo 60: Ticaret Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı	205

Tablo 61: Tarım Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı	206
Tablo 62: Burdur'da Çalışan Müslüman Erkek Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841).....	207
Tablo 63: Burdur'da Hizmetler Sektöründe Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841).....	209
Tablo 64: Burdur'da Sanayi Sektöründe Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841).....	212
Tablo 65: Burdur'da Ticaret Sektöründe Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841).....	214
Tablo 66: Burdur'da Tarım Sektöründe Çalışan Müslüman Nüfusun Tarım Faaliyetlerine Göre Dağılımı (1841).....	214
Tablo 67: Burdur'da Hangi Sektörde Çalıştığı Tespit Edilemeyen Müslüman Erkeklerin Meslekler ve Sayıları (1841).....	215
Tablo 68: Burdur'da Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841).....	215
Tablo 69: Burdur'da Ticaret Sektöründe Çalışan Gayrimüslim Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841).....	218
Tablo 70: Burdur'da Sanayi Sektöründe Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841).....	218
Tablo 71: Burdur'da Hizmetler Sektöründe Çalışan Gayrimüslim Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841).....	219
Tablo 72: Burdur'da Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılımı (1841).....	220
Tablo 73: Burdur'da Gayrimüslim Rum Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılımı (1841).....	221
Tablo 74: Burdur'da Gayrimüslim Ermeni Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılımı (1841)	222
Tablo 75: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Çalışan Nüfusun (Erkek) Sektörlere Göre Dağılımı (1841).....	223
Tablo 76: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Tarım Sektöründe Çalışan Müslüman Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841).....	225
Tablo 77: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Hizmetler Sektöründe Çalışan Müslüman Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841).....	226

Tablo 78: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Diğer Sektörlerde Çalışan Müslüman Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841).....	227
Tablo 79: Hizmetler Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı.....	229
Tablo 80: Hizmetler Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı.....	229
Tablo 81: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)	230
Tablo 82: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841).....	231
Tablo 83: Burdur Kazası'nda Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfus (1841)	234
Tablo 84: Burdur'da Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfus (1841).....	236
Tablo 85: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfus (1841).....	238
Tablo 86: Burdur Kazası'nda Hane Sayıları ve Oranlarının Şehir, Kır Nüfusu ve İnanç Gruplarına Göre Dağılımı (1841).....	240
Tablo 87: Burdur Kazası (Erkek Nüfusa göre) Hane Büyüklüklerine Göre Hane Sayılarının Dağılımı (1841)	241
Tablo 88: Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı (1841).....	242
Tablo 89: Burdur'daki Müslüman Nüfusun Mahallelere Göre Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)	244
Tablo 90: Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841).....	245
Tablo 91: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Mahalle ve Taifelere Göre Ortalama Hane Büyüklüğü (1841).....	247
Tablo 92: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841).....	248
Tablo 93: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)	250
Tablo 94: Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Konar-göçer Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)	252

Tablo 95: 1841 yılı Burdur Kazası'ndaki Ham Doğum Oranlarının Kır ve Şehir Nüfusuna Göre Durumu	255
Tablo 96: 1841 yılı Burdur Kazası'ndaki Ham Doğum Oranlarının Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusuna Göre Durumları	255
Tablo 97: Burdur Kazası Mahallelerinde Ham Doğum Oranı (1841)	257
Tablo 98: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Ham Doğum Oranları (1841)	259
Tablo 99: Burdur Şehrinde Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Kaza Dışına Olan Göçleri ve Nedenleri (1841).....	262
Tablo 100: 1841 yılında Burdur'da Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Dışarıya Olan Göçlerinin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı	264
Tablo 101: Gayrimüslim Nüfusun Burdur Dışına Göçleri (1841)	265
Tablo 102: Burdur'un Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçler	266
Tablo 103: Burdur'un Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçlerin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı.....	267
Tablo 104: 1841 Defterine Göre Burdur Kazası'na Dışardan Olan Göçler.....	268
Tablo 105: 1841 Yılından Önce Burdur Kazası'na Olan Müslüman Nüfusun Göçleri	269
Tablo 106: 1841 Yılından Önce Burdur Kazası'na Olan Gayrimüslim Nüfusun Göçleri.....	271
Tablo 107: 1841 Öncesinde Burdur Kazası'nda Kırdan Şehre Olan Göç.....	272
Tablo 108: 1841 Öncesinde Burdur Kazası'nda Kırdan Kıra olan Göç	273

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Burdur Kazası Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Seyri	81
Şekil 2: Burdur Kazası Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Seyri	82
Şekil 3: Burdur Kazası'ndaki Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusun Toplam Nüfusa Oranının 1888-1914 Yılları Arasındaki Seyri.....	86
Şekil 4: 1888, 1893 ve 1906 Yıllarında Burdur ve Çevresinin, Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusunun Cins Oranlarının Yıllara Göre Görece Seyri.....	88
Şekil 5: Burdur Merkez İlçesinin Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Gelişim Seyri	90
Şekil 6: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Yerleşmelere Göre Dağılışı (1841). 135	
Şekil 7: Şehir Nüfusunun Etnik ve Dini Yapılarına Göre Dağılışı (1841).....	136
Şekil 8: Burdur Nüfusunun (Erkek) Mahallelere Göre Dağılışı (1841)	137
Şekil 9: Burdur Kazası Kır Nüfusunun Yerleşme Birimlerine Göre Dağılışı (1841)	138
Şekil 10: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfus Piramidi.....	150
Şekil 11: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkeklerin Nüfus Piramidi.....	152
Şekil 12: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkeklerin Nüfus Piramidi.....	153
Şekil 13: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerdeki Erkeklerin Nüfus Piramidi.....	155
Şekil 14: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı	158
Şekil 15: 1841 yılına göre Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi	159
Şekil 16: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı	161
Şekil 17: 1841 Yılına Göre Burdur Müslüman Nüfusunun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi	162
Şekil 18: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkeklerin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi.....	163
Şekil 19: 1841 Yılına Göre Burdur Gayrimüslim Nüfusunun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi	164
Şekil 20: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Geniş Aralıklı Dağılımı	166

Şekil 21: 1841 Yılına Göre Burdur Kırsal Yerleşmelerindeki Müslüman Nüfusun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi.....	167
Şekil 22: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Erkek Nüfusun (Müslüman) Şehir ve Kıra Göre Dağılımı (1841).....	170
Şekil 23: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Nüfusun Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı	171
Şekil 24: Eğitimli Erkek (Müslüman) Nüfusun Mahallere Göre Dağılımı (1841)..	174
Şekil 25: Eğitimli Erkek (Müslüman) Nüfusun Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı (1841).....	178
Şekil 26: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Boy Durumlarına Göre Dağılımı (1841).....	180
Şekil 27: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Özelliklerine Göre Dağılımı (1841).....	184
Şekil 28: Burdur Müslüman Mahallelerdeki Nüfusun Sakal ve Bıyık Özelliklerine Göre Dağılımı (1841).....	185
Şekil 29: Burdur'daki Müslüman Kırsal Yerleşmelerin Sakal ve Bıyık Özelliklerine Göre Dağılımı (1841).....	185
Şekil 30: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Sakal ve Bıyık Özelliklerinin Dağılımı (1841).....	186
Şekil 31: Burdur Kazası'nda Yaşayan Erkek Nüfusun Engel Durumlarına Göre Dağılımı (1841).....	188
Şekil 32: Burdur Kazası'nda Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)..	197
Şekil 33: Burdur'da Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)	199
Şekil 34: Burdur'da Çalışan Müslüman Erkek Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841).....	207
Şekil 35: Burdur'da Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Sektörlere Göre Oransal Dağılımı (1841).....	216
Şekil 36: Burdur'da Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841)	220
Şekil 37: Burdur'da Gayrimüslim Rum Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılışı (1841).....	221
Şekil 38: Burdur'da Gayrimüslim Ermeni Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılışı (1841).....	222

Şekil 39: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Çalışan Nüfusun (Erkek) Sektörlere Göre Dağılımı (1841).....	223
Şekil 40: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841).....	231
Şekil 41: Burdur Kazası'nda Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfusun Dağılımı (1841).....	235
Şekil 42: Burdur'da Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfusun Dağılımı (1841).....	237
Şekil 43: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfusun Dağılımı (1841)	239
Şekil 44: Burdur Kazası'nda Şehir, Kır Nüfusu ve İnanç Gruplarına Göre Hanelerin Oransal Dağılımı (1841)	240
Şekil 45: Burdur Kazası (Erkek Nüfusa göre) Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841).....	242
Şekil 46: Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841).....	243
Şekil 47: Burdur'daki Müslüman Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Mahallelere Göre Dağılımı (1841).....	245
Şekil 48: Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841).....	246
Şekil 49: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Mahalleler ve Taifelere Göre Dağılımı (1841)	247
Şekil 50: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841).....	249
Şekil 51: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Dağılımı (1841).....	251
Şekil 52: Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Konar-göçer Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Dağılımı (1841).....	253
Şekil 53: Burdur Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Ham Doğum Oranları (1841)	256
Şekil 54: Burdur Kazası'ndaki Kırsal Yerleşmelerin 1841 Yılı Doğum Oranları... 260	
Şekil 55: 1841 yılında Burdur'da Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Dışarıya Olan Göçlerinin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı	264

Şekil 56: Burdur'un Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçlerin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı.....	267
--	-----

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinin Örnek Alınmış Bir Sayfa (Receb Mahallesi)	17
Fotoğraf 2: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinin Örnek Alınmış Bir Sayfa Odaklanılmış (Receb Mahallesi).....	18
Fotoğraf 3: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinde Gayrimüslimlerin Kayıt Şekline Örnek Bir Sayfa (Rumyan Mahallesi).....	20
Fotoğraf 4: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinde Gayrimüslimlerin Kayıt Şekline Örnek Bir Sayfa Odaklanılmış (Rumyan Mahallesi)	21
Fotoğraf 5: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinde Gayrimüslimlerin Kayıt Şekline Örnek Defterin Son Sayfası	21
Fotoğraf 6: Burdur Gölü	34
Fotoğraf 7: Burdur Şehrinin 12. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Gelişim Gösterdiği Alan.....	40
Fotoğraf 8: Burdur Gölü Çevresinde Gelişim Göstermekte Olan Burdur Şehri	40
Fotoğraf 9: Cami-i Kebir ve Pazar Mahallesi.....	99
Fotoğraf 10: Burdur Şehrindeki Cami-i Kebir ve Çevresi.....	100
Fotoğraf 11: Burdur Şehrindeki Cami-i Kebir Çevresindeki Çarşı	101
Fotoğraf 12: Cami-i Kebir Çevresindeki Vakıf Binaları	102
Fotoğraf 13: Burdur Şehrinde Eski Bir Mahalle.....	103
Fotoğraf 14: Burdur Şehrinde Eski Bir Mahalle.....	105
Fotoğraf 15: Burdur Zafer Mahallesindeki Gayrimüslim Kilisesi	106
Fotoğraf 16: Geçmişte Burdur'da Gayrimüslim Nüfusun Yaşadığı Mahalle.....	107
Fotoğraf 17: Depresyon Tabanında Yer Alan Yazı Karyesinden Bir Görünüş (Yazıköy).....	115
Fotoğraf 18: Plato Düzlüklerinde-Plato Tepelik Alanlarında Yer Alan Büğdüz Karyesinden Bir Görünüş (Büğdüz Köyü).....	116
Fotoğraf 19: Plato Düzlüklerinde-Plato Tepelik Alanlarında Yer Alan Kurna Karyesinden Bir Görünüş (Kurna Köyü)	116
Fotoğraf 20: Depresyon Yamaçlarında Kurulmuş Olan Yassıgüme Karyesi (Yassıgüme Köyü)	117
Fotoğraf 21: Yassıgüme Köyü Yerleşme Çekirdeği.....	118

Fotoğraf 22: Çine Çiftliğinden Bir Görünüm (Çine Köyü)	123
Fotoğraf 23: Taşkapı Çiftliğinden Bir Görünüm (Taşkapı Köyü)	124
Fotoğraf 24: Marmara Çiftliğinden Bir Görünüm (Güneyyayla Köyü)	124
Fotoğraf 25: Sarıova Çiftliğinden Bir Görünüm (Sarıova Köyü).....	125
Fotoğraf 26: Bayındır Çiftliğinden Bir Görünüm (Bayındır Köyü)	126
Fotoğraf 27: Kavacık Cemaatinin Bulunduğu Köyden Bir Görünüş (Kavacık Köyü)	131
Fotoğraf 28: Cinbilli Cemaatinin Bulunduğu Köyden Bir Görünüm (Cinbilli Köyü)	132
Fotoğraf 29: Karacalı Cemaatinin Bulunduğu Köy (Karaçal Köyü).....	133
Fotoğraf 30: Karacalı Cemaati Sakinleri İle Mülakat (Karaçal Köyü).....	133
Fotoğraf 31: Ayan Fahreddin Ağa'nın Sarıova Çiftliğinde Mevsimlik Olarak Kullandığı Konut.....	225
Fotoğraf 32: Yazı Köyünden Bir Görünüş	230

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Burdur Kazası ve Çevresindeki İdari Alanlar (Haritanın üstünde yazan açıklamalar: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Matbaasında Tab' Olunmuştur. H.1328/M. 1910/1911- Mikyas: 1: 200.000 Yani bir santimetre iki kilometredir.).....	4
Harita 2: Burdur ve Çevresinin Lokasyon Haritası	5
Harita 3: Burdur ve Çevresinin Topoğrafya Haritası	7
Harita 4: Burdur ve Çevresi Nüfusunun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı (1841).....	1421
Harita 5: Burdur Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu (1841).....	146
Harita 6: Burdur Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu (1841).....	147

KISALTMALAR

ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

Bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C.: Cilt

C.DH.: Cevdet Dahiliye

D.CMH.d.: Cizye Muhasebesi Kalemî Defterleri

D.CRD.d.: Ceride Odası Defteri

DH.EUM.KLU: Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî Müdüriyeti

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî

DİE: Devlet İstatistik Kurumu

H.: Hicri

ha.: hektar

IRCICA: İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

Km: Kilometre

Km²: Kilometre Kare

m.: Metre

M.: Miladi

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

MAD.d.: Maliyeden Müdevver Defter

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

mm: milimetre

MVL: Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri

NFS.d.: Nüfus Defteri

No: Numara

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

s.: Sayfa

S.: Sayı

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SVK: Salname-i Vilayet-i Konya

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TTK: Türk Tarih Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

vb.: ve benzeri

Z.: Zilhicce

GİRİŞ

Coğrafya biliminin bir alt dalı olan tarihi coğrafya, Türkiye’de çok yeni ve araştırılmamış bir saha olmakla birlikte coğrafya içinde özel bir yere sahiptir. Tarihi coğrafya, modern coğrafya metotlarıyla tarihi eleştirileri bir araya getirmektir. Yani tarihi coğrafyanın asıl rolü geçmişin coğrafyasını yeniden inşa etmektir. Bunu yaparken de arkeoloji ve tarihten toplamış olduğu geniş çaplı bilgilerden, eski ve yeni haritalardan, planlar, grafikler ve günümüz coğrafya çalışmalarından hareketle, insan aktivitelerini ve bunların dağılımlarını fiziki özelliklerine bağlı olarak doğru bir şekilde yeniden kurarak periyot resimleri oluşturmalıdır (Gümüşçü, 2014: 163; Gümüşçü, Şenkul ve Yılmaz, 2014: 309-322).

Kısaca “geçmişin coğrafyası” olarak tanımlayabileceğimiz tarihi coğrafyada asıl amaç, tarih öncesi ve tarihi dönemlere ait yüzey araştırmaları arkeolojik araştırmalar sonucunda kazılardan çıkan malzemeler ile geçmişe ait tarihi belge ve bilgileri coğrafi sentez yapmaktır. Başka bir deyişle tarihi coğrafya bütün belge ve bilgilerden yola çıkmak kaydıyla, modern coğrafya ilke ve yöntemlerini kullanarak geçmiş bir zaman diliminde bir sahanın coğrafi araştırmasını yapmaktır. Bu araştırmalar yapılırken ise tarihi coğrafyanın Retrogressif (geriye giden), Retrospektif (geçmişe ele alan) ve karşılaştırmalı yöntemleri kullanılmaktadır (Baker, 2003: 3-4; Gümüşçü, 2014: 161-173).

Tarihi coğrafyanın ilk ortaya çıktığı dönem olan 18. yüzyıl başlarında daha çok kutsal topraklar üzerinde durulduğundan, başlangıçta genellikle dini amaçlara uygun olarak tanımlanmıştır. 1920-1930 yıllarında tarihi coğrafya modern tarihi coğrafyanın başlangıcı ve bilinçli bir disiplin olarak yükselme dönemidir. Ülkemizde tarihi coğrafya araştırmaları maalesef batıya göre daha geç başlamıştır (Gümüşçü, 2014: 197-207; Gümüşçü, Şenkul ve Yılmaz, 2014: 231-258).

Tarihi coğrafyada esas olan geçmiş olduğu için, geçmiş araştırılırken başka bilim dallarının yardımına başvurmak bir zorunluluktur. Bu durum ise tarihi coğrafyaya interdisiplinel bir karakter kazandırmaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta bu alan interdisiplinel olsa da, bu onun araştırma konusu, ilkeleri, metotları, kaynakları kısaca her şeyinin de birbirinden çok farklı olduğu anlamına gelmemektedir (Gümüşçü, 2014: 162; Gümüşçü, Şenkul ve Yılmaz, 2014: 291). Coğrafya bilimi yeryüzü ile yani temelde mekân ile ilgilenirken tarihçiler

disiplinlerinin paydası durumundaki zaman ile ilgilenirler. Tarihi coğrafya ise temelde coğrafi bir konudur. Bu nedenle de mekân, yer, zaman ve ölçek tarihi coğrafyanın vazgeçilmezleridir (Mitchell, 1954: 12; Baker, 2003: 3).

Tarihi coğrafyanın ilgilendiği önemli konular; coğrafi sahnenin en eski zamanlarından günümüze dek süren nüfus dağılışı, yerleşme tür ve şekilleri, toprak ve vejetasyon katları, ormanların, bataklık ve çayırların yerini kırların alması gibi uzun soluklu ve sabit olan durumlardır. Söz konusu temalar içinde aynı zamanda, bölgede yaşayan ve artan insanların çevreye uyum sağlama konusunda gösterdiği yetenek ve meydana getirdikleri hızlı değişimler de oldukça önemlidir. Bu değişimler tarımsal faaliyetlerde, endüstri, haberleşme, ticaret, nüfus yoğunluğu ve sonucunda doğal kaynaklar ile mekân ilişkilerinde meydana gelen değişimlerdir. Tarihi coğrafya aynı zamanda şimdiye kadar ki politik ve idari ünitelerin gelişimi ve değişimi ile bölgelerin sınırları ve sahip oldukları coğrafi etkilerin değişimi ile de ilgilenmektedir (Gümüşçü, 2014: 181).

Bir bölgenin hangi döneminin tarihi coğrafyası araştırılacaksa, o döneme ait bilgi ve belgelerin toplanması gerekir. Eğer çalışılan dönem kalkolitik ya da neolitik gibi dönemler ise, arkeolog ve ilgili bilim adamları tarafından o döneme ait yerleşmelerden elde edilen bilgiler coğrafya metotları kullanılarak araştırılırsa dönemin tarihi coğrafyası yapılmış olur. Eğer çalışılan dönem bizim tezimizde de olduğu gibi Osmanlı Dönemini kapsamakta ise, bu defa da Osmanlılara ait belge ve kaynaklardan faydalanılarak, yine coğrafya bilimin metotları kullanılmalıdır.

Tarihi coğrafya çalışmalarında, geçmişe ait bilgi ve belgeler kullanıldığı için doğal olarak yapılan çalışmalar da farklı olacaktır. Araştırılan dönem bugünden ne kadar geriye gidiyor ise, o dönemden kalmış olan belgelerin günümüze ulaşma şansı azalmakta ya da ulaşılsa da kullanılmayacak durumda olabilmektedir. Ya da söz konusu belge veya bilgiler araştırmacının istifadesine sunulmamaktadır. Dolayısı ile bazen çalışma için büyük önem arz eden konular hakkında bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı ana hatlarıyla çağdaş coğrafya ilke ve metotlarını kullanan tarihi coğrafya araştırmaları, bugünkü çalışmalar ile aynı temelde olmasına rağmen, bazı farklılıkların meydana gelmesine yol açmaktadır (Gümüşçü, 2001: 2).

Tarihi nüfus coğrafyası bu zamana kadar çoğu kez tesadüf olarak başka bilim alanlarının içerisinde kalmış ve pek önem verilmemiştir. Tarihi coğrafya çalışmaları içinde nüfus, nüfusun gelişimi, nüfusun özellikleri, nüfus hareketleri, dağılışı,

yoğunluğu, dil ve din gibi etnik durumu ile diğer tarihi ve coğrafi olayların nüfus üzerindeki etkileri mekânsal münasebetler kurularak ele alınmaktadır. Fakat dünya üzerindeki modern sayımların başlangıcı bilindiği üzere, geçmişle ilgili nüfus tahminleri doğal olarak bazı teknikler kullanılarak elde edilen tahmini verilerden oluşmaktadır. Bu konuda yerleşmelerin büyüklükleri, form ve fonksiyonları kabaca yapılacak olan nüfus tahminlerinde önemlidir (Toroğlu, Basılmamış Ders Notu: 8).

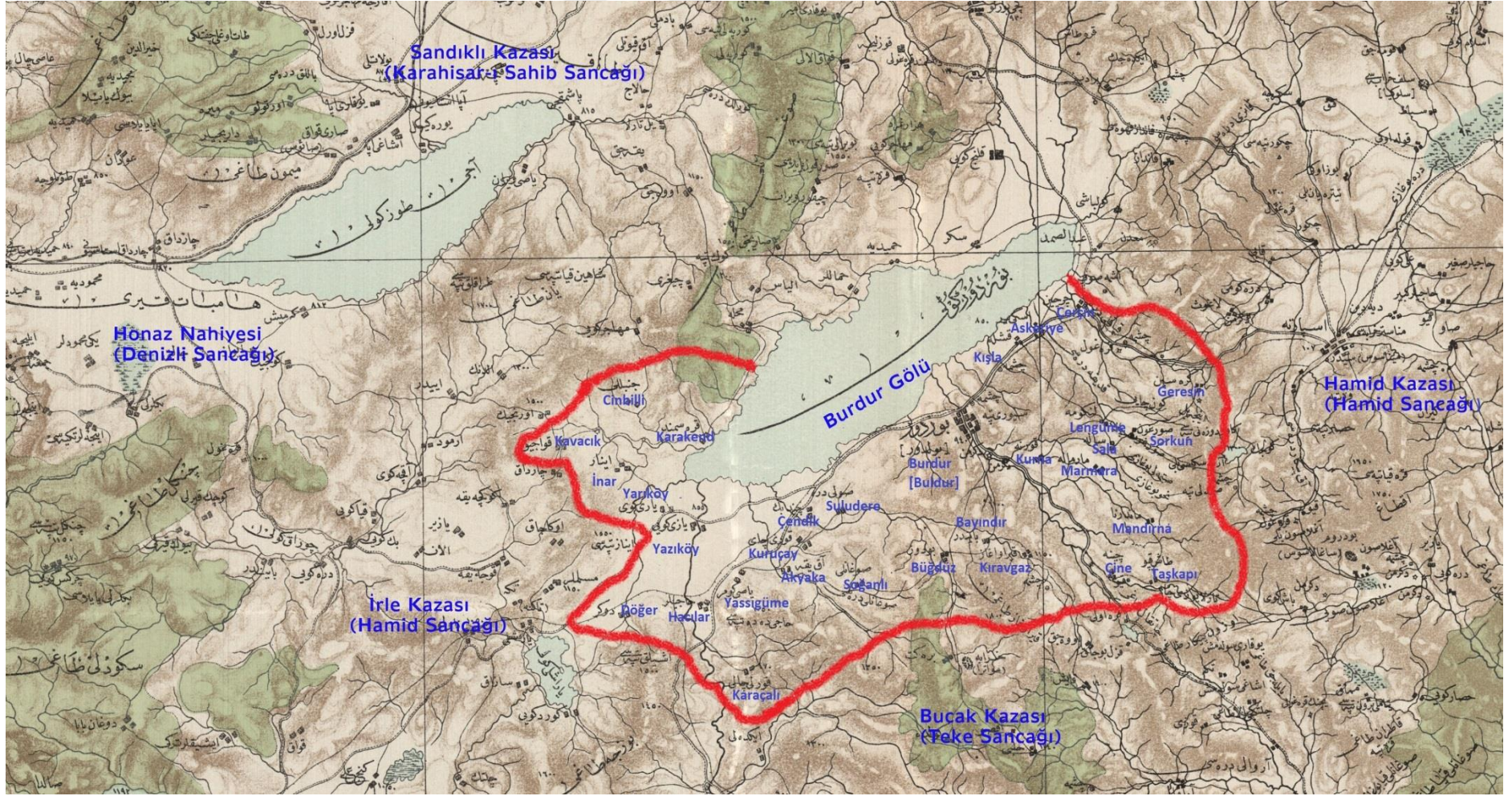
Bir tarihi coğrafya çalışması niteliğinde hazırlamış olduğumuz “Tarihi Coğrafya Yönüyle, 1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Burdur Şehri ve Çevresinin Nüfusu” adlı tezimizin bu alana katkı sağlayacağı kanaatini taşımaktayız.

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

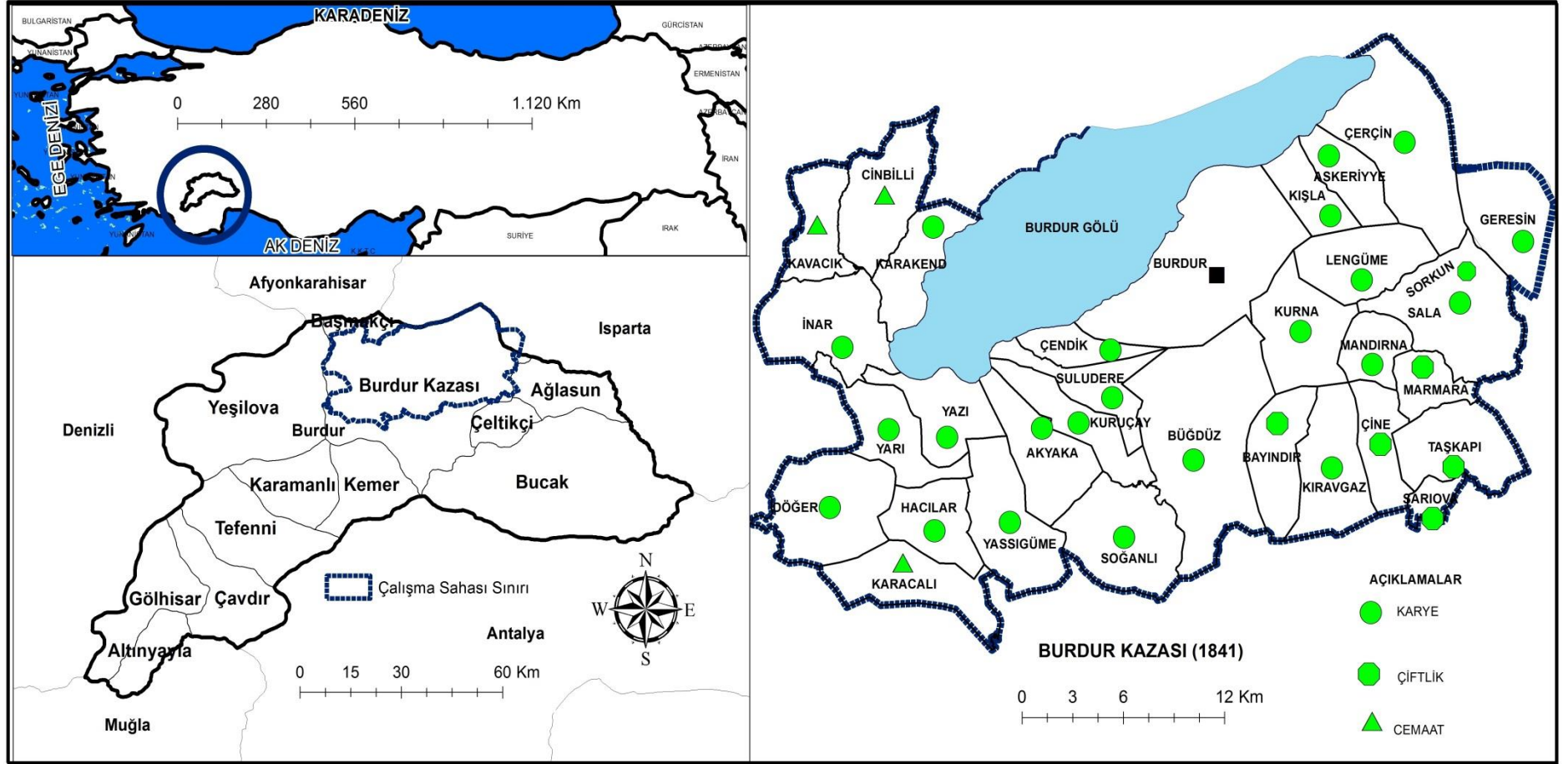
Tezimizin araştırma sahasını, konunun ana kaynağı niteliğinde olan 1841 Burdur Kazası Nüfus defterindeki, Burdur merkez mahalleleri ve kazadaki kır yerleşmeleri oluşturmaktadır. Söz konusu kaza sınırları bugün aşağı yukarı Burdur ili sınırlarındaki Burdur Merkez İlçeye tekabül etmektedir. 1841 yılındaki kaza sınırlarına göre merkez ilçe sınırları daha geniştir. Fakat Burdur Kazası sınırları içinde, bugün Isparta iline dâhil olan ve Burdur’a yaklaşık 14 km mesafede bulunan, o zamanki adı ile Geresin (Gelincik) Köyünün de o dönemde kazaya dâhil olduğu tespit edilmiştir.

1841 yılı itibariyle Burdur Kazası Hamid Sancağına bağlı bir kaza olup, genel idari yapı içerisindeki konumu şöyledir; doğudan Hamidabad Kazası, güneyden Teke Sancağına bağlı Bucak Kazası, güneybatıdan Tefenni Kazası (Hamid Sancağı) batıdan İrle (Hamid Sancağı), kuzey batıdan Denizli Sancağı ve kuzeyden Sandıklı Kazası (Karahisar-ı Sahip Sancağı) ile çevrilidir (Harita 1). Yukarıda ifade edildiği üzere 1841 sınırları itibariyle günümüzdeki Burdur merkez ilçesi sınırlarıyla büyük oranda örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Günümüz itibariyle çalışma alanı, Güneybatı Anadolu’da Göller Yöresi olarak da adlandırılan Batı Akdeniz Bölgesi’nde yer alan Burdur ili merkez ilçesidir. Söz konusu saha coğrafi koordinatlara göre 36° 53' ve 37° -50' kuzey enlemleriyle, 29° -24' ve 30° -53' doğu boylamları arasında yer alır. Burdur ili doğuda ve güneyde Antalya, güney batıda Muğla, batıda Denizli, kuzeyde ise Afyon ve Isparta illeri ile komşudur. Çalışma sahası olan Burdur Merkez İlçesi’nin kuzeyinde Isparta ve Başmakçı İlçesi, doğusunda Ağlasun İlçesi, güneyinde Çeltikçi ve Kemer İlçeleri ve batısında Yeşilova İlçesi bulunmaktadır (Harita 2).

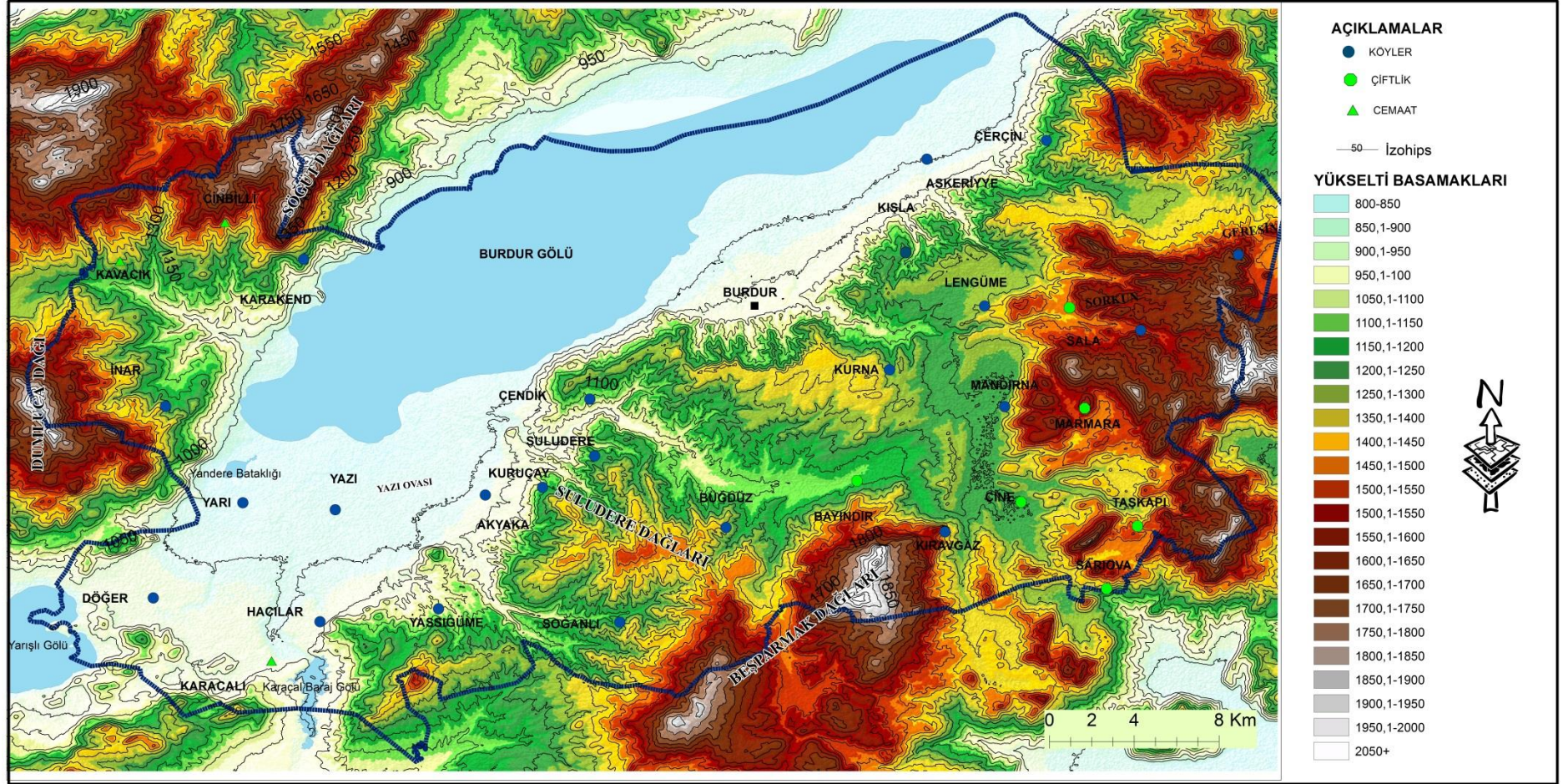
Harita 1: Burdur Kazası ve Çevresindeki İdari Alanlar (Haritanın üstünde yazan açıklamalar: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Matbaasında Tab' Olunmuştur. H.1328/M. 1910/1911- Mifyas: 1: 200.000 yani bir santimetre iki kilometredir.)

Harita 2: Burdur ve Çevresinin Lokasyon Haritası

Burdur Havzası Göller Yöresi'nde kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan tektonik menşeli bir depresyon içerisinde yer almaktadır. Depresyonun en çukur kesimini kuzeydoğu- güneybatı yönünde uzanişaya sahip olan ve Göller Yöresindeki üçüncü büyük göl olan Burdur Gölü oluşturmuştur. Özellikle göl çanağının bulunduğu çöküntü alanını birbirine paralel olarak uzanan Söğüt Dağı ile Suludere-Yayla Dağları sınırlamaktadır (Çetin, 2007: 2; Yiğitbaşıoğlu, 2009: 2).

Çalışma sahanızın sınırları içinde yer alan şehir, gölün güneydoğusunda yer alan tepelik saha ile göl arasında kalan eski göl depoları ve alüvyon dolgulardan meydana gelmiş yarımada üzerinde yer almaktadır. Yarımadayı tam olarak işgal etmeyen Burdur şehri, fizyonomik açıdan tektonik uzanişaya uygun olarak lineer şeklini gösteren bir yerleşmedir. Bu açıdan şehrin şekillenmesinde, büyük oranda kuruluş yerinin doğal coğrafi özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir (Çetin, 2007: 2). Kaza sınırları içinde bulunan kırsal yerleşmelerde de yine bölgenin coğrafi özelliklerinin etkili olduğunu görmekteyiz. Bölgedeki yerleşmeler 870 m. ile 1434 m. yükseltileri arasında depresyon tabanında, plato sahasında, plato üzerindeki tepe yamaçları ile vadi tabanı ve yamaçlarında yer almışlardır. Bunun yanında plato üzerindeki karstik sahalarda (özellikle sahanın güneydoğu kesimi) uvalaları çevreleyen tepelerin yamaçlarında kurulmuş yerleşmelerde bulunmaktadır (Harita 3).

Harita 3: Burdur ve Çevresinin Topoğrafya Haritası

2. Problemin Durumu

Arapça "nefs" kelimesinin çoğulu olan "Nüfus" kelimesi, mana olarak "nefis, hayat, canlar, ruhlar" anlamına gelmektedir (Şemseddin Sami, 2008: 1466-1467). Bununla birlikte günümüzde taşıdığı anlama göre nüfus, bir ülke veya bir bölgede, belirli bir dönemde yaşayan insanların toplamı olarak tanımlanabilir. Devletin siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel, hukuki ve hepsinden önemlisi de beşeri organizasyonun temelini insan unsuru oluşturmaktadır. Ülke içerisinde yaşayan insan potansiyeli devletin hem mali hem de askeri kaynağıdır.

Tarihte ilk kez hane kayıtlarının tutulmasıyla birlikte başlayan nüfus tespitine yönelik girişimler, M.Ö. 2. yüzyıla gidecek kadar çok eski bir geçmişe sahiptir. Yüzyıllar boyunca ülkeler sahip oldukları insan kaynaklarının doğum, ölüm ve göç gibi nüfus hareketlerini, genel olarak askerlik ve vergi toplama gayesi ile kayıt altına almaya çalışmışlardır. Böylece günümüzde nüfus sayımı ve tespiti olarak adlandırılan çalışmaların gelişimi söz konusu olmuştur. Nüfus sayımları bir toplumu meydana getiren fertlerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim durumlarını ortaya koyduğundan toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönleri açısından önemli verilerdir.

Osmanlı Döneminde hazineye gelir sağlama, savunma ve fetih için asker toplama gayesi ile arazi ve nüfus sayımı yapılmış ve bunlarla ilgili kayıtlar tutulmuştur. Genel olarak belirli olay ve dönemlere göre yürütülen bu sayımların başlangıcı Osmanlı'nın kuruluş yıllarına (Arazi Tahrirleri) kadar uzanmaktadır. Fakat bu sayımlar modern sayımlar değildir ve detaylı veriler içermez. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte düzenlenen nüfus defterleriyle modern anlamda nüfus sayım çalışmalarının, başladığını görmekteyiz. Bu çalışmaların amacı, Müslüman erkek nüfus ve cizye alınabilecek gayrimüslim nüfusunun tespitini yapmaktır. İlk olarak 1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dâhilinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından önem teşkil etmektedir. Bu sayımdan sonra 1844, 1866, 1874, 1881/1882, 1905/1906, 1914 ve 1917 yıllarında da nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlara bağlı olarak elde edilen veriler, günümüz Türkiye nüfusunun geçmişteki gelişim safhalarını, demografik özelliklerini kısacası köklerini göstermesi noktasında oldukça önemlidir. Yine bu verilerin coğrafi anlamda değerlendirilmesi nüfus coğrafyası literatürüne geçmişe yönelik bir perspektif kazandırarak derinlik katacağı kanaatini taşımaktayız.

Tam da bu noktada problem ve bununla birlikte tez çalışmasının gerekçesi daha da belirginleşmektedir. Zira Türkiye’de, Osmanlı Dönemi’nde yapılmış nüfus sayım defterlerindeki demografik verilerin yerleşme ya da idari birimler bazında yeterince ele alındığı söylenemez. Nüfusa ait özelliklerin dönemin doğal ve sosyo-ekonomik şartları çerçevesinde ilişkilendirilerek yapılan detaylı çalışma sayısı son derece azdır. İlgili problem nüfus-mekân ilişkisi temelinde tarihi coğrafya açısından değerlendirildiğinde daha da büyümektedir. Konuyla ilgili tarihi çalışmalar büyük oranda verilerin transkripsiyonu şeklinde olup, diğer bir ifadeyle mevcut ham verinin olduğu şekliyle günümüz Türkçesine çevrilmesinden öteye gitmemektedir. Bu durum, Türkiye nüfusunun geçmişinin yani temellerinin ortaya konması açısından genel problemi oluşturmaktadır. Problemin özellikle yerleşmeler ve idari birimler özelinde devam ettiğini söylemek mümkündür. Çalışma konusu olarak seçtiğimiz Burdur şehri ve çevresinin 1927 öncesi nüfusuna dair özelliklerinin tarihi coğrafya açısından ele alınamamış olması da bu problemin Burdur özelindeki uzantısı niteliğindedir. Tez konusunun belirlenmesinde gerek Türkiye genelinde gerekse Burdur özelinde problemin varlığı etkili olmuştur.

3. Tezin Amacı, Kapsamı ve Önemi

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, yukarıda açıklanan problem ve gerekçe temelinde 1841 yılında Burdur ve çevresine (Burdur Kazası) ait olan demografik verileri tarihi coğrafyanın metotları nüfus coğrafyasının ilkeleri doğrultusunda analiz etmektir. Bu bağlamda tez, nüfus coğrafyası temelinde tarihi coğrafya çalışması niteliğindedir. Genel çerçevede 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle Burdur ve çevresinde yaşayan nüfusun zamansal değişimi ele alınırken 1841 defteri özelinde ise demografik özelliklerinin mekân ve zamandaki dağılışı ve yine bu dağılışı etkili olan doğal ve sosyo-ekonomik coğrafi faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nüfusun mekândaki dağılışı dönemin idari yapısına uygun olarak yatay düzlemde mahalle, köy vd. bazında yapılırken, yükselti basamaklarına göre dağılışı da hedeflenmiştir. Böylece 19 mahalle, 22 karye (köy), 6 çiftlik, 3 cemaat ve 2 tayıfeyi kapsayan alanda yoğun ve az yoğun nüfuslu yerler sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırma ile bölgeye yönelik yaşanan göç ve nakiller hakkında ilk elden bilgi sahibi olma imkânı bulunulmuş, 1841 yılı itibariyle nüfusun ekonomik ve yaş özellikleri ile yerleşmelerin fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla dönemin doğal coğrafi özelliklerinin

yanında, siyasi, sosyal, ekonomik şartlarının nüfusun değişim ve gelişimi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. İlgili verilere dayalı olarak ortaya konacak olan bilgiler metnin yanında tablo, grafik, haritalar ve fotoğraflarla desteklenmiştir.

Çalışmanın kapsamını büyük oranda Burdur ve çevresine yönelik 1841 tarihli nüfus defterindeki demografik verilerin çeşitliliği belirlemiştir. Buna göre 1841 yılı itibariyle nüfus miktarı ve demografik özellikleri ilgili defter temelinde hazırlanırken, bu değerlendirme yapıldıktan sonra salnamelerdeki ve cumhuriyet dönemindeki veriler de incelenerek bölge nüfusunun zaman içerisindeki değişim ve gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Ele alınan kaynaklardaki verilerden yola çıkarak söz konusu yıllarda Burdur ve çevresindeki değişim ve gelişim durumları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelenmiş, veri ve bulgular tablo, grafik ve haritalarla sunulmuştur.

Çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır;

- 19. yüzyılın ilk yarısında (1841) Burdur ve çevresinin nüfusu (nicel) nedir?
- İlgili döneme ait nüfusun demografik özellikleri nelerdir?
- Gerek nüfus gerekse demografik özelliklerin mekândaki ve zamandaki dağılışı nasıldır?
- Nüfusa dair özelliklerin mekândaki ve zamandaki dağılışı belirleyen başlıca amiller nelerdir?
- Burdur şehri ve çevresinin nüfusunun 19. yüzyıldaki gelişimi hangi temellere dayalı olarak seyretmiştir? İlgili dönemin bu değişimdeki payı nedir?
- Burdur şehri ve çevresini 19. yüzyıl nüfus özellikleriyle 20. yüzyıldaki nüfus özellikleri karşılaştırıldığında ortaya çıkan farklar nelerdir?

Çalışmanın, özelde Burdur şehri ve çevresinin demografik değişimi ve gelişimini ortaya koyması, genelde ise Osmanlı nüfus yapısının belirlenmesi anlamında Tarihi Coğrafya, Nüfus Coğrafyası ve Tarih literatürüne katkı sağlayacağı kanaatini taşımaktayız. Yine ortaya konulmuş olan teorik bilgiler tarihi ve güncel haritalarla destekleneceği için olası demografi çalışmalarında da temel bilgi niteliği taşıyacağı beklentisi içerisindeyiz.

Daha önce de değinildiği üzere ülkemizde Osmanlı nüfus defterlerini temel olarak idari ve yerleşme birimlerine yönelik tarihi coğrafya çalışması yok denecek kadar azdır. Mevcut tarih çalışmaları da büyük oranda çeviri niteliğindedir. Tezimizin konusunu oluşturan 1841 tarihli Burdur nüfus defterinin coğrafi bakışla

incelenmesi gerek mevcut literatürün zenginleşmesi, gerekse geleceğe yönelik yapılacak olası nüfus çalışmaları açısından önem arz etmektedir.

4. Çalışmanın Safhaları ve Başlıca Yöntemleri

Öncelikle gerek Osmanlı memleketi genelinde, gerekse Burdur çevresi özelinde yapılmış coğrafya ve tarih içerikli kaynaklar incelenmiştir. Özellikle Osmanlı nüfus yapısı ve kayıtlarına yönelik literatür, bütünü anlaşılabilmesi bakımından detaylı olarak ele alınmıştır. Bu safhada mevcut literatürün genel durumu ortaya konmaya çalışıldığı gibi, Osmanlı nüfus kayıt sistemleri hakkında genel bir kanaate ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci safhasına ilgili döneme ait nüfus verilerinin tespiti ve bunların elde edilmesi ile başlamıştır. Arşivden elde edilen ilgili defterler, İslam Araştırmaları Merkezinden (İSAM) alınan ilgili salnameler ve diğer belgelerin transkripti yapılmıştır. Burdur Kazası'na ait söz konusu nüfus defterlerindeki transkripsiyonu yapılan demografik verilerin sunumu, doğrudan coğrafi analize uygun düşmediği için, bunlar yerleşme bazında tablo ve şekiller vasıtasıyla genel toplu veri haline dönüştürülmüştür. Bu safha çalışmanın en çok zaman alan ve yorucu safhalarındandır. Zira şahsımda “samanlıkta iğne aramak” “iğneyle kuyu kazmak” deyimleri başka bir anlam kazanmıştır. Bunun yanı sıra güncel nüfusa dair veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilip, tarihi nüfus verileriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü safha 1841 nüfusunu ele aldığımız idari saha ve buradaki yerleşmelerin günümüzdeki konum ve genel coğrafi özelliklerinin yerinde tespitine yönelik yapılan saha çalışmalarıdır. Burdur şehri başta olmak üzere tüm yerleşmelere gidilmiş, özellikle yaşlı nüfus başta olmak üzere halkla mülakatlar yapılmıştır. Saha çalışmalarının ilki yürütülen diğer çalışmalarla birlikte 2015 yılı Nisan ayında, diğeri ise 2017 yılı Ağustos ayında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yapılan gözlemlerin yanında, 1841 nüfusunun torunlarıyla yapılan mülakatlar, defterdeki kayıtların anlaşılması ve yorumlanmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Zira yerleşmelerin konumu ve coğrafi özellikleri ile nüfuslarının nicel ve nitel özellikleri arasındaki ilişkinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Nüfus defterine yansıyan bazı demografik özelliklerin sahada halen var olmasının heyecan verici olduğunu söylemeden geçemem.

Son safha büyük oranda ikincil¹ (1841 defteri ve salnameler) ve birincil (saha çalışmasıyla elde edilen) verilerin yorumlanmasına yönelik büro çalışmalarından oluşmaktadır. İkinci safhada oluşturulan tablolar konu akışına uygun olarak düzenlenmiş, saha çalışması notlarıyla bütünleştirilerek yorumlanmıştır. Gerek tarihi, gerekse güncel veriler Arc Map 10.3 paket programıyla haritalandırılmıştır.

Tez geçmişteki bir zamanın coğrafi özelliklerinin ortaya konmasına yönelik olması nedeniyle, tarih ve tarihi coğrafya araştırmalarında kullanılan bazı yöntemlerin temel alınması elzemdir. Bu anlamda tezin bütünü göz önüne alındığında retrospektif, yani geçmiş ele alan yöntemle Burdur ve çevresinin 1841 yılı nüfusu ve demografik özellikleri incelenmiştir. Ancak yerleşmeler bahsinde olduğu gibi konu özelinde değerlendirildiğinde ise günümüzdeki durumundan yola çıkılarak geçmişin anlaşılması ve açıklanması yoluna gidildiği için retrogressif yöntem de kullanılmıştır. Bu yöntem sadece günümüzde bilinenden, geçmişteki bilinmeyeni ortaya koymaya yönelik olup, elde edilen veriler genel akışı bozacağı düşüncesiyle günümüzden geçmişe giden bir kronolojiyle metne aktarılmamıştır.

Aslında tezde Tarihi Coğrafyanın retrogressif ve retrospektif yöntemleri kullanılarak bilgiye dönüştürülmüş ve bunlar saha çalışmasıyla pekiştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle Burdur ve çevresinin bugünkü nüfus özelliklerinden yola çıkılarak geçmişteki nüfusun coğrafi dağılışının ortaya konması amaçlandığı gibi retrospektif yöntemle de çalışma sahası dönemine uygun bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu iki yöntemle birlikte çalışma sahasının geçmişteki ve günümüzdeki nüfus yapısı karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile o günün genel coğrafi yapısı incelenerek, o gün resmedilmeye çalışılmıştır.

Retrogressif ve retrospektif yöntemler tarihi nüfus verilerinin coğrafi çerçevesini ortaya koyabilmek adına seçilmiştir. Zira retrospektif metot kendi tarihi içerisinde mekânı nüfus özellikleriyle ortaya koymamızda etkili olmuştur. Retrogressif metot ise günümüzden geriye doğru giderek tarihi mekânın nüfus özelliklerinin gelişim ve değişiminin belirlenmesinde etkilidir. Yani Retrogressif metotla bilinen bir tarihi sahadan hareketle daha az bilinen bir tarihi sahanın orta yere

¹ Coğrafyada doğrudan araştırmacı tarafından sahadan elde edilen verilere birincil veriler, kurum veya kuruluşlar vasıtasıyla derlenmiş istatistiki verilere ise ikincil veriler denilmesi noktasında, Osmanlı dönemi nüfus defterleri bir kurum veya kuruluş tarafından oluşturulmuş İstatistiki veriler anlamında ikincil veri niteliğindedir. Bu sınıflandırmadan ilgili verilerin ikinci el veri ya da kaynak olduğu sonucu çıkmaz. Zira bu veriler I. el veri ya da kaynakları oluşturur.

konması hedeflenmiştir. Karşılaştırmalı metotla 1841 nüfus defteri, 1868 yılından başlayarak 1905 yılına kadar olan salnameler ve Cumhuriyet dönemi nüfus verilerinin benzeyen ve farklılık arz eden yönleri ortaya koyulmuştur. Mekânda meydana gelen demografik değişimin tüm boyutları karşılaştırmalı metotla sergilenmeye çalışılmıştır. Yani araştırma sırasında tarihi coğrafya çalışmalarında kullanılan söz konusu üç metotta kullanılmıştır.

Yerinde yapılmış olan saha çalışması ise yukarıda belirtilen her üç metodun adeta uygulaması ve pekiştirecidir. Zira araştırma sahasına ait nüfus verileriyle yerleşme birimlerinin coğrafi özellikleri birlikte değerlendirilmiştir. Böylece nüfusun nicel ve nitel özellikleriyle doğal coğrafi amiller ekonomik ve konut (eski konutlar) yapıları arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu şekilde yapılan saha çalışmalarının karşılaştırmalı yöneme dair verilerin toplanmasında temel oluşturduğu söylenebilir.

5. Veri Kaynaklarının Özellikleri ve Analizi

Bilindiği üzere tarihi coğrafya, ele aldığı fenomeni coğrafyanın ilkeleri ve bakışı doğrultusunda, tarihi belgeler (vesikalar) ışığında geçmişin bir dönemine ya da dönemlerine uygulayarak, o günün coğrafyasını ortaya koymayı hedeflemiş, coğrafyanın alt disiplinlerindedir. Bu tanım temel alındığında üzerinde çalışılan döneme ait çeşitli kayıt ya da resmi vesikalar, tarihi coğrafya açısından vazgeçilmez veri kaynakları niteliği kazanmaktadır. Konu Osmanlı Dönemi nüfusu olduğunda başvurulması gereken I. El kaynakların başında Osmanlı arşiv kayıtlarının temelini oluşturan tahrir, avarız, cizye, temettuat defterleri, vilayet salnameleri, nüfus yoklama ve nüfus sayım defterleri yer almaktadır.

Nüfus sayım defterleri başta olmak üzere belirtilen belgelerden birçoğu tarihi Coğrafya çalışması olan bu tezde faydalanılan I. El kaynakları oluşturur. Bu belgeler, ilgili dönemin günümüze ulaşabilmiş şahitleri olduğundan çok büyük önem taşımaktadır. Bu belgeler içerisinde yer alan nüfus sayımı çizelgeleri de, insan, mekân ve zaman unsurlarını birlikte taşıdığı için, sosyo-demografik özellikleri ve yerleşmelerin demografik değişim ve gelişimini aydınlatma hususunda vazgeçilmez niteliktedirler. Devletler tarihi açısından da önemli olan bu sayım belgeleri, nüfusun niceliksel ve niteliksel verilerini günümüze aktarmaktadır. Ancak üzerinde çalışılan döneme göre değişmekle birlikte yakın dönem Osmanlı nüfusuna dair ayrıntılı

istatistiki verileri 1830'lu yıllardan itibaren tutulmaya başlanan nüfus defterleri oluşturmaktadır.

Burdur Kazası'na ait doğrudan nüfusun demografik özelliklerine yönelik ilk kayıtlar, Osmanlı memleketinin büyük kesiminde olduğu gibi 1831'den itibaren tutulmaya başlanmıştır. Aşağıda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığından (BOA) elde edilmiş olan defterlerin isimleri ve özelliklerinin bulunduğu tablo bize bazı bilgiler vermektedir (Tablo 1). 1831 yılına ait Burdur şehri ile ilgili tutulan nüfus kaydı özet (icmal) niteliğinde, Burdur Kazası ve çevresi nüfusunu gösteren ve 3 ayrı parçadan oluşan defterdir. Bunun devam niteliğinde yapılan 1834 yılına ait Burdur Kazası nüfus defterinin ilk sayfasında yapılan açıklamadan, Burdur Kazası'nda 1831 yılında yapılan nüfus sayımının tam olarak istenen niteliklere uygun olmadığı, erkek nüfusa dair verilen bilginin yalnızca isimden ibaret olduğu, isimlerle birlikte eşkâl, baba ismi gibi bazı niteliklerinde yazılması gerektiği ifade edilmiştir (BOA, NFS. d.. 3248). 1834 yılı Burdur Kazası nüfus defterini incelediğimizde, nüfus kaydı yapıldıktan sonra defter üzerine sonraki yıllara ait yoklama kayıtlarının da yapıldığı gördük. 1841 yılına kadar yapılmış olan bu kayıtlardaki bazı parçaların Osmanlı'da genellikle mali belgelerde kullanılmış olan ve şifreli olarak yazılan siyakat yazı stili ile yazılmış olması belgelerin deşifre edilmesini zorlaştırmıştır. Söz konusu yazı stilini deşifre etmek uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu durum dönemin nüfusunu detaylı bir şekilde ele almamızı engellemiştir. Bu nedenle çalışmamızda sayfa düzeni ve yazı bakımından itinalı tutulmuş olan ve Burdur nüfusu ile ilgili bize detaylı bilgiler veren, Tanzimat Fermanından sonra yapılmış olan 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterini çalışmamızda kullandık. Yine tabloda görüldüğü üzere 1841 yılından sonraki tarihlerde de Burdur nüfusuna ait çeşitli defterler ve vesikalar bulunmaktadır. Bunlar ise, nüfusa dair detaylı çalışmalar olmayıp, özet (icmal) niteliğinde veriler olduğunu görmekteyiz.

Tablo 1: Burdur Kazası ile ilgili BOA'dan Alınan Defter ve Vesikaların Listesi

Katalog	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Türü	Varak Sayısı
NFS. d.. 20906	1246	1831	Müslim Defteri	47
NFS. d.. 30203	1246	1831	Reaya Defteri	46
NFS. d.. 3240	1246	1831	Müslim Defteri	135
NFS. d.. 3274	1249	1834	İcmal Defteri	6
NFS. d.. 3248	1249	1834	Nüfus Defteri	147
NFS. d.. 3249	1256	1841	Nüfus Defteri	166
NFS. d.. 3271	1259	1843	Müslim Defteri	89
NFS. d.. 3693	1260	1844	İcmal Defteri	135
NFS. d.. 3869	1260	1844	İcmal Defteri	2
NFS. d.. 7431	1260	1844	İcmal Defteri	3
NFS. d.. 3691	1261	1845	İcmal Defteri	1
NFS. d.. 3272	1261	1845	Nüfus Defteri	3
NFS. d.. 3276	1263	1847	İcmal Defteri	8
NFS. d.. 7448	1270	1854	İcmal Defteri	1
D_CRD_d.. 39948	1249	1834	İcmal Defteri	26
C_DH_213_10614	1254	1839	İcmal Defteri	3
MAD_d_20453	1254	1839	Yoklama Defteri	28
D_CMH_d_27381	1264	1848	Cizye Defteri	4
D_CMH_d_27402	1264	1848	Cizye Defteri	5
DH_EUM_KLU_15_61	1333	1914/1915	Nüfus Cetveli	10
DH_EUM_KLU_14_40	1341	1922/1923	Genel Nüfus Listesi	2

5.1.1841 Tarihli Nüfus Defterinin ve Konya Vilayet Salnamelerinin Tanıtımı

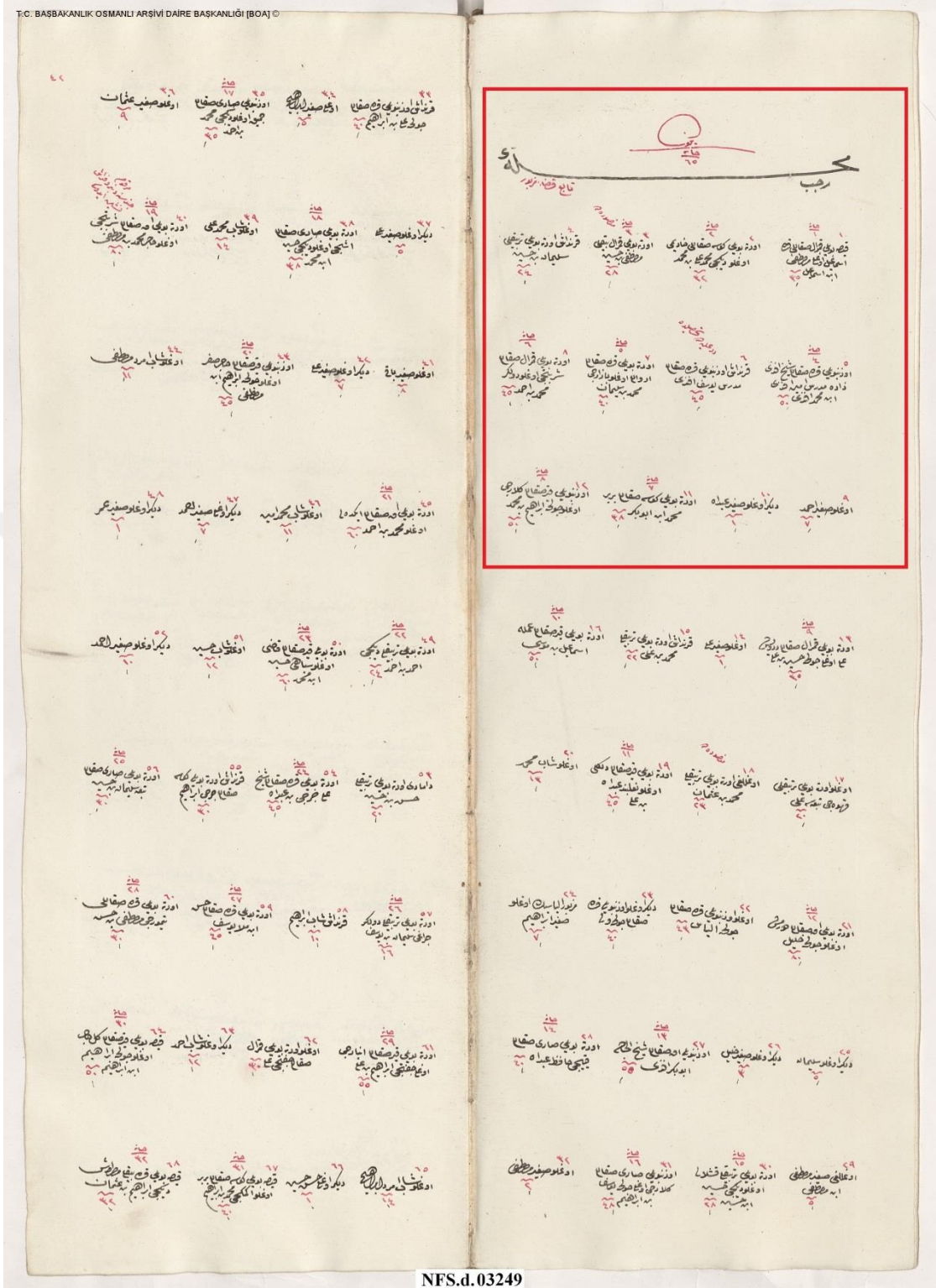
5.1.1. 1841 Tarihli Nüfus Defteri

1841 tarihli Burdur Kazası Nüfus Defteri, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığının bünyesinde bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), NFS. d kataloğunda 3249 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır. Tezin I. El Kaynağı niteliğinde olan Burdur Kazası'na ait bu nüfus defterinin tarihi Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının bilgi fişinde 29 Z 1256 olarak kaydedilmiştir. Bu tarih miladi takvime göre 21 Şubat 1841'dir. Nüfus defterinin içindeki ilk sayfada defterin tarihine yalnızca 1256 tarihi yazılmıştır. Hicri olarak yazılan bu tarih miladi takvime çevrildiğinde gün ay yıl olarak belirtilmediği için 1840/1841 tarihlerine tekabül etmektedir. Söz konusu defter ile ilgili yapılan başka bir çalışmada defterin tarihi 1840 olarak verilmiştir (Babacan, 2015: 1003). Fakat bu araştırmada nüfus defterindeki bilgi fişindeki tarih dikkate alarak 1841 yılı baz alınmıştır.

Tasnifi sırasında verildiğini düşündüğümüz sayfa usulüne göre numaralandırılmış olan 1841 Nüfus Defteri 166 sayfadır. Varak denilen defterin

sayfaları A3 boyutundadır. Fakat defter ortadan ikiye ayrılarak uzun ince iki sayfayı göstermektedir. Her sayfada 8-10 satır ve her satırda da 3-4 isim bulunan defterin sayfa düzeni ve yazı bakımından itinalı tutulmuş olduğu söylenebilir. Defterin yazı stili ise nüfus defterlerinde çokça kullanılan rikadır. Kırmızı yazı ile numaralandırılmış olan bu defterde numaralandırmalara yönelik bazı eksiklikler ve hatalar bulunmaktadır. Bu eksiklikler çok nadir olmak üzere bazen toplam hane sayısının fazla veya eksik çıkması, bazı kişilere verilen numaraların iki kere yazıldığı, bazı numaraların atlanması gibi sorunlar vardır. Çalışmamızda defterdeki kayıtları esas almakla birlikte kendi hesaplamalarımızla değerlendirme yapacağız.

Söz konusu defterin ilk sayfası kapak niteliğinde olup herhangi bir yazı yoktur. Sayımın başladığı ilk sayfada kırmızı yazı ile “Ceride-i Nüfus Kaza-i Burdur tâbi Terkemîş Hassı” ifadesinin hemen altına ise tarih çizgisinin üzerine H. 1256 tarihi yazılmıştır. Kırmızı ile yazılı olan bir diğer sayı ise bizim için de önemli olan yerleşmenin toplam hane sayısı yazılmıştır. Toplamda 52 yerleşmeden oluşan defterde her yerleşmeden sonra yeni bir sayfaya geçilmiştir. Sayfanın başında yerleşmenin ismi ve türü (mahalle, karye, çiftlik vb.) yazıldıktan sonra bireyin kaydına başlandığı esnada sayılan her bireye bir sayı verilmiştir. Burdur Kazası’na ait söz konusu nüfus kayıtları, hane esasına göre tutulmuştur. Kayıtlarda hane reisi esas alınmış, önce hane reisi yazıldıktan sonra sırayla o hanede yaşayan erkek nüfus kaydedilmiştir. Defter incelendiğinde hane esasına göre erkeklerin sıra numarası verilmek suretiyle peş peşe oğlu, karındaşı, oğulluğu, yeğeni, damadı vb. kişilerin sıralandığı görülür. Hane reisi yazıldıktan sonra oğlu yazılırken ilk oğlu için “oğlu” varsa diğer çocukları için “diğer oğlu” şeklinde kaydedilmiştir. Bunlara ek olarak bazı hanelerde gulamı (kölesi), çırağı ya da hademesi gibi aile üyesi kabul edilen kişilerin de hanenin içine kaydedildiği görülür (Fotoğraf 1 ve 2). Yukarıda da belirtildiği gibi defterdeki kayıtlar hane ve numara verilmek suretiyle düzenlenmiştir. Fakat defterde numara verilmeden kaydedilen kişilere de rastlanmıştır. Bunların genellikle sail (dilenci), firar, kayıp, başka bir yerden gelen ya da askerde olan kişiler olduğu tespit edilmiştir.

NFS.d.03249

Fotoğraf 1: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinin Örnek Alınmış Bir Sayfa (Receb Mahallesi)

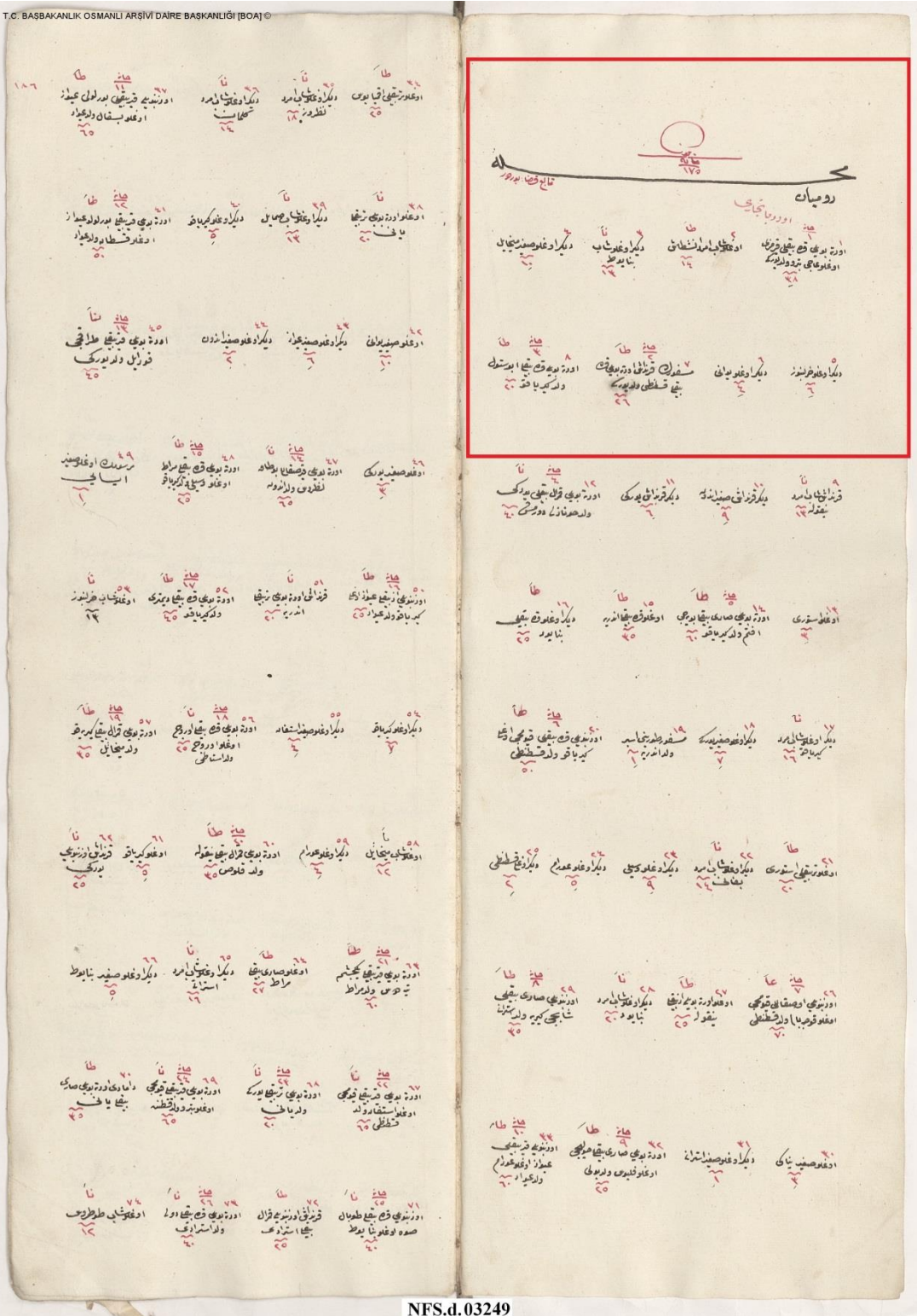
Tâb-i Kaza-i Burdur		Yekûn Hane 65		Mahalle-i Receb	
		(Hane/1) Hane Numarası			
(4) قرندقی اوده بوی ترینی سجاد بن حسین	(3) اوده بوی قران بقی رضی بن حسین	(2) اوده بوی کس صفائی ضادی اوغلو دیکم محمد محمد	(1) Bireylere verilen numara	(1) اوده بوی قران صفائی اسمعیل اوغلو محمد	
Sin 28	Sin 28	Sin 35		Sin 35	
Karındaşı orta boylu ter bıyıklı Süleyman bin Hüseyin				Kısa boylu kumral sakallı Kara İsmail oğlu Mustafa ibn İsmail	
		(Hane/5) Hane Numarası			
(8) اوده بوی قران صفاء شیرینی اوغلو دیکم محمد بن احمد	(7) اوده بوی قران صفاء ارواح اوغلو یازارلی محمد بن یحیی	(6) قرندقی اوده بوی قران صفاء مدرس یوسف افندی	(5) اوده بوی قران صفاء ذاده مدرس بن محمد افندی	(5) اوده بوی قران صفاء ذاده مدرس بن محمد افندی	
Sin 45	Sin 45	Sin 50	Sin 50	Sin 50	
	Orta boylu kara sakallı Arvallılı oğlu Bazarcı Mehmed bin Süleyman			Uzun boylu kara sakallı Şeyh Efendizade Müderris Emin Efendi ibn Mehmed Efendi	
		(Hane/8) Hane Numarası			
(12) اوده بوی قران صفاء ارواح اوغلو دیکم محمد بن احمد	(11) اوده بوی کس صفاء برب محمد بن ابوبکر	(10) دیکر اوغلو صفاء کیده دیکر اوغلو صفاء کیده	(9) اوده بوی قران صفاء ذاده مدرس بن محمد افندی	(9) اوده بوی قران صفاء ذاده مدرس بن محمد افندی	
Sin 38	Sin 38	Sin (Yaş) 5	Sin (Yaş) 5	Sin (Yaş) 5	
Uzun boylu kır sakallı Kilârcı oğlu Çulha İbrahim bin Mehmed		Diğer oğlu sagir Abdullah		Oğlu sagir Ahmed	

Fotoğraf 2: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinin Örnek Alınmış Bir Sayfa Odaklanılmış (Receb Mahallesi)

Genel çerçeve oluşturulduktan sonra kişiler boyu, sakal ya da bıyığı, adı, mesleği, baba adı, varsa lakabı, başka bir yerleşmeden geldiyse oranın adı ve bazen de baba mesleği ile deftere kaydediliyordu. Ayrıca defterdeki bütün bireyler kaydedilirken sin (س) harfinin altına yaşları yazılıyordu. Bu kayıtlar esnasında defterin sol üst köşesine kırmızı yazıyla ve yatay olarak mahalleye gelen, giden, asker olan (Redif, Mansurede, Nizamda vb.), engel durumu, eğitim amacıyla gittikleri yer gibi bazı kişiye özel bilgiler de kaydediliyordu. 12 yaşından küçük çocuklar için genellikle sagir ifadesi kullanılırken bu yaştan büyük olanlara Şâbb-ı emred olarak yazılıyordu. Daha sonra ise yaş ve gelişimleri de dikkate alınarak ter bıyıklı, kara sakallı, kır sakallı ya da aksakallı diye sınıflandırılıyorlardı. Ayrıca

tanımlamaların yanında bazen insanlar; sağır, âmâ (kör), çolak, topal, meczup (deli), alil (sakat), mariz (hastalıklı), yekçeşm (tek göz), ucceme (dil tutukluğu), ahraz (sağır ve dilsiz) olarak tanımlanmışlardır. Kadın nüfusa dair herhangi bir kayıt, bu defterlerde bulunmamaktadır (Fotoğraf 3 ve 4). Döneme ait yapılan bilimsel çalışmaların genelinde olduğu gibi kadın nüfusa yönelik nicel veriler ancak erkek nüfusla bağlantılı olarak tahmin edilebilecektir.

Gayrimüslim nüfus, Müslüman olan nüfusun sayımı bittikten sonra Rumyan ve Ermeniyyan olmak üzere mensup oldukları millete göre ayrılarak yazılmışlardır. Bu nüfus yazılırken kayıtlar Müslümanlarınkine benzer şekilde eşkâl, adı, lakabı ya da mesleği, baba adı, yaşı gibi bilgiler yazılmıştır. Yine özel durumu olan gayrimüslimler de sol üst köşeye kırmızı yazıyla yatay olarak kaydedilmiştir. Müslümanlardan farklı olarak, 12 yaşını geçmiş olan ve cizye muafiyeti olmayanlar, ödemekle yükümlü oldukları cizye vergisi miktarına göre âlâ, evsat ve ednâ şeklinde ayrılmış ve defterin sol üst kısmına kısaltılarak yazılmıştır. Diğer bir fark ise Müslümanlarda babası belirtilirken *ibn* ya da *bin* ifadeleri kullanılırken gayrimüslimlerde *veledi* ifadesi kullanılmıştır (Fotoğraf 4 ve 5).

Fotoğraf 3: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinde Gayrimüslimlerin Kayıt Şekline Örnek Bir Sayfa (Rumyan Mahallesi)

Tâb-i Kaza-i Burdur	Yekûn Hane/175	Mahalle-i Rumyan
روميان		
<p>(4) (3) (2) (1)</p> <p>ديگر اوغول صغیر ميخايل Sin/10</p> <p>ديگر اوغول شائب Sin/13</p> <p>ديگر اوغول شائب Sin/14</p> <p>اوروپا Sin/38</p> <p>اوروپا Sin/38</p> <p>اوروپا Sin/38</p>	<p>(3) (2) (1)</p> <p>ديگر اوغول شائب Sin/13</p> <p>ديگر اوغول شائب Sin/14</p> <p>اوروپا Sin/38</p> <p>اوروپا Sin/38</p> <p>اوروپا Sin/38</p>	<p>(1) (1)</p> <p>اوروپا Sin/38</p> <p>اوروپا Sin/38</p> <p>اوروپا Sin/38</p>
<p>Diğer oğlu sagir Mihail</p> <p>Diğer oğlu Şâbb-ı emred Benayot</p> <p>Diğer oğlu Şâbb-ı emred Anestas</p> <p>Orta boylu kara bıyıklı Kırmızı oğlu Acı Petro veled Yorki</p>	<p>Diğer oğlu Şâbb-ı emred Anestas</p> <p>Diğer oğlu Şâbb-ı emred Anestas</p> <p>Diğer oğlu Şâbb-ı emred Anestas</p> <p>Diğer oğlu Şâbb-ı emred Anestas</p>	<p>Orta boylu kara bıyıklı Kırmızı oğlu Acı Petro veled Yorki</p> <p>Orta boylu kara bıyıklı Kırmızı oğlu Acı Petro veled Yorki</p> <p>Orta boylu kara bıyıklı Kırmızı oğlu Acı Petro veled Yorki</p>
<p>(Evsat) Hane/3</p> <p>(Evsat) Hane/2</p> <p>(Evsat) Hane/1</p> <p>Sin/20</p> <p>Sin/26</p> <p>Sin/4</p> <p>Sin/6</p>	<p>(Evsat) Hane/2</p> <p>(Evsat) Hane/1</p> <p>(Evsat) Hane/1</p> <p>Sin/20</p> <p>Sin/26</p> <p>Sin/4</p> <p>Sin/6</p>	<p>(Evsat) Hane/1</p> <p>(Evsat) Hane/1</p> <p>(Evsat) Hane/1</p> <p>Sin/20</p> <p>Sin/26</p> <p>Sin/4</p> <p>Sin/6</p>
<p>Diğer oğlu Harlinboz</p>	<p>Diğer oğlu Yovanni</p>	<p>Diğer oğlu Harlinboz</p>
<p>Mesfurun karındaşı orta boylu kara bıyıklı Kostanti veled Yorki</p>	<p>Mesfurun karındaşı orta boylu kara bıyıklı Kostanti veled Yorki</p>	<p>Mesfurun karındaşı orta boylu kara bıyıklı Kostanti veled Yorki</p>

Fotoğraf 4: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinde Gayrimüslimlerin Kayıt Şekline Örnek Bir Sayfa Odaklanılmış (Rumyan Mahallesi)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI [BOA] ©

Yekûn	Ednâ	Evsat	Âlâ
7605	175	120	23
2625	3600	1380	
190			

Cizye Vergisi Yekûnu (Toplamı)

Fotoğraf 5: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterinde Gayrimüslimlerin Kayıt Şekline Örnek Defterin Son Sayfası

Defter incelenirken, 1841 Burdur Kazası nüfus defterindeki orijinal birimler olan, mahalle, köy, çiftlik, cemaat ve taifeler temel alınarak defter incelenmiştir. İlgili nüfus defterde çalışma sahasını oluşturan Burdur şehri ve çevresindeki 19 mahalle, 21 köy, 6 çiftlik, 3 cemaat ve 2 taifenin demografik verileri bulunmaktadır. Bu nüfus verileri Osmanlı toplum yapısı içerisinde ikiye ayrılmış olan Müslüman ve Gayrimüslim nüfus ile ilgilidir. İsimlerinin transkripti yapılan mahalle ve köyler aşağıda gösterilmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: 1841 Yılı Burdur Kazası Nüfus Defterindeki Yerleşmeler

MAHALLELER		KARYELER		ÇİFTLİKLER	CEMAATLER
Hacı Ahmed	Yoğurtçu	Kışla	Kuruçay	Sorkun	Kavacık
Hacı Ömer	Derslik	Askeriyye	Soğanlı	Çine	Cinbilli
Yenice	Şeyh Sinan	Çerçin	Akyaka	Taşkapı	Karacalı
Hecin	Kara Senir	Geresin	Yassigüme	Marmara	-
Dere	Hacı İbrahim	Lengüme	Yazı	Sarıova	TAİFE
Receb	Burç	Sala	İnar	Bayındır	Ermeniyyan
Kuyu	Rumyan	Mandırna	Karakend	-	Ermeniyyan
Divanbaba	Ermeniyyan	Kıravgaz	Döğer	-	-
Manastır	-	Kurna	Hacılar	-	-
Cami-i Kebir	-	Bügdüz	Yarı	-	-
Üçdibek	-	Suludere	Çendik	-	-
TOPLAM: 19 Mahalle		TOPLAM: 22 Karye		TOPLAM: 6 Çiftlik	TOPLAM: 3 Cemaat 2 Taife

Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada bulunduğu 1841 nüfus defterinde, Müslüman nüfus ilk sayfadan başlanarak 153. Sayfaya kadar kaydedilmiş 154. Sayfadan 166'ya kadar ise gayrimüslimler kaydedilmiştir. Bu defterde ayrıca şehir ve kır nüfusunun ayrı olarak tutulduğunu görüyoruz. 1'den 84. Sayfaya kadar Müslümanların mahalle nüfusları kaydedilirken 85'den 153'e kadar kır nüfusu (karye, çiftlik ve cemaat) kaydedilmiştir. Gayrimüslimlerde de aynı sistemin uygulandığını görüyoruz. 154'den 163'e kadar mahalle nüfusu kaydedilirken yine 163. Sayfanın ikinci kısmından 166'ya kadar kır nüfusu (taife) kaydedilmiştir.

Bu çalışmada, defterlerde verilen bilgilerden hareketle defterde geçen mahalle ve köylerinde yaşayan ailelerin ve görevli memurların isim ve eşkâllerini öğrenme imkânı bulunmaktadır. Ayrıca bölgeye yönelik yaşanan göç ve nakiller hakkında ilk elden bilgi sahibi olma imkânı bulunmuştur. Söz konusu defter bölgedeki mahalli idareciler; görevdeki muhtarlar, özürülüler, halkın kullandığı yerel isimler (lakaplar)

ve insanların fiziksel özelliklerinin yanında Burdur Kazası ile ilgili bölgesel olarak önemli ayrıntılara ulaşmamıza imkân tanımıştır. Nitekim nüfus kayıtlarını içeren materyaller, sadece şahısların isimlerini vermekle kalmamakta, ayrıca söz konusu bölgedeki insanların etnik kimliklerini ve mal varlıklarını da ortaya koymaktadır. Bunun dışında şahıslar için kullanılan lakaplar ile sosyal ve iktisadi anlamlar içeren sıfatlar, söz konusu dönem içerisinde ve ele alınan bölge dâhilinde var olan kültürel yapıya dair fikir vermektedir.

5.1.2. Konya Vilayet Salnameleri

Çalışma konumuz olan Burdur Kazası 19. yüzyılda Konya Eyaletine bağlı, Hamid Sancağı bünyesinde yer almaktaydı. Döneme ait en önemli ana kaynaklarından olan ve yukarıda hakkında bilgi verilen salnameler Konya vilayeti için de yapılmıştır. Bu vilayete ait ilk salname 1868 (H. 1285) yılında yayınlanmıştır. Daha sonra Konya Vilayet Salnameleri sırasıyla; 1869-1875 (H. 1286-H. 1292)arası yedi yıllık, 1877-1879 (H. 1294- H. 1296) arası üç yıllık, 1881-1890 (H. 1298- H. 1307) arası on yıllık, 1891-1892 (H. 1309- H. 1310) arası iki yıllık, 1894 (H. 1312), 1896 (H. 1314), 1899 (H. 1317), 1906 (H. 1324), 1914 (H. 1330) yıllarında birer yıllık olmak üzere toplam 28 salnameden (yıllıktan) oluşmaktadır. Fakat bazı salnameler ya birbirinin tekrarı ya da çok az bir değişiklik ile yayınlanmıştır. Örneğin; 1872, 1873, 1875, 1877 1878 yıllarında yayınlanan Konya Vilayet Salnameleri 1871 salnamesinin tekrarıdır. 1887, 1888, 1889 Konya Vilayet salnameleri ise 1886 da yapılan salnamenin tekrarıdır. Ayrıca 1894 ve 1896 salnameleri de birbiriyle benzerlik göstermektedir (Temurçin, 2007: 49).

Birçok şehir hakkında bilgiler veren Konya Vilayet Salnamelerinde, vilayetin idari taksimatı, memur listeleri, askeri ve adli personeli, genel ve mahalli tarih bilgileri, coğrafi bilgileri, eski eserleri, ticari ve ekonomik faaliyetleri, bütçesi, nüfusu, öğrenci ve medrese sayıları, kütüphaneler ve kitap listesi, yayınlanan gazeteler vb. pek çok konuda önemli bilgiler vermektedir.

Çalışmamızın asıl konusu salnameler değildir. Hatta çalıştığımız 1841 yılında henüz salnameler yayınlanmaya başlamamıştı. Fakat çalışmamızın 2. bölümünü oluşturan Burdur nüfusunun değişimi ve gelişimi kısmında ilerleyen yıllarda salnamelerdeki nüfus verilerinden faydalanılmıştır. 1872 yılına kadar Hamid Sancağına bağlı bir kaza olan Burdur, bu tarihten itibaren Konya Vilayetine bağlı bir sancak konumuna geçmiştir. 1892 yılında Konya Vilayetinde Konya, Teke,

Hamidabad, Niğde ve Burdur olmak üzere 5 sancak, 30 kaza ve 35 nahiye vardı (Uysal, 1998: 46).

6. Saha ile İlgili Yapılmış Tarihi ve Coğrafi Çalışmalar

Çalışma sahamız olan Burdur ve çevresi ile ilgili yapılmış olan literatür taramasında, sahanın farklı bilim dalları tarafından çalışıldığı ve önemli sonuçların elde edildiği gözlemlenmiştir. Çalışma yapılan bilim dalları ise Jeoloji, Mimarlık, Sanat Tarihi, Edebiyat, Arkeoloji, Coğrafya, Tarih ve daha birçok alandır. Coğrafya ve Tarihe yönelik olan çalışmalar konumuz olan Tarihi Coğrafya ile doğrudan ilişkili olduğu için ayrı bir önem arz etmekte olup, burada özellikle bu çalışmalara değinilecektir. Burdur ve çevresi ile ilgili farklı tarihlere ait olan bu kaynaklar ile Burdur ve çevresinin tarihi ve coğrafi durumuna dair bilgi sahibi olmaktayız. Ancak saha ile ilgili yapılan detaylı literatür çalışmalarında Burdur ve çevresinin nüfus çalışmaları bakımından eksik olduğu tespit edildi. Bu çalışmada eksikliğin giderilmesi için Burdur Kazası'na ait 1841 tarihli nüfus defterindeki nüfusa dair verilerin incelenmiştir. 1841 tarihli nüfus defterinin incelenmesi gerek mevcut literatürün zenginleşmesi, gerekse geleceğe yönelik yapılacak olası nüfus çalışmaları açısından önemlidir. Burdur ve çevresi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar Tarih ve Coğrafya çalışmaları olarak iki grupta ele alınacaktır.

6.1.Tarih Çalışmaları

Uysal, M. A., 1998, Salnamelere Göre Burdur (1868-1914). Yüksek lisans tezi olan bu çalışmada Burdur adının menşei, Osmanlı öncesi Burdur ve Osmanlı Döneminde Burdur konuları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmada salnamelere dayanarak idari, sosyal ve ekonomik yapı üzerine detaylı bilgiler verilmektedir.

Ulusoy, R., 1992, 19. Yüzyılda Konya Eyaletine Bağlı Burdur Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Yüksek lisans tezi mahiyetinde olan bu çalışmada ilk olarak Burdur ilinin tarihçesi ele alınmıştır. Daha sonra ise salnameler baz alınarak nüfus yapısı üzerinde durulmuştur. Çalışmada Burdur'un iktisadi durumundan bahsedilmiş olup, yapılan bu çalışma ile şehir ekonomisinin esnafılık ve ticarete dayandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada tarım ve hayvancılık, vergiler ve sosyal yapı konuları ele alınmıştır.

Duygulu, H., 1992, Dünü Bugünü ve Yarınıyla Burdur. Bu kitapta kentleşme olgusunun sosyolojik değerlendirilmesi yapılarak, Burdur ilinin konumu, ekonomik yapısı, sosyal yapısı, nüfus hareketleri, tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Araştırmada dokuz bin yıllık bir geçmişi olan Burdur'un, kuruluşundan günümüze hep var olma mücadelesi veren yerleşim bölgelerinden birisi olduğuna değinilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak uygulamaya konulan siyasal ve ekonomik kararlar, Burdur'un sosyal yaşamı derinden etkilemiş ve şehir istediği büyüklüğe ulaşamadığı tespit edilmiştir.

Göçer, G., 2010, 220 ve 221 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre Burdur'un Sosyo- Ekonomik Tarihi (1889-1893). Yüksek lisans tezi olan bu çalışmada Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte başlayan değişim zincirinin taşra üzerindeki etkileri, Burdur şehri örneği üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 1889-1893 tarihleri arasındaki idari yapısını, etnik yapısını, sosyal hayatını ve ekonomik hayatını Şer'iyye Sicilleri merkez alınarak incelenmiştir. Böylece Burdur'da farklı etnik unsurların bir arada huzur içinde yaşadıklarını, insanlar geçim kaynakları olarak tarım ve hayvancılığın dışında tekstille de uğraştıklarını ve bu alanda üretilen havlu, alaca ve masa örtülerine çevre şehirlerden önemli bir rağbet olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletler tarafından hasta adam olarak nitelendirdiği 19. yüzyıl sonlarında, devletin küçük bir şehri olan Burdur'un sosyal ve ekonomik tarihinin I. El Kaynaklarla incelenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Kür, H., 2008, 210 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre Burdur Kazası'nın İdârî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (H.1255-1261/M.1839-1845). Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında yer alan ve Konya Vilayetine bağlı Hamit Sancağının önemli kazalarından birisi olan Burdur'un Tanzimat'ın ilk dönemlerinde idari, ekonomik ve sosyal yapısı 210 numaralı şer'iyye siciline göre ele alınmıştır. 19. yüzyıl ortalarında Tanzimat Dönemi toplum yapısı ve Tanzimat'ın mahalli idarelere getirdiği yenilikler çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Göçer, G., 2010, 220 ve 221 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre Burdur'un Sosyo-Ekonomik Tarihi (1889-1893). Çalışmada Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan değişim zincirinin taşra üzerindeki etkileri, Burdur şehri örneğinde incelemeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Burdur'un 1889-1893

tarihleri arasındaki idari ve etnik yapısını ile sosyal ve ekonomik hayatı Şer'iyye Sicillerinden faydalanılarak incelenmiştir.

Bütün, Ş., 2001, Temettuât Defterlerine Göre (H.1260 – M.1844) Burdur'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Yüksek lisans tezi niteliğinde olan bu çalışma, 9918 numaralı Burdur Temettuât defterine göre 19. yüzyıl ortalarında Burdur'un sosyal ve ekonomik yapısının değerlendirilmesidir. Araştırmada ilk olarak Burdur şehrinin ilk çağlardan 19. yüzyıla kadar kısa tarihçesi ve Osmanlı Devleti'nde tahrir çalışmaları ve Tanzimat Dönemi'nde malî alanda düzenlemeleri konuları ele alınmıştır. Daha sonra ise şehrin sosyal yapısına ait nüfus bilgileri, meslekler ve sosyal müesseseler olarak vakıflar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada şehrin iktisadî yapısını oluşturan gelir kaynakları ve dağılımına yer verilmiş olup bunun yanı sıra ziraat hayatı ve hayvancılık konuları incelenmiştir. Son olarak ise vergi çeşitleri ve vergi dağılımı açıklanmış, araştırmanın ana kaynağı olan temettuat defterindeki bilgiler konularına göre tasnif edilip ve tablolar halinde gösterilmiştir.

Karaca, B., 2014, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları (MAD 3331 Numaralı Vakıf Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi). Çalışma ilk olarak Hamid-ili bölgesinin tarihi, Hamid Sancağında yapılan tahrirler ve Hamid Sancağının idari durumu hakkında bilgiler vermektedir. Daha sonra ise çalışmanın asıl konusunu teşkil eden vakıflar hakkında genel bilgiler verildikten sonra, MAD. 3331 numaralı vakıf defterinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Arıkan, Z., 1988, XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı. Bu çalışmada XV ve XVI. yüzyıllarda Hamid Sancağına ait olan tahrir defterleri incelenmiştir. Bu defterler neticesinde ise söz konusu sancaktaki tımar düzeni açıklığa kavuşturularak, sosyal ve ekonomik durum ile nüfus yapısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Görgülü, F., 2000, Selçuklular Zamanında Göller Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi, Dini ve Kültürel Durumu. Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada ilk olarak Göller Bölgesindeki bazı yer adlarının menşei ve söz konusu bölgenin tarihçesi üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise Göller Bölgesinin siyasi tarihi incelenmiş olup, bölgenin idari, sosyal ve iktisadi durumu ele alınmıştır. Araştırmada son olarak bölgedeki dini ve kültürel durum incelenmiştir.

Çora, E., 2015, Osmanlı Döneminde Burdur'da Modern Temel Eğitim Kurumları. Yüksek lisans tezi olan bu çalışmada 1895-1921 yılları arasında,

Burdur'da kurulmuş olan temel eğitim kurumları belgeler ile aydınlatılmıştır. Ayrıca araştırmada Burdur'da açılan modern temel eğitim kurumlarına bina, personel ve öğrenci devam-devamsızlık ve başarı durumları hakkında bilgiler verilerek, mevcut belgeler ile Burdur'daki eğitim alanındaki gelişmeler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Karacan, K., 2017, XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Hamid Sancağı ve Sancaktaki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Hayatı. Yüksek lisans tezi olan bu çalışmada 19. yüzyılın ilk yarısında Hamid Sancağı kazalarından olan Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla ve Burdur kazalarında yaşayan gayrimüslim toplumun 1830 tarihli gayrimüslim nüfus ve 1840-1844 tarihli gayrimüslim temettuat defterlerine göre nüfus, sosyal ve ekonomik yapısı işlenmiştir.

6.2. Coğrafya Çalışmaları

Çetin, B., 2007, Burdur Kent Coğrafyası. Burdur şehri ile ilgili en kapsamlı araştırma olan bu çalışmada Burdur'un doğal çevre özellikleri, beşeri çevre özellikleri, Burdur'un kentsel fonksiyonları ve kentsel arazi kullanımı, Burdur kentinin yerleşim planı ve fizyonomisi üzerinde durulmuştur. Çalışma daha çok şehrin güncel yapısı üzerine odaklandığı için tarihi yapı sadece günümüz durumuna temel oluşturması açısından ele alınmıştır. Böylece demografik yapıyla birlikte güncel fonksiyonları ve fonksiyonel arazi kullanımı ön plana çıkmıştır.

Yılmaz, O., 2002, "Burdur İl'inde Nüfus Hareketleri". Nüfus Coğrafyası çalışması niteliğinde olan bu makalede, 1927-1990 yılları arasındaki Burdur İli nüfusu incelenmiştir. İlk olarak nüfus artışı konusuna değinilmiş olup daha sonra kır ve şehir nüfusu ele alınmıştır. Ayrıca ildeki doğum ve ölümler, göçleri nüfusun cinsiyet ve yaş bileşeni gibi konularda açıklanmıştır. Bu çalışmanın, ülke genelindeki yerleşmenin coğrafi yönüyle incelenmesi ve sorunların tespiti, kalkınma planlarının hazırlanması bakımından büyük yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Yiğitbaşıoğlu, H. ve Uğur, A., 2010, "Burdur Gölü Havzasında Arazi Kullanım Özelliklerinden Kaynaklanan Çevre Sorunları". Çalışmada göller yöresindeki üçüncü büyük göl olan ve uluslararası bir öneme sahip olan Burdur Gölünün çevre sorunları üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada Burdur Havzasındaki arazi kullanım özellikleri ortaya koyularak, bu özelliklerin Burdur Gölü üzerindeki etkileri saptanmaya çalışılmıştır.

Ceylan, S., 2001, "Burdur Gölü Kıyılarında Kışla Yerleşmeleri". Araştırmada geçmişteki konar-göçer olan toplulukların bugün ise yaylacılığın bir

sonucu olan kışla yerleşmelerinin Burdur Gölü havzasındaki durumu incelenmiştir. Çalışmada Burdur Gölü'nü çevreleyen dağlık ve tepelik alanların etekleri ve göle dökülen mevsimlik derelerin aşağı kısımları kışla yerleşmeleri için uygun olan konumları detaylı olarak ele alınmıştır.

Keser, N. ve Dölek, İ., 2015, “Teke Yöresinin Depremselliği ve Jeomorfolojisine Etkileri”. Bu çalışmada, 1900-2014 yılları arasında gerçekleşen depremler incelenerek, Teke Yöresinin depremselliği ve jeomorfolojik yapıları üzerindeki etkileri ortaya koymaya çalışılmıştır. Araştırmada, son yüzyıl içinde gerçekleşen $M \geq 6.0$ olan yıkıcı depremlerin büyük bir çoğunluğunun özellikle Fethiye-Burdur fay zonu ile Finike- Burdur fay zonu ve bunlarla ilişkili kırıklardan oluşan diri fayların ürettiği depremler olduğu, sahanın güneyi ile kıyı bölgesini etkileyen depremlerin Fethiye, Kaş ve Finike açıkları (Akdeniz) kaynaklı Helenik-Kıbrıs Yayı etkisiyle oluşan depremler olduğu belirlenmiştir.

Avcı, M., “1993-1996, Göller Yöresi Batı Kesiminde İklim İle Bitki Örtüsü Arasındaki İlişkiler”. İklim, yeryüzündeki bitki türlerinin ve topluluklarının karakteri ile yayılış sahalarını belirleyen en önemli faktördür. Bir yerin bitki örtüsü iklim elemanlarının ortak etkileri sonucunda şekillenir. İklimin yanında jeomorfolojik özellikler ve toprağın rolü ikinci derecede kalır. Bu iki faktör ancak yerel değişikliklere neden olabilir. Buna karşılık iklimde meydana gelen farklılaşmalar bitki türlerinin ve bitki topluluklarının yayılış alanlarının değişmesine yol açar. Bu çalışmada Göller Yöresinin batı kesiminin iklim elemanlarının bitki örtüsü üzerindeki belirgin rolü ayrıntılı olarak ele alınarak, bitki örtüsü ile ilişkiler kurulmuştur.

Atayeter, Y., 2000, “Burdur’un İklim Özellikleri”. Bu çalışmada, Akdeniz ve İç Bölgelerimizin iklimleri arasında bir geçiş sahasında bulunan Burdur’un iklim özellikleri daha yeni meteorolojik veriler ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada Burdur Meteoroloji İstasyonunun 51 yıllık rasat verilerinden faydalanılarak Burdur’un, sıcaklık, don olayı ve yağış gibi konular ele alınmıştır.

De Planhol, X., 1948-1949, “Burdur Çevresinde Mağara Yerleşme Tipleri”. Çalışmada, Akdeniz tesirleri ile İç Anadolu tesirinin karışmış olduğu Burdur’daki mağara yerleşmeleri ele alınmıştır. Doğası ile “dâhili” ve “kıtavî” olan mağara yerleşme şekli “troglodytisme” bu bölgede sınırlarına dayanmış bulunmaktadır. Fakat bu değişmiş ve bozulmuş münferit şekillerin incelenmesi sayesinde, mağara yerleşmelerinin muhtelif tiplerinin meydana gelmesine etki eden şartlar daha iyi

görülmüştür. Araştırmada yar meskenleri ve kısaca mağara yerleşmeleri incelenmiştir. Yapılan bu çalışma coğrafya biliminin alt dalı olan tarihi coğrafya açısından önemlidir.

Erol, O., 1971, “Konya, Tuzgölü ve Burdur Havzalarındaki Plüviyal Göllerin Çekilme Safhalarının Jeomorfolojik Delilleri”. Bu çalışmada, Konya, Tuzgölü ve Burdur Havzalarında, eski göllerin kıyı izleri, jeomorfolojik yönden incelenmiştir. Araştırmada, Würm pluvialinin sonlarından bu yana, eski Konya gölünün beş ana çekilme safhasına ait kıyı izleri tespit edilmiş ve iklim şartlarındaki değişmelere dair gözlemler yapılmıştır. Prehistorik ve historik kaynaklardan yararlanılarak bu safhaların kısmen tarihlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca yazar söz konusu havzalarla ilgili diğer kaynaklardan da faydalanarak üç havza arasında karşılaştırmalar yapmıştır.

Erol, O., 1978, “Anadolu’da Kuaterner pluvial ve İnterpluvial koşullar ve Özellikle Güney-İç Anadolu’da Son Buzul Çağından Bugüne Kadar Olan Çevresel Değişmeler”. Bu çalışmada, Anadolu’da Würm’den eskiye ait pluvial dönemler saptanmıştır. Ayrıca bu pluvial çanakların çeşitli jeolojik-jeomorfolojik tipleri de ayırt edilmiştir. Anadolu’nun pluvial havzalarının Orta ve Üst Pleistoseneye ait tortullarından, belirgin serin ve soğuk, fakat oldukça kurak dönemleri olan tipik Kuaterner iklimlerinin izleri de saptanmıştır. İnsan yerleşimleri yönünden, Konya ve Tuz Gölü havzalarındaki Genç Bronz Çağı höyükleri en genç pluvial kıyı çizgisi boyunca sıralanmıştır.

Ardel, A., 1951, “Göller Bölgesinde Morfolojik Müşahedeler II Burdur Depresyonu ve Çevresi”. Bu makalede, Burdur depresyonunun bulunduğu yer, büyüklüğü ve bölümü, depresyonun çerçevesi, depresyonun tabanı, depresyonun mahiyeti ve menşei gibi konular ele alınmıştır. Burdur depresyonu incelenirken konu kuzey ve kuzeydoğu kısmı, doğu-güneydoğu kısmı olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Gül, A., Yılmaztürk, A., Caran, Ş., Ünal, Y., Örucü, Ö. K., ve Berberoğlu, E., 2015, “Burdur Gölü ve Çevresinde Ekosistem Üzerindeki Çevresel Etkiler ve Stratejik Mekânsal Çözümler”. Bu çalışmada, Göller Bölgesinde yer almakta olan Burdur Gölü havzası ele alınmıştır. Burdur Gölü ve çevresinin sahip olduğu ekosistem yapısı ortaya konulmuş ve karşılaşılan çevresel sorunlar veya baskılar tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma, geleceğe yönelik sektörel ölçekte mekânsal stratejik çözüm önerileri getirmiştir.

7. Burdur ve Çevresinin Genel Coğrafi Özellikleri

Araştırma sahası ve Burdur ilinin jeolojisine genel olarak bakıldığında Triyas'tan Kuvaterner'e geniş bir yaş aralığında oluşmuş ve zamanla bir araya gelerek karışık bir jeolojik yapıya sahip birimlerin yüzeylendiği görülür (Kaya, 2015: 4). Burdur ve çevresinde, genellikle Mesozoik-Tersiyer yaşlı Komprensif serilerin, Neojen killi kalkerlerin ve Likya naplarının temsil edildiği peridotit, piroksenit, harzburgit ve serpantinden oluşan ofiyolitli serilerin hâkimiyeti görülmektedir. Bu genel yapı haricinde, özellikle Burdur, Tefenni, İsin ve Erle Ovaları gibi depresyon tabanları Pleyistosen ve Holosen'e ait alüvyonlarla kaplı alanları meydana getirirken, Eosen-Oligosen kumtaşı ve konglomeralardan meydana gelen en büyük saha ise Söğüt Dağları ve çevresidir (Çetin, 2007: 10-11).

Burdur ve çevresinin genel morfolojik yapısı göz önüne alındığında temelde depresyon, plato ve dağlık alanlar olmak üzere üç farklı birimden oluştuğunu söylemek mümkündür. Sahanın önemli bir bölümünü Burdur depresyonu oluşturur. Depresyon Batı Torosların kenar silsileleri içinde, Göller Yöresinin batısında, aynı adla adlandırılan havzanın içinde bulunmaktadır. Depresyon, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda, Karaçal Köyünün (Karacalı Cemaati) yakın batısında Döğer Tepe eteğinden İğdecik ovasının sonuna kadar 53 km uzunluğunda olup, en alçak kısmını Burdur Gölü oluşturur. Gölün aynı doğrultusunda, uzunluğu 34 km ve en geniş yeri de güneydoğu-kuzeybatı istikametinde yaklaşık 8,5 km'dir. Depresyonun en geniş alanı kuzeydoğu kenarındaki Keçiborlu ovası ile Gölbaşı çiftliği arasında yaklaşık 14 km'lik sahadır. Burdur depresyonu güneybatıya doğru gidildikçe daralmaktadır. Yani genişlik Kılınçköy ile karşı taraf arasında 10 km, Sekir Tepeleri eteği ile onun karşısındaki Kayalibüren eteği arasında 8,5 km'dir. Depresyon Burdur şehrinin bulunduğu yerde, şehir ile Ardıçlı tepe arasında biraz genişledikten sonra (13,5 km) güneybatı yönüne doğru tekrar daralmaktadır. Güneybatıdaki alanda genişlik ancak 6,5 km kadardır (Ardel, 1951: 63).

Burdur'daki platoların coğrafi karakterlerini üç bölüme ayırabiliriz. Bunlar, çevre dağlar ve bunların arasında kalan göl ve ovalar şeklindedir. Kuzey, kuzeybatı ve güneydeki dağlar, bu dağlar arasında sıkışmış verimli ovalar ile küçük tarım alanları, göllere dökülen akarsuların beslenme havzaları bu bölümü oluşturur (Gül, Yılmaztürk, Caran vd., 2015: 384). Araştırma sahasının güney kesimi (depresyonun güney ve güney doğusu) ile kuzey batı kesimi genel anlamda yukarıdaki özelliklere sahip bir plato görünümündedir. 1000 ila 1500 m arasında yükseltiye sahip bu alanlar

farklı şekillerdeki düzlük ve tepelik alanlardan oluşmuştur. Yer yer plato yükseltileri 1400-2000 m. arasında değişen, kuzey-güney ya da kuzeybatı-güneydoğu uzanımlı dağ sıralarıyla bunların arasındaki geniş tabanlı vadilerin oluşturduğu küçük düzlüklerden müteşekkildir. Özellikle Burdur-Antalya karayolunun batı kesimi (karayolu ile Bozçay arası) Bereketli, Bayındır, Beşkavak, Yadamid (Badarmit) dereleriyle yarılarak tanımlanan özelliklere sahip iken, Sala, Marmara ve Kurna dereleriyle yarılan doğu kesimi ise büyük oranda karstlaşma sonucunda oluşmuş uvala ve polyelerden oluşur.

Burdur depresyonunun kuzey batısında Söğüt Dağı ile ondan güneybatı yönünde Ulupınar vadisiyle ayrılan Dumluca Dağları yüksek dağlık alanları oluştururken, depresyona bakan ve akarsularla yarılmış tepelik ve düzlük olanlar platoyu oluşturmaktadır. Gerek bu iki dağın birbirine bakan yamaçları gerekse platoyu oluşturan düzlükler Ulupınar Deresi ve kollarıyla yarılmıştır.

Burdur ve çevresi, Akdeniz iklimi ile Karasal Makro iklim tiplerinin arasında geçiş özelliğinin hâkim olduğu bir iklim tipine sahiptir. Başka bir deyişle, hâkim iklim tipi Akdeniz olmasına karşın, coğrafi faktörlerden dolayı, Burdur ve çevresinde İç Anadolu'nun Karasal iklim özelliklerini de görmek mümkündür. Buna göre, yaz mevsimi sıcak ve büyük ölçüde kurak olmakla birlikte, zaman zaman konveksiyonel yağışların görüldüğü bir süreci oluştururken, kış mevsimi ise soğuk geçmektedir. Devlet Meteoroloji İşleri'nin Burdur istasyonuna ait 1939-2006 yılları arasındaki verilerine göre temmuz ayı ortalama sıcaklığı 24,6 C° iken ocak ayı ortalaması 2,6 C° dir. Burdur'un yıllık ortalama sıcaklığı ise 13 C° dir (Avcı, 1993-1996: 143-171; Atayeter, 2000: 261; Çetin, 2007: 27-31; Yiğitbaşıoğlu ve Uğur, 2010: 133). Araştırma sahası, yer şekilleri, yükselti ve nispeten artan karasallığın etkisi ile Akdeniz yağış rejiminden farklı olarak İç Anadolu yağış rejimini yansıtan bazı özellikler göstermektedir. Bu durumun en iyi göstergesi, Burdur'da yıllık ortalama yağış miktarı 428 mm ile bulunduğu bölgedeki genel yağış özelliklerine uymamasıdır. Orografik uzanışın etkileri yağış üzerinde de açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Akdeniz üzerinden kıyı bölgelere ulaşan nemli hava kütleleri taşıdıkları nemin büyük bir kısmını kıyıda bıraktıkları için ve dağları aşarak alçaldıkları sırada adiyabatik olarak ısındıkları için daha az nem içermektedirler. Bu sebeple iç kesimlerdeki yağış miktarı kıyı kuşağına göre oldukça azdır. Burdur'un ortalama bulutluluk değeri ise yağışların yıl içindeki dağılışı ile paralellik arz etmektedir. Bulutluluk değerinin aralık ayı başta olmak üzere kış mevsiminde

artması, yağışın az olduğu yaz aylarında ise düşmesi bu durumun en iyi göstergesidir. Yine yağışın yıllık dağılışında olduğu gibi, ilkbahar mevsiminde bulutluluğun yüksek olduğu bilinmektedir (Koçman, 1993: 46-49).

Burdur, bulunduğu enlem ve konumundan ile bağlantılı olarak yıl boyunca farklı basınç merkezlerinden kaynaklanan çeşitli hava kütlelerinin etkisinde kalmaktadır. Esasında bu atmosferik şartlar bütün ülke geneli için geçerli olan bir durum olarak kabul görür. Yani yıl içerisinde Anadolu'yu etkileyen atmosferik şartlar ve basınç merkezleri, Burdur'daki genel basınç durumunu da etkilemektedir. Özellikle kış mevsiminde ülkemizi etkileyen kontinental polar (cP) hava kütlelerinin oluşturduğu yüksek basınç ile güneydoğu Avrupa üzerinden ülkemize ulaşan yüksek basınç, çalışma alanının basınç durumu için de belirleyici durumdadır. Kuzey Afrika üzerinde yerleşen subtropikal yüksek basınç merkezi güneyden etki ederken, basınç merkezlerinin bu genel durumuna bağlı olarak oluşan, Akdeniz cephesinin etkileriyle gelişen frontal faaliyetler basınç değerlerinde sık sık yükselme ve düşmelere neden olmaktadır (Koçman, 1993: 14).

Araştırma sahasında hâkim rüzgâr yönü, genellikle kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu yönlerindedir. Bu durum mevsimlere göre değişiklik gösteren basınç merkezlerinin etkisini açıkça göstermektedir. Kış mevsiminde ülkemizin iç kesimleri aşırı soğumadan dolayı diverjans, kuzey ve güneydeki denizler ise birer konverjans sahası durumuna gelmektedir. Hava şartlarını ve rüzgâr durumlarını belirleyen bu durum, ortalama olarak Eylül ayında başlar ve Ocak ayında en karakteristik şeklini almaktadır. Kış mevsiminde iç kesimlerin genel hava şartlarını belirleyen bu durum kuzey ve güney sektörlü rüzgârların oluşmasına neden olmaktadır. Yaz mevsiminde ise, kuzeybatıya ilerlemiş olan Asor yüksek basınç alanında, güneydoğuda yer alan Basra alçak basınç alanına doğru büyük bir hava hareketi vardır. Bu sebeple de bütün Türkiye'de yaz mevsiminde kuzeydoğu ve kuzeybatıdan esen rüzgârlar hâkimdir (Erinç, 1996: 308).

Bütün bu ortalama şartları oluşturan genel basınç merkezlerinin etkilerinin yanı sıra Burdur'daki hâkim rüzgâr yönlerinin belirlenmesinde yeryüzü şekillerinin de etkinliği görülmektedir. Araştırma sahasının güneyinde yer alan Toros dağ silsilesinin doğu-batı yönünde uzanırları güney sektörlü rüzgârların sahayı etkilemesine engel teşkil etmektedir. Özellikle %3 frekansla güneyden esen kible ve %5,5 frekansla güneybatıdan esen lodosun yıllık esiş sayılarının düşük olmasında temel etkindir. Fakat Aksu vadisinin kuzey-güney yönünde uzanması, güneyden

hava kütlelerinin kısmen iç kesimlere kadar girmesini sağlamış ve keşişleme rüzgârı içlere kadar ulaşmıştır. Araştırma sahasında keşişlemeden sonra kuzeybatı, kuzeydoğu yönlerinden esen poyraz ve karayelin etkili olduğu görülmektedir (Çetin, 2007: 39-42).

Burdur ve çevresinde görülen geçiş ikliminin bir sonucu mahiyetinde, bölgede hem Akdeniz, hem de İran-Turan fitocoğrafya bölgelerine ait türlerin bazılarını burada görmek mümkündür. Farklı fitocoğrafya bölgelerine ait olan bu türlerin dağılışında yükselti ve bakı gibi bazı topografik faktörler etkilidir. Bunun yanı sıra bazı yerlerde bu türler birlikte görülmektedir. Kızılçam (*Pinus brutia*), Doğu Çınarı (*Platanus orientalis*), Kermez Meşesi (*Quercus coccifera*) gibi bitki türleri bölgedeki Akdeniz elemanlarını temsil ederken, karaçam, yabancı armut, ardıç türleri, badem ile otsu bitkilerden oluşan step formasyonları da İran-Turan elemanlarını meydana getirmektedir. Yörede lokal şartlar haricinde, genel şartların hakim olduğu alanlarda kuru orman formasyonu yayılış göstermektedir (Avcı, 1993-1996: 227-229; Çetin, 2007: 63-65; Yiğitbaşıoğlu ve Uğur, 2010: 130).

Burdur, akarsu ağı ve mevcut akarsuların debisi bakımından fakir bir yerdir. Bu durumda Burdur'un çevredeki büyük akarsu havzalarına göre konumu, yarı kurak bir iklime sahip olması, litolojik yapı olarak karstik arazilerin büyük yer kaplaması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Karstik ve tektonik yapıların bir sonucu olarak, çoğunlukla dışa akışı olmayan kapalı havzalı göllerin varlığı, sık ve yüksek debili akarsu ağının oluşumuna engeldir. Araştırma sahasında Bereketli, Bayındır, Büğdüz, Beşkavak, Badarmit, Marmara, Kurna, Sala, Çerçin ve Lengüme dereleri ile Ulupınar deresi belli başlı akarsuları teşkil eder. Burdur Gölünü besleyen en büyük akarsu olan Boz Çay (Eren Çayı) ise Karaçal'dan sonra araştırma sahasına dâhil olmaktadır. Burdur akarsu bakımından fakir olduğu kadar, göller bakımından zengindir. Burdur il sınırında kurutulmuş göller de dâhil olmak üzere büyük ya da küçük 14 göl yer almaktadır. Burdur Gölü başta olmak üzere, Salda, Pınarbaşı (kurutulmuş), Kestel (kurutulmuş), Yarışlı ve Karataş Gölleri, bu göllerin en büyükleri arasında yer almaktadır (Çetin, 2007: 55).

Burdur ili açısından büyük bir öneme sahip olan Burdur Gölü, kuzeydoğu, güneybatı yönünde uzanan elips şeklinde bir göldür. Gölün uzunluğu 35.514 km olup, genişliği yaklaşık 8,680 km'yi bulmaktadır. Burdur Tektonik depresyonun en alçak yerini kaplayan Burdur Gölü deniz seviyesinden 844,3 m yüksekliktedir. Gölün kuzeydoğusu ile güneybatısındaki düzlük alanlar ise 850-1000 m yükseltisinde yer

almaktadır. Gölün derinliği ile ilgili değişik kaynaklarda farklı değerler söz konusu olsa dahi en derin yerin 66 m olduğu söylenmektedir. Kapalı bir havzada bulunan Burdur Gölü yağışlar, mevsimlik ve sürekli akarsular ve yeraltı suları ile beslenmektedir. Gölü besleyen önemli akarsuların çoğu mevcutta kuru olmakla birlikte, gölün batı ucunda yer alan Bozçay, doğuya doğru Ulupınar, Bayındır, Bügdüz, Kurna, Çerçin (Gökçebağ), Keçiborlu (Adalar Çayı) dereleri gölü besleyen akarsular arasındadır. 1987 yılından bu yana göl seviyesinde 9,5 metrelik alçalma meydana gelmiştir. Gölün yüzey alanı 1987 yılında 203 km² iken günümüzde 146 km²'ye kadar gerilemiştir (Fotoğraf 6) (Ardel, 1951: 74; Gül, Yılmaztürk, Caran vd., 2015: 385).

Fotoğraf 6: Burdur Gölü

Burdur'un toprak özelliklerine bakıldığında, il genelindeki etkinliği ile bağlantılı olarak, 12 farklı toprak türü bulunmaktadır. Bunlardan özellikle kahverengi orman ve kireçsiz kahverengi orman toprakları, kestane renkli topraklar ve kırmızı Akdeniz toprakları il arazisinin %66 gibi büyük bir oranını oluşturmaktadır. Kahverengi orman toprakları ile kireçsiz kahverengi orman topraklarının büyük bölümü orman ve çalı formasyonlarının yaygın olduğu alanlarda görülmektedir. Düz alanlarda görülen alüvyal topraklar ile eğimli dağ eteklerinde görülen kollüvyal topraklardan genellikle tarım arazisi olarak tasarruf edilmektedir. İl genelinde %15 oranında bir paya sahip olan kestane renkli topraklar da tarım alanı olarak kullanılan belli başlı toprak tipini oluşturmaktadır. Göllerin çevresinde bulunan alüvyal ve hidromorfik alüvyallerin az bir bölümü tuzlu-sodik özelliktedir (Dizdar, 2003: 172).

8. Burdur Şehri ve Çevresinin Tarihi

Burdur toprakları Neolitik Dönemi, Grek ve Roma Medeniyeti eserlerini bünyesinde bulunduran bir bölgedir. 1958-1960'lı yıllarda Burdur Gölü'nün güney batısındaki Hacılar Höyüğü ile Burdur'un 15 km güneyindeki ortaya çıkan Kuruçay'da yapılan kazılarda 7-8 metre derinlikte bulunan evlerde cilalı fırınlanmış seramik eşya ve heykeller bulunmuştur. Bu kalıntılar Burdur'da yaklaşık 7000 bin yıl öncesine kadar yerleşimin olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalar, Neolitik ve Kalkolitik Dönemi aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır. Daha önceki Prehistorik dönemlere yani Paleolitik ve Mezolitik dönemlere dair buluntular ise Psidya bölgesinin değişik yerlerinde yapılan araştırmalarda elde edilmiştir. Uzun yıllar Psidyalıların yaşadığı bu bölgeye M.Ö. 7. yüzyıla kadar Firigyalılar yerleşmiş, sonraki yıllarda Lidyalıların eline geçmiş ve M.Ö. 546 yılına gelindiğinde ise bölgeye Persler hâkim olmuştur. M.Ö. 333 yılına kadar Perslerin egemenliğinde kalan Burdur, bu tarihten sonra Makedonyalı Büyük İskender'in tarafından ele geçirilmiştir. M.Ö. 183 ile M.S. 2. yüzyıllar arasında süren Roma hâkimiyeti döneminde bölge en parlak dönemini yaşamıştır. 395 yılından sonra ise Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile Bizans (Doğu Roma) hâkimiyetine geçen bölgenin bu dönemdeki adı Polydorion'dur (Burdur 1967 İl Yıllığı, 1967: 114-117; Yurt Ansiklopedisi, 1981-1984: 1547; Duygulu, 1992: 20; Görgülü, 2000: 12-14).

Selçuklular, 1071 Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra bütün Anadolu'da fetih amacıyla giriştikleri savaşlarda diğer şehirler gibi Burdur'da Türk akınlarına maruz kalmış, fakat daha sonraki yıllarda fethedilebilmiştir. Burdur'un kesin olarak Türklerin eline geçtiği tarih 13. yüzyıl başları yani III. Kılıç Arslan zamanıdır. Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Oğuz ve Türkmen boyları Anadolu'ya gelerek yerleşmeye başlamışlardır (Ulusoy, 1992: 8; Uysal, 1998: 5; Görgülü, 2000: 18-19). Yani 1075'li yıllarda burada Türklerin varlığı başlamış ve 1120 yılına kadar Türk akınları kesintisiz devam etmiştir. Bu akınlarla Burdur ve çevresine yoğun olarak Oğuz ve Türkmen beylerinin göç ettiği ve özellikle Burdur'un Kınalı Aşireti tarafından ele geçirildiği bilinir (Burdur 1973 İl Yıllığı, 1974: 18; Duygulu, 1992: 20).

Selçuklu Döneminde Burdur ve çevresine yerleşen Türkmenler, ilk zamanlar hiçbir devlete bağlı olmadan yaşamışlar ve komşuları olan Rumlar ile savaşarak topraklarını genişletmeye çalışmışlardır. 1147'de başlayan Haçlı Seferleri sırasında Selçuklu hükümdarları Haçlı ordusu ile savaşarak onları bozguna uğratmışlardır.

Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan 1177 yılında Denizli, Uluborlu ve Burdur'u alarak bölgedeki Türkmenler üzerinde etkinlik sağlamıştır. Fakat burada bulunan Türkmenler Selçuklu Devleti'nin egemenliği altına girmek istemediler. Zira sonraki yıllarda Antalya ve Burdur I. Keyhüsrev tarafından ele geçirildiyse de bölge zaman zaman Selçuklu egemenliğinden çıkmıştır. 1219 ve 1236 yıllarında I. Keykavus ve Alaaddin Keykubat döneminde bölgede yeniden fetihlere girişilmiştir. Yine bu dönemde Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşleri II. Keykavus ile II. Kılıç Arslan'ı sağlam bilinen Burdur Kalesine hapsedirmiştir. Bu dönemden sonra Selçuklu Devleti'ndeki iç karışıklıklar başlamış ve devletin yıkılışına kadar bu durum devam etmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1981-1984: 1552; Uysal, 1998: 5-6; Görgülü, 2000: 17-33; Kür, 2008: 2).

Selçuklular Döneminde Hamid Bey, Burdur'da uç beyi durumundaydı. Hamid Bey'in ölümünden sonra ise İlyas Bey Selçukluların Göller Bölgesindeki uç beyi olmuştur. Selçuklu Devleti'nin çökmeye başladığı dönemde ise Göller Bölgesi uç beyi olan Felekeddin Dünder Bey, 1300'den önce beyliğini Burdur'da ilan etmiştir. Kurduğu beyliğe ise büyük babası Hamid Beyin adını vererek beyliğin merkezini Eğirdir'e taşımıştır. 1314 yılında Moğol ordusunun Anadolu'ya gelmesi ile Burdur'da Moğol hâkimiyetine geçtiyse de, Moğolların Anadolu'dan çekilmesinden sonra Dünder Bey beyliğin sınırlarını genişletmiştir (Burdur 1973 İl Yıllığı, 1974: 10; Yurt Ansiklopedisi, 1981-1984: 1553; Ulusoy, 1992: 9-10).

Osmanlı Devleti'nde Yıldırım Bayezid'in padişah olması ile Anadolu'da başlayan karışıklıklar sırasında Anadolu Beylikleri Yıldırım Bayezid'e karşı savaş açmıştır. Bu durum neticesinde, Bayezid Anadolu'daki bütün beyliklerin üzerine yürümüştür. Hamid İline de saldıran Osmanlı padişahı, bu beyliğe ait tüm toprakları ele geçirmiştir. Burdur'un da içinde bulunduğu bu bölge 1391'de Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya'ya bağlanmıştır. Osmanlı'ya bağlanan Burdur ve çevresinde II. Bayezid döneminde Şahkulu ayaklanması etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Burdur ve çevresi, 16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve 17. yüzyılın başlarına değin süren Celali ayaklanmalarından büyük ölçüde etkilenmediyse de, bu ayaklanmanın daha sonra almış olduğu bir biçim olan ümera kapılarındaki levendlerin baskın ve yağmalarından etkilenmişlerdir (Arıkan, 1988: 19-35; Göçer, 2010: 6-7).

1710 ve 1725 yılları arasında Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Burdur ve çevresinde de ayanlar baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemde dâhil

olmak üzere 19. yüzyılda da Burdur herhangi bir dış saldırıya uğramadığı gibi, ayanlık ve mütesellimlik mücadelelerinin de dışında kalmıştır. Durgun bir dönem geçiren Burdur'da bu durumu bozan tek olay Fetaret Olayı²'dir (Ulusoy, 1992: 16).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Burdur, 1919 yılında İtalyanlar tarafından işgal edilmekle birlikte, İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı, işgalin ağırlığı çok fazla duyulmadı. İtalya bu dönemde Burdur ve çevresinde sürekli ve düzenli birlik bulundurmamak yerine, sık sık denetlemekle yetinmiştir. Burdurlular ise kendi bölgelerinde direnişe geçmeyerek çevre illerdeki direniş hareketleriyle cephedeki birliklere destek olmuşlardır. İtalyanlar ile diğer itilaf devletleri arasındaki anlaşmazlıkların büyümesi sonucunda 1921 Mayıs-Haziran arasında bölgedeki askerleri geri çektiler ve işgali tek yanlı olarak kaldırdılar. Böylece 1 Haziran 1921'de Güneybatı Anadolu'daki son İtalyan askeri de çekilmiş oldu (Yurt Ansiklopedisi, 1981-1984: 1558).

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra oluşturulan yeni idari yapılanmaya (1923) göre, Burdur'un il merkezi statüsü kazanması yörenin gelişimindeki en önemli noktalardan biridir. Bu statü Burdur iline idari bir fonksiyon yüklemesinin yanında, devlet tarafından sağlanan sosyal, kültürel ve ekonomik yatırımlardan da pay almasına yol açmıştır ve yaklaşık 700-800 yıllık tarihinde Burdur, ekonomik, sosyal ve yerleşme tarihi açısından en belirgin gelişme ve değişimleri yaşamıştır (Çetin, 2007: 83-85).

Burdur'a ilk yerleşen Türk boyu ya da boyları öncelikle göle yakın olan bir sahaya (Şeker pınar-Hamambendi Mevkii) yerleşmiştir. Bu dönemde bölgeye yerleşen aşiret ve oymakların 2.000 çadırdan fazla olduğu bilinmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1981-1984: 1552; Duygulu, 1992: 20). Fakat bu aşiretler daha sonra günümüzde Alan Pazarı olarak anılan yere taşınmışlardır. Bazı kaynaklara bu yer değişiminin sebebi, bataklıktan kaynaklanan sıtma problemleri, sel baskınları gibi

² Fetaret olayı, Çiloğlu ve Çelikpaşa aileleri arasındaki kanlı çatışmaların geçtiği bir olaydır. 1839 yılında Çiloğlu Mustafa Ağa Burdur'un İdari Amiri oldu. Oysa ki uzun yıllar Burdur'daki idareye Çelikpaşaoğulları egemendi. Bu nedenle Çelikpaşaoğulları idare amiri olan Çiloğlu Mustafa Ağa'ya karşı halkı kıskırtmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nin o yıl halktan istediği verginin yüksek olması da gerginliği arttırdı. Çiloğlu Mustafa Ağa'ya karşı olan Yenice mahallesinden daha çok vergi istenmesi üzerine, bu mahalle halkı diğer mahallelerin de halkıyla birleşerek Çiloğlu konağını basarak ateşe vermiştir. Ayaklanmayı bastırmak üzere İstanbul'dan yollanan askerler Burdur'a aylar sonra gelebilmiştir. Bu ayaklanma devlete karşı olmayıp, iki aile arasındaki rekabetten ve adaletsiz vergi alınmasından ileri gelmiştir. Fetaret olayı olarak anlandırılan bu olayda birkaç bin kişi ölmüş ve çok sayıda aile bu rekabetten kurtulmak için Denizli ve civar illere göç etmişlerdir (Ulusoy, 1992: 23-24). Görüldüğü üzere bu olay Burdur Kazası merkezinin nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir.

sorunlara dayalı olduğu yansımıştır (Burdur 1973 İl Yıllığı, 1974: 18). Ancak tek sebebin bununla sınırlı olamayacağına aynı zamanda güvenlik kaygılarında bu yer değiştirmede rol oynayabileceğini ifade eden kaynaklarda mevcuttur. İbn Batuta'nın Seyahatname'sine dayanarak Burdur şehrinin, Ulu Cami'nin yer aldığı tepede bulunan bir kalenin içinde ve çevresinde gelişme gösterdiği, buna bağlı olarak da, şehrin nüvesini kalenin meydana getirdiği ve buranın eski bir kale şehri olduğu söylenebilir. Fakat günümüzde sokak isimlerinin dışında, bu kalenin varlığını gösteren herhangi bir delilden söz etmek mümkün değildir (Çetin, 2007: 71).

Burdur adının nereden geldiğine dair çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan ilki eski Yunan Mitolojisinde tanrıların gazabına uğrayan kahraman Ulis'in yolu bu bölgeye düşer ve önüne dağlar arasında bir göl çıkar. Orada ona bir ses Rumca ve Eski Latince ile Ezostas yani burada dur diye seslenir. Ulis buraya yerleşir ve zamanla büyümeye başlar. Sonraki yıllarda Selçuklular bölgeye gelirler ve Ezostas kelimesinin Türkçe karşılığı olan "Burada Dur" u kullanırlar. Sonradan ise bu kelimenin Burdur olarak kullanıldığı görüşüdür (Burdur 1967 İl Yıllığı, 1967: 109; Görgülü, 2000: 6-7). Bizans Döneminde Burdur'a Polydorion denildiği ve Polydor denilen yerin zamanla Burdur'a dönüştüğü başka bir görüştür. Diğer bir rivayet ise, Burdur'un eski adı Limobrama yani (göl kenti) anlamına gelen bu sözcükten türemiş ve sonradan değişerek Burdur şekline dönüşmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 1981-1984: 1547; Bütün, 2001: 4).

Yörenin Türkler tarafından yerleşime açılmasıyla şehrin adının ortaya çıktığı bilinmektedir. Yukarıda da sözü edildiği gibi Burdur adının menşei ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, bu rivayetlerden en fazla sözü geçen Burdur adının *Burada dur* emrinden geldiğine yöneliktir. Fakat şehrin adının çevresinde yer alan bağlık alanlarla ilişkili olarak Borluk kelimesinden gelme olasılığının daha yüksek olduğu da düşünülmektedir (Görgülü, 2000: 9). Burdur adının menşei kesin olarak belirlenemese de İbn Batuta'nın Seyahatname'sinde Burdur adının günümüzdeki söyleyiş şekliyle geçmesi, yaklaşık 750 yıl gibi uzun bir süreçte şehrin adının değişmeden günümüze kadar geldiğini göstermektedir (Çetin, 2007: 73).

Türkler tarafından 1075 yılında ele geçirilen Burdur, 1206'da Anadolu Selçuklu Devleti yönetimi altına girmiş ve hemen ardından 1260'larda burada Moğol hâkimiyetinin başladığını görmekteyiz. Burdur şehri, 1230'lardan itibaren Antalya-Alanya Limanlarında gelişme gösteren ticarete, kıyı ile iç kesimleri birbirine

bağlayan karayolu üzerindeki ticari gelişmelerden yararlanmışır (Çetin, 2007: 74). 1300'lü yıllara gelindiğinde ise, yöreyi Hamitoğlu Beyliği'nin önemli şehirlerinden biri olarak görmekteyiz. Hatta yerleşmenin çekirdeğini meydana getiren Ulu Cami bu dönemde Dünder Bey tarafından inşa ettirilmiş ve yine aynı dönemde şehrin büyüdüğü, sanat, ticaret ve nakliyecilikte ilerlediği söylenebilir (Burdur 1973 İl Yıllığı, 1974: 10). 1430 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Burdur, Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olan Kütahya'ya kaza olarak bağlandıktan sonra şehrin gelişimine dair bir ize rastlanmamıştır. Günümüzde de Osmanlı dönemini temsil eden birkaç çeşme ve hamamın dışında herhangi bir yapının olmaması da bunu destekler niteliktedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ise yörede meydana gelen ve uzunca bir süreci kapsayan isyanlar, şehrin gelişimini olumsuz etkileyen önemli sebeplerden biridir (Çetin, 2007: 74).

Burdur şehri ile ilgili 19. yüzyıla ait bilgilere baktığımızda, bu dönemde idari, ekonomik ve eğitim fonksiyonunu bünyesinde barındırdığını görmekteyiz. Gerek Hacı Ömer, Yenice, Kuyu, Dere, Şeyh Sinan, Manastır, Divanbaba gibi mahallelerin aynı isimlerle günümüzde de varlığını sürdürmesi ve gerekse döneme ait, cami, çeşme gibi tarihi eserlerden, Burdur şehrinin 12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar ki süreçte, kurulduğu 979 m yükseltiye sahip tepeden güney, güneybatı ve güneydoğu yönlerinde özellikle Burdur Çayı çevresine, Susamlık (1033 m.) ve Yeşil Tepelerin (1003 m.) kuzey yamaçlarına doğru gelişme gösterdiği anlaşılır (Fotoğraf 7 ve 8) (Çetin, 2007: 78).

Fotoğraf 7: Burdur Şehrinin 12. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Gelişim Gösterdiği Alan

Fotoğraf 8: Burdur Gölü Çevresinde Gelişim Göstermekte Olan Burdur Şehri

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE UYGULANAN NÜFUS POLİTİKALARI VE NÜFUS TESPİT ÇALIŞMALARI

Modern devletin temel özelliklerinden biri, genişleyen ve güçlenen merkezi bürokrasinin düzensiz topluluklarının nüfus olarak kavranmasıdır. Bu nüfusun siyaseten şekillendirilebilir niteliğinin farkına varılması ve bu yönde çalışmalar yapılmasını gerekli kılar. Nüfusun sistematik bir şekilde istatistiki veriye dönüştürülerek bilimsel bilginin nesnesi olmasında nüfus sayımları önemli bir yer tutar. Nüfus sayım sistemi ve bireyleri kayıt altına alma egemenlik mekanizmalarıyla doğrudan ilişkilidir (Aslan, Yardımcı, Arpacı ve Gürpınar, 2015: 248).

Toplum içindeki sosyal grupların dönüşümünde nüfus hareketleri daima etkin bir rol oynamıştır. Dünya tarihine bakıldığında da gerçekten, göçün ve yerleşik hayata geçmenin etkisi, doğum ve ölüm oranlarının yüksek veya düşük olması ve bu demografik olayların toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal etkileri açık ve yaygın olarak görülebilir (Karpas, 2010: 25; Gül ve Gökçen, 2010: 36).

Bir ülkenin ya da bölgenin nüfusunu, hacim ve yapısı itibariyle değerlendirmek için o nüfusun tarihi süreç içerisindeki gelişim ve değişimi dikkate almak gerekir. Bu nedenle idari birimler ve bu birimler içerisindeki nüfusun gelişim özelliklerinin değerlendirilip ortaya koyulması önemlidir (Gül ve Başbüyük, 2011: 159). Araştırmacılar, devletlerin gerçek görünümünü ancak o toplumu oluşturan nüfusun özelliklerini öğrendikten sonra ortaya koyabilirler. Bundan dolayıdır ki en büyük sorun, ele alınan olayların nedenlerini ararken olup bitenlerin içinde yer alanların sayısal ve yapısal durumunu saptama güçlüğüdür (Çadırcı, 2013: 44).

Nüfus geçmişin her döneminde dünyada, gerek askeri ve gerek mali konularda dikkat çekmesinden dolayı nüfus miktarını tespit etmek için dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre nüfus kayıtları yapılmıştır. Eski dönemlere ait bu kayıtlar ve nüfus verilerini değerlendirmek üzere tarihi demografi³ diye bir bilim dalı oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti içinde geçerli olan bu durumdan dolayı her dönemde farklı

³ Bkz. Barkan, Ömer Lütfi (1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *Türkiyat Mecmuası*, C.10, s.1-25.

niteliklerde kayıtlar (tahrir, avarız, cizye vd.) tutulmaktaydı (Gül ve Başbüyük, 2011: 159-160).

Osmanlı nüfusu, bazı dönemlerde açık bir şekilde ve nüfus yapısı ile ilgili bilgilere yer verecek biçimde, bazı dönemlerde ise karışık ve nüfus yapısı eksik olarak ortaya konmuştur (Elibol, 2007:136). Bu nedenlerle Osmanlı Devleti'nin her dönemi ve her bölgesi için zengin ve çeşitli nüfus verileri bulmak mümkün değildir (Barkan, 1953:4). Bu noktada Osmanlı Devleti'nde nüfusa ilişkin tutulan kayıtları iki döneme ayırabiliriz. 15 ve 19. yüzyıllar arasını kapsayan döneme "Modern Sayımlar Öncesi Dönem", 1830'lardan sonrasını kapsayan döneme ise "Modern Sayımlar Dönemi" diyebiliriz. Aşağıda bu dönemleri detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

1.1. Modern Sayımlar Öncesi Dönem

Osmanlı Devletinin modern sayımlar öncesindeki dönemlerinde doğrudan nüfusun tespitine yönelik çalışmaları görmek oldukça güçtür. Daha çok arazi ve vergi tahrirleri niteliğindeki bu kayıtlar, öncelikli olarak ekonominin kayıt altına alınmasına yöneliktir. Ancak "Klasik Tahrir" ya da "Tapu Tahriri" olarak adlandırılan bu kayıtlar, sayım olarak nitelendirilemese de dönemin demografik verilerinin toplandığı kayıtlar olarak nüfus çalışmalarında kullanılabilir durumdadır. Arazi ve nüfus tahrirleri olarak adlandırılan bu kayıtlar, tımar sistemiyle⁴ bağlantılı olarak I. Beyazıt döneminden itibaren yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır. Bu tahrirlerin amacı, doğrudan nüfusu kaydetmekten ziyade, ele geçirilen yerlerdeki gelir kaynaklarının bir dökümünü çıkarmak ve bu kaynakların düzenli bir şekilde dirlik olarak dağıtılmasını sağlamaktı. 15 ve 16. yüzyıllarda yapılan bu tahrirler ile

⁴ Osmanlı Devleti'nden önceki İslam devletlerinde değişik isim ve şekillerde görülen bu sistem Selçuklulardan alınarak geliştirmiş ve *tımar sistemi* adıyla uygulamıştır. I. Murad zamanında gerçek anlamı ile uygulanan tımar sistemi devletin sınırlarının genişlemesiyle orantılı olarak yaygınlaşmış ve gelişmiştir. Tımar gelir kaynağı sağlayan toprak parçasıydı. Askerî sistemde olduğu kadar Osmanlı'nın sosyoekonomik sisteminde de kilit bir rol oynuyordu. Tımar arazileri, mirî yani devlet mülkiyeti olan ve devlet tarafından sipahiye tayin edilen toprak parçasıydı. Devlet tarafından gelir miktarlarına göre ayrılmış topraklara *dirlik* denilirdi. Dirlik devlete ait mirî arazinin en büyük bölümüydü. Bu bölüm belli bir toprağı ve işleyiş tarzını ifade ederdi. Bu toprakları ekip biçenler aynı zamanda tımarlı sipahi adındaki askerlerden yetiştirmek zorundaydı. Bu sistemin en önemli özelliğı, hem üretimde devamlılığı sağlar hem de ordunun hazır askerî bulunurdu. Fakat bu sistemin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli iç ve dış nedenlerin etkisiyle çözülmeye başlamıştır (Aydm, 1992: 10-17; Karpat, 2014: 25). Daha detaylı bilgi için bkz. Barkan, Ömer Lütfi (1980). "Tımar". MEB Yayınları, 1972, C:XII, s.286-333; Genç, Mehmet (1973). "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi". *Türk İktisat Tarihi Semineri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara; İnalçık, Halil (2012). "Tımar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 168-173; Ortaylı, İlber (2008). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Osmanlı Devleti'nin nüfusunu büyük oranda ortaya koymaya ve demografik yapıda meydana gelen değişiklikler hakkında bazı değerlendirmeler yapmaya elverişlidir (Karpas, 2014: 44). Modern çağlardaki nüfus sayımları ile karşılaştırılabilen tahrirler, bazı yönleriyle nüfus sayımlarına benzese de, veri çeşitliliği açısından daha zengindir. Tarihi coğrafya çalışmaları için çok önemli bir kaynak olan tahrir defterlerinin en önemli üstünlüğü verilerin istatistikî olmasıdır. Bu defterler her bölgede bütün yerleşme merkezleri için aynı veriyi bulundurduğundan bütün bilgilerin istatistik metotları çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür (Gümüşçü, 2014: 261-264). Aşağıda ayrı bir başlık olarak inceleyeceğimiz tahrir defterleri, Osmanlı Devleti'nde 1590'lı yıllara kadar düzenli aralıklarla gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra tımar sisteminin de çözülmesine bağlı olarak kapsamlı tahrirler yapılamamıştır, fakat bölgesel olarak yapılmaya devam etmiştir (Elibol, 2007:137; Karpas, 2014: 44).

Nüfus tespitine yönelik kayıtların şekil değiştirdiği ve nispeten azaldığı 17 ve 18. yüzyıllar, Osmanlı nüfusu hakkında bildiklerimizin azaldığı bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti genelinde yaşanan sosyal ve iktisadi gelişmeler ve merkezi yönetimin taşra üzerindeki etkisinin azalması ile geniş çaplı tahrir faaliyetleri de terk edilmeye başlandı. 17. yüzyıldan itibaren Avarız vergisinin düzenli hale gelmesiyle bu vergilerden sorumlu olan halkın tespiti de kadılar ile yerel idarecilere bırakıldı. Bu dönemde ve 18. yüzyıl boyunca tahrir işlemleri avarız sayımları şeklinde icra edilmeye başlandı. Bunun sonucunda ise, belli konularda yoğunlaşan ve daha ayrıntılı bilgilere yer veren Avârız Hane Defterleri, Cizye Muhasebe Defterleri, Tımar Tevcih/Yoklama Defterleri, Evkaf Tahriri/Evkaf Yoklama Defteri gibi defterler tutulmaya başlanmıştır (Özel, 2000: 35; Behar, 2000: 67; Elibol, 2007: 139; Çimen, 2012: 193; Güneş, 2014: 223). Bu defterlerden döneme ait nüfus yapısı ve sosyal gelişmelerin nüfus yapısına etkisi hakkında bilgi elde edilebilir (Elibol, 2007:157).

Osmanlı Devleti'nin 15 ve 16. yüzyıllara ait olan istatistik metotları ve verileri, istatistik tarihi bakımından çok zengin bir malzeme birikimini temsil eder. Bu malzemelerin korunduğu devlet arşivi olan *Hazine-i Evrak*, devlet kapısı vasıtasıyla Batılılaşmanın başladığı Tanzimat döneminde, 1846 yılında kuruldu. Bu tarihten önce istatistik niteliği taşıyan defterler, çeşitli vekâletlerin; Bab-ı Âli, Maliye, Defter-i Hakânî, Evkaf vb. devlet dairelerinde saklanıyordu. Bu nezaretlerde günlük kayıtlara konu olmayan belge koleksiyonları 1846 yılında Hazine-i Evrak'ta

toplandı. Bugün Türkiye Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Osmanlı Arşivi'nde bu dönemlere ait, kaba bir hesapla bir buçuk milyon belge bulunduğu tahmin ediliyor (Doğru, 1989: 241; İncılık, 2013: 116-117).

1.1.1. Tahrir Defterleri

Kelime anlamı olarak tahrir; yazma, yazılma, kitabet, kaleme alma gibi anlamların yanı sıra kayıt, deftere geçirme (tahrir-i emlak) ve herkesin tasarrufundaki emlakın devletçe kayıt (tahriri nüfus) altına almasıdır (Şemseddin Sami, 2008: 383; Develioğlu, 2007: 1021).

Türk-İslam Devletlerinden aldığı mirası geliştirerek devam eden Osmanlı Devleti, nüfus kayıtlarına kaynak oluşturabilecek nitelikte olan tahrirleri ilk dönemlerden itibaren tutmaya başlamış ve özellikle 15 ve 16. yüzyıl boyunca gerçekleştirilmiştir (Elibüyük, 1990: 14; Emecen, 1991: 144; Öz, 1991: 430; İlhan, 1991: 263; Gümüşçü, 2001: 8; İncılık, 2013: 113). Bu tahrir defterlerinin, ilk dönemlerden beri tutulmakta olduğunun kanıtı, 1431-1432 tarihini taşımakta olan Arnavid Sancağı tahrir defteridir (Öz, 1991: 430; İncılık, 2000: 4; Arslan, 2001: 87). Arnavid defterindeki göndermelerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı tahrir sistemi Yıldırım Bayezid (1389-1402) dönemine kadar götürülebilir (İncılık, 2013: 116).

Osmanlı Devleti'nde tarım toprakları raiyyet çiftliği denilen küçük aile tarım birimlerine bölünür ve köylünün tasarrufuna verilir. Bu birimlerin kaybolmaması ve sürekli kontrolünü sağlamak için zaman zaman tahrir sayımları yapılırdı (İncılık, 2013: 114-115). Özellikle de bu tahrirlere, vergi sayımlarının yapıldığı zamanlar ve padişah tahta çıktığı dönemlerde rastlamaktayız. Hangi aralıklarla kayıt tutulduğuna dair tam bir kesinlik olmamakla birlikte bazı tarihçiler otuz yılda bir yapıldığını bazıları ise yüz yılda bir yapıldığını söylemektedir (Öz, 1991: 430; Öz, 2000: 18; Özdeğer, 2003: 9; Elibol, 2007: 137). Bu söylemlerin yanı sıra tahrir defterleri üzerine çalışma yapmış olan Gümüşçü, çalışmasında tahrirlerin belirli bir periyoda göre yapılmadığını ifade etmektedir (Gümüşçü, 2001: 8-9).

Tahrir defterlerinin kayıt işlemi, emin denilen bir kişi ile kâtip tarafından yapılırdı ve bölgedeki kadılar da bu görevlilere yardım etmekle yükümlüydüler (Karpas, 1940-1941: 220; Elibüyük, 1990: 14; Öz, 2000: 18; Güneş, 2014: 223). Tahrir işlemi bittikten sonra kayıtlar temize çekilir hazırlanan defterlerin biri defterhaneye alınır diğeri ise bölgenin beylerbeyine gönderilirdi (Güneş, 2014: 223).

Tahrir defterleri, yalnızca şu veya bu vergiyi toplamak için tutulmuş kayıtlar değildir. Devletin idari-mali bütün teşkilatının esasını teşkil edecek surette tasarlanmıştır. Tahrire giren yerleşmeler, şehir, köy ve pusta (mezraa) olarak ayrılmaktadır. Her köyün ismi ile beraber, kimin tımarı, mülkü ya da vakfı olduğu yazılmıştır. Tahrir defterlerini tutan eminler, yerleşmeleri tek tek dolaşır, aile reislerini ve aile içinde hayatta olan vergi mükellefi yetişkin erkekleri baba adı, adı, varsa lakabı ile kaydederlerdi. Kişi isimleri üzerine düşülen bazı açıklayıcı ifadeler ise nüfus hareketleri yani göçler hakkında bilgiler vermektedir. Bu defterlerde, vergiden muaf olanlar, ümerâ⁵ ve askerleri, engelli olanlar (kör, topal vb.) veya misafirler gibi birçok kayıt da bulunurdu. Kayıtlara, kişilerin tasarrufunda bulunan toprak büyüklüklerinin yanında, çiftçilik yapmayanların ne iş yaptıkları her zaman olmasa da kaydedilmiştir. Söz konusu yerleşmelerdeki hane sayısı ve gelir miktarı da bu defterlere kaydedilirdi. Bu gelirleri ise buğday, mahlût, tahıl, şıra vs. gibi bazı gruplara ayırırlardı (Barkan, 1940-1941: 214; Fekete, 1947: 309; Barkan, 1953: 8; Emecen, 1991: 145; Öz, 1991: 431; İlhan, 1991: 310; İnalçık, 2000:4; Öz, 2000: 18). Defterlerde bu bilgilerin yanı sıra gebran veya zimmî olduğu ayrıca belirtilen ibarelerden Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı yapılabilmektedir (Gümüşçü, 2001: 11).

Nüfus verileri açısından önemli bir kaynak olan tahrir defterlerinde nüfusa yönelik yapılan çalışmalarda gerçek bir hanenin kaç kişiden oluştuğu tartışılması gereken bir konudur. Tahrir defterlerinde hane fertlerinin tamamının yazılmasından ziyade, genellikle vergi mükellefi nüfusun kaydedilmiş olması bir yerin nüfusunu kesin olarak tespit etme imkânı vermemektedir. Bu konu ile ilgili çalışan birçok bilim insanı, bazı metotlar uygulamakta ve hane sayısını uygun bir katsayı ile çarpmaktadırlar⁶ (Göyünç, 1979: 332; Öz, 1991: 437-438; Faroqhi, 2000: 13; Gül ve Başbüyük, 2011: 162).

⁵ Emirler, beyler, binbaşı, yarbay, albay rütbelerinde bulunan fermanlı subaylardır (Develioğlu, 2007: 1127).

⁶ Tahrir Defterleri ile ilgili çalışan her bilim adamı geliştirdikleri metotlara göre bazı katsayılar öne sürmüşlerdir. Bu katsayılardan 5 ilk defa Barkan tarafından öne sürülmüş olup, birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Bu konuda farklı katsayılar öne sürenler: F. Braudel; 4, 4.5, F. Sümer; 7, J.C. Russel; 3.5, M.A Cook; 4.5, N. Göyünç ve Lowry; 5, Özdeğer; 2, Cohen ve Lewis; 6, 5-3 katsayılarını esas almışlardır. Gowan ise katsayının 3.5-6 arasında değişiklik gösterebileceğini ileri sürmüştür. Nefer esas alınarak yapılan hesaplamalarda yaygın görüş, neferin 4 katsayısı ile çarpılarak nüfusun bulunmasıdır. Fakat S. Faroqhi, M. Elibüyük ve Z. Arıkan gibi bazı araştırmacılar hiçbir katsayı kullanmadan doğrudan vergi nüfusunu esas almıştır (Göyünç, 1979: 332-333; Faroqhi, 2000: 23; Gümüşçü, 2001: 146; Arslan, 2001: 92; Gül ve Başbüyük, 2011: 162).

Osmanlı merkez idaresi tarafından mali ve askeri amaçla yapılan bu tahrirlere tam olarak bir nüfus sayımı diyemeyiz. Fakat bireylere ait verilen bilgiler nüfusa dair önemli kayıtlardır (Emecen, 1991: 146; Güneş, 2014: 225). Tahrirlerde, her köy ve mevrada üretilen mahsulün miktar ve değerinin bilinmesiyle devlet çapında genel olarak mali teşkilatlanma üzerine kurulan, tımar sisteminin kaynakları da belirlenebilmektedir (Özdeğer, 2003: 6). Aynı zamanda nüfusun yaş ve cinsiyet durumunun çeşitli gruplara göre dağılımı hakkında bilgi vermektedir. Fakat bu defterlerin en önemli problemi, kaydı defterlerde bulunmayan çocuklardır. Bu durumda bireylerin yaş grubunu tam olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte çocukların büyüklere olan oranını da tespit etmek oldukça zordur (İlhan, 1991: 265-266).

Yüzlerce defter üzerinde yapılan araştırmada hemen her bölgede daha önceki tahrirlerin neticelerini içeren atık, köhne, kadim veya akdem defteri bugün bize bu sayımların sıklığını göstermektedir (Elibüyük, 1990: 14, Gümüşçü, 2001: 8; Arslan, 2001: 87). Ayrıca Tahrir defterleri kullanım amaçlarına göre farklı şekillerde düzenlenirdi. Bunlar;

1. *Mufassal Tahrir Defterleri*: Başında genellikle bir kanunname bulunurdu. Bundan sonra sancağın merkez kazasından başlanarak kaza, nahiye ve köyler sıralanır; bölgedeki çeşitli mekânlar, yetişkin erkeklerin bilgileri, vergiden muaf kesimler ile hane sahibi dul kadınlar kayda geçirilirdi.
2. *İcmal Defterleri*: Özet niteliği taşıyan bu defterlerde genellikle dirlik sahiplerinin isimleri ile gelir toplamları verilirdi. Mufassal ve icmal defterlerinin bazı ilişkileri vardı. Mufassal defterler tımar sisteminin kademelerine dair ayrıntılı bilgiler verirken, bu defterlerin toplu sonuçlarını kapsayan icmal defterleri, pratik kullanım amacını taşırdı.
3. *Evkaf Defterleri*: Bu defterlerde herhangi bir sancak veya eyaletin tahririnden sonra, mufassal ve icmal defterlerinin yanı sıra, oradaki vakıflar, bunların gelirleri ve bu gelirlerin tahsis edildiği harcama kalemleri vb. bulunurdu (Öz, 1991: 431-432; Emecen, 1996: 38-40; Öz, 2000: 18-20; İslamoğlu, 2010: 103).

Tahrir defterlerinde bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Bu defterleri demografik çalışmalarda kullandığımızda, eksiklikleri göz önünde bulundurularak verilen rakamlar dikkatle incelenmelidir. Zira tahrir kâtibi rakamları bazı aksaklıklar nedeniyle az veya çok olarak kaydetmiş olabilir. Bu nedenle tahrirlerin başka arşiv

malzemeleriyle (Ruûs, mühimme, ahkâm, ruznamçe vb.) tamamlanması gerekir (İlhan, 1991: 264-265, Afyoncu, 2003: 269; İslamoğlu, 2010: 104-105).

Özetlenecek olursa bu tahrir ya da defter-i hakânî sistemi, belli bir idare sistemini uygulamada, doğru ve kapsamlı verilere gereksinimi karşılayan özgün bir istatistik ve karmaşık bir kayıt (book keeping) sistemidir (İnalcık, 2013: 115). Bu defterler sayesinde bir merkezin, bir bölgenin ve ülkenin tamamının nüfus ve yerleşme kompozisyonları görülebilir. Bütün yerleşme merkezlerinin ekonomik yapıları belirlenerek, birçok açıdan kır-şehir ayrımı yapılabilir. Özellikle aynı saha için tahrir serileri varsa çalışma yukarıda bahsedilen konularda daha da detaylandırılabilir. Bazı eksiklikler ve yetersizlikler bu defterlerin çalışmalara kaynak teşkil etmesine engel değildir. Çünkü bu kayıtlar Osmanlı dönemine ait en önemli kaynaklardır. Bu kaynakların en önemli özelliği yukarıda da bahsedildiği üzere bugün bizlere birçok konuda istatistiki veri sunmasıdır (Gümüşçü, 2014: 264-265). Bu kayıtlardaki bilgi ve istatistikler, coğrafyanın dağılış ilkesini uygulama ve tarihi coğrafya çalışmaları için son derece önemlidir (Gümüşçü, 2001: 10).

Osmanlı Devleti'nden zamanımıza kadar gelmiş olan, Osmanlı arşivleri içerisindeki mufassal nüfus ve arazi tahrir defterleri, bugün Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 981 numaralı katalog dâhilinde "Tapu Tahrir Defterleri" olarak mevcuttur. Ayrıca Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadîme Arşivinde bulunmaktadır (İnalcık, 2000: 4; Özdeğer, 2003: 6; Güneş, 2014: 225).

1.1.2. Avarız Defterleri

16. yüzyılın sonlarından klasik tımar sisteminde çözülme ve iltizam sisteminin⁷ geniş çapta kullanılması, 17. yüzyılın başlarından itibaren *avârız-ı dîvâniye ve tekâlif-i örfiye* adıyla zikredilen arazi vergileri de yıllık tahsil edilen düzenli bir vergiye dönüştü. Kapsamı çoğu askeri sınıfı da içine alacak şekilde

⁷ İltizam sisteminin Osmanlı Devleti'nde tam olarak ne zaman başladığını bilemiyoruz. Uygulamasına ait ilk örnekleri ile 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşılaşıyoruz. İltizamı, Osmanlı tarihi boyunca geçirdiği çeşitli değişmelerin içinde şöyle tanımlayabiliriz. Genellikle belirli bir mekânla sınırlı, kanunî ve/veya şer'î vergi unsurlarından oluşan birer malî birimi ifade eden mukataaları vergilendirmenin, rekabete açık, ekseriya açık artırma ile belirlenen ve bir bölümü peşin ödenmesi talep edilen belirli birer yıllık bedel karşılığında, kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere sınırlı bir süre için, güvenilir bir kefaletle devredilmesidir. Mültezimler devletin açık artırma yolu ile verdiği iltizamların üzerinden bölgeyi ve oradaki insanları yönetirdi. Bu uygulama 17. yüzyılda tamamen yaygınlaşmıştır. Osmanlı otoritesi sarsılınca mültezimler vergiyi artırdılar ve derebeyi gibi olmaya başlamışlardır (Cerasi, 1999: 47-48; Genç, 2000: 154-158; Faroqhi, 2000: 367-369).

genişlemiş ve gerçek hane yerine, gerçek olmayan avarız hanesi üzerinden hesap edilerek tahsil edilen avarız vergisinin tespiti, avarız defterlerine yapılırdı (Öz, 1991: 430-431; Özel, 2000: 36; Gökçe, 2005: 74; Elibol, 2007: 139). Avarız vergisinin toplanması ve sayımlarının yapılmasından sorumlu olan mevkufat kalemi 1560'dan itibaren işlerlik kazandı (Özel, 2000: 37). Yapılan tespitlere göre ilk avarız kaydı 1600-1601 yıllarına aittir (Elibol, 2007: 140). Bugüne kadar tespit edilmiş olan örnekler, 1700'lü yılların başlarında İmparatorluk çağında geniş kapsamlı avarız tahrirlerinin yapıldığını göstermektedir. Genellikle kaza ölçeğinde olan avarız defterleri, önceleri yerel kadılar tarafından gerçekleştirilmekle beraber, 17. yüzyılın ortalarından itibaren Defterhanenin ilgili kalemlerinden görevlendirilen memurlarca yapılmaya başlanmıştır (Özel, 2000: 39; Gökçe, 2005: 75).

Kaza dâhilinde bulunan şehir kasaba ve kırsal yerleşmelerde emlak ve arazi sahibi olan nüfus tespit edilerek avarız defterlerine kaydedilirdi. Daha sonra vergi mükellefi reaya, arazi ve emlak tasarruf etmesinden dolayı avarız vergi tabanına dâhil olan askeri nüfus tespit edilir ve geçerli olan muafiyetlerde göz önünde bulundurularak, vergi tahsiline esas olan avarız hane sayısı tespit edilirdi. Tahrir sonucundaki tabloya göre, çoğu zaman ve mekânda avarız hane ünitesinin kaç gerçek haneden oluştuğu değişirdi (Ünal, 1987: 119; Özel, 2000: 39; Gökçe, 2005: 75). Bu defterlere, Müslüman ve Hristiyanların yanı sıra askeri ve ilmiye sınıfı mensupları da dâhil edilmiştir (Elibol, 2007: 140).

Yapılan tahrirler sonucunda hazırlanan avarız defterleri, mufassal, icmal ve mufassal- icmal olarak üç gruba ayrılır. Özet niteliğinde olan icmal defterlerinin kullanışsızlığına rağmen, avarız vergi tabanını oluşturan nüfusun mahalle ve köy bazında ismen kaydedilmiş olduğu mufassal defterler, nüfus ve iskân tarihi bakımından önemli ölçüde klasik tahrir defterlerinin boşluğunu doldurabilecek niteliktedir. Aynı klasik tahrir defterlerinde olduğu gibi, mufassal ile icmal arasında bir yer işgal eden mufassal-icmal defter ise, mufassalın bulunmadığı zaman boşluğu dolduracak önemli bir kaynaktır (Gökçe, 2005: 100).

Avarız defterleri, içerdiği sayısal verilerle tahrir defterlerinin bulunmadığı 17 ve 18. yüzyılları kapsayan nüfus ve iskân tarihi araştırmaları bakımından oldukça önemlidir. Bu defterlerin nüfus çalışmaları açısından gerekli olan önemin kavranması ve karanlıkta kalan iki yüzyılın önemli ölçüde aydınlatılabileceğinin farkına varılmalıdır (Gökçe, 2005: 75-76). Fakat nüfus çalışmalarında avarız defterlerinden faydalanılırken bazı ayrıntılar gözden kaçırılmamalıdır. Bu defterlerinin çoğu icmal

mahiyetindedir ve avarız hanesi hakiki hane münasebetleri çoğu zaman belirtilmeden 17-18. yüzyıla dair bu defterlere dayanarak nüfus tahmini yaparken çok dikkatli olmak gerekir (Akyel, 2013: 1).

1.1.3. Cizye Defterleri

Geleneksel bir İslami vergi olan cizye, İslam devletlerindeki zimmet hukukuna dayanarak gayrimüslimlerden alınırdı. Aslında on beş yaşının üstündeki bütün erkeklerden toplanması gereken ve yıllık bir vergi olan cizye, uygulama esnasında zaman zaman hane başına ya da grup halinde toplandığı olmuştur. Kuvvetli bir otoriteden kaynaklanan oldukça geniş bir örfi alanı da içermesine rağmen esaslı İslam hukukunu temel alan Osmanlı Devleti'nde cizye en önemli vergi kalemlerinden biriydi. Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar hane başına toplanmış ve klasik dönemin geniş vergi tahrirleri, yani sayımları aynı zamanda cizyeye tabi durumdaki gayrimüslim nüfusun da sayımı anlamına gelmişti. Yani cizye vergisi için ayrı bir sayım yapılmamış, çoğunlukla doğrudan tahrirlerin kapsamlı verileri üzerinden hesaplanmış ve toplanmıştır. Bazı zamanlar ise merkezdeki maliye dairesinin vasıtasıyla bu verileri ayrı bir defterde topladığı da görülmektedir (İnalçık, 1993a: 45-46; Özel, 2000: 37). Bu defterlere, Osmanlı şehirlerindeki gayrimüslim nüfustan toplanan verginin kaydı yapılırdı (Behar, 2000: 64).

Cizyenin tahsilat işini cizyedarlar veya tahsildarlar yapardı. Cizye defterlerinde, genellikle eyalet, sancak, kaza, nahiye, karye, çiftlik ve mahalle adları belirtilmiştir. Daha sonra bu yerleşmelerde oturan, misafir olarak bulunan, gelip-geçen, ticaret maksadıyla bulunan reayanın isim, eşkâl, yaş ve cizye sınıfları yazıldıktan sonra isimlerinin altına tahsil edilen cizye miktarı (Âlâ, Evsat ve Ednâ) belirtilmiş ve ilgililerce mühürlenmiştir (Shaw, 1978: 325-326; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010: 249). Bu verileri içirmesine rağmen cizye defterlerinde kadınlar, yaşlılar, vergi ödeyemeyecek kadar fakir olanlar ve vergi muafiyeti olanların sayımlara dâhil edilmemesi, bu defterlerin nüfus tahminleri açısından sınırlı kalmasına neden olmuştur (Behar, 2000: 64).

Tahrir defterlerinin yanı sıra bu tür cizye defterlerine 15. yüzyılın sonlarından itibaren rastlanmaktadır. Asıl artış ise 16. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmış, bu dönemde yapılan son tahrirlerin bir yan ürünü olarak çok sayıda cizye defteri oluşturulmuştur. Fakat müstakil cizye sayımları, büyük tahrirlerin yapılmadığı 17. yüzyıl başlarından itibaren yapılmıştır. Böylece daha sistemli tutulmuş bir dizi cizye

defteri ortaya çıkmaya başlamıştır (Özel, 2000: 37). Bu cizye defterleri, tahrir defterlerinde olduğu gibi iki nüsha halinde hazırlanırdı. Bir nüshası sayımın yapıldığı yerde alikonurken diğer nüsha merkeze gönderilirdi (Elibol, 2007: 139). Yapılan bu sayımlar ve defter yenileme işi 1856'da cizye kaldırılıncaya kadar merkez hanesinin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur (Özel, 2000: 37).

1.2. Modern Sayımlar Dönemi

15 ve 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kayıt düzeni tahrir defterleri aracılığıyla yapılırken 17 ve 18.yüzyıllarda devlet genelindeki çözümlere bağlı olarak tımar sisteminin de zayıflamasıyla avarız sayımlarının ön plana çıktığından yukarıda bahsettik. Bu dönemlerde tahrir sayımları şeklinde sürdürülen sayımlar, zamanla hem dünyadaki hem de Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik ve askeri gelişmelerin bir sonucu olarak değişime uğradı ve 19. yüzyıldan itibaren nüfus tespit çalışmalarının modern şekli olan sayımlar ön plana çıkmaya başladı. Bu dönemde yapılan sayımların ve istatistik alanında yaşanan gelişmeler, kademeli olarak bugünkü nüfus sayımlarının da temelini oluşturduğunu elde ettiğimiz bilgiler neticesinde görmekteyiz.

1.2.1. Osmanlı Nüfus Tespitine Yönelik Hükümetin Yaptığı Çalışmalar ve İstatistik Çalışmalarının Ortaya Çıkışı

Önemli idari ve askeri eksiklikleri karşılamak üzere Osmanlı Devleti'nde nüfus istatistikleri geliştirilmiştir. Sayımlar, arazi tetkikleri ve kalıcı bir nüfus kayıt sistemi 19. yüzyıl idaresi açısından son derece önemliydi (Elibol, 2007: 157; Karpat, 2010: 35). Merkezileşme, devleti yeni idari sorumluluklar yüklenmek zorunda bırakmıştır. Bu sorumlulukların başarılı bir biçimde yürütülmesi için devletin beşeri ve mali kaynakları ile ilgili bilgi edinilmesi zorunlu hale gelmişti (Karpat, 2010: 35).

19. yüzyılın iki hükümdarı Sultan II. Mahmud (1808-1839) ve Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), devlet kurumlarında önemli reform yapma çabalarında bulunmuşlar ve nüfus araştırmalarıyla ilgili hemen her meseleyle yakından ilgilenmişlerdir. Özellikle nüfus kayıtlarının tutulması için bizzat emir verdiler ve sayımların yürütülmesini denetlediler. Bu hükümdarlar, nüfus istatistiklerinin toplanmasını ve bununla ilgili bütün konuları, geçmişteki sağlam idari uygulamaları geri getirebileceği düşüncesindeydiler (Karpat, 2010: 62).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda nüfus ile ilgili belgeler, II. Mahmud döneminde yapılan ilk nüfus sayımı olan 1831 nüfus sayımı ile başlar. Sonraki

yıllarda sırasıyla yapılacak olan ve 20. yüzyılın başına kadar süren sayımlar (1844, 1866, 1874, 1881/1882, 1905/1906, 1914 ve 1917) dönemin nüfusuna dair diğer istatistiki verileri oluşturmaktadır. Bu belgelere ek olarak, 1847 yılında yayımlanmaya başlayan Devlet ve 1866 yılında yayımlanmaya başlayan Vilayet Salnameleri (Yıllıklar) de diğer belgeleri oluşturmaktadır (Elibol, 2007: 152-153). 19. yüzyıla ait diğer bir kaynak ise 1840 ve 1845 yılında tutulan Temettuat Defterleridir.

Osmanlı Devleti'nde nüfus dairesi ve nüfus defterleri, 1829-1831 yılları arasında oluşturuldu. Babıâli'nin Sultana sunduğu bir bildiride, sayım sonuçlarını içeren defterler başkente ulaşmaya başlamıştır, fakat defterlerin tutulması ve muhafaza edilmesi zor ve zaman alıcı bir iştir. Bu iş için birkaç kâtibin yardımcılığında tam zamanlı çalışacak memurların görevlendirilmesini gerektirdiği belirtilmektedir. Babıâli, bildirinin devamında sultana öneri olarak, yazışmalarla görevlendirilmiş bir memur olan Sait Efendi'nin, hizmetine beş ila on kâtip verilerek nüfus meselelerinden sorumlu tutulmasını sunmuş, sultan da bu öneriyi kabul etmişti. Yeni kurulan nüfus dairesi, *Defatir Nezareti* olarak adlandırıldı. Sultan, bazı kazalara nüfus memuru atamış olmasına karşın, bütün kazalara nüfus memurları atanması konusundan vazgeçti. Bu düşüncüyü onaylamakla birlikte bu atamaları, nüfus kayıtlarının imparatorluk genelinde tamamlanacağı bir zamana, yani yaklaşık bir yıl sonrasına bıraktı. Sultan, Sait Efendi'ye verilen "Defatir Nazırı" unvanını da onaylamadığını dile getirdi ve daire İç İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak *Ceride Nezareti* olarak adlandırılmasına ve bütün nüfus kayıtlarının burada toplanmasına karar verdi (Shaw, 1978: 326-327; Karpat, 2010: 65-66; Çadircı, 2013: 45; Kıvrım, 2015: 6).

Defatir nazırlarının görevleri, şehirlerde ve bunlara bağlı kasaba ve köylerde doğanları, başka yerden gelip yerleşenleri, nüfus defterine günü gününe kaydetmekti. Ayrıca ölen ve göç edenleri de defterden silmesi gerekiyordu. Bunlara ek olarak, dönemin en büyük sorunlarından birisi olan büyük şehirlere göçü önlemek ve iç güvenliği sağlamak için seyahat etmek isteyenlerin alması zorunlu olan *Mürûr Tezkeresi* işi de bu kuruluşa bırakılmıştı. Defter nazırları hazırlanan yönetmeliğe göre nüfus hareketlerini üç ayda bir Ceride Nezaretine bildirmekle yükümlüydüler. Fakat uygulama esnasında üç aylık sürenin yetersiz olduğu görülerek, altı ayda bir doğan, ölen göçen veya gelip yerleşenlerin listeler halinde ve özetle merkeze gönderilmesine karar verilmişti (Çadircı, 2013: 45-46).

1829 yılında kurulan nüfus kayıt düzeni, belli bir süre düzgün bir şekilde devam etti. Kazalarda bulunan nüfus memurlarının görevi, bütün doğumları, ölümleri ve göçleri kaydetmek ve yıl içinde birkaç kez İstanbul'daki merkez daireye bildirmek zorundaydılar. Kaza, başlıca nüfus kayıt birimi durumundaydı. Bu düzenin bir ürünü olan çok sayıdaki nüfus defteri, Osmanlı nüfusunun 19. yüzyılın başındaki büyüklüğünün ve bileşiminin görece iyi bir göstergesidir (Karpas, 2010: 66). Fakat çeşitli iç nedenlerden dolayı Ceride Nezareti kısa sürede kapatıldı. Bunun yerini eyalet nüfus daireleri önce *Tahrir-i Emlak İdaresi*'ne, sonra da kısa bir süreliğine *Askeri İşler Dairesi*'ne devretti. Kayıt tutma konusuna bu dönemde pek ilgi gösterilmez olmuştu. Fakat 1860'lı yılların sonunda nüfus sayımına yeniden ilgi duyulmasıyla birlikte tekrar bir canlanma başladı. 1867 yılında Şura-yı Devlet kurulduktan sonra Tanzimat dairesi ya da genel meclisi aracılığıyla nüfus meselelerini yetkisi altına aldı (Shaw, 1978: 327; Karpas, 2010: 91-92). Şura 1874 yılında, sayım yapılması ve kayıt düzeni kurulması yolunda bazı adımlar attı. Bu adımlar neticesinde Dâhiliye Vekâleti nezdinde bir *Tahrir-i Nüfus Umum Müdürlüğü* tesis edilir. Bundan sonra nüfus sayımlarını ve sicill-i nüfus işlemlerini yürütme işinden bu müdürlük sorumlu olacaktı. 1876/1877 Osmanlı- Rus Savaşı yapılması düşünülen geniş çaplı bir nüfus sayımının uygulamaya konmasına engel olur (Behar, 2000: 70; Güneş, 2014: 228).

1878 yılından sonra II. Abdülhamid'in gerçekleştirdiği reformlar, idari ve sosyal alanlarda yapılan yüzeysel değişikliklerden ziyade uygulama ağırlıklıydı. Osmanlı yetkilileri, ülkedeki maddi koşulların iyileştirilmesini sağlamak için, beşeri ve doğal kaynaklarla ilgili olarak kapsamlı bilgi edinilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Edinilen bu bilgilerle nüfusun yoğun olduğu bölgelerin gelişmesine ağırlık verilebilirdi. Bu doğrultuda, nüfus kayıtlarının ve sayım yöntemlerinin baştan aşağı yeniden düzenlenmesine karar verdiler (Karpas, 2010: 91). 1881 yılında ise bir *Sicill-i Nüfus Nizamnamesi* yayınlanır (Behar, 2000: 70; Güneş, 2014: 228). Bu nizamnameden sonra 1881-1882'de İç İşleri Bakanlığı'na bağlı olan ve devletin sonuna dek de bu şekilde kalan, *Nüfus-u Umumi İdaresi* kurulmuştur. 1880'li yılların sonunda ise Ticaret ve İnşaat Bakanlığı'na bağlı bir istatistik dairesi kuruldu. Bu daire Nüfus İdaresi'nce sağlanan bilgilere dayanarak nüfus istatistikleri yayımladı (Shaw, 1978: 330; Karpas, 2010: 91-92).

19. yüzyılın ikinci yarısında Şura-yı Devlet yetkilileri, doğru nüfus istatistikleri toplamının yararını dile getirmiş ve Amerika'nın ve Avrupa'daki başka ülkelerin

uygulamalarının incelenmesi ve örnek alınması gerektiğini açıklamaktan çekinmemiştir (Karpata, 2006:415-416; Karpata, 2010: 99). Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı idari bürokrasisinde modern anlamda bir istatistik kültürünün oluştuğunu söyleyebiliriz. 1857 yılında Sardunya'dan iki adet istatistik kitabı Osmanlı yönetimine hediye olarak gönderilmişti. İlk telif istatistik kitabını ise 1876 yılında Mekteb-i Sultani muallimlerinden Recai Efendi *İstatistik-i Umumi* adıyla çıkarmıştır. 1898 yılında Modern İstatistik tanımına uygun olan çalışma ise Abdurrahman Şeref'in *İstatistik ve Coğrafya-i Umrani* adlı eseridir. İstatistik bilgileri 1880'den itibaren derlenmeye başlandı ve istatistiğin kurumsallaşmasında önemli olan *Babiali İstatistik Kurulu* 1891 yılında kuruldu. 1897'de yayımlanan ilk istatistik yıllığında; devletin idari yapısı, nüfusu, sağlık, eğitim, ticaret, adliye, maliye, tarım ulaştırma ve haberleşme gibi birçok alanda ayrıntılı bilgi sağlıyordu (Toprak, 2000: 99-100; Güran, 2000: 167; Aslan, Yardımcı, Arpacı ve Gürpınar, 2015: 253).

İstatistik çalışmaları İttihat ve Terakki döneminde iyice hızlandı ve her resmi daire kendi istatistiğini tutma ve yayınlama girişiminde bulundu. İstatistik bilgileri bu dönemde sadece sosyal ve ekonomi politikalarında değil Anadolu'nun etnik ve siyasal coğrafyasının şekillenmesinde de yoğun bir biçimde kullanıldı (Aslan, Yardımcı, Arpacı ve Gürpınar, 2015: 253).

Osmanlı nüfus sistemi, kayıt düzeni ve nüfus idaresi bakımından en ileri düzeye 1914 yılında çıkarılan *1929 sayılı Sicill-i Nüfus Kanunu*yla kavuşmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde 1972 yılında kabul edilen bu kanun, 1974 yılında yürürlüğe giren *1587 sayılı Nüfus Kanununa* kadar, ufak bazı değişiklikler dışında altmış yıl kesintisiz yürürlükte kalmış ve Cumhuriyet dönemi nüfus sisteminin de temelini oluşturmuştur. Bu kanunun birinci maddesine göre, nüfus kütüklerine kayıt olmak zorunluydu (Çimen, 2012: 202) .

Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminden itibaren çeşitli amaçlarla geliştirilen nüfus sayımları, Cumhuriyetle birlikte kurumlar aracılığıyla ve nüfusun farklı özelliklerini ortaya koyacak şekilde yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de istatistik hizmetleri nüfus sayımlarının da içerisinde yer aldığı ilk yıllarda kurulan birçok kurum aracılığıyla yapılmıştır. Bu amaçla 1926'da *Merkezi İstatistik Dairesi* kurulmuştur. Bu kurum daha sonra *İstatistik Umum Müdürlüğü* adını almıştır (Çakmak, 2009: 96; Gül ve Başbüyük, 2011: 165). 1945 yılında çeşitli değişikliklere rağmen planlı döneme kadar bu yöndeki faaliyetleri yürütmüştür. 1960'da Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasından hemen sonra

1962 yılında sayımlarla ilgili faaliyetleri yürütmek için *Devlet İstatistik Kurumu* hizmete başlamıştır. Bu kurum 2001 yılına kadar sayımlarla ilgili istatistiksel veri sağlamaya devam etmiş, bu tarihten sonra ise *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)* adını almıştır (Gül ve Başbüyük, 2011: 165). TÜİK bugün faaliyetlerini modern bir şekilde yürütmektedir.

1.2.2. Nüfus Tespitine Yönelik Çalışmaların Sağladığı Veriler

Osmanlı Devleti'nde nüfusun tespitine yönelik yapılan sayım sonuçları vilayet/eyalet, liva/sancak ve kaza olarak, yani dönemin başlıca yönetim birimlerine göre verilmektedir. Çoğunlukla, belirli bir idari merkezin adından sonra gelen ilk rakam, merkez kazası adı altındaki başkentin nüfusunu vermektedir (Karpat, 2010: 38). Nüfus defterlerinde, bu yerleşim birimleri açıklanırken öncelikle kaza, onun altında mahalle, daha sonra köy ve köy altı yerleşme birimleri, varsa konar-göçerler ve en sona da gayrimüslim nüfus kaydedilirdi. Bu defterlerinin başında söz konusu defterin ait olduğu yer, tarih, görevli nüfus memurları ve defterin hangi amaçla hazırlandığı gibi genel bilgi verilirdi. Bazı defterlerde bu bilgilere ek olarak Müslümanlar ile gayrimüslimlerin ikamet ettikleri yerleşmeler ayrı ayrı belirtilirdi. Bir idari birime bağlı olarak hem Müslüman hem de gayrimüslim yerler varsa, yerleşim bölgelerinin isimleri açıklanırken ismin başında mahalle veya köyün hangi millete ait olduğu da kaydedilirdi. Gayrimüslimlere ayrılan bölümlerde, halkın ödeyeceği cizye miktarı da (âlâ, evsat ve ednâ) gösterilirdi (Güneş, 2014:231-232).

Nüfus sayımı yapılırken yerleşme biriminde bulunan kişilerin adları, lakapları, baba adları, meslekleri, fiziki özellikleri ve yaşları gibi bilgiler verilirdi. Bazı defterlerde bu bilgilerin uygun bir tarafına yatay eğri bir şekilde kişinin nereden geldiği ya da özel durumuna yönelik bilgiler kısaca belirtilir. Genellikle bu defterlere hane reisinden (hanedeki en büyük erkek) başlayarak hane içerisindeki diğer erkek nüfus akrabalık derecesine göre kaydedilirdi. Bazı nüfus defterlerinde yoklama niteliği de taşıyan *tevellüd*, *müteveffa*, *fevt* ya da *helak* ifadeleri kullanılırdı. Diğer bütün ifadeler gibi bu ifadeler de nüfus çalışmalarında doğum ve ölüm oranlarını göstermesi bakımından kıymetli bilgilerdi. Bir yerleşmede, ele alınan dönem zarfında halkın durumuyla ilgili herhangi bir değişiklik olamamışsa “vukuu/vukuatı yoktur” şeklinde yazılırdı. Defterlerin genel yapısı bu şekilde olmakla birlikte bazı defterlerde çok daha detaylı bilgiler de yer almaktadır. Hazırlanan nüfus defterlerinde

genel bir standartın olmaması söz konusu defteri hazırlayan kişinin algısı ve yaklaşımına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Güneş, 2014: 232-233).

Sayımlar esnasında nüfus memurları, çoğu bölgede bireyleri yaşa gruplarına göre sınıflandırılırken; 0-8 yaş aralığındaki bütün erkeklerin asgar (en küçük), 8-15 yaş arasındakiler sagir (küçük); 15-40 yaş arasındakiler Şâbb-ı emred (sakalsız); 40-60 yaş arasındakiler sinni vusta (orta yaşlı) ve 60⁺ Pir (yaşlı) şeklinde yapmışlardır (Karpat, 2010: 63-64). Nüfus sayımlarını yapan memurlar, sayımın belli bazı amaçlarına uygun olarak ve dil farklarının da bir derece farkında olmaktan kaynaklanan bazı yeniliklerde getirmişlerdi. Müslümanlar genelde sayımında amacına uygun olarak “matluba muvafık” ya da “matluba gayrimuvafık” (askerlik hizmeti bakımından amaca uygun ve amaca uygun olmayan) olarak sınıflandırılırdı (Karal, 1995: 18; Behar, 2000: 68-69; Karpat, 2010: 68). Fakat sayım esnasında halkı tedirgin etmemek konusunda Bab-ı Ali memurları uyardı ve bu nedenle askere alınacakların isimlerinin yanına yazılan matluba muvafık ifadesinin açıkça yazılmayarak şifreli olarak mim (♠) işareti koyarlardı (Doğru, 1989: 245; Aydın, 1990: 83). Bazı memurlar, Hristiyanlar gibi Müslümanların da bir bölümünü yaşa göre sınıflandırmıştı; bazıları bunları “genç” ve “yaşlı” diye ayırmakla yetindi; diğerleri ise “tüvana” (güçlü), “sıbyan” (çocuklar) ve “amelmande” (emekli, çalışamaz) gibi sınıflandırmalardan yararlandı (Karal, 1995: 18; Behar, 2000: 68-69; Karpat, 2010: 68). Bugün, nüfusa dair yapılan bölgesel çalışmalara baktığımız zaman yukarıda da bahsedildiği üzere bu sınıflandırmaların sayım ekibinin algısına ve bilgisine göre farklı şekillerde tanımlandığını da görmekteyiz. Karal’ın da eserinde bahsettiği gibi bu farkların nedeni nüfus memurlarının ellerinde talimatname olmamasından kaynaklanıyor olabilirdi (Karal, 1995: 18).

Osmanlı Devleti’nde Modern Sayımlar Dönemi dediğimiz zaman dilimi içerisinde sayım politikasının değişmesi ile birlikte kayıt biriminin de değiştiğini görmekteyiz. Vergiye tabi birim 15 ve 16. yüzyılda daima hane ya da avarız hanesiydi. Yani bu hane, erkek reisin temsil ettiği evdi. Bu dönemdeki Osmanlı “hane” si çekirdek ya da büyük aileye karşılık gelmiyordu. Vergi yükümlüsü aile üyeleri potansiyeline göre ekonomik olarak tanımlanan bir hane durumundaydı. Fakat 19. yüzyılda yayımlanan bazı Osmanlı nüfus listeleri, vergi yükümlüsü bir haneden ziyade, sosyolojik olarak tanımlanan çekirdek aileyi ya da büyük aileyi ifade ediyordu. Osmanlı’nın aile büyüklüğü bugün tam olarak doğru biçimde

belirlenmemiştir (Kütükoğlu, 2003: 76; Karpat, 2010: 44-46). 1831-1838 nüfus sayımlarında yetişkin bir erkek, hane içindeki konumundan bağımsız olarak resmi kayıt birimi oldu ve bireyin yaş ve cinsiyetinden bağımsız olarak temel birim kabul edildiği 1881/82 sayımlarına kadar da bu şekilde kaldı. Bu dönem boyunca yapılan sayımlarda nüfus, olduğundan daha düşük kaydedilmiştir. Merkez idarenin, bütün vatandaşlarını birey olarak kaydetme amacını benimsedikten sonra bile, yalıtılmışlık, iletişim sağlamadaki güçlükler ve bazı kişilerin sayıma direnmesi gibi etkenler yine önemli sayıda insanın kayıt dışı kalması ile sonuçlanmıştır (Karpat, 2010: 44-46).

Kaynaklarda genellikle kadın nüfusun ilk defa 1881/1882 sayımında kayda geçirildiği yazmaktadır (Karpat, 2010: 47). Fakat Yüksel, nüfus ile ilgili yaptığı bir çalışmada “Halen Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü Kütüphanesi’nde muhafaza edilen Divriği’ye ait iki ciltlik Esas Nüfus Defteri’nin 1870 (H.1286) tarihinde tutulduğu görülmektedir. Daha doğrusu böylece söz konusu nizamnameye dayanılarak ancak 1882’de modern anlamda yapıldığı söylenen sayımın aslında 1870’te gerçekleştiği ve bu sayımda kadınlara da yer verildiği görülmektedir” (Yüksel, 2006-2007: 74) bilgisini vermektedir. Yüksel’in bu iddiası konuyu tartışılır bir hale getirmiştir. Birçok kaynakta verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki 1870 yılında genel nüfus sayımı yapılacağına dair irade çıkarılmıştır. Fakat bu sayım iç karışıklıklardan dolayı yapılamamıştır (Doğru, 1989: 249; Karpat, 2010: 96). Nüfus sayımlarının kurumsallaşmaya çalıştığı 19. yüzyılda her sayım her bölgede istenildiği gibi uygulanamamıştır. Farklı tarihlerde nüfus sayımlarına yönelik olarak sürekli kararlar çıkmış ve bu durum sayım tarihlerinde bölgeden bölgeye farklı tarihlerde sayımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1870 yılında ya da daha önceki bir tarihte kadınların sayılması talimatnamede yer almış olabilir. Fakat bu talimatnamenin net olarak genele uygulandığı sayımın 1881/1882 yılında yapılan nüfus sayımı olduğu kanaatindeyiz.

Osmanlı Dönemi’nde nüfus tespitinde göçebe aşiretlerin durumuna baktığımız zaman, nüfus kayıtlarında 1880’li yıllardan önce yayımlanan nüfus istatistiklerinde çok nadir olarak kayda geçtiklerini görürüz. Böyle aşiretler, ancak arada sırada gerçek bir sayıma tabi tutulmuştur; göçebe aşiret üyelerinin sayıldığı durumlarda ise sayım memurları, genellikle aşiret reislerinin verdiği rakamları kayıt etmiştir. Aşiretlerin ve sayımı yapılmayan bölgelerin nüfusuna dair, 1881/1882-1893 sayımları ilk kez geniş kapsamlı tahminlerin yapılmasına imkân sağlamıştır (Karpat, 2010: 46). 19. yüzyıl boyunca Osmanlı idaresi, çeşitli Türkmen, Kürt ve Arap

aşiretlerini, tarıma elverişli toprakların olduğu Anadolu, Suriye ve Irak'taki diğer göçmen aşiretlerini yerleşik hayata geçirebilmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Ağırlıklı olarak Müslüman olan bu aşiretlere, sayım memurlarının ulaşmasıyla toplam Müslüman nüfusu arttığını söyleyebiliriz (Karpaz, 2010: 50). Fakat göçmenler ve yerleşik hayata yeni geçen nüfus, Osmanlı istatistiklerine hemen yansıtılmamıştır. Bunun nedeni ise çoğunlukla bu insanların vergi ödemeye ve ordu için asker sağlamaya hemen başlamamışlar bunun yanı sıra yerleşmekte kararsız ve kimi zamanda yerleşik nüfusla çelişen kimseler olarak görülmeleri idi. Göçmenler üretken işlere başlamalarıyla kayda tabi oldukları doğrudur. Fakat bunun gerçekleşmesi oldukça uzun bir zaman almıştır (Karpaz, 2010: 87).

Nüfus kayıtlarının tutulmaya başlandığı ilk yıllarda sadece kayıtlarda icmal defteri geçerken (Aydın, 1990: 88) nüfus kayıt sisteminde yaşanan gelişmelere bağlı olarak bu durum zamanla değişmiştir. Nüfus Tespiti esnasında, üç tip nüfus defterlerinin kullanılmasına dayanan bir kayıt düzeni öngörülmüştü:

1. Esas Defter; köylerde ve kasaba mahallelerinde yaşayan bütün erkekler kaydedilecekti. Birinci sütunda tek tek sırasıyla kişiler, ikinci sütunda ise aile üyeleri kaydedilecekti. Kaza merkezindeki memur tarafından tutulacak bu defterde, kişinin yaşının, askeri ve kişisel konumundaki değişikliklerin kaydedileceği sütunlarda bulunuyordu.
2. Özet mahiyetinde (İcmal) olan Defter; kazanın bütün köy ve kasabalarındaki toplam insan sayısı kaydediliyordu. Bu defterler köy ve mahalle defterinden sağlanan bilgiler esas alınarak tutulacaktı. İcmaldeki sütunlara, dini ve etnik aidiyete göre Hristiyanların, Müslümanların, Rumların, Bulgarların, Ermenilerin, Yahudilerin ve diğerlerinin ayrı olarak kaydedilmesi şart koşuluyordu.
3. Yevmiye vukuat (günlük olaylar) defteri; doğumların, ölümlerin, kazaya ya da kazadan göç edenlerin, kişinin askerlik durumundaki değişikliklerin kaydedilmesi için kazalarda tutulacaktı. Her altı ayda bir bu günlük olayların toplam sayısı icmal defterlerine kaydedilecekti. Bu defterlere yoklama defterleri de denilebilir.

Şura-ı Devlet yetkilileri, bu kayıt defterlerinin her biri için bir örnek hazırlamıştı (Aydın, 1990: 88-94; Karpaz, 2006: 411; Karpaz, 2010: 94-95).

Nüfus sayımlarının yanı sıra nüfusu sürekli olarak takip etmek için de çaba sarf ediliyordu. Yerleşmelerde bulunan muhtarlar her türlü nüfus hareketlerini günü

gününe kaydetmek zorundaydılar. Doğanlar, mahalle veya köye dışardan gelip yerleşenler deftere yazılmakta, ölenler kaybolanlar, mahalleden ayrılanlar ise haklarında açıklama yapılarak defterden silinmekteydiler. Bu kayıtlar belirli aralıklarla merkeze ulaştırılıyordu (Shaw, 1978: 331; Doğru, 1989: 252). Osmanlı Devleti'nde geliştirilen bu sistemin uzun yıllar devam ettiği saha çalışması esnasında emekli bir muhtarla yapmış olduğumuz mülakat neticesinde ortaya çıkmıştır. Muhtarın elinde hâlâ mahalleye ait Osmanlıca olarak yazılmış nüfus kayıtları bulunmaktadır ve o kayıtlar bugün bile muhtar tarafından muhafaza edilmektedir.

Hükümetin nüfus üzerindeki değişimi görmek için sürekli olarak takip etme çabalarından bir diğeri de nüfus yoklama defterleridir. Nüfus yoklaması ile ilgili arşiv vesikalarına ilk olarak 14 Eylül 1831 yılında rastlanmaktadır (Doğru, 1989, 252-254). Bu yoklama defterleri bazen yukarıdaki defter türlerinde de bahsedildiği üzere vukuat defterleri tarzında ayrıca tutulurken bazen de nüfus defterinin üzerine notlar (doğum, ölüm ve nüfus hareketlerine dair) düşülürdü (BOA, NFS. d. 3248). Müstakil olarak tutulan yoklama kayıtlarında, kaza esasına göre hazırlanan defterlerinin başında defterin hangi amaçla, hangi tarihte ve hangi aylar için düzenlenmiş olduğu belirtiliyordu. Bundan sonra yapılan son yoklama tarihi yazılıp kaza merkezi olan kasaba ile ilgili yoklamalara yapılmaya başlanıyordu. Kaza merkezi birden fazla mahalleden oluşuyorsa her mahalle ayrı ayrı değerlendirilerek kayıtlara geçiriliyor ve daha sonra köylere geçiliyordu. Nüfus yoklamaları da nüfus sayımlarında olduğu gibi sadece erkek nüfusun hareketini (doğum, ölüm kaybolma vb.) içeriyordu. Bu yoklama defterleri Müslüman ve gayrimüslimler için ayrı ayrı düzenleniyordu. Nüfus Yoklama Defterlerinin kayıtları bittikten sonra merkeze gönderiliyordu. Bu yoklamalardan elde edilen veriler devletin maliyesi ve ordusu için en önemli kaynaklardı (Doğru, 1989, 252-254).

1831'den başlayarak 1881 nüfus sayımına kadar yapılan nüfus sayımlarında bazı eksiklikler vardı. Bu eksiklik gelişmekte olan ülkelerde yapılan modern nüfus sayımlarındakine benzerdi. Sayımlar esnasında sadece erkek nüfusun sayılıp kadınların sayılmaması bu eksikliklerden en önemlisiydi. Bu durumda nüfusun geneline yönelik tahminde bulunurken erkek nüfus ikiye katlanıyordu. Bu nüfusun katlanması sırasında kadın ve erkek nüfus arasındaki bazı farklılıklar ortadan kaldırılmakla birlikte sonuç, vilayetin toplam nüfusunu elde edebilecek en iyi yaklaşık sonuçtur (McCarthy, 1995: 6). Nüfus sayımlarında kayıt esnasında yaşanan en büyük sorunlardan bir diğeri askerlikten kaçmak için yapılan usulsüzlüklerdi.

Özellikle nüfus sayımlarından kaçma, yaşını küçük yazdırma gibi durumların geneli askerlik görevinden muaf olmak için başvuru yollarıdır (Maden, 2012: 117). Ayrıca bu usulsüzlüklerin bir başka nedeni de vergiden kaçmaktır.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl nüfusu ile ilgili yeterli ölçüde nüfus verisi içeren belge vardır. Bu belgeler Osmanlı nüfusuna dair rakamlar, etnik ve mesleki dağılımları da kapsayacak bilgiler içerdiğinden dolayı, 19. yüzyıl ile ilgili araştırmalar için vazgeçilmezdir. Bu dönemde Osmanlı sayımları Ortadoğu ve Balkanlarda şimdiye kadarki mevcut en güvenilir kaynakları teşkil eder. Fakat çoğunun değeri bazı eksiklikler nedeniyle azalmıştır. Bu eksikliklerden ilki bu çalışmaların yalnızca bir kısmı gerçek nüfus hesaplamalarından alınmış güvenilir istatistikî bilgilere dayandırılmıştır. İkincisi çoğu zaman etnik ve dini grupları desteklemek için Batılı gözlemciler tarafından yapılmış çalışmalardır. Bu çalışmaları yapan bilim adamları veya bunların bilgi derledikleri kaynaklar politik eğilimlerine göre yanlı bilgi içerir. Üçüncü eksiklik ise bu çalışmaların çoğu zaman Anadolu ve Arapça konuşan ülkeler dikkate alınmadan çoğunlukla Avrupa kısmıyla ilgili olmasıdır (Karpat, 2006:396-398).

19. yüzyılda Osmanlı'da tutulan nüfus kayıtları, büyük ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde muhafaza edilmektedir. Fon adları ve gömlek numaraları ile kaydedilen bu evraklar genel olarak defter şeklinde düzenlenen malzemelerden oluşmaktadır. Değişik amaçlarla farklı dönemlerde oluşturulmuş olan bu defterler, Ceride Odası Defteri, Nüfus Defteri, Temettuat Defteri, Maliye Nezareti Ceride Odası Defteri vb. gibi defterlerden oluşmaktadır (Güneş, 2014:228-229).

1.2.3. Nüfus Sayımları ve Nüfus Defterleri

Modern nüfus sayımları başlığını buraya kadar temel de iki konu üzerinde açıkladık. Bunların ilki Osmanlı nüfus tespitine yönelik hükümetin yaptığı çalışmalar ve istatistik çalışmalarının ortaya çıkışı konusu incelenirken, Osmanlı Devleti'nin yaptığı nüfus sayımlarının kurumsallaşmaya olan etkisini yukarıda inceledik. Daha sonra ikinci başlığımız olan nüfus tespitine yönelik çalışmaların sağladığı veriler başlığı altında da nüfus kayıt altına alınırken nelerin dikkate alındığını ve bu konunun nasıl işlendiğinden bahsettik. Konumuzun bu başlığında ise buraya kadar bahsettiğimiz Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu nüfus sayımlarını ele alacağız. 1831 yılında Modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımından sonra kaynaklardan da anlaşıldığı üzere sırasıyla 1844, 1866, 1874, 1881/1882, 1905/1906, 1914 ve 1917

yıllarında nüfus sayımları yapılmıştır. Biz bu sayımları başlıklar altında aşağıda detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

1.2.3.1. 1831 Nüfus Sayımı

II. Mahmut, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından ardından yeni bir ordu ve bürokrasi yaratma çabasının neticesinde nüfus sayımı yapılmasına karar verdi (Shaw, 1978: 325). Bu kararın ardından 1828-1829 tarihinde bir nüfus sayımına başlandı. Fakat bu tarihte Rusya ile yapılan 1828-1829 Savaşı neticesinde bu sayım tüm ülkede uygulanamadı. Bu savaşın bitiminden sonra 1831 yılında Osmanlı Devleti'nde genel bir nüfus sayımı başlatıldı (Akbayar, 1985: 1239; Karal, 1995: 8; Aydın, 1990: 81; Behar, 1996: XIX; Çadırcı, 2013: 45; Karpat, 2010: 62).

1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımı Osmanlı sınırları içindeki bütün nüfusun bilinmesinden ziyade yapılacak vergi değişikliğini esas almak (Müslüman olmayanlara şahsi vergi uygulamasını getirmek ve vergi yükümlülerini belirlemek) ve yeniçeri teşkilatının kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'ye ordusuna katılacak olan yetişkin Müslüman erkeklerin tespitini yapmaktı. Bu amaçlara uygun olarak yapılan sayımda sadece erkek nüfus sayılmıştır. Müslüman ve gayrimüslim nüfusa yapılan bu sayım Osmanlı'da toprak yazımı gerekçesi olmadan yapılan ilk genel nüfus sayımıdır (Karal, 1995: 11-12; Kütükoğlu, 2003: 76; Karpat, 2010: 43; Gül ve Gökçen, 2010: 46).

Bu genel nüfus sayımına başlamadan önce, özel bir meclis oluşturulmuş, bu mecliste nüfus sayımının nasıl yapılacağı ile ilişkili talimatnameler hazırlanmıştır. Bu sayım esnasında Osmanlı halkının endişeye düşmesini ve tepki göstermesini engellemek amacıyla sayım memurları ulema (âlimler), hâcegân (hocalar) ve müderrisler gibi halkın güvenini kazanmış kişiler arasından seçilmiştir (Aydın, 1990: 85; Karal, 1995: 12; Maden, 2012: 99-100). Sayımın nasıl yapılacağına yönelik hazırlanan bu talimatnameler bazı bölgelere ulaşmamıştır. Bu nedenle memurlar sayım esnasında bölge ya da sayımın yapıldığı yerleşim birimine göre kayıt esnasında değişik yöntemler kullanmışlardır.

1831 nüfus sayımını yapacak olan sayım memurları, din görevlileri arasından seçilerek hükümetçe görevlendirildiler. Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte 1830 baharında Rumeli ve Anadolu taraflarında bulunan bütün eyalet, sancak, kasaba ve köylerde sayıma başlandı. Sayımı yapacak olan kişilerin din adamları arasından seçilmelerinin başlıca amacı halkın yapılan işin şeriatı uygun olduğuna inandırmaktı.

Bütün yerleşme birimlerine gidilerek yapılan sayımda Müslüman ve gayrimüslim ayrımı esas alınmış, Müslümanlar tek bir millet olarak kaydedilirken Gayrimüslimler Rum, Ermeni gibi ayrıma tâbi tutulmuşlardır (Behar, 2000: 68; Çadırcı, 2013: 45).

Bu nüfus sayımında devlet içerisinde bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin sayısı tam olarak belirlenmeye çalışıldı. Çoğu bölgede Müslüman erkekler üç kategoride kayıt edildi; 1. 0-16 yaş grubu, 2. 16-40 yaş grubu, 3. 40 ve üstü olarak. 2. yaş grubundaki erkekler askerlikle yükümlü olduğu için listelendi ve bunların askerliğe uygun olup olmadıkları değerlendirildi (Shaw, 1978: 325).

Bu sayım defterlerinin bize sağladığı veriler; aşiretlerin isimleri ve kendi içlerinde bölünmeleri, göçmen ve mevsimlik işçi sayısı, bir kazadaki ev ve arsa sayısı, Araplardan ayrı olarak fellahinlerin sayısı vb. konularda çok çeşitli bilgiler içeriyordu. 1831 sayımı Osmanlı toplumsal tarihi açısından son derece değerli nicel bir kaynaktır. 1831 yılında hazırlanan sayım defteri, çeşitli etnik ve dini topluluklar hakkında istatistiki bilgi vermenin yanı sıra Osmanlı nüfusunun 19. yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerine ilişkin de kusursuz bir görüş sağlamaktadır (Karpas, 2010: 73-74).

1831 nüfus sayımı, Osmanlı Devleti'nin tamamını kapsayamamıştır. Örneğin; Bosna, Arnavutluk, Teselya, Erzurum Vilayeti, Diyarbakır ve Van gibi önemli bölgelerde sayım yapılamamıştır. İstanbul'un erkek nüfusu askerlikten muaf olduğu için İstanbul'un nüfusu da sayılmamıştır. Sayımla ilgili genel görüş, sayıma dâhil olan bölgelerde dahi önemli bir miktar eksik sayım olduğu yönündedir. Sayımların yapıldığı sırada her bölgeye uygulanan farklı yöntemler ve vilayet ve livalar arasındaki sınır belirsizlikleri sayım sonuçlarının farklı yorumlarına neden oluyordu (Doğru, 1989: 248; Behar, 2000: 69).

1831 nüfus sayım sonuçlarına göre, Osmanlı Devleti'nin 1831 yılındaki toplam erkek nüfusu 3.722.738 idi (Akbal, 1951: 628; Shaw, 1978: 326-327; Karpas, 2010: 70; Gül ve Gökçen, 2010: 46-49). Bu rakama kadınlarda dâhil edilerek ikiyle çarpıldığında, toplam Osmanlı nüfusunu 7.5 milyon olarak verecektir. Fakat bu sayı bile, asıl sayımın çok altındadır. Toplam nüfus içinde Müslüman nüfus mutlak bir çoğunluğu teşkil etmektedir. Nüfusun hayli eksik sayılmış olmasının nedenleri; sayım için tanınan bir yıllık süre, memurların deneyimsiz oldukları düşünülürse aşırı kısa olması, sayım yapılması gereken alanın genişliği ve köy, kasaba gibi yerleşmelere az sayıda memurun gittiği aşikârdır (Shaw, 1978: 326-327; Karpas, 2010: 70; Gül ve Gökçen, 2010: 46-49).

1.2.3.2. 1844 Nüfus Sayımı

1831 yılındaki nüfus sayımı deneyimlerden faydalanılarak, 1844 yılında askere alınan kişilerin sayısını tespit edebilmek için ülke çapında nüfus sayımı yapılmaya karar verildi (Doğru, 1989: 249). Bu sayım, dönemin Harbiye Nazırı (Serasker) Rıza Paşa'nın başkanlığında yapılmıştır. Yapılan bu sayımın amacı, orduyu yeniden tanzim etmek ve asker alma usulünü değiştirmektir (Gül ve Gökçen, 2010: 49-50; Maden, 2012: 100). 1844 nüfus sayımı görevlileri dini görevlilerden seçiliyordu. Bu görevliler doğum, ölüm, seyahat edenler, engel durumu, askerlik, vergi miktarı, yangından kaynaklanan kayıplar, salgın hastalıklar gibi konularda bilgi içeren kayıtlar tuttu. Bu kayıtlar neticesinde ise düzenli yıllık tablolar oluşturuldu. Sayım bittikten sonra bu tabloların doğruluğunu kontrol etmek için farklı amaçlarla yaş, meslek, dini durum, askerlik durumu, vergi dağılımı gibi konularda dokümanlar düzenlendi. Bu kadar detaylı bilgiler nüfus konusunda tutulmuş olan ilk ciddi basamaktı (Dursun, 2001: 8-9).

1844 yılında başlayan nüfus sayımı halk tarafından tereddütle karşılanmıştır. Nüfus miktarlarına göre her eyalet, liva ve kazaya vergiler yükleneceği söylentileri neticesinde çoğu yerde nüfus olduğundan daha az gösterilmeye çalışılmıştır. Gayrimüslimlerde nüfuslarını gizlemekten geri durmamışlar ve hükümete karşı sorumlu ruhani yetkililerini yanlış bilgiler vererek aldatmışlardır. Osmanlı Hükümeti, sayım esnasında yapılan hataları dikkate alarak, bu sayımın sonuçlarını açıklamak istememiştir. Ayrıca bu sayımın sonuçlanması çok uzun sürmüştür (Karal, 1995: 9; Temurçin, 2007: 48; Gül ve Gökçen, 2010: 50; Maden, 2012: 100). Yayınlanmayan bu sonuçları hükümet, Osmanlı nüfusuna dair bilgi almak isteyen Fransız Diplomat Ubucini'ye resmi mahiyette olmak üzere vermiştir. 1844 nüfus sayımı sonuçları Ubucini tarafından yayınlanmıştır (Gül ve Gökçen, 2010: 50). Osmanlı nüfusuna ilişkin 1844 sayımından sonra yeni bilgiler elde edilmeye başlandı. Fakat bu sayımlarla ilgili arşivlerden herhangi bir istatistiksel malzemenin çıkmamıştır (Karpas, 2010: 76). 1844 yılında yapılan nüfus sayımının sonuçları tam olarak hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Bu sayımın sonuçları yayınlanamamasına rağmen içerik olarak nüfusun durumuyla ilgili ilk sayımdan daha fazla bilgi bulunuyordu (Dursun, 2001: 8). Fakat bunların tamamıyla doğru olup olmadığını araştırırken rakamların temelde doğru olduğu, ancak nihai sonuçlar verilirken kendilerine özgü uyarlamalar yaptıkları anlaşılmıştır (Karpas, 2006: 405; Karpas, 2010: 77).

1844 yılında başlayan sayım uzun yıllar sürdü. Çünkü hükümet 1851 yılında Aydın ve Menteşe eyaletlerine sayım memurları atadı ve 1857 yılında Kıbrıs'ta yapılan sayımın kapsamını genişletmek girişiminde bulunarak, göçebe aşiretleri de saymaya çalıştı (Karpata, 2006: 405; Karpata, 2010: 77). 1844 yılında yapılan nüfus sayımına ait istatistikler, o tarihte Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusunun 40.512.111 olduğunu göstermektedir (Karpata, 2010: 84).

1.2.3.3. 1866 Nüfus Sayımı

Tuna vilayetinde (kısmen Irak'ta), 1866 yılında bir sayım yapıldı. Bu bölgede sayım yapılmasını bölgenin etnik, dini, ekonomik ve toplumsal bileşiminde gerçekleşen köklü değişimler sayımı zorunlu hale getirmişti (Shaw, 1978: 328; Behar, 2000: 69; Karpata, 2010: 79). Tuna vilayeti Rusçuk, Vidin, Sofya, Tırnova, Varna (Kuzey Bulgaristan), Niş (Sırbistan) ve Tulça'dan (Dobruca- Romanya) oluşmaktaydı. Vali Mithat Paşa'nın denetiminde 1866'dan 1873'e kadar gerçekleştirilmiştir (Behar, 2000: 69; Karpata, 2010: 79).

Tanzimat döneminde yapılan bu nüfus sayımı, kayıt esnasında toplanan bilgilere ve sayım metodolojisine çağdaş bir yaklaşım getiren ilk sayımdır diyebiliriz. Tuna vilayetinde yapılan bu sayımda ne vergilendirme ne de askere alma amacı güdülmüyordu. Sadece yeni kurulan bir vilayette daha etkin bir yönetim modelinin yönetilenleri iyi tanımak amacıyla yapılmıştır (Behar, 2000: 69). 1866 nüfus sayımında olağan verilerin yanı sıra cevaplayanların mesleklerinin ve mal varlıklarının da kaydedildiği (kadınlar hala kaydedilmiyordu) bu sayım, belki de bütün Osmanlı sayımları arasında en kapsamlı olanıdır. Sayımda pek çok defter tutuldu ve bunlar, sonunda tek bir deftere indirildi. Sayım memurları defterlere bir hanedeki kişi sayısını, bu kişilerin yaşlarını, medeni durumlarını, mesleklerini ve mal varlıklarını kaydetmek için ev ev dolaştılar. Ayrıca aile reisi sayısını, mal varlıklarını ve kiralarnı, mesleklerini ve toplam gelirlerini gösteren özel listeler çıkarıldı. Bütün bu veriler daha sonra, vergi yükümlüsü nüfusun toplam sayısını, etnik bileşimini, konut sayısını, nüfusun toplam gelirini, gayrimenkullerin toplam değerini ve toplanan verginin miktarını gösteren başka listelerle özetlendi (Karpata, 2006: 406; Karpata, 2010: 79-80).

1866 nüfus sayımının amaçlarından biri de Osmanlı tebaasından olan herkes için bir tezkere-i Osmaniye yani Osmanlı nüfus cüzdanı basmaktı. Böylelikle kişilerin konumlarındaki değişiklikler hızlı bir şekilde buraya kaydedilebilecekti.

Tuna vilayeti için 5 milyon Tezkere-i Osmaniye basılması planlanmıştı. Ülke çapında bir sayım olması beklendiğinden Osmanlı'nın geriye kalan bölümü için de 15 milyon nüfus cüzdanının daha basımı ve dağıtımı için hazırlıklar yapılmıştı (Karpas, 2006: 407; Karpas, 2010: 80).

1866 yılında başlayan Tuna Vilayetleri sayımı Osmanlı'nın iç karışıklıklarından dolayı ancak 1874 yılında tamamlanabilmiştir (Maden, 2012: 101). 1866 nüfus sayımının sonuçları, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının toplumsal ve demografik tarihi hakkında başlıca bilgi kaynağı olacak denli kapsamlı ve eşsiz bilgiler içeriyordu (Karpas, 2010: 80). Bu sayım bölgesel boyutta kalmasına rağmen sonraki tarihlerde yapılacak olan sayımlara da örnek niteliği teşkil etmiştir.

1.2.3.4. 1874 Nüfus Sayımı

Osmanlı Devleti, 1874 yılında yeni bir sayım yapılması ve yeni bir kayıt düzeninin oluşturulmasıyla ilgili karar aldı ve önceki nüfus sayımlarındaki tecrübelerle dayanarak nüfus talimatnamesi hazırlandı. Hicaz ve Yemen dışında bütün ülkeyi kapsayacak yeni defterler hazırlanması kararlaştırıldı. Bu sayım, her kazada oluşturulan bir kurul tarafından yürütülecekti. 1874 nüfus sayım kurulu; Müslüman bir hükümet görevlisi, cemaat önderi arasında seçilen bir gayrimüslim, bir kâtip ve onun yardımcısından oluşacaktı (Shaw, 1978: 328; Karal, 1995: 10; Karpas, 2006: 409; Karpas, 2010: 93; Maden, 2012: 102).

1874 sayımı esnasında eski nüfus defterlerinden imkân dâhilinde yararlanılabilecekti. Fakat bu sayım, esas olarak bölgedeki her köye ve mahalleye gidilerek yürütülecekti. Çocuklar da dâhil olmak üzere bütün erkeklerin yaşlarını, lakaplarını (künyelerini), göz ve ten renklerini ve yaşla kaybolacak olan bedensel sakatlıklarını kaydettirmek üzere kişiler bu kurulun ve ihtiyar meclisinin karşısına çıkmak zorundaydılar. Sayım kurulu üyeleri, yeni doğmuş bebekleri bile bizzat görmek, askerlik hizmetinden muaf tutulma taleplerini incelemek ve kimsenin gizli ve kayıt dışı kalmadığından emin olmak konusunda talimat almışlardı. Her aile bir birim olarak kaydedilmeliydi. Sayım talimatlarında, nüfus sayımı sırasında bölgede bulunmayanların, yabancıların ve himaye altındaki kişilerin kaydedilmesiyle ilgili bazı koşullar da vardı (Karpas, 2006: 410; Karpas, 2010: 93-94).

Köylerdeki sayım sonucunda ortaya çıkan listeler, ihtiyarlar meclisi tarafından doğrulanmalı ve listenin bir kopyası kazadaki nüfus dairesine bırakılmalıydı. Kazadaki nüfus memuru bölgedeki erkeklerin sayısından oluşan

listeyi üst idari birime gönderecek ve listeler buradan, merkezdeki en üst makam olan Defter-i Hakaniye iletilecekti. Müslüman erkeklerin kayıtlarının birer kopyasını her kazadaki memur, bölgedeki askerlik dairelerine göndermek ve bütün köyün nüfus kayıtlarını muhafaza etmekle yükümlüydü. (Karpaz, 2006: 412; Karpaz, 2010: 94).

Yukarıda bahsedilen talimatnameler doğrultusunda nüfus sayımına yönelik hazırlıklar tamamlandı. Fakat 1874 yılında düzenlenen sayım ve kayıt sistemi uygulamaya konulamadı. Bunun nedenleri; 1875’de Bosna-Hersek’te çıkan ayaklanmalar, Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesi ve intiharı, anayasanın ilanı ve anayasa hazırlığı ve özellikle de 1877-78’de Rusya ile yapılan yıkıcı savaşta kaybedilen topraklardı. Bunlara ek olarak da 1877/1878’de Balkanlar’dan gelen çok sayıda Müslüman mülteciler ve bunların yerleştirilmesi zorunluluğu 1874’de öngörülemez yeni nüfus sorunlarıydı. Bütün bu olaylar neticesinde sayım ertelenmiştir (Karpaz, 2006: 412-413; Maden, 2012: 104). Bu sayımda oluşturulan talimatnameler ve nüfus düzeni 1881 yılında yapılacak olan sayım için sağlam bir alt yapı oluşturmuştur.

1.2.3.5. 1881/1882 Nüfus Sayımı

Osmanlı Devleti’nin, 1856 yılında Paris Antlaşması’ndan sonra sayım anlayışında bir değişim oldu. Hükümet, işlevsel yönetim ve toplumsal hizmet gibi Avrupa kökenli kavramları benimsemeye başlamasıyla birlikte beşeri ve doğal kaynakları yeniden değerlendirme gereği duydu. Ayrıca Hristiyan topluluklara arasında yükselen ulusal bilinç, ulusal kilise ve okulların kurulması gibi çeşitli talepler olduğu gibi, çoğu zaman diğer toplulukları göz ardı eden istatistiklerle desteklenen bağımsızlık ve toprak talepleri biçiminde de kendini gösteriyordu. Devlet içerisinde oluşan bu tür problemlerden, belli başlı tüm Hristiyan etnik toplulukların tam nüfusunu bilme gereği doğdu. Bunun neticesinde Sultan II. Abdülhamit, yeni bir sayım yapılması emrini verdi. 1881 yılında yürürlüğe konan sayım ve kayıt sistemi ile nüfus sayımı yapılmaya başlandı. Bu sayımda Hristiyan nüfus sayılırken birkaç etnik-dini sınıflandırmadan yararlanıldı. Fakat bütün Müslümanlar, aralarındaki etnik ve dinsel farklara karşın türdeş bir topluluk olarak sayılmaya devam edildi (Karpaz, 2010: 44; Gül ve Gökçen, 2010: 53).

1874 nüfus sayımı iç sorunlardan dolayı yürütülemedi. Fakat bu sayımın hazırlık aşamasında edilen deneyim, yeni bir sayımın tasarlanmasında çok yararlı olmuştur. Müslüman nüfusun yaş gruplarına bölünmesi uygulama açısından son

derece önemliydi. Bütün Osmanlı vatandaşına, hükümetle temaslarında kullanılmak üzere bir tezkere verilmesi gerekliliği üstünde de duruldu. 1881 nüfus sayımı artık kendi başına yeterli bir hedef olarak görülmüyordu. Bu sayım ile nüfusun tamamıyla ilgili genel istatistiksel bilgilerin sağlanacağı, doğum ve ölümlerin devamlı olarak kaydedileceği daimi bir kayıt düzeninin temelini kurulması için gereken geçici bir yöntem olarak değerlendiriliyordu (Karpas, 2010: 96-97).

Sicile kayıt esasından oluşan 1881 nüfus sayımı, her kazada tesis edilen kurullar tarafından yürütülecekti. Bu kurul; kaza idare meclisleri ve belediye meclislerinden birer üye, bir nüfus memuru, bir nüfus kâtibi ve yardımcısı ve bir yedek askeri memurdan (redif) oluşuyordu. Çeşitli dini toplulukların bulunduğu kazalarda, sayıca en fazla olan gayrimüslim cemaatten ek bir üye seçiliyordu (Karpas, 2010: 101; Gül ve Gökçen, 2010: 54; Maden, 2012: 107).

Nüfus kaydedilirken, kişinin adı ve lakabı, baba adı, adresi, yaşı, dini, mesleği ya da görevi, seçmenlik statüsü, fiziksel sakatlıkları ve medeni haliyle ilgili bilgileri kapsıyordu. Vergi tayinini kolaylaştırmak için gayrimüslimler ayrı bir deftere kaydediliyordu. Bu sayımda erkek nüfusun yanında ilk defa kadın nüfus da sayılmıştır. Nüfus bilgileri, doğrudan ilgili kişi tarafından sağlanmalıydı; ancak, yasalar çerçevesinde istisnalar olabiliyordu. Bu gibi durumlarda 21 yaş üstündeki iki tanığın şahitliğinde üçüncü kişi, namevcut taraf adına kayıt yapabiliyordu. Kaydedilen her kişi adına, durumu ile ilgili bütün kayıt bilgilerini veren resmi bir nüfus bildirisi ya da nüfus tezkeresi basılıyordu. Herhangi bir yerleşme biriminde sayım tamamlandıktan sonra sonucun doğru, eksiksiz ve güvenilir olduğu imam, muhtar ya da cemaat kurulu tarafından onaylanacaktı. Kazadaki nüfus memuru, sayım bittikten sonra üç ay içinde bütün kaza sakinlerinin listesini çıkarıp vilayet başkentine göndermekle yükümlüydü (Shaw, 1978: 331; Karpas, 2010: 101-102; Maden, 2012: 107).

Mahalle ve köylerde sayımdan sonra gerçekleşen doğumlar, ölümler, göçler ve evlilikler, muhtarlar tarafından dört tipteki ilmühaberden (standart bilgi belgesi) birine kaydedilecekti. Nüfus memurları ise yerleşmelerin nüfus kayıtlarının yıllık özetini (icmal) her yıl Nisan ayının ilk gününden önce üst makamlara teslim etmek zorundaydı. Askerlik yaşına gelen kişiler, kimlik bilgileriyle birlikte bir listeye kaydedilecek ve bu liste askerlik idaresine gönderilecektir (Karpas, 2010: 102-103).

1881 yılında yapılmaya başlanan nüfus sayımına kadınların da dâhil edilmesi kararı alınca bir süre ertelenmiştir. Daha sonra sayıma tekrar başlanmış fakat bu

seferde hazırlıklar için gerekli zaman süresi, sayım ve kayıt komitelerinin kaza seviyesinde kurulmasına imkân vermemiş ve bunlar çalışmalarına 1882'ye kadar başlayamamıştır. Ulaşım yetersizliği ve kötü hava koşulları gibi fiziki nedenlerden ötürü sayım beklenenden uzun sürdü ve sonuçları 1893 yılında yayımlandı. 19. yüzyılda Osmanlı nüfusuyla ilgili derlenmiş en eksiksiz ve güvenilir rakamları vermektedir. Sayımın tamamlanmadığı kaza ve bölgelerin belirtildiği ve ayrı bir sayıma ve kayda tabi olmayan bölgeler için tahminlerin yapıldığı bu istatistikler, daha önceki nüfus istatistiklerinin tersine bütün bölgelerin nüfusuyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu istatistiklerdeki rakamların kesin ve güvenilir olup, bunlar Osmanlı nüfusuyla ilgili resmi istatistiklere ve ileride alınan idari önlemlere temel oluşturmuştur (Karpaz, 2006: 420; Karpaz, 2010: 106; Maden, 2012: 109).

Osmanlı demografisi üzerine yapılacak olan çalışmalarda, kapsamlı ve göreceli gelişmiş ilk Osmanlı nüfus araştırması olan 1881/82-1893 sayımından, bazı ufak tefek düzenlemeler yaparak sağlam bir nicel temel olarak faydalanılabilir. Bu sayımı diğer sayımlardan ayıran en temel özellik erkek nüfusun yanı sıra kadınlarında sayıma dâhil edilmesidir. Bu istatistiklerden doğru yararlanıldığında, bugüne kadar sunulan basmakalıp portreden farklı bir Osmanlı devleti resmedilebilir (Shaw, 1980: 191-192; Karpaz, 2010: 109; Maden, 2012: 110).

1881/82-1893 nüfus sayım sonuçlarında Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu, 17.388.562'dir. Bu sayımda vilayet, sancak ve kazalardaki; Müslümanlar ve gayrimüslimler ile kadın ve erkek nüfus da sayıma dâhil edilmiştir (Karpaz, 2010: 315; Gül ve Gökçen, 2010: 56-57).

1.2.3.6. 1905/1906 Nüfus Sayımı

II. Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında da nüfus sayımlarına verilen önem devam etmiş ve 1905-1906'da nüfus sayımı yapılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde nüfusun son kez sayıldığı 1905-6 sayımı, hem teknik hem de siyasal nedenlerle yapılmıştır. Irak ve Arap Yarımadası gibi bazı bölgelerin nüfusunun eksik sayıldığı için Osmanlı yetkilileri önceki sayımın sonuçlarından hoşnut olmadıklarını özellikle dile getiriyorlardı (Karpaz, 2010: 110; Maden, 2012: 127).

Hükümet yetkilileri, sayımın geçmişteki gibi birkaç yıl sürmemesi için nüfus kayıt işlemlerini üç ayda bitirme kararı aldı. Sayım esnasında kaydedilen her kişiye 1840'lı yıllarda basılan *Tezakir-i Osmaniyye*, yani bir kimlik kartı verilecekti. Bu

sayımın maliyetinin 4.565.700 kuruş olması bekleniyordu. Kimlik kartları halka dağıtılırken, verilen her kimlik kartı karşılığında bir ücret kesilecek ve bu toplam rakam bu şekilde tazmin edilecekti. Sayıma dair elimizde detaylı bilgi bulunmamaktadır (Karpaz, 2010: 111).

1905-1906 genel nüfus sayım sonuçlarına göre, Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 20.884.630'dur. Bu sayıma göre, genel nüfus içerisinde Müslümanların oranı %74.26 iken gayrimüslimlerin oranı %25.74'dür (Karpaz, 2010: 354-355; Gül ve Gökçen, 2010: 68-69). Bu nüfus sayımında, bireyler sayım sırasında buldukları yerde değil de yasal olarak devamlı ikamet ettikleri yerde sayıldıkları için bu sayım "de Jure" esasına göre yapılmıştır (Özpolat, 2013: 39)

Bu sayım esnasında tutulan *esas nüfus kayıt defterlerinden* hareketle çağdaş demografinin tekniklerini kullanarak doğurganlık, evlilik, ölümlülük vs. göstergelerini hesaplamak mümkündür. 1905/1906 sayımıyla oluşturulan *esas defter ve vukuat defteri* adı verilen kayıt defterleri türlerine dayanan nüfus kayıt sistemi Türkiye Cumhuriyeti'nde bugüne kadar kullanılan nüfus kütüklerinin temelini oluşturmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan nüfus sayımları Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır (Behar, 2000: 70).

1.2.3.7. 1914 Nüfus Sayımı

I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce 14 Mart 1914 yılında yapılan nüfus sayımı, yerleşmeler tek tek gezilerek değil, taşradaki nüfus idarelerinin yıl içindeki değişikliklerle ilgili verdikleri bilgiler dikkate alınarak yapılmış bir sayıdır (Shaw, 1978: 336; Gül ve Gökçen, 2010: 69; Çimen, 2012: 198).

Osmanlı Devleti'nin genel nüfusuna dair, 1914 yılı nüfus sayım neticesinden çıkan rakam 18.520.016'dır. Osmanlı nüfus 1905/1906 nüfus sayım istatistiklerine baktığımız zaman, 1914 yılında Osmanlı nüfusunun azaldığını söyleyebiliriz. Bu durumun birçok nedeni vardır fakat en önemli nedenleri; savaşlar (Trablusgarp ve Balkan Savaşları) ve kaybedilen topraklardır. 1914 yılında nüfus miktarında azalma görülmektedir fakat toplam nüfus içerisindeki payı artış göstermiştir. Bu durumun nedeninin Rum nüfusundaki azalma olduğunu söyleyebiliriz. Oranlara baktığımızda ise, Müslümanların genel nüfus içindeki oranı %81.12, gayrimüslimlerin ise %18.88'dir (Shaw, 1978: 336; Karpaz, 2010: 399; Gül ve Gökçen, 2010: 70-71).

1.2.3.8. 1917 Nüfus Sayımı

Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki'nin iktidara hâkim olduğu dönemlerde resmi bir sayım yapılmasa da yapılan gizli sayımlarda Müslüman unsurlar kimliklerine göre ayrıştırılıyorlardı (Gül ve Gökçen, 2010: 78-79; Gül ve Başbüyük, 2011: 164). Bu gizli sayımlar neticesinde nüfusa dair elde edilen bilgiler, Müslüman muhacirlerin sevk ve iskânında kullanılacaktı. Talat Paşa tarafından 20 Temmuz 1915 tarihinde tüm vilayet ve mutasarrıflıklardan, mülki teşkilatı gösteren bir harita ile köy ve kasabalardaki ahalinin milliyet esasına göre, miktarlarını gösteren cetveller istiyordu. Bu nüfus sayımının gerçekleşmesi için ayrıca bir de bütçe ayrılmıştı (Gül ve Gökçen, 2010: 78-79).

Vilayetlere gönderilen nüfus sayımına ilişkin talimatnamede de sayım işlemlerinde takip edilecek usûl ve esaslar belirtilmiştir. Bu talimatnameye göre: Her vilayet ve kazada nüfus komisyonları oluşturulacak ve bu komisyonlarda vilayet ve kazalardaki meclis idaresi ve belediye idaresinden birer aza, vilayet merkezinden nüfus nazırı, nüfus memurları ve iki redif bulunacaktı. Daha önceki sayımlarda olduğu gibi gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu yerlerde bir de onlardan cemaat lideri bu komisyona katılacaktı. Her mahalle ve köyün sayımı bittikten sonra kayıt esnasında oluşturulan defterler zimmet altına alınacak ve bu defterler komisyon üyeleri tarafından tasdik edilecekti. Bu sayım esnasında kişilerin hiç biri gizli kalmayacaktı ve kurallara uyacaklardı. Ayrıca kaza nüfusu her üç ayda bir, o dönemde doğan ve ölenleri ya da kaybolanlar oluşturulan cetvellere işlenecekti (Gül ve Gökçen, 2010: 79).

1917 yılında başlatılan bu sayım Osmanlı Devleti'nin son nüfus verileridir (Gül ve Başbüyük, 2011: 164). Bu sayıma bağlı olarak 1918 yılında Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır ve Elazığ vilayetleri ve bu vilayetlere bağlı olan kazalarda nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımda farklı olarak bütün nüfus, alt gruplara (Türk, Kürt, Ermeni, Süryani, Protestan, Katolik vb.) ayrılmıştır. Dâhiliye Nezareti'nin ilgili valilikler gönderdiği şifreli yazılarda, bölgedeki Müslüman ve Gayrimüslim nüfusun miktarı ve birbirlerine oranlarının bildirilmesi istenmiştir (Gül ve Gökçen, 2010: 80). Bu sayım Osmanlı Devleti'nin o dönemki şartlarında belli bir amaca hizmet edecek şekilde kısmen yapılmıştır. Bu sayımda nüfusun geneline dair rakamlar bulunmamakla birlikte bazı bölgelere ait veriler sunmaktadır.

1917 yılı nüfus sayımı verileri, o dönemin idari taksimatı çerçevesinde vilayet ve müstakil sancaklar itibarıyla toplam sayıları içermektedir. Buna göre, 1917 yılında,

28 vilayet ve müstakil sancakta toplam 15.028.888 nüfus bulunmaktadır (Bilgi, 2010: 113).

1831 yılında başlayan Modern Nüfus Sayımları dönemi 1917 yılına kadar devletin istatistikleri sürekli olarak kayıt işlemleri sürdürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin 19 ve 20. yüzyıldaki olumsuz koşullara rağmen bazen eksik ya da hatalı da olsa nüfus istatistikleri yönünden yukarıda da bahsedildiği üzere kurumsallaşmaya gidildiğini hatta bu kayıt sistemlerinin ve kurumsallaşma çabaları yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti nüfus istatistik sisteminin de temelini oluşturmuştur.

1.2.4. Salnamelerin (Yıllıklar) Nüfus Çalışmalarındaki Yeri

Osmanlı Döneminde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde nüfusun takip edilebildiği en önemli bilgi kaynağından bir diğeri ise salnamelerdir. Sal Farsça yıl demek name de mektup ya da kitap demektir (Aydın, 2009: 51). Bu kelimelerin birleşiminden oluşan Salname, terminolojik olarak belirli konulara ilgili yıldan yıla çıkarılan eserler için kullanılan bir terimdir; daha genel anlamda ise bir yılda devlet içindeki olayları topluca göstermek için düzenlenmiş eserlerdir (Karpat, 2010: 37).

Belirli bir konu ya da amaç için hazırlanmış olan salnamelerin hazırlanış sebepleri ve hazırlayanın verdiği bilgiler bakımından çeşitli türleri vardır. Bunlar; Devlet Salnameleri, Vilayet Salnameleri, Resmi Kurum ve Kuruluşlara ait Salnameler ve Özel konulu veya/ Kişi ve Kuruluşlara ait Salnamelerdir (Aydın, 2009: 51-54; Acar, 2012: 13). Devletin tüm iktidar alanını kapsayan devlet salnamelerinin en eskisi, en düzenlisi ve en uzun ömürlüsü Devlet Salnameleri olmuştur. İlk Devlet Salnamesi ise padişah Abdülmecid döneminde Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve 1847 yılında (H.1263) yayınlanmıştır (Aydın, 2009: 52; Karpat, 2010: 37; Gül ve Gökçen, 2010: 39). Devlet sınırlarının tümü için verilen nüfus rakamları ilk kez 1877-1878 yılında basılan bir ciltte görüldü (Karpat, 2010: 37).

Yukarıda saydığımız salname çeşitlerinden Vilayet Salnameleri tarihi coğrafya çalışmalarında kullanabileceğimiz oldukça fazla bilgi içermesi bakımından bizim için çok önemlidir. İlk vilayet salnamesi (Bosna için) 1866 yılında yayımlandı. 1868 yılında ise vilayetlerin nüfusunu dair bilgiler veren çeşitli salnameler bulunuyordu. Birçok Avrupalı etnografin ve istatistikçinin yaygın olarak kullandığı, salnamelerde ilgili vilayetlerin idari bölünüşü, memur listesi, mahalli tarih ve coğrafyası, eski eserleri, ticari ve ekonomik faaliyetleri, nüfus ve okullar-kütüphanelerden

bahsedilmektedir. Salnamelerde verilen rakamlar gerçek sayımlardan ve vergi kayıtları gibi vilayet yöneticilerinin elindeki diğer bilgilerden sağlanmış rakamlara dayanıyordu (Karpat, 2010: 37; Acar, 2012: 14).

Salnameler ilk yayınlanmaya başladıkları yıllarda küçük hacimde ve yüz sayfa olarak çıkıyordu Fakat bunlar ilerleyen zamanlarda gerek sayfa, gerekse boy bakımından gelişerek ince puntolarla bin sayfayı aşmışlardır. 1847-1880 yıllarında çıkarılan salnameler taşbaskı (litografya) ile yayınlanmış, daha sonrakiler ise matbaa harfleriyle basılmışlardır (Akyel, 2013: XVI).

Osmanlı vilayet yetkilileri tarafından yayınlanan salnameler, genel olarak son dönem Osmanlı nüfusuna dair önemli bir kaynaktır. Bunlar genelde kaza seviyesine kadar toplam nüfus hakkında istihbaratı, göç hakkındaki bilgileri, aile sayısını, şehirler bölgesindeki doğum ve ölümleri, milletlerin nüfusunu, şehir ve hatta bazen köylerin yüz ölçümünü içermektedir (McCarthy, 1995: 156). Bu anlamda Salnameler resmi nüfus bilgilerini içermekle birlikte bunlar nadiren herkesi kapsayacak şekilde yapılmıştır (Karpat, 2006:396-398).

Salnameler, yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere tarihi coğrafya çalışmalarında yararlanılabilecek oldukça önemli kaynaklardır. Genel olarak salnameler, herhangi bir sahanın geçmişteki özelliklerini ortaya koymada önemli bir rolü vardır. Özellikle Vilayet Salnamelerinde fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafyaya ait pek çok bilgiye ulaşmanın yanı sıra herhangi bir vilayetin siyasi, adli ve askeri yapısını öğrenmek de mümkündür. Bu kaynaklardan faydalanarak tarihi coğrafya çalışan araştırmacılar son zamanlarda nüfusa dair çalışmalar yapmaya başlamıştır.⁸

1.2.5. Temettüat Defterleri

Arapça bir kelime olan Temettü, kâr etmek ya da kazanç anlamına gelmektedir. Temettüat kelimesi ise bunun çoğuludur (Develioğlu, 2007: 1073). 1844 (H.1261) yılında tutulmaya başlayan temettuat defterleri, Tanzimat'la başlayan yeni yapılanma girişimlerinin bir ürünüdür (Işık, 1999: 242; Gül ve Gökçen, 2010: 38). İltizam sisteminin halkı zarara uğrattığı gerekçesiyle halkın gelir düzeyine uygun vergi alınmasına dayalı yeni vergi sisteminin esaslarına göre, 1840 yılında yeni bir sayım

⁸ Bkz. Yıldırım, Birsen Edanur (2006). *Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfusu (1871-1907)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara; ayrıca Temurçin, Kadir (2007). "Hamidâbât Kazası'nda Nüfus (1831-1917)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.1, s.45-68.

(Temettuat sayımı) yapmak üzere muhassıllık sistemi kurulmaya başlanmıştı. Muhassıllar, sancaklara hükümetçe atanan ve oradaki halkın mal arazi gibi ekonomik durumlarını gösteren bir sayım yapmakla görevli memurlardı (Güran, 2000: 75-16). Fakat 1840 yılı başından itibaren muhassılların başlamış oldukları sayım bilgisizlik, ulaşım güçlüğü, bazı muhassılların eski mültezimlerle işbirliği yapması ve hazineye uzun yıllar hiç vergi vermemiş olanların çıkarttığı sorunlar neticesinde tamamlanamayarak yarım kalmıştır (Adıyeke, 2000: 769-770; Aslan, 2016: 5).

1845 yılında ise Temettuat sayımlarının ikincisi yapılmıştır. Bu sayım bir öncekine göre daha kapsamlı ve başarılı bir şekilde yapılmış ve dönemin ekonomik ve sosyal durumu ile ilgili çok önemli ve detaylı bilgilerin günümüze ulaşmasını sağlayan defterler olarak arşivde yerini almıştır (Aslan, 2016: 5).

Temettuat Defterlerinin yazımında birinci derecede muhassıllar sorumludur. Bunun yanında ziraat müdürleri nezaretinde imam, muhtar ya da gayrimüslim köylerde papaz ve kocabaşılar tarafından tutulmuştur. Sayım tamamlandıktan sonra kaza müdürüne, kaza meclisince incelenen defterler sırasıyla kaymakama ve diğer üst makamlara gönderilip en sonunda İstanbul'a ulaştırılmıştır (Adıyeke, 2000: 777-778; Aslan, 2016: 14).

Tanzimat döneminde, önceleri değişik adlarla alınan vergilerin yerine tek bir vergi getirmek için hane reislerinin gelirinin tespiti maksadıyla yapılan temettuat sayımları, 19. yüzyıl ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi için çok kıymetli bilgiler içermektedir. 15 ve 16. yüzyılda tahrir defterlerinden elde edilen istatistiklerden çok daha fazlasını bu defterlerde bulmak mümkündür. Temettuat sayımlarının yapıldığı dönemde devlet genelinde nüfus sayımları da yapıldığından, nüfus tespiti konusunda nüfus defterleri kadar önemli değildirler. Fakat bu defterler çok detaylı bilgiler içerdiği için bölge hakkında önemli bilgiler elde edilebilir (Kütükoğlu, 1995: 395).

Temettuat defterlerinde kaza, köy hatta çiftlik ölçeğinde yerleşmeleri oluşturan tüm haneler tek tek ele alınarak oluşturulmuştur. Bu defterler her hanenin mülkü ve gelir kaynakları ile senelik gelirlerinden alınan vergi miktarı konusunda son derece ayrıntılı bilgiler içermektedir. Her hane reisinin adı ve mesleğinin de belirtildiği bu defterlerde, her hanenin tarımsal üretimden sağladığı kazanç ve bu kazanç üzerinden ödediği aşar vergisi, bu verginin tarımsal faaliyetlere dağılımı, köylünün işlediği toprak miktarı, tarımsal işletmelerin büyüklükleri, ortakçılık veya kiracılık şeklinde kullanılan toprakların miktarı, ekili- dikili tarım alanlarının nitelikleri veya kullanım

biçimine göre dağılımı gibi bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra bu defterlerin vergi defteri niteliğinde olması nedeniyle, gelir getiren ya da getirmeyen hayvanların cins ve miktarı da kaydedilirdi. Temettuat defterleri tarım ve hayvancılık dışında kalan, kazanç sağlanan her türlü ekonomik faaliyet (dokumacılık, kömürcülük, odunculuk vb.) ve bu faaliyetlerden elde edilen vergi miktarı da belirtilirdi. Bu açıdan bu defterler, 19. yüzyılda ait oldukları bölgenin sosyoekonomik yapısını yansıtan önemli bir kaynak niteliği taşır (Kütükoğlu, 1995: 398- 412; Işık, 1999: 242; Adıyeke, 2000: 772-774).

Temettuat defterlerinde yer alan nüfusa ilişkin bilgilere baktığımız zaman günümüzdeki anlamda bir nüfus sayımından oldukça farklıdır. Bunlar söz konusu tarihte ve ait oldukları yerlerde, hiçbir hane ayrımı yapmadan tüm hane reislerini ele alırlar. Bu nedenle tahrir defterlerindeki vergi nüfusu gibi nüfusun sadece bir bölümüne ilişkin bilgilere yer veren sayımlardır (Işık, 1999: 243-245).

19. yüzyılın ortalarına doğru hazırlanan temettuat defterleri coğrafyacılara için son derece önemli bir kaynaktır. Söz konusu defterlerden şehir, köy, çiftlik gibi yerleşmelerin yanı sıra bir kazanın ya da sınırları belirlenmiş bir bölgenin idari bölünüşü, coğrafi sınırları, nüfusu, tarımsal ürün deseni, toprakların işletme büyüklükleri, hayvancılık, ticaret, ulaşım, sanayi konusundaki özellikleri hakkında bilgi elde edilebilir. Bu defterlerin bir defaya mahsus olmak üzere hazırlanmış olması, herhangi bir alanda tarihsel süreç içerisindeki değişimlerin izlenmesini zorlaştırmıştır. Fakat tarihi coğrafya araştırmaları için bir kesit sunması açısından bu defterler çok önemlidir (Işık, 1999: 253).

Temettuat Defterlerinde yer alan veriler güvenilirlikleri yüksek uzman tahminleri olarak değerlendirilebiliriz. Ancak bu defterdeki veriler mutlak rakamlardır da diyemeyiz. Bu nedenle bu defterlere dayanılarak hesaplanan ortalama değerlerin mutlak doğrulukları tartışmayı gerektirir. Ayrıca bu doğruluk derecesi her bir sayım bölgesinde önemli farklılıklar da gösterebilir. Bu nedenle bu verilerin, aynı bölge içindeki yerleşim birimlerinin, hanelerin ve sosyal grupların nispi durumlarının karşılaştırılmasında daha yüksek bir güvenle kullanılabilir (Güran, 2000: 79).

Temettuat defterleri ülkenin tamamını kapsayamamıştır. Fakat günümüze ulaştırmış oldukları kayıtlar dönemin sosyo ekonomik durumunu, yaşam biçimini ve standartlarını geniş ölçüde anlayabilecek malumatı araştırmacıların hizmetine sunmaktadır (Aslan, 2016: 6). Bu haliyle bu defterler, Klasik dönemin tahrirlerine benzeyen, hatta bazı durumlarda onlardan daha ayrıntılı bilgiler veren defterlerdir.

Ayrıntılı ve her merkez için hazırlandıklarından, tahrir defterleri gibi istatistiki veri sağlarlar. Fakat bu defterlerin en kısıtlayıcı yönü Osmanlı Devleti'nde sadece 1840 ve 1845 yıllarındaki iki dönem halinde yapılmış olmasıdır (Gümüşçü, 2014: 281). Temettuat sayımları neticesinde tutulan defterler olan Temettuat Defterleri başlığı altında günümüzde araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Söz konusu defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliye nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri adıyla fona kayıtlıdır (Güneş, 2014: 236). Bu defterlerin çok küçük bir bölümü ise Kamil Kepeci tasnifi içinde yer almaktadır. Bu defterlerin çok büyük bir kısmı 1845 (H. 1261) tarihinde yapılan sayımlara aittir. Çok az sayıda olmak üzere 1840 (H.1256)'da yapılan defterlere de rastlanmaktadır (Kütükoğlu, 1995: 396; Güran, 2000: 76).

1.3. Cumhuriyet Dönemi Nüfus Sayımları

Nüfus meselesi Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde 20. yüzyıl başında nüfus sayımı yapılmış olmasına rağmen sayımdan sonra uzun bir zaman geçmiş ve devletin sınırları değişmiştir. Ayrıca yeni kurulmuş olan devlet büyük can kayıplarının yaşandığı savaşlardan yeni çıkmıştı ve mübadele ile birlikte ülke geneline göç yaşanmıştı. Bunun gibi nedenler ve toplumun niteliklerinin belirlenmesine duyulan ihtiyaç, Türkiye Cumhuriyeti'nde modern usullerle bir nüfus sayımı yapılması gereksinimini ortaya çıkarmıştır (Köse, 2010: 19).

Türkiye Cumhuriyeti'nde bilimsel yöntemler kullanılarak ve çok çeşitli konularda istatistik çalışmaların yapıldığı ilk nüfus sayımı 1927 nüfus sayımıdır. Bu sayım için Belçikalı istatistik uzmanı Camille Jacquart ülkemize davet edilmiş, Merkezi İstatistik Müdür-i Umumi'sine genel müdür olarak atanarak bilgi ve tecrübelerinden faydalanılmıştır (Köse, 2010: 183). Bu sayım sonuçları, nüfusumuzun 13.6 milyon dolaylarında olduğunu göstermektedir (Doğanay, 2014: 173).

Türkiye'de periyodik nüfus sayımlarına, 1935 yılında uygulanan ikinci genel nüfus sayımı ile başlamıştır. Sayım sonucunda genel nüfus 16. 1 milyonu aştığı belirlenmiştir. Bu sayımdan sonra her sonu 0 ve 5 ile biten yıllar genel nüfus sayımı yılı olarak kabul edilmiştir (Doğanay, 2014: 175). 1835 yılı nüfus sayımından sonra periyodik olarak her beş yılda bir nüfus sayımı yapılmaya başlanmıştır (Tanoğlu, 1969: 184; Gül ve Başbüyük, 2011: 166). Nüfus sayımlarında uygulanan 5 yılda bir

nüfus sayımı sistemi 1835’den 1990 yılına kadar sürmüştür. 1990 yılından sonra ise 10 yılda bir sayım yapılması kararı alınmıştır. Fakat ülke içi hareketliliğin (göçler) en çok arttığı 1990 yılının ilk yarısına ait elimizde bilgilerin olmaması 1997’de çok dar kapsamlı sorularla da olsa bir sayım yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Gerçek sayım 2000 yılında yapıldı, fakat önceki sayımlara göre kapsam bakımından dardı (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 217).

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1927 yılından itibaren yapılmaya başlan nüfus sayımlarının genel olarak iki temel amacı vardır. Birinci amaç, belirli bir zamanda nüfusun miktarını; cinsiyet, yaş, medeni hal, din vs. özellikler açısından tespit etmektir. İkinci amaç ise nüfusun sayı ve vasıf bakımından gelişmesini ve ilerlemesini gözlemlemektir (Çakmak, 2009: 99).

2000 yılına kadar ki sayımlarda, bulunulan yer (de Facto) nüfus sayımında esas alınırken, 2007 yılından sonra yapılan nüfus sayımlarında ikametgâha (de Jure) göre yapılmaya başlanmıştır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) olarak tanımlanan bu sayımlarda insanların sürekli olarak buldukları ikametgâhları baz alınarak sayılmaktadır. Bu yeni sayım yöntemiyle, farklı yerde sayılma, nüfusu fazla gösterme veya sayılmama gibi bazı sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür (Gül ve Başbüyük, 2011: 166; Tümertekin ve Özgüç, 2014: 217).

İKİNCİ BÖLÜM

BURDUR VE ÇEVRESİNDE XIX. YÜZYILDA NÜFUSUN DEĞİŞİMİ VE GELİŞİMİ

Belirli bir sahadaki nüfusun gelişimi zamanın değişimine bağlı olarak artma, azalma ve nadir olarak da sabit kalma eğilimindedir. Nüfus sayımlarındaki dönemsel artışlar doğum ve dışarıdan gelen göçlerle olurken, azalma ise ölümler ya da tersine göçlerle meydana gelmektedir (Gümüşçü, 2001: 148).

Hareket halinde olan nüfus, her an ve durmadan değişen ve gelişen bir olaydır (Tanoğlu, 1969: 31). Bu nedenle nüfus artış hızı zamana ve mekâna göre büyük değişiklikler gösterebilir. Nüfus artışı âlemden âleme, bölgeden bölgeye ve hatta ülke içerisindeki ilden ile ilçeden ilçeye, zaman içerisinde değişiklik gösterir (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 221). Nüfusun gelişimi ve değişimi ile bağlantılı olarak nüfus artış hızını belirleyici olan faktörlerin başında, her şehir ve alanın yerel koşullarının geldiğini söyleyebiliriz. Bugün de aynı koşulların etkili olduğu Anadolu'da, her bölgenin yer şekilleri, yükseltisi, toprak ve tarım alanları, suyu, iklimi, iş imkânlarına da bağlı olarak refah seviyesi buna bağlı olarak da nüfus artış hızları çok değişiklik gösterebilmektedir (Gümüşçü, 2001: 150). Döneme göre değişiklik gösteren diğer faktörlere baktığımızda ise savaş, göç, salgın hastalık ve kıtlık gibi durumlar ve bunlara bağlı olarak meydana gelen doğumlar ve ölümlerin nüfus artış hızını etkilediğini söyleyebiliriz (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 228-254).

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Akdeniz bölgesinde yer alan Burdur şehrine, ilk çağlardan günümüze kadar farklı toplumlar yerleşmiştir. Yüzyıllar içerisinde nüfusu etkileyen bazı değişikliklere (göç, hastalık, savaş vb.) rağmen, yörenin nüfusu çok büyük bir değişiklik yaşamamıştır. Burada 19. yüzyılda Burdur Kazası nüfusun gelişimi ve değişimi olarak adlandırılan konu 15. yüzyıldan başlanarak Cumhuriyet dönemi de dâhil olmak üzere işlenecektir. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönem Burdur ile ilgili çalışılmış olan ikinci el kaynaklardan faydalanılarak açıklanacaktır. Çalışmanın asıl konusu olan 19. yüzyıl ve sonrası ise arşiv verileri, salnameler ve ikinci el kaynaklar vasıtasıyla açıklanacaktır.

2.1. 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Burdur ve Çevresinin Nüfusu

15 ve 16. yüzyıla ait tahrir sayımlardan elde edilen veriler, bir köyün veya kasabanın yaklaşık nüfusunu belirlemede kullanılabilir. Fakat incelenen tüm nüfus

tahrirlerinin kapsamlı bir analiz yapılmadığı sürece, bu döneme ait Burdur nüfusuna yönelik yapılacak her tahmin şüphelidir (Karpata, 2014: 44). 15 ve 16. yüzyıllardaki Burdur nüfusunun tespiti, ancak bu yüzyıllara ve bölgeye ait bütün tahrir defterlerinin üzerinde detaylı olarak yapılacak tespit, tahlil, inceleme ve mukayesesinden sonra mümkün olur (Arslan, 2001: 122-123). Bunun dışındaki çalışmalar sadece konuya dair fikir edinmek ve değinmek anlamında ya da bu konularda yapılacak olan çalışmalara hazırlık mahiyetinde kalacaktır.

Burdur şehri, 15. yüzyılda Hamit livasının bir kazası durumundadır. Bu tarihlerle ilgili ana kaynak niteliğinde olan tahrir defterlerine dayanarak Arıkan tarafından yapılan çalışmada, 1478 sayımlarında Burdur'da biri Hristiyan olmak üzere toplam dört mahallenin bulunduğu belirtilir. Burada tahrir defterlerinde verilen şehir nüfusu hane olarak değil nefer⁹ olarak kayda geçirilmiştir. O tarihte Cami, Burcu Mescidi ve Yeni Mescid olmak üzere üç Müslüman mahallenin nüfusu ancak 126 nefer, Gayrimüslimlerin yaşadığı mahallede ise 40 nefer bulunuyordu. En kalabalık mahalle 70 neferle Cami mahallesi idi. Müslüman ve gayrimüslim nüfusun 15. yüzyıldaki toplamı, kır nüfusu dâhil olmamak üzere 166 neferdir (Arıkan, 1988: 55). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, burada yaşayan gayrimüslim nüfusu Ermeniler ve Rumlar oluşturuyordu (Tablo 3).

Tablo 3: 15 ve 16. Yüzyılda Burdur'un Nüfusu

Yıl	Mahalle Sayısı	Hane Sayısı	Müslüman Nefer	Gayrimüslim Nefer	Toplam Nefer
1478	4	-	126	40	166
1522	12	238	369	39	408
1568	17	379	702	71	773

(Arıkan, 1988: 55-56)

Osmanlı Devleti'nin 1500-1570 yılları arasındaki dönemini kapsayan altın çağında, kır nüfusunun %40 ve şehir nüfusunun %80 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Devletin nüfusu 1550 yılında yaklaşık 48.600.000 civarındaydı (Karpata, 2014: 45). İmparatorluk genelinde olduğu gibi 16. yüzyılın başlarında Burdur Kazası'nın nüfusu belirli bir ölçüde artmış durumdadır. 1522 yılında Burdur'un nüfusu içerisinde Müslümanlar 369 nefer ve 216 hanedir. Gayrimüslimler ise 39 nefer ve 22 hanedir. Bu sayılar da bize göstermektedir ki, Burdur Kazası nüfusu bu tarihte toplam 408 nefer ve 238 haneden oluşuyordu (Arıkan, 1988: 55-

⁹ Nefer genel olarak herhangi bir yerleşme yerindeki erkek nüfusu topluca veren sayı anlamına gelir. Muaf, sakat, âmâ vb. kimseler de bu sayı içerisinde yer alır (Arıkan, 1988: 73).

56). Tahmini toplam nüfusu tespit etmek için Barkan'ın öne sürdüğü hane sayısını 5 katsayısı ile çarpma yöntemini kullanarak 1190 sonucunu elde etmekteyiz. Yine Cami mahallesinin 196 nefer ve 113 haneyle Burdur'un en kalabalık mahallesi olduğunu görmekteyiz. Bu iki dönemde Burdur Kazası'ndaki nefer sayısındaki artış %145,78 oranında olup, artışın Müslümanlar lehine olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu artış oranına rağmen Burdur, Hamit sancağı dâhilindeki Isparta, Eğirdir, Uluborlu'ya göre oldukça küçük bir şehir olarak görünmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında yani 1568 tarihli deftere göre Burdur Kazası mahallelerine 5 mahalle daha eklenerek mahalle sayısı 17'ye yükselmiş (tablodaki 9 mahalle ismi tespit edilebilenlerdir) ve şehir hem fiziksel yönde hem de nüfus açısından önemli bir gelişme göstermiştir (Tablo 4). Bu tarihte şehir nüfusu toplam 773 nefer ve 379 haneye yükselmiştir (Arıkan, 1988: 55-56). Bu tarihte yaklaşık toplam nüfus ise 1695'dir. 1568 yılındaki nüfus 1522 yılına kıyasla 2 kat büyümüştür.

Tablo 4 : 15 ve 16. Yüzyılda İsimleri Tahrir Defterlerinde Geçen Mahalleler

1478 Burdur Mahalleleri	1568 Burdur Mahalleleri	
Cami Mahallesi	Cami Mahallesi	Demir Mescidi
Burcu Mescidi	Burcu Mescidi	Karagöz Mescidi
Yeni Mescit	Yeni Mescid	Nurullah Çelebi Mescidi
Hristiyan Mahallesi	Debbağhane	Hristiyan Mahallesi
Toplam: 4 Mahalle	Mehmed Kethüda	Toplam: 9 Mahalle

(Arıkan, 1988: 55-56)

Burdur Gölü çevresinde yer alan ve bugün de Burdur'a bağlı olan İnar, Yar, Karakend, Akyaka, Kuruçay, Hacılar, Yazı, Lengüme, Mandırna vb. köylerin nüfusu tahrir defterlerinden edinilen bilgiye göre yaklaşık 15-50 hanelik köyler olarak yazılı bulunmaktadır. Zamanla bu rakamlar değişime uğramıştır. 15 ve 16. yüzyıllarda bu bölgedeki köylerin bir kısmı sürekli bir kuruluş ve dağılma süreci içinde bulunmuştur. Bu durumda, yukarıda da bahsedildiği üzere bazı köylerin dokusunun sağlam olmasından dolayı günümüze kadar gelmiştir. Köylerin bir kısmı ise doğal afet, sürgün, karışıklıklar, toprakların verimsizliği gibi nedenlerden ötürü zamanla dağılmış ve halkı başka yer ya da köylere göç etmiştir. Buna karşılık göçebe topluluklar da zaman zaman bölgedeki topraklara yerleşerek yeni yerleşmeler kurmuşlardır. Genel olarak 15 ve 16. yüzyıllarda rakamlardan anlaşıldığı üzere köy nüfusunda da önemli bir artış olmuştur (Tablo 5) (Arıkan, 1988: 71-72).

Tablo 5: 15 ve 16. Yüzyılda Burdur Kır Nüfusu

Yıl	Nefer	Hane
1478	1142	-
1522	1755	1153
1568	2977	1787

(Arıkan, 1988: 74-76)

1478 yılında 1142 neferden oluşan Burdur kır nüfusu 1522 yılında 1755'e yükselmiştir. Nüfusun artışına baktığımız zaman bu iki tarih arasında %53.67'dir. 1568 yılında nüfus 2977'ye yükselmiştir. 1522 yılı ile 1568 yıllarındaki artış hızı ise %69.62 oranındadır. Bu rakamlar da bize Burdur kır nüfusunun verilen tarihler arasında büyük oranda arttığını göstermektedir. Yukarıdaki istatistiklerde de görüldüğü üzere hem Burdur merkez nüfusu hem de kır nüfusu sürekli olarak bir artış söz konusudur.

17 ve 18. yüzyıllara ait Burdur şehrine dair herhangi bir nüfus istatistiği bulunamamıştır. Bu nedenle genel bir değerlendirme yapmak için bu dönemde Osmanlı nüfusunun durumuna baktığımızda 16. yüzyılda sürekli olarak artan Osmanlı nüfusu 17. yüzyılda önemli bir düşüş yaşadı. Bu düşüşten sonra, 18. yüzyılın ortalarında %60 civarında durdu. Ardından bir düşüş daha yaşandı ve 1840'lı yıllara kadar nüfusun oranı 16. yüzyıl başlarından daha düşük kaldı. 1650 yılında Osmanlı Devleti'nin nüfusu yaklaşık 32.700.000 civarındayken, 1774 yılında 31.500.000 olduğu tahmin edilmektedir (Karpat, 2014: 45-46).

2.2. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın Başlarında Burdur Nüfusu

Burdur Kazası'nın 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarındaki nüfusuna yönelik nüfus verileri, II. Mahmud döneminden başlayarak yapılmaya başlayan nüfus sayımlarından, salnamelerden ve Burdur ile ilgili yapılmış olan kaynaklardan elde edilmiştir. Aşağıda 1831-1914 arasındaki 83 yıllık süreçte nüfusun gelişimi önce genel, buna müteakip demografik verilerin elde edilmesi temelinde belirli aralıklarla değerlendirilecektir. Ancak 1831 ila 1914 yılları arasını kapsayan bu döneme ait rakamlarda idari sınırların değişimine bağlı olarak bir takım eksiklikler olabilir.

Osmanlı Devleti'nde ilk modern sayım 1831 yılında yapılmış olup, bu tarihten sonra periyodik olmasa da I. Dünya Savaşına kadar nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlardan elde edilen istatistiki verilere göre Burdur Kazası nüfusu 1831-1914 yılları arasındaki 83 yıllık süreçte %13,87'lik yıllık ortalama nüfus artış hızıyla 3 kat büyümüştür. Yine aynı dönem Osmanlı Devleti nüfusu %2,89'luk yıllık ortalama nüfus artış hızıyla büyüme kaydetmiştir. Osmanlı Devleti'ne ait bu yıllık nüfus artış

hızına nispeten, bu dönemde Burdur Kazası nüfusunun daha fazla artış gösterdiği göze çarpar (Tablo 6). Genel nüfus artış hızıyla Burdur Kazası yerelinde oluşan farkın temelinde özellikle bu dönemde sürekli devam eden savaşlar ve bu savaşlara bağlı olarak sınırların Osmanlı aleyhine değişimi yatmaktadır.

Burdur Kazası nüfusu 1831-1914 arasındaki dönemdeki artışı yönüyle değerlendirildiğinde, ilk kez 1893 yılında (62 yıl sonra) ikiye katlandığı, buna müteakip ortalama hızı düşüş eğilimine girmiş olmasına karşın, 21 yıl sonra 1914 tarihinde 1,5 kat büyüyerek 58 binin üzerine çıktığı gözlenir.

Tablo 6: Osmanlı Devleti ve Burdur Kazası'nın 1831-1914 Yılları Arasındaki Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı

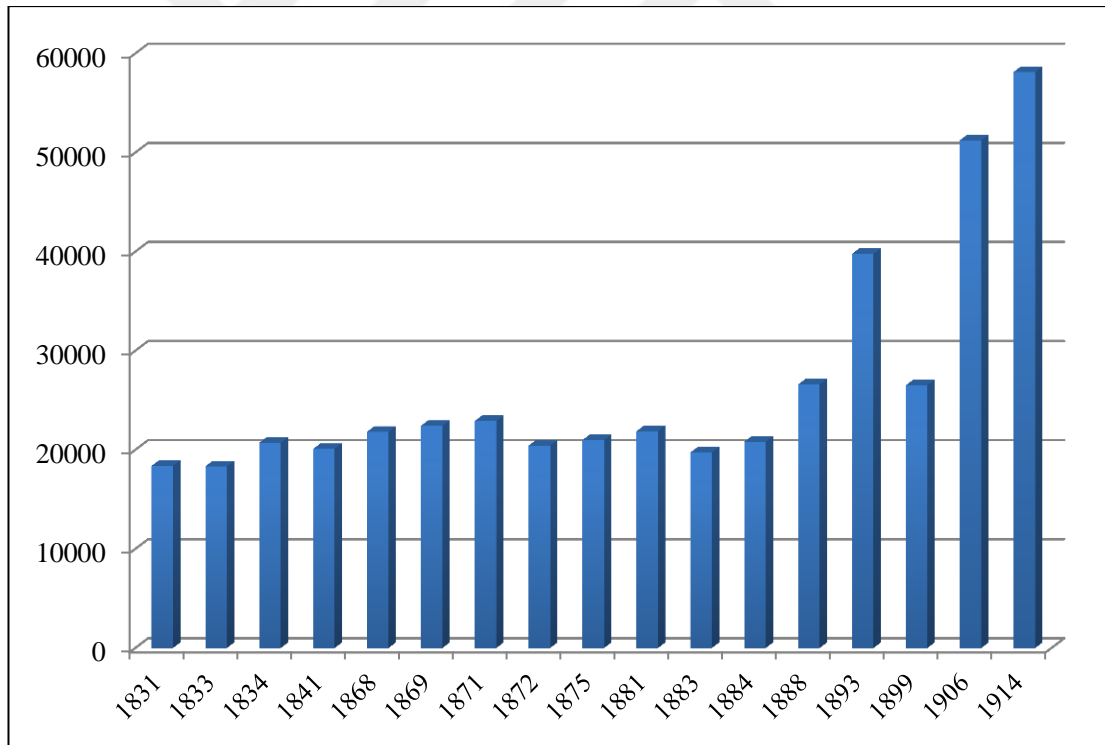
	1831	1914	(%)
Burdur Kazası Nüfusu	18.376	58.139	13,87
Osmanlı Devleti Nüfusu	14.564.404	18.520.016	2,89

(Karal, 1995:236; Karpaz, 2010: 356-394)

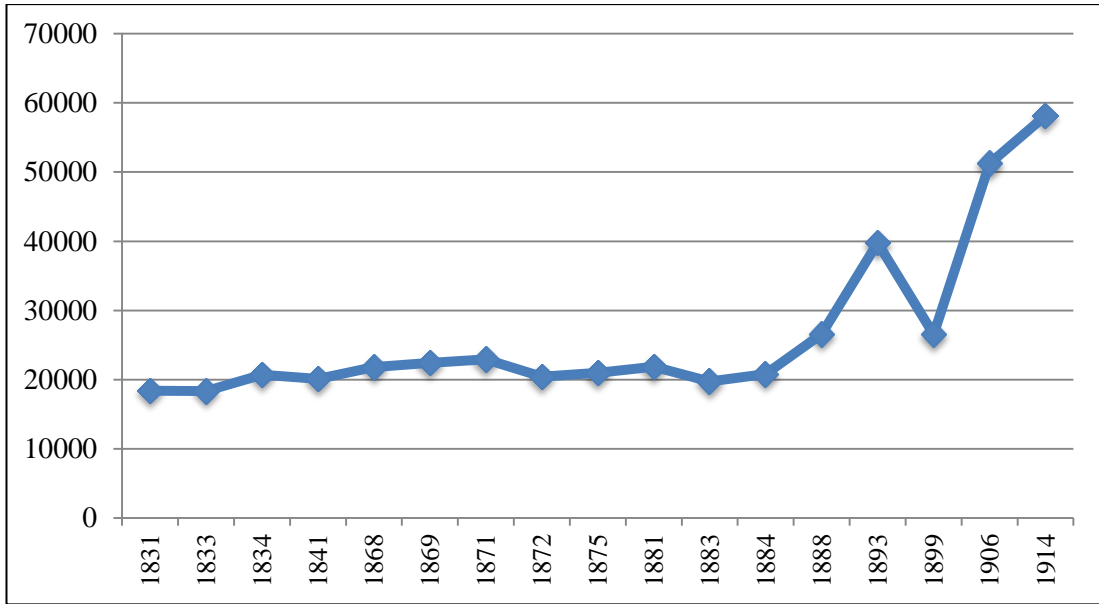
Burdur Kazası nüfusunun 1831-1914 yılları arasındaki genel seyri incelendiğinde, yıllık ortalama nüfus artış hızının %114,1 ile %122,4 arasında değiştiği görülür. En düşük yıllık artış hızı %114,1'le 1872 yılında, en yüksek artış hızına ise %122,4 ile 1834 yılında ulaşmıştır. Bu oranlar göz önüne alındığında, Burdur Kaza nüfusunun oldukça değişken bir yıllık ortalama artış hızına sahip olduğu görülür (Tablo 7). Diğer bir deyişle kaza nüfusu 1831, 1841, 1872, 1883, 1899 yıllarında nüfus artış hızı eksilere düşerken, 1834, 1884, 1888, 1893 ve 1906 yıllarında nüfus artış hızının büyük oranda yükseldiğini görüyoruz. Bu durumu elde ettiğimiz istatistiki nüfus verileri neticesinde oluşturduğumuz Şekil 1 ve 2'de görmekteyiz. Nüfusun gelişimini yansıtan bu genel durumda Burdur nüfusu 1831 yılından itibaren artmış fakat 1872-1884 yılları arasında 12 yıllık bir zaman diliminde nüfus oranlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Özellikle 1872, 1883 ve 1899 yıllarında sadece yıllık ortalama artış hızında değil, mutlak olarak nüfus değerlerinde de belirgin düşüşler gözlenmektedir (Şekil 1 ve 2).

Tablo 7: 1831-1914 Yılları Arasında Burdur Kazası Nüfusunun Gelişimi¹⁰

Yıllar	Toplam Nüfus	Artış Miktarı	Artış Oranı (%)	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%)
1831	18376	-	-	-
1833	18328	-48	-0,26	-1,3
1834	20714	2386	13	122,4
1841	20096	-618	-2,99	-4,32
1868	21822	1726	8,58	3,05
1869	22420	598	2,74	27
1871	22912	492	2,19	10,8
1872	20440	-2472	-10,7	-114,1
1875	20992	552	2,7	8,88
1881	21872	880	4,19	6,84
1883	19734	-2138	-9,77	-51,4
1884	20814	1080	5,47	53,2
1888	26600	5786	27,7	61,3
1893	39777	13177	49,5	80,4
1899	26524	-13253	-33,3	-67,5
1906	51239	24715	93,1	94,6
1914	58139	6900	13,4	15,7

Şekil 1: Burdur Kazası Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Seyri

¹⁰ Genel nüfusun gelişim ve değişimini ortaya koymak için çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz bu nüfus istatistiklerinin 1888 yılına kadar ki toplam nüfusa dair rakamlar erkek nüfusun ikiye çarpılması yöntemi sonucunda elde edilmiştir.

Şekil 2: Burdur Kazası Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Seyri

19. yüzyılda nüfusun gelişimini etkileyen genel ve yerel faktörlere değinmeden önce, gerçek sonuçları etkilemese de kayıtları etkilemesi temelinde nüfus sayım, tespit çalışmalarındaki çeşitli sorunlar nedeniyle nüfus gelişim tablosunda gerçeği yansıtmayan, dalgalanmaları görmek mümkündür. Buna ek olarak Osmanlı Devletinin son yüzyılında idari yapıda meydana gelen değişimler nüfus tespit sonuçlarını etkilemekte ve kısa vadede büyük değişimlere yol açabilmektedir.

Nüfus tespitine yönelik sorunların dışında nüfusun gelişimini etkileyen faktörleri Osmanlı memleketi genelinde ve Burdur Kazası yerelinde etkili olanlar olmak üzere ikiye ayırmak yerinde olacaktır. Devlet genelinde nüfus üzerinde etkili olan faktörler incelendiğinde, bunların başında salgın hastalıklar gelir. 19. yüzyılda salgın hastalıklar çok sayıda ölüme neden olduğu görülmektedir. Hastalık ve hastalıklarla mücadele konusunda yanlış yargılar, hastalığın yayılmaması için gerekli önlemleri almada başarısız olmalarına yol açtı. Bu duruma rağmen az gelişmişliğe bağlı savaş, açlık, hastalık ya da diğer felaketlerden çok, ekonomik durumun gittikçe kötüleşmesi, nüfusun büyüme hızını düşürmüştür (Karpat, 2010: 49). 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı nüfusunun dini ve etnik yapısı ve hacmi, önemli bir değişim geçirdi. Dışarıdan göç eden Müslümanların Osmanlı topraklarına gelişi bu durumun temel nedeni olarak düşünüldü. Fakat modernleşme üzerine çalışan bazı araştırmacılar, yapısal değişimin başlıca sebebinin sanayileşme olduğuna inanmaktadırlar ve bu tür durumlarda göç alma, göç verme gibi nüfus hareketleri

ancak ikinci derecede önem arz etmektedir görüşündedirler. Osmanlı Devleti'nin nüfusu 1870 yılından sonra göç ve doğal artış sonucunda hızla yükseldi. Büyük toprak kayıplarına rağmen, Osmanlı nüfusu 1877-1878 yılından sonra da büyümeye devam etti (Karpas, 2014: 127-134).

Burdur yerindeki sebeplere gelince, 19. yüzyılda bölgede nüfus hareketlerini etkilediği kabul edilen iki olay dikkat çekmektedir. Bunların ilki fetaret olayı, diğeri ise Senirkentlilerin Burdur'a olan göçüdür¹¹ (Ulusoy, 1992: 16). Ancak bunlar daha çok Burdur şehir nüfusunda etkili olmuş olaylar olup, kazanın kırsal kesimindeki nüfus üzerindeki etkinliği hususunda kesin bir şeyler söylemek güçtür.

Öte yandan 1884 yılındaki bu azalmayı etkileyen sebeplerden biri de Burdur Kazası'nda gerçekleşen yangın felaketidir. Bu yangında kaza büyük zarara uğramıştır (BOA. DH. MKT. 1368, 1303; DH. MKT. 1380, 1304). Fakat bu tarihten sonra 1888 yılında kaza nüfusu %61,3 oranında bir artış yaşayarak 26.600'e yükselmiş ve bu artışı bu tarihten 5 yıl sonra yani 1893 yılındaki nüfus artış hızı takip etmiş ve oran yükselerek %80,4'e ulaşmıştır. Bu artışın ardından 1899 yılında nüfus artışı %-67,5'e gerilemiştir. 1906-1914 yılları ise mutlak nüfus artışının en fazla olduğu dönemdir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti içerisinde bulunan Burdur Kazası büyük bir yerleşme merkezi değildir. Fakat bulunduğu konum itibariyle ilkçağlardan günümüze kadar farklı toplumlar tarafından iskân edilmiştir. Bölgede zaman zaman ortaya çıkan olumsuzluklara rağmen nüfus ve yerleşme hayatında pek değişiklik olmaması, bölgenin özelliklerinin insanların hayatlarını sürdürebilmeleri açısından uygun şartlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti topraklarına katıldıktan sonra da orta büyüklükte bir kaza olarak hatta bazı dönemlerde sancak statüsü kazanarak varlığını devam ettirmiştir.

Genel olarak Burdur ve çevresindeki nüfusun gelişimi ve değişimini bu şekilde değerlendirdikten sonra konuyu dönemlere ayırarak daha detaylı bir şekilde bakmak yerinde olacaktır. 19. yüzyılın ilk yarısında Burdur Kazası (erkek) nüfusuna dair verilerden 1831 ve 1841 yılları arasındaki on yıllık dönemde nüfusun %9.36

¹¹ 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Senirkentlilerin Burdur'a göçü uzun yıllar devam etmiştir. Nedeni bilinmeyen bu göç neticesinde çalışkan ve ticari hayatı iyi bilen Senirkentliler, kısa sürede şehir ekonomisine hâkim olmuşlardır. Bugün bile Burdur'un ekonomik ve ticari hayatında Senirkentli ailelerin etkisi az da olsa devam etmektedir (Burdur 1967 İl Yıllığı, 1967: 112; Ulusoy, 1992: 24).

oranında arttığını görmekteyiz. Fakat bu nüfus artışı düzenli olarak olmamıştır. Çok büyük bir fark olmasa da 1833 ve 1841 yıllarında erkek nüfusun miktarı azalmıştır. 1831-1841 yılları arasında kazanın 9000-10.000 civarında erkek nüfus barındırdığı görülmektedir.

Döneme ait nüfus tespit çalışmalarında cinsiyete dair bir ayırım söz konusu olamasa da, mahalle- kır yerleşmeleri bazında ve dini durumlarına göre bir ayırımdan söz etmek mümkündür. Nüfusun dini anlamda dağılışı incelendiğinde genel itibari ile toplam erkek nüfus içerisinde %92'lik bir oranla Müslüman erkek nüfusun Burdur Kazası'nda çoğunlukta olduğu, buna karşın Burdur şehrinde Rumyan ve Ermeniyyan mahallelerinde yaşayan gayrimüslim erkek nüfusun toplam nüfusa oranının ise %7 olduğu görülmektedir (Tablo 8). 1834 ve 1841 tarihli defterlerdeki verilerden de anlaşıldığı üzere 19. yüzyılın ilk yarısında Burdur Kazası'nda 17 Müslüman 2 Gayrimüslim olmak üzere 19 mahalle bulunuyordu. Yine bu defterlerden anlaşıldığı üzere bu dönemde 1834 yılında 28 kır yerleşmesi (karye, çiftlik, cemaat, taife) bulunurken, 1841 yılına ait olan defterde 33 kır yerleşmesi bulunuyordu.

Tablo 8: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Burdur Kazası Nüfusu

Yıllar	Müslüman Erkek Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Gayrimüslim Erkek Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Toplam
1831	8505	92,5	683	7,5	9188
1833	8471	92,4	693	7,6	9164
1834	9583	92,5	775	7,5	10358
1841	9327	92,8	721	7,2	10048

(BOA, NFS. d. 3248; NFS. d. 3249; Karal, 1995: 206; Ulusoy, 1992: 91-93)

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarına ait olan nüfus verilerinin 1883 yılına kadar olan kısmında Burdur Kazası erkek nüfusa ait veriler bulunurken, 1888 yılından itibaren erkek nüfusla birlikte kadın nüfusun da kaydedilmesinden dolayı toplam nüfusa dair elde edilen verileri burada iki tablo halinde göstereceğiz. İlk nüfus tablosuna bakıldığında, 1868 yılından başlayarak erkek nüfusun artmaya başladığı ve 1871 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını görmek mümkündür (Tablo 9). Bu yıldan sonra Burdur Kazası nüfusunda azalma görülmektedir. Bu konu aşağıda daha detaylı bir şekilde incelendiği için biz burada özellikle nüfus içerisindeki gayrimüslimlerin durumuna bakacağız. 1881 yılına kadar salnamelerde nüfus kaydedilirken dini bakımdan ya da diğer kriterlerden (şehir-kır, kadın- erkek vb.) bahsedilmemiştir. Burdur Kazası'nın erkek nüfusu toplam olarak kaydedilmiştir. 1881 yılındaki Müslüman-gayrimüslim oranlarında ise Müslümanların %88 ya da

%89'luk bir oranla bu tarihlerde de çoğunlukta olduğu gözlenir. 19. yüzyılın ilk yarısına göre kaza içindeki gayrimüslim nüfus oranı %3-4 oranında bir artış olmuş ve gayrimüslim erkek nüfusu %10-%11 oranına yükselmiştir. Bu dönemde salnamelerde mahalle sayısı verilmemiştir. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında kır yerleşmelerinin sayısı 30 ila 33 arasında değişmekteydi.

Tablo 9: 1868-1883 Yılları Burdur Kazası Nüfusu

Yıllar	Müslüman Erkek Nüfus	Toplam Nüfusa Oran	Gayrimüslim Erkek Nüfus	Toplam Nüfusa Oran	Toplam
1868	-	-	-	-	10911
1869	-	-	-	-	11210
1870	-	-	-	-	14622
1871	-	-	-	-	11456
1872	-	-	-	-	10220
1875	-	-	-	-	10496
1881	9762	89,2	1174	10,8	10936
1883	8705	88,2	1162	11,8	9867

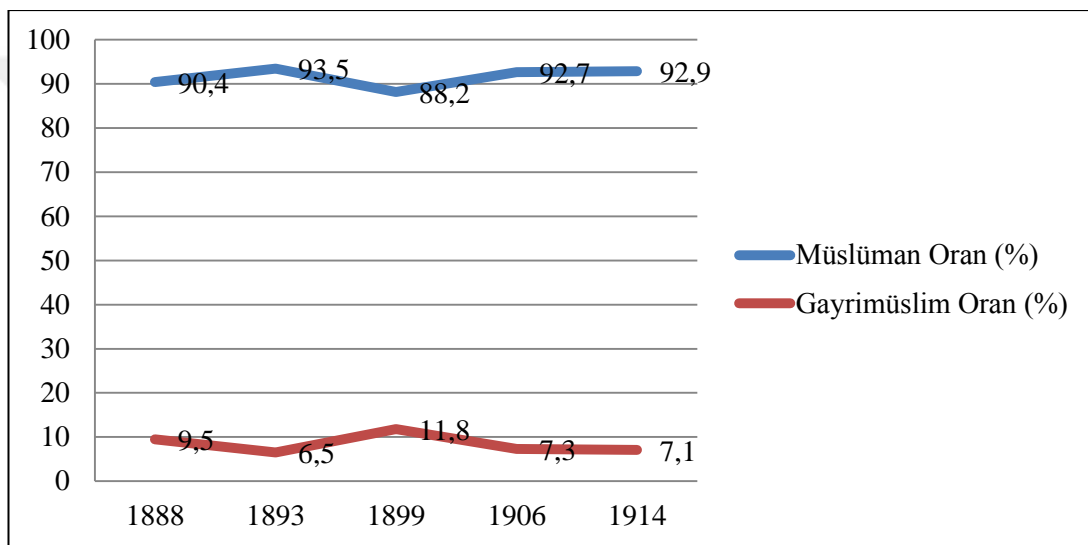
(Konya Vilayet Salnameleri, H.1285, H.1286, H.1287, H.1288, H.1289, H.1290, H.1291, H.1292, H.1293, H.1294, H.1295, H.1296, H.1298, H.1299, H.1300; Ulusoy, 1992: 91-93; Uysal, 1998: 61-74; Karpat, 2010: 236).

Burdur Kazası'na ait 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarına ait tablonun ikinci kısmında kaza nüfusu 1893 yılında önemli bir artış yaşayarak 39777'ye yükselirken, 1899 yılında hızlı bir düşüş yaşayarak tekrar nüfus 26524'de düşmüştür. 1906 yılından sonra ise Burdur kazası nüfusunun hızlı bir şekilde arttığını ve 1914'de en yüksek nokta olan 58139'a yükseldiğini görmekteyiz. Bu toplam nüfus içinde Müslümanların oranının %88 ila %93 arasında değiştiği ve çoğunluğu oluşturduğunu görmekteyiz. Gayrimüslim nüfus ise 1899 yılında en yüksek oranlara yani %11'lere ulaşırken, bu yıldan sonraki yıllarda hızlı bir şekilde nüfusları azalmıştı (Şekil 3). Bunun nedeni olarak Nüfus Mübadelesi öncesinde gayrimüslimlerin Osmanlı genelinde ülkelerine göç etmelerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Burdur'da 20. yüzyılın başlarına kadar Rum ve Ermeni nüfus varlıklarını sürdürmüşlerdir (Tablo 10). Cumhuriyet döneminde ise nüfus mübadelesi başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı bölgeyi terk etmişlerdir. Bugün ise bölgede Rum ve Ermeni nüfusuna rastlanmamaktadır.

Tablo 10: Burdur Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusunun 1888-1914 Yılları Arasındaki Görece Genel Seyri

Yıllar	Müslüman		Gayrimüslim		
	Toplam	Müslüman Nüfus Oranı (%)	Toplam	Gayrimüslim Nüfus Oranı (%)	Genel Toplam
1888	24059	90,4	2541	9,5	26600
1893	37213	93,5	2564	6,5	39777
1899	23404	88,2	3120	11,8	26524
1906	47513	92,7	3726	7,3	51239
1914	54032	92,9	4107	7,1	58139

(Konya Vilayet Salnameleri, H.1301, H.1303, H.1306, H.1307, H.1310, H.1312, H.1317, H.1322; Ulusoy, 1998: 61-74; Karpat, 2010: 254-341)

Şekil 3: Burdur Kazasındaki Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusun Toplam Nüfusa Oranının 1888-1914 Yılları Arasındaki Seyri.

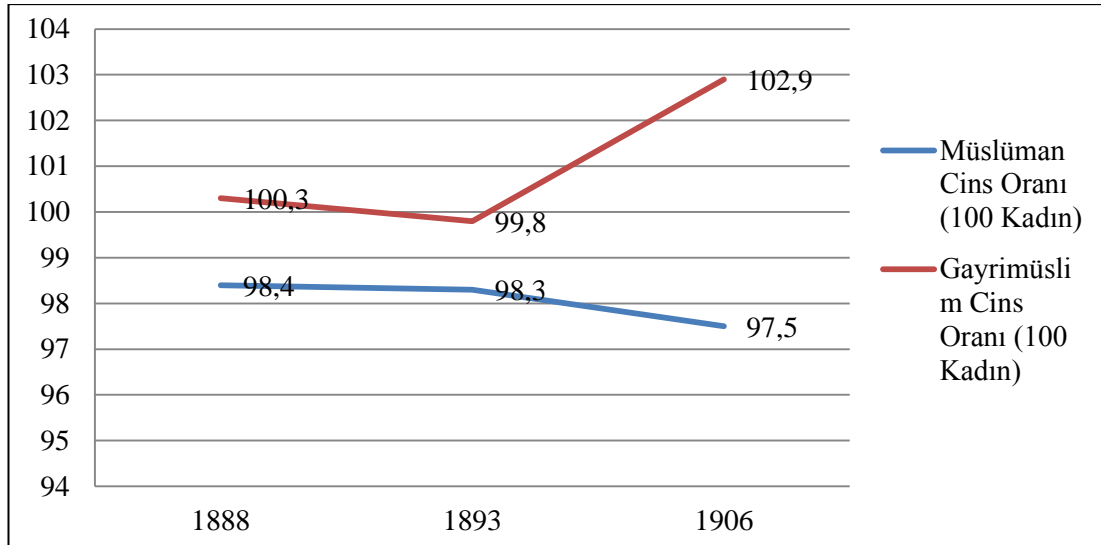
1888, 1893 ve 1906 yıllarında, dini ayrımın yanında, kadın ve erkek nüfusunun ayrı ayrı verildiğini görmekteyiz. Bu yıllara ait verilere baktığımız zaman genel itibariyle çok büyük bir fark olmasa da Müslüman olan kadın nüfusun erkeklere oranla çoğunlukta olmakla beraber kadın ve erkek nüfus oranlarının birbirine yakın olduğunu görmekteyiz. Müslüman kadın nüfusun toplam Müslüman nüfusa oranı %50,5 oranında seyrederken, erkek oranı %49,5 oranındadır. Gayrimüslim nüfusun kadın ve erkek sayılarına baktığımızda ise yine rakamların hemen hemen birbirine yakın olduğunu hatta 1888 ve 1906 yıllarında erkek nüfus kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Gayrimüslim kadın ve erkek nüfusun gayrimüslim toplam nüfus içindeki oranı %50 civarındadır. Ayrıca bunların yanı sıra kaza sınırları içerisinde bulunan Müslüman ve gayrimüslim nüfuslarının cins oranlarına bakıldığında, Müslümanların cins oranı 97 ve 98 aralığında (100 kadın

başına düşen erkek sayısı) seyrederken gayrimüslimlerde cins oranlarının daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 1888 yılında 100,3 oranında, 1893 yılında biraz azalarak 99,8 oranında ve 1906 yılında 102,9'a çıkmıştır (Tablo 11 ve Şekil 4). Muhtemelen bunun nedeni o dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaşlar olmalıdır. Tanzimat'la birlikte askerlik hususundaki ayırım ortadan kaldırılsa da, fiili anlamda gayrimüslimlerin askerlik görevinde hep geri planda kaldığı bilinmektedir. Bu durumun altında gayrimüslimlerin lehine ve Müslümanların aleyhine olan ekonomik ve toplumsal koşullarda yatmaktadır. Müslüman erkekler, en üretken oldukları yılları uzun yıllar süren askerlik hizmetiyle geçiriyor ve ekonomik fırsatlardan yararlanmak üzere evlenip yerleşik hayata tam anlamıyla geçemiyorlardı. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Avrupa'nın kapitalist ekonomisine ve giderek yoğunlaşan ülke içi ve uluslararası ticaretin etkisine maruz kaldığında, yeni ekonomik düzenin fırsatlarından ilk yararlananlar ve bu düzeni savunanlar gayrimüslim topluluklar oldu. Askerlik hizmetinden muaf olan gayrimüslimler, sayısal olarak azınlıkta olmalarına karşın ekonomik, kültürel ve toplumsal koşulların değişmesiyle birlikte geliştiler ve bu gelişimin nüfuslarının büyüklüğü üstünde olumlu etkisi oldu (Karpaz, 2010: 48-49).

Tablo 11: Toplam Nüfus ve Cins Oranlarının 1888-1914 Yılları Arasındaki Genel Durumu

Yıllar	Müslüman				Gayrimüslim				
	Kadın	Erkek	Toplam	Cins Oranı (100 Kadın)	Kadın	Erkek	Cins Oranı (100 Kadın)	Toplam	Genel Toplam
1888	12122	11937	24059	98,4	1268	1273	100,3	2541	26600
1893	18766	18447	37213	98,3	1283	1281	99,8	2564	39777
1899	-	-	23404	-	-	-	-	3120	26524
1906	24055	23458	47513	97,5	1836	1890	102,9	3726	51239
1914	-	-	54032	-	-	-	-	4107	58139

(Konya Vilayet Salnameleri, H.1301, H.1303, H.1306, H.1307, H.1310, H.1312, H.1317, H.1322; Ulusoy, 1998: 61-74; Karpaz, 2010: 254-341)

Şekil 4: 1888, 1893 ve 1906 Yıllarında Burdur ve Çevresinin, Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusunun Cins Oranlarının Yıllara Göre Görece Seyri

2.3. Cumhuriyet Dönemi Burdur Nüfusu

1841 yılından Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte idari sınırlar değişikliğe uğramasına bağlı olarak, Cumhuriyet Dönemi'nde Burdur nüfusu incelenirken, Burdur İlının merkez ilçesi dikkate alınmıştır. Bu durumun temel nedeni ise araştırma sahasına en uygun idari sınırın merkez ilçe olmasıdır. Osmanlı kuruluş döneminden itibaren çeşitli amaçlarla yapılmış olan nüfus sayımları, Cumhuriyet döneminde kurumlar aracılığı ile yürütülmüştür. Söz konusu dönemdeki nüfus verilerini aslında birbirinin devamı olan 1926'da Merkezi İstatistik Dairesinden, 1962'de Devlet İstatistik Kurumundan (DİE) ve 2001'den itibaren ise modern bir şekilde çalışmalarını yürütmekte olan Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde etmekteyiz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren nüfus sayımlarına büyük önem verilmiştir. İlk zamanlarda devletin içinde bulunduğu durumla da bağlantılı olarak toplumun niteliklerini belirlemeye yönelik olan nüfus sayımları ilk defa 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayımdan sonra yapılan 1935 yılı nüfus sayımından sonra 1990 yılına kadar her beş yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır. Bu periyodik sayımların bırakılmasından sonra ihtiyaç doğrultusunda 1997 yılında yapılan sayım dar kapsamlıdır. 2000 yılına kadar yapılan nüfus sayımlarında de Facto yöntemi kullanılırken 2007 yılından sonra yapılan sayımlarda de Jure yöntemi esas alınmış ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) geçilmiştir.

TÜİK'den elde edilen bu veriler göre Burdur Merkez ilçesinin nüfusu değerlendirildiğinde, 1927'den 2015 yılına kadar geçen 88 yıllık süreçte, nüfus

25.522'den 101.912'ye ulaşarak yaklaşık 4 kat artmıştır. Bu zaman diliminde Burdur Merkez İlçesinin yıllık nüfus artış hızı %15,73 oranındadır. Tespit edilen bu oran nüfusun bütün sayım dönemlerinde bu şekilde artış gösterdiği anlamına gelmemektedir (Tablo 12). Nüfus, 88 yıllık süreçte söz konusu oranın üstünde ya da altında artış oranlarıyla değişim göstermiştir. Hatta bazı sayım yıllarında yıllık nüfus artış hızı eksi değerlere düştüğü tespit edilmiştir. Bu süreçte Burdur İl nüfusu 3 kat büyürken, Türkiye nüfusu neredeyse 6 kat büyüme göstermiştir.

Tablo 12: Burdur Merkez İlçe Nüfusu ile Burdur İl Nüfusu ve Türkiye Nüfusunun 1927-2000 Yılları Arasındaki Yıllık Nüfus Artış Oranları

Yıllar	1927	2015	(%)
Burdur Merkez İlçe Nüfusu	25.522	101.912	15,73
Burdur İl Nüfusu	83.876	258.339	12,78
Türkiye Nüfusu	13.648.270	78.741.053	19,91

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemindeki genel nüfusun durumu yukarıdaki gibidir. Burada sayım yıllarını ayrı ayrı inceleyerek, nüfusun seyrini değiştiren durumları değerlendirmek yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan sayımlara salnameler ve bazı kaynaklar aracılığı ile ulaşılmaktadır. Yukarıda da detaylı olarak bahsedilen bu dönemde 1899 yılında Burdur'un nüfusu 26.524'dür. Fakat nüfus 1906'da 51.539'a, 1914 de ise 58.139'a yükselerek hızlı bir yükselme gözlemlenmiştir. Kısa süredeki bu nüfus değişiminin nedeni doğumlardan ziyade Osmanlı Devleti'nde son yüzyıllarda idari yapıda meydana gelen değişimlerdir.

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımı olan 1927'de Burdur Merkez İlçenin nüfusu 25.522'ye düşmüştür. Bu nüfus değişiminde 1914 yılında Burdur'da meydana gelen depremde 1500'den fazla kişinin hayatını kaybetmesi, I. Dünya Savaşı ve bunu akabinde İtalyan işgali ile Kurtuluş Savaşı nüfus değişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca 1923'de Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ve 1915'deki Ermenilere çıkarılan Yer Değiştirme Kanunu gibi nedenlerle de Burdur'da bulunan gayrimüslim nüfus kaybı söz konusudur.

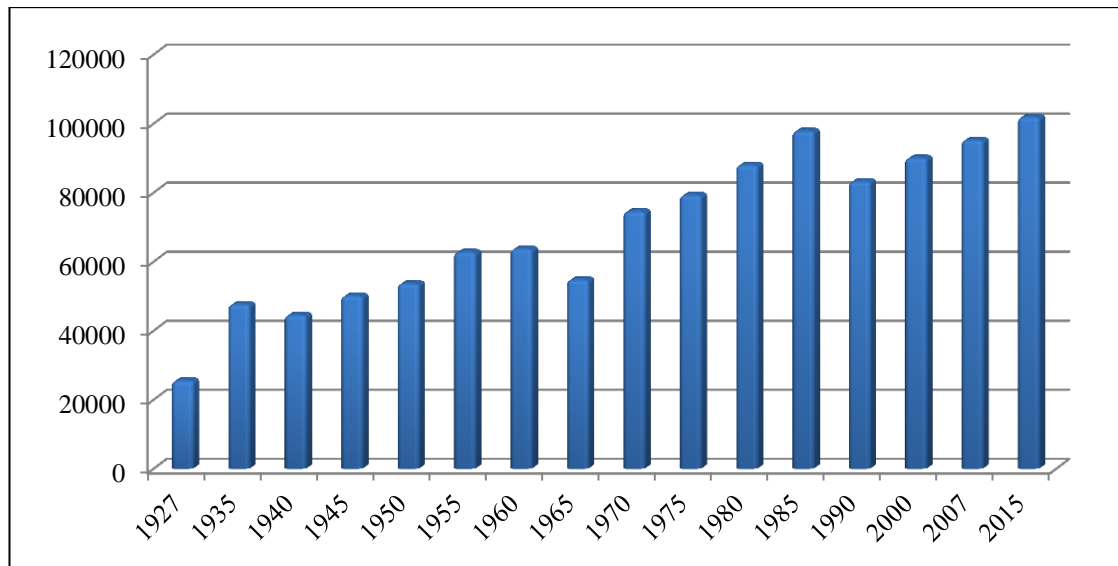
Periyodik sayımların ilki olan 1935 yılı nüfus sayım sonuçları incelendiğinde, geçen 8 yıllık süreçte Burdur merkez ilçenin nüfusu %86,51 oranında artmıştır. Yani 22.081 kişi nüfusa eklenmiştir. Bu ise 1927'deki nüfusun neredeyse iki katına çıktığının göstergesidir. Yıllık nüfus artış hızı ise %77,91 oranıyla sayım yılları arasındaki en yüksek değerdir. Bu nüfus artışı şehirde az miktarda iken kırsal yerleşmelerde belirgindir. Kır yerleşmelerinin nüfusu 1927 nüfus sayımında 12.674

iken 1935 yılında 34.006'ya yükselmiştir (Tablo 13 ve Şekil 5). Bunun nedeni ise idari yapıda gerçekleşen değişiklik yani merkez ilçeye yeni köylerin dâhil edilmesidir.

Tablo 13: 1927-2015 yılları Arasında Burdur Merkez İlçenin Nüfusunun Gelişimi

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Artış Miktarı	Artış Oranı (%)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
1927	12177	13345	25522			
1935	22624	24979	47603	22081	86,51	77,91
1940	21556	22981	44537	-3066	-6,44	-13,31
1945	23941	26162	50103	5566	12,49	23,55
1950	-	-	53650	3547	7,07	13,68
1955	31309	31474	62783	9133	17,02	31,44
1960	33585	30131	63713	930	1,48	2,94
1965	29275	25510	54785	-8928	-14,01	-30,19
1970	38081	36468	74549	19764	36,07	61,6
1975	41144	38141	79285	4736	6,35	12,31
1980	45862	42137	87999	8714	10,99	20,85
1985	52302	45575	97877	9878	11,22	21,27
1990	44008	39259	83267	-14610	-14,91	-32,33
2000	46655	43405	90060	6793	8,15	7,84
2007	48528	46716	95244	5184	5,75	7,99
2015	50732	51180	101912	6668	7	8,45

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 5: Burdur Merkez İlçesinin Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Gelişim Seyri

Burdur Merkez İlçesinin gelişim seyri incelendiğinde, 1935 ile 1940 sayım yılları arasında nüfus artış oranı -6,44'e düşmüştür. Yani Burdur merkez ilçenin nüfusu -3066 eksilmiştir. Bu durumda idari yapıdaki değişikliklerin yanı sıra o dönemde ülke genelinde etkili olan II. Dünya Savaşı'nın tesiri vardır. Türkiye savaşa

doğrudan girmiş olmasa da savaşın etkileri hissedilmiştir. Bu süreç 1950 yılına kadar da devam etmiştir. 1955 yılında nüfus oranı %17,02 oranında bir artış göstermiştir. Bu nüfus artışı 1960 ve 1965 yıllarında düşmeye başlamıştır. Özellikle de 1965 yılında nüfus %-14,02 oranına düşmüş olup nüfus -8928 azalmıştır. Bu sayım sonuçları Burdur merkez ilçe nüfusundaki en düşük nüfus değerlerindedir. 1960-1965 yıllarındaki nüfus artış hızı %-30,19 oranı ile oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. 1950-1960 yılları arasındaki hızlı nüfus artışında 2. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik kalkınma ve hayat şartlarının yükselmesi etkili olmuştur. Özellikle 1954 yılında temeli atılan Burdur Şeker Fabrikasının 1955 yılında faaliyete geçmesi, bazı orta öğretim kurumlarının açılması ve 58. Topçu Alayının kurulması gibi faktörler etki etmiştir. 1960 yılından sonra nüfus oranlarındaki düşüşlerin başlıca nedeni ise bu yıllardan sonra başlayan iç ve dış göçlerdir (Yılmaz, 2002: 170).

1970 yılında ise Burdur ilçe nüfusu tekrardan hızlı bir şekilde artarak %36,07 oranına ulaşmıştır. Yani nüfusa 19.764 kişi eklenmiş ve 1965-1970 yılları arasındaki nüfus artış hızı %61,6'ya ulaşarak en yüksek oranlara ulaşmıştır. Bu nüfus artış hızı sonraki yıllarda düşmeye başlamıştır. Dalgalanmalar şeklinde olan bu oranlar, 1990 yılında nüfus -14610 kişi azalarak %-14,91 oranına düşmüştür. 1985-1990 yılları arasında geçen 5 yıllık süreçte ise nüfus artış hızı %-32,33'e gerilemiştir. 2000 yılından 2015 yılına kadar devam eden süreçte nüfus artış oranlarında önemli bir düşüş olmamış ve nüfus kademeli olarak artmıştır. 1990-2000 yıllarında nüfus artış hızı %7,84 olup, bu oran 2007-2015 yıllarında %8,45'e yükselmiştir (Tablo 13).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1841 NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BURDUR VE ÇEVRESİNDE NÜFUSUN DAĞILIŞI

Nüfusla ilgili yapılan her çalışmada nüfusun özelliklerinin her yönüyle bilinmesi gerekir. Nüfus özellikleri arasında ise; nüfus dağılışı (yatay ve dikey dağılışı), nüfus hareketleri (göçler), nüfusun cinsiyet ve yaş özellikleri, eğitim durumu, dini ve etnik özellikler, bağımlı nüfus, nüfusun medeni durumu, nüfusun ekonomik özellikleri, hane büyüklükleri gibi konular ele alınmaktadır. Bu konular birçok bilim dalında çoğu araştırmacı tarafından bakış açılarına göre incelenmiş ve incelenmektedir (Gümüştü, 2001: 144).

Bir ülke veya bölgenin günümüzdeki durumunu anlamak ve yaşadıkları problemlere doğru çözümler üretebilmek, ancak geçmişteki özelliklerini anlayarak zaman içinde geçirdiği gelişim sürecini ortaya koymakla mümkündür. Bu doğrultuda ülkemizin nüfusunun toplumsal ve ekonomik sorunlarına doğru çözümler bulmak için, o ülke ya da bölgenin tamamı kapsamlı bir şekilde araştırılıp incelenmelidir. Fakat günümüzde bilimsel araştırmalarda meydana gelen büyük gelişmeler, farklı bilim dalları arasında işbirliği yapmayı ve araştırmacıların her çalışmaya ulaşım ondan faydalanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle ülke geneline yönelik bir çalışma yapmadan önce dar bir sahada araştırma yaparak zaman içerisinde çalışma sahası genişletilmelidir (Gümüştü, 2001: 144). Bu durumlar göz önüne alınarak 1841 yılında Burdur ve çevresi nüfusu üzerinde durulacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde Başbakanlık Osmanlı Arşivinden elde ettiğimiz 1841 yılı (H. 29 Z 1256) nüfus defteri içerisindeki istatistiki verileri yukarıda da bahsedildiği üzere nüfus özellikleri yönünden değerlendirilecektir. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının 1831 yılında yapıldığı, daha sonra 1844 yılında ikinci bir sayımın yapıldığı yine yukarıda ifade edilmiştir. Bu genel nüfus sayımlarının haricinde 1831 sayımı ile 1844 sayımı arasında bazı yıllarda asker ve vergi hesaplamaları için çeşitli nüfus sayımları ve nüfus kayıtları bulunmaktadır. Özellikle de Tanzimat Fermanından sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yine askere alınacak olan nüfusu ve vergi nüfusunun tespiti için nüfusun kayıt altına alındığını, 1841 (H.1256) yılı Konya Eyaleti'ne bağlı İçel Sancağı nüfus defterinden öğrenmekteyiz (BOA, NFS.d. 3682: 2). Bu bilgidenden de yola çıkarak çalışmamızın

asıl konusunu temsil eden 1841 nüfus defterinin iki nüfus sayımı arasında Tanzimat Fermanı usulünce yapıldığı kanaatindeyiz. Bu defter, Burdur merkez ve kazaya bağlı köylerin nüfusa dair detaylı bilgiler içermektedir.

3.1. Genel İdari Yapı ve Burdur Şehri ve Çevresinin (Kaza Nüfusu) Sancak İçerisindeki Yeri

Merkezi otorite kurabilmiş olan bütün devletler, ilk dönemlerden beri yönetimi iyi organize edebilmek, vergi ve asker toplamak gibi nedenlerle ülkelerini bazı idari ünitelere bölmüşlerdir. Bu amaçla geniş topraklara sahip olan devletler, sahip oldukları toprakları adı ve büyüklüğü değişse dahi bazı ünitelere bölerek yönetmişlerdir. Osmanlılar da bir bölgeyi fetih ettikten sonra orada bulunan bütün yerleşme merkezlerini kendi idari yapılarına uygun olarak sınıflandırmaktaydılar. Bu sınıflandırmada en küçük idari ünite köy olup, öncelikle bütün bağlıları ile birlikte köy idari birimini daha sonra sırasıyla nahiye, kaza, sancak ve vilayetleri teşkil ediliyordu (Gümüüşçü, 2001: 127).

Döneme göre değişmekle birlikte çalışmamızın temelini oluşturan 19. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Devleti yönetim sisteminin en üst ve en büyük yönetim birimi eyalettir. Yani ülke temel olarak eyaletlere bölünmüştür. Eyaletlerin başında bulunan beylerbeyi bir askeri komutan olduğu kadar, bugünkü anlamıyla bir vali durumundadır. Her türlü yürütme kararını almak, kamu gücünü kullanmak ve kadı dışında atama yetkilerini taşımakta olan beylerbeyi eyaletteki tüm görevlilerin kendisine bağlı olduğu bir otorite konumundadır (Sencer, 1984: 27; Göyünç, 1999: 78-80).

Devletin yönetim sisteminde, eyaletler sancaklara ayrılmış ve bu nedenle de yönetim örgütünün ikinci aşamasını sancak ya da liva oluşturmaktadır. Sancakların yönetiminde sancak beyleri etkindir. Taşra örgütünün bir diğer yönetim birimi ise kazalardır. Her sancak bir ya da birkaç kazaya ayrılmış durumdaydı. Kaza belli özellikler taşıyan bir kasabanın, adalet ve yönetim işlerinde çevresindeki nahiye ve köylerin merkezi olması ile ortaya çıkan bir yönetim birimidir. Kazaların yönetimi ile görevli olan kişi ise kadılardır. Kadılar, salt adalet işlerini yürütmekten ziyade yerel yönetim işlerini de yürüten ve belediye hizmetlerini gözetmekle sorumluydu. Doğrudan merkez tarafından atanan kadılara idari işlerde yardımcı olmak üzere naib, subaşı ve kethüda gibi yerel yöneticiler bulunurdu (Sencer, 1984: 28-29; Göyünç, 1999: 82-86; Ünal, 2010: 201-212). Kaza adı ile anılan idari birimler başlangıçta

idari-adlî bir ünite olarak bulunurken sonraki yıllarda yalnız adli bir ünite durumundaydı. Bu kurum geçirdiği değişiklikler sonucunda Tanzimat öncesinde devlet içinde eski niteliğini tamamen yitirmiş bulunuyordu. Tanzimat'tan sonra tekrardan idari bir birim olarak ortaya çıkmıştır (Çadırcı, 2013: 240).

Osmanlı taşra örgütünün yani eyalet yönetiminin temel ilkesi yetki genişliği olmuştur. Yöneticilerin doğrudan merkeze bağlı olmalarından dolayı bu sistem, merkezin taşra yönetimi üzerinde otorite kurmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin en geniş döneminde ülke 44 eyalet ve 163 sancaktan oluşmaktaydı. 18. yüzyılın sonlarında ise devlet 26 eyalet, 163 sancak ve 1800 kadar kazadan oluşmuştur (Sencer, 1984: 29; Göyünç, 1999: 78).

Araştırma konumuzu teşkil eden 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde, Burdur ve çevresindeki Burdur'a bağlı olan köyler idari olarak kaza olarak adlandırılmışlardır. Bu durumun tarihteki sürecine bakıldığında 15 ve 17. yüzyılın sonlarına kadar Burdur, merkezi Kütahya olan Anadolu Eyaletine bağlı Hamid Sancağının bir kazası konumundadır (Arıkan, 1988: 42; Baykara, 2000: 110; Karaca, 2014: 42). 1836'da Burdur, Teke ve Hamid Sancakları ile birlikte bir Feriklik olmuş ve Müşirlik (eyalet merkezi) olan Konya'ya bağlanmıştır (Bütün, 2001: 8). 1867 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile Konya Eyalet olarak değil de Vilayet olarak anılmaya başlamış ve Hamid Sancağına bağlı olan Burdur Kazası'nın idaresi aynı şekilde devam etmiştir (Karaca, 2014: 44). 1872 (H.1289) yılında ise Salnamelerden de anlaşıldığı üzere Burdur Konya vilayetine bağlı bir sancak durumuna gelmiştir (SVK, H.1289: 100).

Çadırcı'nın da ifade ettiği gibi Osmanlı idari yapılanması içinde şehirlerin bir kısmı eyalet merkezleri konumunda olurken çoğunluğu ise sancak merkezi konumda olmuştur (Çadırcı, 2013: 17). Burdur Kazası'nın 1841 yılında herhangi bir sancağın idari merkezi olma durumu söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli tarihlerde Burdur'un idari durumu yukarıda anlatıldığı gibidir. Burdur şehri ve çevresinin sancak içindeki durumuna bakıldığında, 9.188 erkek nüfusun bulunduğu Burdur Kazası'nın Anadolu Eyaleti içerisindeki nüfus oranı %0,78'dir. Merkezin Kütahya Sancağı olduğu Anadolu Eyaleti'ne Hüdavendigâr, Eskişehir, Ankara, Çankırı, Bolu, Kastamonu, Aydın, Saruhan, Muğla, Menteşe, Hamid, Teke, Karesi ve Viranşehir Sancakları bağlıdır. Bu idari sınırlar içinde Burdur Kazası nüfus oranının miktarı makuldür. Burdur ve çevresinin sancak içindeki nüfus oranı ise %9,79'dur. 25 kaza ve nahiyeden oluşan

Hamid Sancağında genel duruma nazaran Burdur Kazası nüfusunun oranı yüksektir (Tablo 14). Burdur bu dönemde Hamid Sancağı kazaları içinde en fazla nüfusa sahip olan ikinci kazadır.

Tablo 14: 1831 Yılında Burdur ve Çevresinin (Burdur Kazası) Eyalet ve Sancak İçindeki Oranı¹²

	Müslüman	Reaya	Diğer (Çingene, Yahudi vb.)	Toplam	Oran (%)
Burdur ve Çevresi (Burdur Kazası)	8.505	683	-	9.188	-
Hamid Sancağı	92.541	1.268	-	93.809	9,79
Anadolu Eyaleti	1.084.459	76.960	12.016	1.173.435	0,78

(Karpaz, 2010: 236-237)

Burdur kazasının genel durumu bu şekildedir. Konuyu daha iyi açıklayabilmek için 1841 yılı nüfus defterine göre kazanın yerleşme tipleri ve nüfusun yerleşme tiplerine göre dağılışı, yükselti basamaklarına göre nüfusun dağılışı ve nüfus yoğunluğu konuları aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

3.1.1. Burdur ve Çevresinde Başlıca Yerleşme Tipleri ve Nüfusun Yerleşme Tiplerine Göre Dağılışı

İnsan sosyal bir varlıktır ve bu nedenle yerleşmenin amillerini insan toplulukları oluşturur. Bu toplulukları aile ve kabilelerde olduğu gibi kan bağı ya da dini, siyasi, ekonomik esaslara dayanan diğer bir takım bağlar meydana getirir. Evler ya da daha geniş bir deyimle barınaklar ve bunların meydana getirdiği köy, kasaba ve şehirler yeryüzünde insan hayat ve faaliyetinin dayanak noktaları ve bu hayat ve faaliyetin en karakteristik, en göze çarpan olayıdır (Tanoğlu, 1954: 1).

Yerleşmelerin farklı açıdan tanımlanmaları ve kategorize edilmeleri idari ve işlevsel özelliklerine bağlı olarak yapılır. İlk olarak yerleşmeler fonksiyonel açıdan ele alındığında, şehir ve kırsal olarak ayırt edilebilir. Fakat bir yerleşmenin kırsal ya da şehir olduğu üzerinde herkesin kabul edeceği tek bir ayırım ya da kriterden söz edilemez (Uğur ve Aliagaoglu, 2013: 3-4; Gül ve Başbüyük, 2011: 63).

Yerleşmelerin şehir niteliğinde olup olmadığını belirlemek için bazı kriterler kullanılmaktadır. Bunlar arasında nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu, fonksiyonlar,

¹² Çalışmanın konusunu teşkil eden 1841 yılında Burdur Kazası'nın bağlı olduğu Konya Eyaleti ve Hamid Sancağının nüfuslarına dair herhangi bir veri yoktur. Ancak söz konusu tarihe yakın olan, Osmanlı Devleti'nin 1831 yılında yapmış olduğu ilk nüfus sayımının neticeleri mevcuttur. Bu veriler ile 1841 yılını da kapsayan, 19. yüzyılın ilk yarısında Burdur ve çevresinin yani kazanın sancak içerisindeki yeri ile ilgili fikir vermektedir.

iktisadi, idari veya kültürel merkez olma gibi bazı özellikler sayılabilir (Avcı, 1993: 250). Bu tür özellikleri bulundurmayan yerleşmelere ise kır yerleşmesi denilmektedir. Bu kriterlere rağmen şehir ve kır arasındaki farklılığı kesin çizgilerle ortaya koymak mümkün değildir. Bunlar ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Bu konuda en geleneksel ayırım, kır yerleşmelerinde nüfus geçimini doğrudan topraktan yani primer üretimden faaliyetlerinden kazanmasına karşılık, şehir yerleşmelerinin sekonder ve tersiyer faaliyetlerle uğraşmalarına göre yapılandırılır. Şehirler çevresindeki kırsal yerleşmelerden idari, dini, ticari, sınai, toptancılık ve perakendecilik, ulaşım ve iletişim, eğitim vb. hizmetler sunması ve merkezi bir konumda olmasından dolayı ayrılır (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 396-397).

Yerleşme faaliyetleri şehir ve kır olarak iki kısımda incelenmesiyle birlikte, bu yerleşmeler birbirine bağlı ve birbirini sürekli destekleyen bir niteliktedirler. İnsanlar ne şekilde yerleşmiş olursa olsun beslenme ve diğer ihtiyaçlarından dolayı daima yerleştikleri yere ve ihtiyacını karşılayan yerlere az ya da çok bağlıdır. Meskenler ve köy-şehir şeklindeki mesken toplulukları insan faaliyetlerinin dayanak noktasıdır. Köylünün evi, ahır, ambarı vb. müstemilatı ile köylünün aynı zamanda atölyesidir. Her iktisadi faaliyet kendine uygun mesken şeklini oluşturur. Bağcının, tütüncünün, zeytincinin evleri birbirinden farklı; hububat çiftçisinin, hububatla beraber aynı zamanda hayvan da yetiştiren köylünün evleri, yine birbirinden farklıdır. Ticaretin, sanayinin ve taşımacılığın merkezleri olan şehirler aynı zamanda siyasi ve idari organizasyon, fikir ve sanatın icra yerleri, bütün bu faaliyetlerin adeta atölyesidir. Böylece mesken ve mesken toplulukları bir memleket medeniyetin olduğu kadar, aynı zamanda o memlekette hâkim faaliyetin, hayat tarzı veya ekonomi şeklinin de bir göstergesidir (Tanoğlu, 1954: 2).

Osmanlı toplumunu, tüccarlar ve esnaf ile köylüler ve konar-göçerler şeklinde alt gruplara ayırmak mümkündür. Bunlar yerleşim yerlerine göre de sınıflandırılabilir. Tüccar ve esnaf olanlar genellikle şehirde yaşarken tarımla uğraşanlar köylerinde çalışıyor, konar-göçer olanlar ise yaylak ve kışlakları arasında hayvancılık ile meşgul olmaktadır. Bu bölümlenme sosyal yapılanmanın yanı sıra aynı zamanda ekonomik iş bölümünü de ifade etmektedir. Köylüler ve konar-göçerler, kırsal yerleşmelerde tarım üretiminde bulunurken, esnaf ve tüccarlar ise kasaba ve şehirlerde toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetleri üretiyor ve bunların dağıtımını işi ile uğraşıyorlardı. Bu faaliyetleri sonucunda, kendi geçimlerini sağlıyor

ve devletin işlevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan artı geliri sağlıyordu (Yediyıldız, 2008: 29).

Osmanlı Devleti'ne ait belgelerde yerleşme merkezlerinin isimleri her zaman yerleşme birimleri ile birlikte verilmiştir. Nefs-i Burdur, Mahalle-i Yenice, Karye-i Hacılar, Çiftlik-i Bayındır vb. gibi kayıt edilmiştir. Bu gibi açıklamalar söz konusu yerleşmelerin türleri ile ilgili bilgi vermektedir. Genel çerçevede bu şekilde açıklanan şehir ve kır yerleşmeleri aşağıda Osmanlı Dönemi yerleşmeleri ve Burdur Kazası'nın 1841 yılı yerleşmeleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

3.1.1.1. Şehir Yerleşmeleri

Şehir, küçük bir sahada büyük nüfus hareketlerinin birlikte bulunduğu ve geçimini temin ettiği yerleşmelerdir. Şehirler resmi ve hususi binaları, cadde ve sokakları vb. ile insan topluluklarının coğrafi peyzaj üzerindeki hak ettikleri tesislerdir. Şehirleri buldukları muhitin dışında düşünmemek gerekir. Çünkü şehirler çevrelerinden ayrı olan yerleşmeler değil hatta yakın çevreleri ve hinterlandlarıyla sıkı kültürel ve iktisadi ilişkileri bulunan insan topluluklarının konsantrasyon sahalarıdır. Bu nedenle bir şehrin büyüklüğü ve önemi genellikle onun etki sahasının genişliği ve önemi ile orantılıdır (Göney, 1994: 1-2). Ayrıca şehirler, kırsal yerleşmelerden ayrı olarak bir bölgede çeşitli sanat, endüstri, ticaret, yollar, ulaştırma bakımından merkezi bir konumda bulunan büyük yerleşmelerdir (İzbrak, 1992: 293). Günümüzde coğrafyacılar tarafından şehirler bu özellikleriyle tanımlansa da, (bu özelliklerin birçoğu tarihin birçok dönemi için de geçerlidir) 1841 yılı Burdur şehrini Osmanlı şehir özelliklerine göre dönemine uygun olarak tanımlamak ve sınıflandırmak daha yerinde olacaktır.

Türk kültürünün mirasçısı olan Osmanlı şehirleri, Türk- İslam sentezi ile ortaya çıkmış bir modeldir. Osmanlı şehrine mekânsal kullanım açısından baktığımızda konut dokusu ve mesken alanları, ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği alanlar ve idari-hukuki-dini-sosyal-kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği alanlar olmak üzere birbirinden farklı üç işlevsel grup vardır. Bu alanlar, Osmanlı şehrinin işlevsel bileşenleri olarak geleneksel Türk-İslam sentezinin ortak parçalarını oluşturmaktaydı. Fakat burada en önemli nokta, şehri karakterize eden her bir alan, kendi başına ele alınmaktan öte birbiriyle ilişkili ve birbiri içine geçmiş olarak bulunmaktaydı. Bu sebeple Osmanlı şehirlerinde bu işlevsel grupları bir bütün olarak görmek gerekir (Orhonlu, 1984: 2-3; Bayartan, 2005a: 89-90).

Yönetim işlevleri ile ortaya çıkan Osmanlı şehirleri, önemli ekonomik işlevler de edinmişlerdir. Tarımsal üretimin gerçekleştiği kırsal yerleşmeler ile bağımlılık ilişkisi içinde, ticaret ve zanaat üretiminin merkezi olan şehirler, artık ürünlerin toplandığı ve merkeze aktarıldığı yerlerdir. Tarımsal olmayan mal ve hizmetlerin üretildiği şehirler aynı zamanda tarım ürünleri için bir pazar yeri olması, yakın kırsal çevresiyle sürekli bir alışverişin de temelini oluşturmaktaydı (Orhonlu, 1984: 2-3; Kaygalak, 2005: 30; Ortaylı, 2008: 295).

1841 yılı itibariyle Burdur'da çalışan nüfus %38,87 oranında hizmetler, %36,05 oranında sanayi ve %14,69 oranında ticaret sektörlerinde dağılmış olup, bu dağılım aynı zamanda şehrin fonksiyonlarını göstermesi açısından da önemlidir. Fonksiyonel bakış açısıyla, bu oranlar şehirdeki hâkim ekonomik fonksiyonun hizmetler ve sanayi olduğunu, dolayısıyla Burdur'da şehirsiz özelliklerin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Hizmetler sektöründe ön plana çıkan amele, hafız ve dülger olarak çalışan nüfustur. Sanayi sektöründe istihdam edilen çalışan nüfus genellikle el sanatlarına dayalı çeşitli ev ve atölye tipi üretim faaliyetleridir. Üretime yönelik olan faaliyetlerin büyük bölümünü çulha mesleğinin icra edildiği dokuma (tekstil) atölyeleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dikici, debbağ, muytab, semerci ve teymurcu da o dönemde sanayi sektöründe ön plana çıkmış olan mesleklerdir. Ayrıca şehrin %7,9 oranında tarımsal fonksiyonu da bulunmaktadır. Bu durum şehrin çevresindeki köylerle yakın ilişki içinde olmasının bir sonucudur.

Osmanlı Devleti'ndeki şehirleri çeşitli dönemlerde belli kriterlere göre büyük, orta ve küçük şehirler olarak bölümlere ayırabiliriz. Genellikle büyük ve orta şehirler sancak ya da eyalet merkezleri olan yerlerdir. Taşradaki küçük şehirler ise subaşının (dönemsel olarak farklı yönetici adlandırmaları kullanılabilir) bulunduğu yerlerdir. Eyalet merkezleri için 40-50 bin, sancaklar için 20-30 bin kazalar için ise 5-10 bin nüfus kriterinden bahsedilir (Aktüre, 1981: 17; Cerasi, 1999: 60). Bu durumlar göz önüne alındığında 1841 yılında idari olarak kaza olan Burdur 12.000 aşan nüfusu ile küçük şehir sınırını belli oranda aşmış bir şehir durumundadır. Fakat sonraki yıllarda idari sınırlarının genişlemesi ve nüfusunun artması ile yavaş yavaş orta büyüklükteki şehir niteliğini kazanmaya başlamıştır. Bunun en iyi kanıtı ise 1872 yılında Burdur'un idari yapısının sancak olarak değişmesidir (SVK, H.1289: 100).

Osmanlı şehirlerinin planlarının ortaya konmasında önemli bir faktör olan yerleşim düzenine bakıldığında, genellikle pazar yeri olarak da kullanılan küçük bir meydan Osmanlı şehirlerinde görülen ortak özelliklerdendir. Bu meydanlarda şehrin

idari, sosyal ve kültürel fonksiyonlarının büyük bir bölümünün gerçekleştirildiği ve birçok kompleksin bulunduğu önemli yerlerdir. Ayrıca şehirlerin önemine göre büyük veya küçük Ulu Cami ya da Cami-i Kebir denilen sosyal ve kültürel birçok hizmetin yerine getirildiği merkezi bir cami bulunurdu (Kuban, 1968: 66; Orhonlu, 1984: 2-3; Halaçoğlu, 1991a: 93; Bayartan, 2005a: 88; Ortaylı, 2008: 280). Burdur Kazası'nın merkezinde de İslam-Osmanlı şehir yapısına uygun olarak bir cami bulunmakta hatta çalışılan dönemde bu caminin bulunduğu yerleşme adını bu camiden almaktadır. Aynı zamanda caminin çevresi de o dönemden bugüne Pazar yeri olarak kullanılmış ve bu fonksiyonunu bugün de devam ettirmektedir. Zira bugün geçmişte Cami-i Kebir adıyla anılan mahalle Pazar Mahallesi adını almıştır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Cami-i Kebir ve Pazar Mahallesi

Osmanlı şehirlerinin yerleşim düzeni içinde, şehrin büyüklüğüne göre değişen, olmazsa olmaz denecek kadar önemli bir yeri olan çarşı bulunurdu. Bunlar sadece bir üretim ve alışveriş alanı olarak değil, sosyal ilişkilerde kültürel bir bütünlük ifade ederken şehirde camii ile birlikte bir toplanma noktası teşkil etmektedir. Bu çarşı sistemi içinde büyük çoğunlukla dericiler, demirciler, bakırcılar gibi atölye tipi imalat yapan iş yerleri vardır. Bunun yanı sıra birçok malın pazarlandığı ve aynı

meslek grubundaki esnafların bir arada olduğu perakende/toptan ticaret alanları da vardır. Şehir halkı veya dışardan gelen tüccarlar için ibadethaneler, medreseler, konaklama veya konaklama-ticaret fonksiyonlarına sahip hanlar, kişisel hizmetlerin sağlanmasına yönelik olan hamamlar ve berberler gibi çok sayıda iş yeri bulunmaktadır (Cerasi, 1999: 115-127; Faroqhi, 2010: 183-184; Şahinalp ve Günel, 2016: 342). Burdur şehrinin de bu tür özellikleri bünyesine barındırdığını mahallelerde icra edilen mesleklerden ve bugünkü şehirde bulunan çarşıdan, tarihi yapı ve kalınlardan açıkça görmekteyiz. Burdur'daki cami-i kebir ve çevresi Burdur'un çarşısının bulunduğu ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı yerdir. Çarşı ve bunun genel dokusu tipik klasik dönem Osmanlı şehir merkezlerine göre şekillenmiş, buna göre Uzun çarşıyla birlikte yapılan işe göre adlandırılan bölümlere sahiptir (Fotoğraf 10 ve 11).

Fotoğraf 10: Burdur Şehrindeki Cami-i Kebir ve Çevresi

Fotoğraf 11: Burdur Şehrindeki Cami-i Kebir Çevresindeki Çarşı

Osmanlı şehirlerinin hemen hemen tüm işlevsel alanlarının içinde bulunduğu ve şehrin hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli bir yeri olan cadde ve sokak sistemlerinin de Osmanlı şehirlerinde özel bir yeri vardır. Meydandan itibaren ışınsal bir şekilde çevreye doğru yayılış gösteren bu sistem, mahallelere bağlanan caddelerde sokaklara göre daha geniş ve daha düz bir akış izlerken, yerleşim alanlarında bulunan sokaklarda daha dar ve dolambaçlı (ivicaçlı) olarak kendini gösterir (Cerasi, 1999: 24-67; Bayartan, 2005a: 88). Osmanlı şehirlerinde çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesinde vakıflar da büyük bir öneme sahiptir. Tüm hizmetler içinde az ya da çok fakat mutlak surette yer işgal eden vakıflar, şehirlerin genel fonksiyonları olarak nitelendirilen iktisadi, idari-siyasi ve kültürel-sosyal açıdan gerçekleştirilen hizmetler bakımından oldukça önemlidir (Cerasi: 1999: 73-76; Bayartan, 2008: 161). Söz konusu Burdur şehrinde de 1841 yılında cadde ve sokak yapısının Osmanlı şehirlerine uygun olduğu belgelerde geçmektedir. Ayrıca çeşitli tarihlerde birçok kez de cadde ve sokak yapısını düzenlemeye yönelik girişimler olmuştur (MVL., 724: 1). Ayrıca bu dönemde Burdur'da özellikle de Cami-i Kebir Mahallesi civarında çeşitli amaçlara hizmet eden vakıfların da bulunduğu bilinmektedir (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12: Cami-i Kebir Çevresindeki Vakıf Binaları

Şehirlerde gerçekleştirilen faaliyetler her ne kadar merkezi bir sistem dâhilinde gerçekleştirilse de bu sistemde bütünlüğü sağlayan alt birimler bulunmaktadır. Büyük sistemlerin daima alt bölüm ve birimlerin doğru çalışmasına dayalı olarak işlediği bilinen bir gerçektir. Şehir yerleşmelerinde mahalle adıyla anılan alt birimlerin her biri şehrin bir parçasını oluşturmakta ve bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Osmanlı şehirlerinin en küçük idari birimini teşkil eden mahalleler, aynı zamanda şehrin idari mekanizmasının işleyişine büyük bir katkı sağlamaktadır (Bayartan, 2005b: 94). Köylülerden göçebelere ve başka merkezden gelen göçmenlerden oluşan homojen gruplar, etnik kökenlerine veya aynı toplumsal, mesleki ve dini gruplara ait olmalarına göre, az aileli topluluklar halinde yerleşerek yeni mahalleleri oluşturuyorlardı (Cerasi, 1999: 71).

Tipik bir Osmanlı şehri olan Burdur'da 15. yüzyılda 3'ü Müslüman ve 2'si gayrimüslim olmak üzere 5 mahalle bulunmaktaydı. 16. yüzyıla gelindiğinde bu sayı büyük oranda artmış olup 16. yüzyılın ilk yarısında 12 olan mahalle sayısı 16. yüzyılın ikinci yarısında 17'ye yükselmiştir (Arıkan, 1988: 55-56). Bu mahalle sayılarına dair rakamlar Burdur'un mahallelerinin çoğunluğunun 16. yüzyılda

oluşturduğunun kanıtıdır. 1841 yılında ise söz konusu şehirde 17 Müslüman ve 2 gayrimüslim mahalle bulunmaktadır. Nüfus kayıtlarından da anlaşılmaktadır ki bu mahallelerin çoğunluğunu kırsal yerleşmelerden ve civardaki yerleşmelerden şehre doğru göç eden nüfus oluşturmaktadır. Öte yandan Burdur şehrinin gerek mekânsal ve gerekse sosyal anlamda Osmanlı mahalle organizasyonuna uygun olarak şekillendiği, buna göre Müslim ve gayrimüslimlerin ayrıldığı, yine her mahallenin çekirdeğinde bir mescit ya da caminin yer aldığı söylenebilir (Fotoğraf 13 ve 14).

Fotoğraf 13: Burdur Şehrinde Eski Bir Mahalle

Coğrafi açıdan mahallenin tanımlanması ile ilgili olarak yapılan açıklamalar bu konuya daha da açıklık getirmektedir. Mahalleler Osmanlı şehirlerinin yapısı içinde yer alan, şehirlerin önemli birimidir. Şehrin merkezi olarak nitelendirilen alanda dâhil olmak üzere merkezden itibaren çevreye doğru yayılış gösteren mahalleler şehirlerin vazgeçilmez fiziki unsurlarıdır. Mahallede yaşayan insanların çevresini algılama biçimi ve benimseme düzeyi şehirsal mekândaki farklılığı göstermektedir. Fakat mahalle iklim koşullarına göre oluşan bir yerleşimden çok bir sosyo-kültürel biçimdir. Bu nedenle türü, büyüklüğü, nüfusu, alanı, bulunduğu yer farklı olsa dahi mahalle birimi başlangıçta tüm toplumlarda toplumsal iletişimi, organizasyonu, kontrolü ve düzeni sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Bayartan, 2005b: 96).

Osmanlı Devleti'nde gündelik hayata mekân ve sistem bağlamında bakıldığında, Osmanlı şehri mahalleler üzerine kurulmuş ve en alt düzeydeki temel toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında mahalleye ve mahalleliye sorumluluklar yüklenmiştir (Kuban, 1968: 66-67; Bayartan, 2005b: 96). Osmanlı'da mahalle, aynı mescitte ibadet eden topluluğun aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir. Başka bir deyişle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Mali açıdan vergi kaybını önlemek, diğer taraftan da genel dirlik ve düzeni istenilen şekilde sağlamak için Osmanlı şehrinde, vergi yükümlüsü nüfus isim isim oturdukları mahallelere göre tespit edilmiş ve barındıkları binalarında hangi mahalle sınırlarına dâhil oldukları belirlenmiştir (Kuban, 1968: 66-67; Ergenç, 1976: 1270-1271; Faroqi, 2010: 183). Mahalleler işlevleriyle ve çeşitliliği ile şehrsel devamlılığı ve bütünlüğü de yansıtmaktadır. Öyle ki, mahalleler kapalı üniteler olmasına rağmen şehir içindeki öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. Osmanlı mahallesinin içe dönük olmasının nedeni kolektif yapısından kaynaklanabilir (Bayartan, 2005b: 99; Ortaylı, 2011: 106-107). 1841 yılında Burdur'un nüfus defterine de nüfus kaydedilirken muhtar ya da imam başta olmak üzere her mahallenin sakinleri isim isim kaydedilmiştir. Söz konusu defterde dikkat çekici noktalardan birisi mahallede yaşayanların genellikle aynı sülaleden ve akraba olmalarıdır. Örneğin Hacı Ahmed Mahallesinde Pirkulzadeler sülalesi, Şeyh Sinan Mahallesinde Şeyhler, Hacı İbrahim Mahallesinde Cingiroğulları gibi.

Fotoğraf 14: Burdur Şehrinde Eski Bir Mahalle

Mahallede toplumsal mekân cami veya mescit olmakla birlikte, imam mahallenin temsilcisi durumundadır. Ayrıca mahalleli birbirini yakından tanıdığı için herhangi bir olay karşısında bir kişinin durumu hakkında mahalle imamı ve komşularının tanıklığı büyük önem arz eder (Ergenç, 1984: 72-74; Cerasi, 1999: 72). 19. yüzyıl ıslahatlarıyla mahalle ve köylerde muhtarlık teşkilatı kurulmaya başlanmıştır. Bu durum neticesinde ise muhtar imama göre daha yetkili bir yönetici konumuna gelmiştir. Muhtarlık teşkilatı ilk İstanbul'da başlamış ve muhtarlar yaygınlaşmaya başlayınca, vergilerin salınması ve toplanması, mahallelerin güvenlik işleri ve belediye hizmetleri muhtarlara bırakılmıştır. Muhtar bütün mahallenin kefil ve imamda muhtarın kefiliydi (Cerasi, 1999: 72; Bayartan, 2005b: 103; Ortaylı, 2011: 107-108; Çadircı, 2013: 38-40). 1841 yılı Burdur Kazası örneğinde şehrin merkezinde cami bulunmaktadır. Bu camide ve mahallenin yönetiminden de görevli imamların yanı sıra muhtarlar bulunmaktadır. Burdur'da her mahallede muhtarın olmaması muhtarlık teşkilatının tam olarak yaygınlaşmadığının ve muhtarların yanı sıra imamların da bu dönemde yönetimde aktif olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de 1122 kişilik nüfusu ile Burdur'un en büyük mahallesi olan Yenice'de muhtarla ilgili herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

Osmanlı şehirlerinde genellikle Müslüman olmayan nüfus ayrı mahallelerde oturuyordu. Mahallerdeki nüfus artışı ile yeni mahalleler oluşurken sınıfsal olarak değil, toplumdaki dini ve etnik gruplara göre farklılıklar gösterdi. Mahallelerin şehir içindeki topografik konumlarında da bir saygınlık sıralanışı gözlenmektedir. Şehrin merkezinde yani ulu cami ve çevresinde genellikle Müslüman mahalleleri yer alırken gayrimüslim mahalleleri merkeze biraz daha uzak konumda yer almaktaydı (Ortaylı, 2008: 287; Bayartan, 2005b: 97). Bunun örneğini Burdur'da da görmekteyiz. Burdur'da bulunan iki gayrimüslim mahallesi olan Rumyan ve Ermeniyan Mahalleleri şehrin çekirdeğini oluşturan merkez mahallelere göre 590 metre uzakta yer almaktadır. Bugün bu mesafe çok uzak değildir. Fakat şehrin ilk kuruluşu ve kurulduğu merkez düşünüldüğünde özellikle de Burdur'da bilinen fakat kalıntısı olmayan kale sınırlarına göre dışarda kalan mahallelerdir. Şehrin büyümesine müteakiben bu gayrimüslim mahalleleri Müslüman mahalleri içinde kalmıştır (Fotoğraf 15 ve 16).

Fotoğraf 15: Burdur Zafer Mahallesindeki Gayrimüslim Kilisesi

Fotoğraf 16: Geçmişte Burdur’da Gayrimüslim Nüfusun Yaşadığı Mahalle

Mahallelere yerleşen halk, içlerinde çoğunlukla bir kurucu, dini lider veya sadece serveti, ilmi veya otoritesi için saygı duyulan bir kişi bulunurdu. Mahalleler çoğunlukla kurucu bey ya da dini bakımdan önem kazanmış bir kişinin adını taşırdı (Bayartan, 2005b: 97). Burdur’daki mahalle isimlerine bakıldığında, bazıları mahallede dini ya da ilmi olarak ön plana çıkmış önemli şahısların adını teşkil etmekte (Hacı Ömer, Hacı Ahmed, Hecin, Receb, Divanbaba, Şeyh Sinan, Hacı İbrahim Mahalleleri) iken bazı mahalleler kuruldukları mekânın fiziki özelliklerine göre isim almaktadır (Dere, Kuyu Mahalleleri). Burdur’da eski devletlerden kalma yapının ismiyle anılan mahallede bulunmaktadır. Bölgeye yakın bir tepe üzerinde kurulan Manastır Mahallesinin adının Bizans döneminden kalma bir gözetleme kulesi sebebiyle, buranın eski bir Hristiyan yerleşmesi olduğu ve adını mahalleyle veren manastırın da camiye çevrildiği rivayet edilmektedir (Durma, 2018: 10-11). Ayrıca hemen hemen her Osmanlı şehrinde olduğu gibi adını şehrin merkezinde bulunan camiden alan Camii Kebir Mahallesi de yine Burdur’daki önemli mahallelerdendir. Yine bu dönemde mahallelerde bulunan yapılardan da adını alan mahalle ismine rastlamaktayız (Derslik Mahallesi). Müslüman mahalleler bu şekilde isimlendirilirken, gayrimüslim mahaller mensup oldukları etnik kimliğe göre adlandırılmışlardır (Rumyan, Ermeniyan Mahalleri).

Osmanlı şehirlerinde bazı mahalleler şehir içinde merkezi bir konuma sahip iken, diğer mahalleler bu merkez mahallenin (topoğrafyanın ve diğer unsurların el verdiği kadar) çevresinde yer almaktaydı. Şehirde gerçekleşen faaliyetler her zaman

merkezden çevreye doğru yayılmaktaydı. Bu ışınsal bir karakter göstermekteydi. Bu nedenle merkez ve merkeze yakın olan mahalleler birçok açıdan yoğunluğun yaşandığı yerlerdi (Bayartan, 2005b: 105-106). Bu durumun Burdur'a yansımına baktığımızda merkezde Cami-i Kebir Mahallesi'nin yer aldığını ve çevresinde Hacı Ahmed, Hacı Ömer, Hacı İbrahim, Üçdibek, Derslik ve Receb Mahallerinin ekonomi, eğitim, askerlik ve birçok açıdan aktif olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu mahalleler kırdan şehre olan göç yoğunluğunun da yaşandığı yerlerdir. Bunlara ek olarak Şeyh Sinan Mahallesinden de bahsetmek gerekir. Bu mahalle 1841 yılındaki istatistiki verilerden de anlaşılmaktadır ki o döneminde oldukça aktiftir. Birçok ulemanın yaşadığı mahallede o dönemde kütüphane ve medrese bulunmaktadır.

Mahalle isimlerinden de açıkça görülmektedir ki devletin ilk kuruluş ve yayılış döneminde, şehirleşme yeni mahallelerin oluşum süreciyle aynı anlama gelmekteydi. Çevredeki köylerden, göçebelere ve başka merkezlerden gelen göçmenlerden oluşan homojen grupları, etnik kökenlerine veya aynı toplumsal mesleki veya dini gruplarına mensup olmalarına göre, küçük aileli topluluklar olarak yerleşerek yeni mahalleler kuruyorlardı. Bunun yanı sıra evlerini bir ibadethane veya külliye çevresine inşa ediyorlardı (Bayartan, 2005b: 97). Burdur'daki göç verileri ve mesleklerin mahallere göre dağılımları da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Burdur Kazası nüfus defterine göre 1841 yılından önce kaza sınırları dışından kazaya 363 hane göç etmiştir. Kırdan şehre olan göç ise nüfus defterindeki verilere göre 69 hanedir. Bu veriler nüfus defterindeki kayıtlarla sınırlı olup, aslında kırdan şehre olan göç sayısı bu rakamdan çok daha fazlasıdır.

1841 yılında Burdur şehri, Osmanlı Devleti sınırları içinde 12.000'in üzerinde nüfusu olan küçük bir şehir niteliğindedir. Şehrin bu dönemde herhangi bir idari merkez olma gibi bir misyonu yoktur. Söz konusu şehrinin kuruluş ve gelişmesinde Osmanlı şehir yerleşme düzenini görmekteyiz. Özellikle Cami-i Kebir Mahallesi (bugün Pazar Mahallesi) çevresinde pazarın kurulduğu meydan ve etrafındaki ticarethanelerle çarşı bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

3.1.1.2. Kır Yerleşmeleri

Şehir yerleşmelerinden farklı olarak kır yerleşmeleri, sadece tarım ve hayvancılıkla geçinen, üzerinde yaşadığı toprak parçası (bağ, bahçe, tarla ve mera) ile organik bir birlik oluşturan yerleşmelerdir (Tanoğlu, 1954: 11-12). Kır yerleşmelerini öncelikle köyler ve ona bağlı olan köyden küçük yerleşmeler olarak,

bunları da kullanımlarına göre sınıflandırabiliriz. 1841 yılında Burdur Kazası nüfus defterinde, toplamda 28 kırsal yerleşme ve 5 konar-göçer grup vardır. Bunların 22'si köy yerleşmesi olup diğerleri köy altı (köyden küçük, köye bağlı) yerleşmelerdir. Köy ve köy altı yerleşmesi olan çiftliklerde genellikle tarımsal faaliyetler ağır basarken, konar-göçer olan yerleşmelerde hayvancılık faaliyetleri ağır basmaktadır.

Ülkemizde gerek topografik, iklimik nedenlerle gerekse tarihsel süreçte özellikle Osmanlı Döneminde yaşanan (17. yüzyıldan itibaren) sosyo-ekonomik değişimlere bağlı olarak kır yerleşme tiplerinde çeşitlenmelerin olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'ndeki kır yerleşmelerinde merkezi idarenin zayıflamasıyla birlikte yerel güçler ortaya çıkmaya başlamıştır. 17 ve 18. yüzyılda ortaya çıkan bu yerel idareciler, bölgelerinin ileri gelenleri olan ayanlardır (Aktüre, 1975: 107). Bunların büyük bir çoğunluğu kendi mali çıkarlarına müdahale edilmediği sürece Osmanlı idarecilerine sadıktı ve onları destekliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarında sultanın merkezi gücünün etkisi son derece yetersiz kalıyor ve merkezden organize edilen reformlar hayata geçirilemiyordu. Bütün bunlar yerel idareci konumunda olan ayanların ciddi derecede güçlenmesine neden olmuştur. Ayanlar, idarelerini kendileri ve çocukları için istikrarlı kılmaya çalışıyorlar, mal varlıklarının kuşaktan kuşağa devamı için uğraşıyorlardı. Ayanların etkin olduğu dönem köylülerin hayat şartlarını iyileştirme konusunda birçoğunun hiç bir şey yapmamasından dolayı, bir duraklama devresi olarak değerlendirilmelidir. Ayanlar, durumlarının meşruiyeti eğitim ve uluslararası bağlantılar veya köylere yönelik doğrudan müdahaleler bakımından hiçbir şekilde Batının orta sınıfı ile karşılaştırılmaz (Hütteroth, 2002: 49).

19. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Anadolu'da durum şu şekilde belirginleşmiştir:

- Anadolu'da bir takım ayanın ve mültezimlerin kendi üstlerine geçirmiş oldukları geniş topraklarda oluşan çiftlikler vardır. Bu çiftlikler bazen büyük bir bölgeyi kapsayacak şekilde oluyordu.
- Has, zemet ve tımar sisteminden kalma köylerin, mültezimlerin mülkü durumuna gelmesi ile birlikte mültezimler için çalışan köyler ve köylüler bulunuyordu.
- Hristiyan toplulukların meydana getirdiği köyler vardı.

- Konar-göçerin toprağa yerleştirilmesi neticesinde ortaya çıkan yarı yerleşik köyler farklı bir yerleşim ünitesini meydana getiriyordu.
- 18 ve 19. yüzyılda Kafkasya Kırım ve Balkanlardan gelen göçmenlerin kurmuş olduğu köyler.

Birbirinden farklı bu grupların hayat sahaları, birbirine uymadığı gibi, o dönemde bunları bir yasa altında toplayacak mülkiyet sistemleri de bulunmamaktaydı. Böyle bir karmaşık yaşam ise kır ekonomisinde hiçbir sonuç vermiyordu. Üretim sadece kapalı bir ekonomik sistemin içinde ve geçinecek miktarı aşmayacak bir düzeyde devam etmekteydi. 1839'da düzenlenen Tanzimat fermmanı nihayet, karmaşık olan kır düzenini derleyecek yasalardan bazılarını getirmiştir (Tunçdilek, 1980: 9). 17. yüzyıldan itibaren yaşanan bu çalkantılı süreç kır yerleşmelerinin hem sayısında hem de çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Az nüfuslu karyelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, bunlara bağlı çok sayıda devamlı ve geçici yerleşmelerin doğuşuna meydan vermiştir.

Coğrafya literatürü temel alındığında genel çerçevede kır yerleşmeleri faydalanılma sürelerine göre sürekli (daimi) ve geçici (dönemlik) yerleşmeler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Sedanter (yerleşik) yaşam ile birlikte kırsal mekânda bulunan yerleşmelerin bir bölümü, yıl boyu kullanıldığı için sürekli kırsal yerleşmeler olarak nitelendirilebilir. Bu yerleşmeler yılın büyük bir bölümünde ikamet edilen, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü yerleşmelerdir (Doğanay, 2014: 274-276; Taş, 2016: 183-184). Buna göre Burdur Kazası'ndaki sürekli yerleşmeler karye ve çiftlik yerleşmeleridir. Ancak çiftlikler köye bağlı köyden küçük yerleşmelerdir.

Kır yerleşmelerinin tamamı sürekli ikamet edilen yerleşmelerden oluşmaz. Yerleşmelerde yaşayanların yürütmüş oldukları ekonomik faaliyetlere (tarım ve hayvancılık) bağlı olarak yılın belli dönemlerinde yer değiştirmeler söz konusudur. Doğrudan belirli bir mekâna bağımlı olmamasından dolayı, hayvancılık fonksiyonuna bağlı olarak ortaya çıkan kırsal yerleşme sayısı oldukça fazladır. Bunlar yayla, oba, kom, dam, ağıl ve çiftlik gibi yerleşmelerdir. Hayvancılık dışında tarımsal fonksiyona bağlı olarak gelişen geçici kır yerleşmesi sayısı daha azdır. Ancak yeteri kadar tarım alanı olmayan köylerde, sayıları çok fazla olmamakla birlikte tarım amaçlı dönemlik mezraa, bağ-bahçe yerleşmeleri ve çiftlikler gibi yerleşmeler ortaya çıkar (Doğanay, 2014: 274-276; Taş, 2016: 214-216). Bu açıklamalara göre Burdur Kazası'ndaki geçici yerleşmeleri 1841 defterinde cemaat

ve taife olarak tanımlanan gruplar oluşturmaktadır. Ancak bu topluluklara dair herhangi bir yerleşme tipi belirtilmediği için, cemaat ve taife kavramlarını bu yönde nitelendirmek yani, mekâna göre bir tasnif olamayacağı için doğrudan bir yerleşme tipinden söz etmek güçtür. Konar-göçer olarak yaşadıklarını bildiğimiz cemaat ve taifelerin, kaza içinde ve çevresinde yaylak ve kışlak alanları arasında mevsimlik olarak yer değiştirdiğini ön görmek mümkündür. Zira günümüzde yerleşik hayata geçmiş ve dolayısıyla köy sıfatı kazanmış yerleşmelerde yapılan mülakatlardan da anlaşıldığı üzere, kışlak alanları özellikle Burdur Gölü depresyonu ve çevresi oluştururken yaylaları ise çevredeki Söğüt, Katrancı ve Beşparmak Dağlarının muhtelif kesimleri oluşturmaktadır. Ermeni taifeleri dışında konar-göçer olarak hayat süren cemaatler bugün yerleşik hayata geçmiştir. Öte yandan günümüzde bazı göçebe gruplar tarafından yörede kışlak ve yaylak yaşamının bugün de sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Yaylak olarak kullanılan yerler yukarıda sayılan yüksek kesimler olup, kışlak alanları Burdur Gölünü çevreleyen dağlık ve tepelik alanların eteklerindedir (Ceylan, 2001: 11-15).

Osmanlı Döneminde de bugün olduğu gibi kır nüfusu kendi arasında çeşitli bölümlere ayrılır. İncelediğimiz defter de kır nüfusunu köy (karye), çiftlik ve konar-göçerler (cemaat, taife) oluşturmuştur. Bunlar aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

3.1.1.2.1. Köy (Karye)

Osmanlı döneminde köyler, belgelere karye olarak kaydedilmiştir. Osmanlı köylerinde yaşayan nüfus, üretici sınıf yani bir nevi çiftçilerdi. Devletin ekonomik yapısı ziraata dayalı olduğu için tarım işi ile uğraşan köylülerde devlet açısından büyük bir öneme sahiptir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki genel yapısı, Osmanlı toplumunun unsuru olan konar-göçerleri ziraat sahalarında (mezraa) küçük çaplı tarımla uğraşmaya zorlarken, bir taraftan da onların köyler kurarak yerleşik hayata geçmelerine zemin hazırlamıştır (Halaçoğlu, 1991a: 95; Öz, 2018: 11). Bu durum Burdur Kazası'nda 1841 yılındaki köylerden bazıları için de geçerlidir. Özellikle de Oğuz boylarından adını almış olan Bayındır, Büğdüz ve Döğer Köyleri bu duruma uygundur. Ayrıca Hacılar Köyü de Döğer boyundan ayrılarak kurulmuştur (Kuzucu, 2018b: 1-16). Burdur'daki bu köylerin konum olarak da birbirlerine yakın oldukları gözlemlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde elde edilen topraklar devletin mülkü olduğundan dolayı her bir coğrafi bölge için o bölgenin koşullarına uyum sağlayacak şekilde yönetim

olanaklarını hazırladılar. Devlete ait topraklar yıllık gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılıyordu. Bu toprakların üzerinde bulunan yerleşim ünitesindekiler hiçbir zaman toprağın sahibi değildi yalnızca toprağı işletme hakkına sahiptiler. Köylü, geçici tapulu toprağın kazancından resim ve öşürü sipahiye beye ya da mütevellie vermekteydi. Köylüler üzerinde yaşamış oldukları toprağı kesintisiz işletmek zorundaydı (Tunçdilek, 1980: 6-7).

16. yüzyılın ortalarından itibaren bu sistemde genel bir bozulma başladı ve bu durum zamanla kır yaşantısının da bozulmasına neden olmuştur. Tımarların başında duran sipahiler, sonraki yıllarda işlettikleri topraklara sahip çıkmaya başlamışlardır. Böylece bu zamana kadar devletin topraklarında kiracı olan köylü halk, zamanla sipahi ve sekbanların işçisi durumuna gelmiş oldu. Sipahi ve sekbanlar gelirlerini arttırmak için vergi sistemini kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp, tam üretime sahip veya ortak hale geldiler. Bu durumlar neticesinde 16. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin kır yaşantısı büyük çalkantılar içinde geçmiştir. Birer toprak ağası durumuna gelen mültezimler, köylü üzerindeki baskısını arttırmasıyla, köylü toprağını terk ederek dağlık sahalara çekilmiştir. Boşalan yerleri ise bakımsız kalmasından dolayı su baskınları ve bunun sonucunda bataklıkların meydana gelmesi ile eski verimli araziler sıtmanın ölüm saçtığı yerler haline dönüşmüştür. Bu koşullar altında üretimin azalması, geçim darlığı, bölgeler üzerindeki eşkıyalık faaliyetleri ve iç isyanlar gibi sebepler Anadolu'nun tarımsal yapısını çok büyük zarara uğratmıştır. Kır yerleşmelerindeki kaos ortamını düzene sokabilmek için Osmanlı Devleti çeşitli girişimlerde bulundu. Bunlar konar-göçer toplulukların yerleştirilmesi ve Kafkasya, Kırım ve Balkan topraklarından gelen göçmenlerin yerleştirilmesi şeklindedir. Bu durumlar neticesinde boş kalan topraklar üzerinde yeni köyler doğmuş ve boş sahalara bu yolla tekrar tarıma açılmıştır (Tunçdilek, 1980: 8-9; Ortaylı, 2008: 157).

Osmanlı Devleti kır yaşantısı üzerindeki karmaşa düzen verebilmek adına Tanzimat fermanında bir takım yasalar çıkarmış ve bu yasalar devletin kurulduğu tarihten beri yürürlükte toprak sitemine son vermiş ve köy mülkiyetine yeni bir düzen getirmiştir. Bu dönemde güçlü ayanlar büyük arazileri kendi adlarına tescil ettirme olanağını bulmuşlardır. Böylece 1839'dan sonra ve II. Mahmud Döneminde, fermanlara dayanan özel mülkiyete doğru ilk adım atılmıştır. Ayanların topraklarını fermanlar aracılığı ile tescil ettirmiş olmaları daimi tapu sisteminin yolunu açmıştır. Nihayet 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi adıyla fermanın yürürlüğe girmesi ile

artık köyler tanınıyor ve onların idari bağımsızlığı kabul ediliyordu. Bu nizamnameye göre köylünün elindeki senetler değer kazanmış oluyordu (Tunçdilek, 1980: 10; Ortaylı, 2011: 111).

1839 yılından itibaren köyler, yeniden eski yerleşme sahasına inme eğilimi gösteriyorlardı. Küçük de olsa köyler kurulmaya başlanıyor, eski yerleşmelerinde yer bulamayan köylüler yamaç boyları ve platolar üzerindeki ormanları tahrip ederek yeni yerleşme yerleri açmaktaydılar. 19. yüzyıl kır yaşamında tamamen plansız ve programsız bir yerleşme devresi olmasına rağmen yeni düzenin ilk belirtileriydi. Bu dönemin en karakteristik tarafı, geçen yüzyıllara nazaran dağlık sahalara çekilmiş köylerin alt zona inmesi ve bu zon üzerinde yerleşmeye başlamasıdır. Böylece bir taraftan bölgenin eski sakinleri, bugünkü köylerin temellerini atarken, diğer taraftan Balkanlardan ve başka memleketlerden gelen göçmenlerin yeni köyler kurarak yerleşik hayata geçmeleri yine bu dönemde gerçekleşmekteydi. Böylece değişik kaynaklardan beslenen kır nüfusunun Anadolu üzerinde köy ünite sayısı geçen yüzyıllara göre en az iki üç misli artmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen kır yaşamında 19. yüzyılda sürüp giden karışıklıklar, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar etkisini sürdürmüştür (Tunçdilek, 1980: 10-11).

Köyler, Klasik Dönem Osmanlı Devleti taşra yönetim hiyerarşisinin en altında yer alan yerleşim birimleriydi. Köyler ister tımar sistemine ister malikâne sistemine bağlı olsun başlarındaki sipahi, voyvoda, kethüda gibi memurların yönetiminde bulunmuşlardır. Köyler küçük vergi üniteleri olarak malî bir birim görünümündeydi. Her köyün kendi başına bir idarî varlık olarak düzenlenip düşünülmesi 19. yüzyıla ait bir olgudur. Bu bağlamda köy muhtarlıkları II. Mahmud döneminde kurulmaya başlanmıştır. İktisadi, mali ve idari yönden kendi içinde kapalı bir ünite olan köylerin tanınması, 19. yüzyıldaki yönetim reformlarıyla olmuştur. 1864 ve 1871 Nizamnameleri ile köy yönetimine yeni bir statü kazanmıştır (Gençoğlu, 2011: 31-46). 1841 yılında Burdur Kazası'ndaki köylerin durumuna bakıldığında muhtarlık sisteminin yavaş yavaş gelmeye başladığı ve bazı köylerde muhtarların bulunduğu görülmektedir. Muhtarın bulunduğu köyler Lengüme, Bügdüz, Suludere, Soğanlı, İnar, Karakend ve Hacılar'dır. Bu dönemde muhtarlar bulunmasına rağmen idari yapıda tek söz sahibi kişiler değildir. Köylerde imam, kethüda ve hatipler de idarede söz sahibidir.

Osmanlı köylerinin bazıları büyük nüfus ünitelerinden oluşmaktaysa da büyük çoğunluk ufak nüfuslu yerleşme ünitelerinden meydana gelmekteydi. Köyler

arasındaki mesafeler uzundu. Geçim ekonomisinin sınırları içinde kalan bazı köyler, yolların azlığı ve üretim maddelerinin dış pazarlara sevkindeki zorluktan dolayı çevresindeki kasaba ve şehirlerle fazla ilişki kuramıyordu (Tunçdilek, 1980: 7).

Osmanlı Devleti geneli ölçüsünde bir Osmanlı köy tipinden söz etmek olası değildir. Devletin çeşitli bölgelerinde çeşitli köy tipleri bulunmaktadır. Fiziki ve etnik şartlar, yerleşim şartları, kültür, politik-askeri faktörler, köylerin büyüklüğünü, nüfusunu, yerleşim modelini ve ekonomik faaliyetleri belirlemektedir (İnalçık, 1990: 11).

Osmanlı köylülerinin sosyal ve ekonomik hayatında üretim faaliyetleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Hububat ekimi ve hasat zamanlarının dışında köylü nüfus büyük oranda hane halkının ihtiyaçları için saklanan hayvanların bakımı ve bahçecilik gibi faaliyetlerle uğraşmaktaydılar. Bazı bölgelerde arıcılık faaliyeti veya değişik bazı ürünlerin yetiştirilmesi sosyal ve ekonomik hayata çeşitlilik sağlamaktaydı. Bazı köylüler değirmencilik ve nalbantlık gibi mesleklerde çalışarak sanatlarını düşük tempoda da olsa yılın tamamında ya da bir kısmında icra ederken bazı yerlerde kadınların dokumacılık sektörü ve buna benzer mesleklerde rol alabilmekteydiler. Köylülerin bazıları hububat üretimi dışında geçimlerini büyük ve küçükbaş hayvan üreticiliğinden de sağlamaktaydılar (Öz, 2018: 12). 1841 yılı Burdur Kazası köylerinde de Osmanlı köylerinin genel karakterine uygun olarak ekonomik fonksiyonunu %91,06 oranında tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Hizmetler ve diğer fonksiyonlar %9 oranıyla oldukça azdır.

Köy yerleşmelerini, düzlüklerde kurulmuş olan köyler ve eğimli yüzeylerde kurulmuş köyler olarak kuruluş yerlerine göre de sınıflandırabiliriz. Düzlüklerde kurulmuş olan köyler; kıyı alüvyon ovası düzlükleri, depresyon düzlükleri, ova düzlükleri, vadi içi düzlükler, taraça düzlükleri, birikinti yelpazesi düzlüklerinde kurulmuş köyler şeklinde alt gruplara ayrılabilir. Bu köyler genellikle verimli tarım arazilerinde yer aldığından, nüfusça büyük ve gelişmiş köyler oldukları halde bazı sorunlar vardır. Örneğin bazılarında yer altı suyu yükselmesi veya bataklıkların oluşması nedeniyle sıtma salgını gibi toplumsal sorunlarla karşılaşılabilir. Fakat bu sorunların yanı sıra ulaşım, ekonomi, içme suyu ve elverişli iklim koşulları gibi birçok avantajı da vardır. Eğimli yüzeylerde kurulmuş olan köyleri etek yüzeyi köyleri, sırt yüzeyi köyleri ve yamaç yüzeyi köyleri olarak 3 gruba ayırabiliriz. Eskiden beri bu köylerin kuruluş yerlerinden kaynaklanan bir takım sorunlar vardır. Bunlar ulaşım, su temini-su getirilmesi, yamaç köylerinde, yüksek bölgelerden çık

veya kaya düşmesi gibi zorlukları vardır. Ancak genel silüet bakımından havadar olmaları, hayvancılığa uygun olmaları, güvenlik gibi kolaylıkları da vardır (Doğanay, 2014: 282-285).

Burdur Kazası'ndaki köy yerleşmelerini ise kuruluş ya da buldukları yerlere göre depresyon tabanında, plato düzlüklerinde-plato tepelik alanlarında, platodaki vadi tabanı ve yamaçlarında ve depresyon yamaçlarında olmak üzere dört grupta ele alabiliriz. Köy yerleşmeleri genellikle depresyon yamaçlarında ve plato düzlüklerinde-plato tepelik alanlarında yoğunlaşmıştır. Depresyon tabanı ile platodaki vadi tabanı ve yamaçlar yerleşme açısından az tercih edilen yerlerdir (Tablo 15).

Tablo 15: Burdur Kazası'ndaki Köy Yerleşmelerinin Kurulduğu Yerler

Köylerin Kurulduğu Yerler	Köyler
Depresyon Tabanında	Yarı, Yazı (Fotoğraf 17)
Plato Düzlüklerinde-Plato Tepelik Alanlarında	Kurna, Büğdüz, Kıravgaz, Geresin, Lengüme, Mandırna, Sala, Soğanlı, İnar (Fotoğraf 18 ve 19)
Platodaki Vadi Tabanı ve Yamaçlarında	Suludere
Depresyon Yamaçlarında	Karakend, Kışla, Askeriyye, Çerçin, Kuruçay, Yassıgüme, Döğer, Hacılar, Çendik, Akyaka (Fotoğraf 20)

Fotoğraf 17: Depresyon Tabanında Yer Alan Yazı Karyesinden Bir Görünüş (Yazıköy)

Fotoğraf 18: Plato Düzlüklerinde-Plato Tepelik Alanlarında Yer Alan Bügdüz Karyesinden Bir Görünüş (Bügdüz Köyü)

Fotoğraf 19: Plato Düzlüklerinde-Plato Tepelik Alanlarında Yer Alan Kurna Karyesinden Bir Görünüş (Kurna Köyü)

Fotoğraf 20: Depresyon Yamaçlarında Kurulmuş Olan Yassigüme Karyesi (Yassigüme Köyü)

Dokularına göre kır yerleşmeleri, toplu, gevşek ve dağınık olmak üzere üç şekilde görülür. Bu durum yerleşmelerin dokusu veya fizyonomik görünümleri bakımından kolayca ayırt edilemez. Fakat bunların kendi içinde kriterleri bulunmaktadır. Ev ve eklentilerinden oluşan yerleşme çekirdekleri, bir kare içinde tüm sınırları görülebiliyorsa toplu yerleşme olarak adlandırılır. Gevşek dokulu yerleşme, yerleşme çekirdekleri arasındaki mesafenin toplu ya da dağınık olmadığı ve meskenlerin arasının bahçe ya da tarlalar ile ayrıldığı yerleşmelerdir. Yerleşme çekirdeklerinin belli oranda birbirinden uzakta yapılmış olmaları durumundaki yerleşme dokusu ise dağınık yerleşmedir (Tanoğlu, 1954: 11-12; Tolun-Denker, 1977: 148; Doğanay, 2014: 285-287). Yerleşme dokularına topografik yapı, su kaynakları, ekonomik faaliyet türü, tarım faaliyet bölgelerinin dağılışı, etnografik, etnik, tarihi ve sosyolojik pek çok faktör etki eder. Ayrıca yerleşmeler form ve şekillerine göre yol boyu köyler, ışınal (radyal) dokulu köyler ve dairesel köyler olarak da sınıflandırılabilir (Tolun-Denker, 1977: 180; Doğanay, 2014: 286-299). Burdur Kazası'nda köy ve köy altı yerleşmeleri genellikle toplu olarak kurulmuştur. Ancak 1841'den günümüze topografik şartların yanında ulaşım, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi ve motorlu taşıtların gelişmesi neticesinde bazılarının gevşek dokulu, vadi içi ve yol boyu yerleşmelerine dönüşmüştür. Bu durumda en iyi örneği Burdur'daki bazı köylerin (Hacılar, Yassigüme, Çendik, Suludere) Burdur-

Yeşilova yoluna doğru genişlemesi ile birlikte yerleşme çekirdeğinden uzaklaşarak gevşek dokulu bir görünüm oluşturmaktadır (Fotoğraf 21).

Fotoğraf 21: Yassıgüme Köyü Yerleşme Çekirdeği

Yerleşim çekirdeklerini, yolun her iki yanında, ya da bir yanında sıralanmış ev ve ek yapıları oluşturmaktadır (Doğanay, 2014: 297). Burdur Kazası sınırlarındaki köylerin yerleşme ünitelerine bakıldığında, 22 köyden 20 tanesi toplu dokulu köy yerleşmeleridir. Bunların içinden Soğanlı Köyü gevşek dokulu yerleşme birimi niteliğindedir. Ayrıca bu sahadaki Suludere Köyü ise kurulduğu yerleşim yerine uygun olarak yol boyu köyü durumundadır. Araştırma sahasında dağınık dokulu köy yerleşmelerine rastlanmamış olup yerleşmeler genellikle toplu dokulu yerleşme özelliği göstermektedir.

En küçük idari birim niteliğinde olan köylerden başka idari olarak bir hüviyeti olmayan, ancak köyün yararlanma bölgesi konumunda olan yerleşmeler, fiziki, sosyal ve ekonomik yapının bir gereğidir. Bu tip yerleşmeler bağlı yerleşmeler, köy altı yerleşmeler, köyden küçük yerleşmeler ve geçici yerleşmeler gibi çeşitli isimler altında değerlendirilir (Tanoğlu, 1954: 3-15). Bu yerleşme türlerine 1841 yılı nüfus defterinde de rastlamaktayız. Köy altı yerleşmeler niteliğinde olan çiftliklerin yanı sıra cemaat ve taife gibi grupların yaşadığı yerleşmeler bulunmaktadır. Bu yerleşmeler yakınında bulunan köylerle etkileşim halindedir.

3.1.1.2.2. Çiftlik

Çiftlik, Osmanlı Devleti toprak sisteminde ziraat yapılan belirli büyüklükteki arazilerdir. Farsça "cuft/çift" ile Türkçe "lik" ekinden meydana gelmiş olan çiftlik,

bir çift öküzle sürülebilecek büyüklükteki toprak parçalarını ifade eder. Belgelerde bu kelime bazen ek almaksızın sadece çift şeklinde de geçmektedir. Önceleri tımar sistemi dâhilinde bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükte toprak birimi iken daha sonraları büyük zirai işletmeleri ve malikâneleri ifade eden bir anlam taşımıştır (İnalçık, 1993b: 313).

Çiftliklerin toprak tasarruflarına daha ayrıntılı bakıldığında, ovalardaki, havzaların geniş düzlüklerindeki hâkim dağılımları görülür. Bu durumun iki önemli nedeni vardır. İlki bu havzalarda pek yerleşimin olmaması ya da henüz sayılarının oldukça az olmasıydı. Böylece uygun arazi bulmak daha kolaydı. Diğer bir neden ise tepelik bölgelerde mecburi olarak toprağı parçalama uygulamasına gerek olmaksızın, araziyi geniş çiftlikler halinde bütün olarak tasarruf etmek sadece havzalarda mümkün olabiliyordu (Hütteroth, 2002: 51).

Osmanlı Devleti'ndeki arazi sisteminde bir çiftlik toprağın ölçüsü kanunnamelerle tespit edilmiş olup verimine göre 60-150 dönüm arasında değişmekteydi. Bu nedenle de tımar, vakıf ve mülk topraklarda ziraat yapılan toprakların temel ünitesi özelliğini taşırdı. Müslüman ve gayrimüslim köylüler ellerindeki bu çeşit toprak parçalarını tapu ile tasarruf edebilirler ve karşılığında tayin olunmuş vergiyi (çift resmi) elde ettikleri mahsulün vergileri (öşür) ile birlikte toprağın kullanma hakkı (has, tımar, vakıf veya mülk) kime verilmişse ona ödemekle yükümlü olurlardı. Çiftçi köylünün temel toprak birimi olduğundan dolayı çiftliğin parçalara ayrılması yasaklanmıştı (İnalçık, 1993b: 313-314; İnalçık, 1998: 17-18; Pamuk, 2007: 123).

Ayanların iktisadi faaliyetleri devlet adına vergi toplamakla sınırlı kalmıyordu. Bunlar yerel ticaretle, uzun mesafeli ticaretle ve tefecilikle uğraşmakta ve imalat faaliyetlerine yatırım yaparak tezgâh satın alıp dükkân işletmekteydiler. Ayrıca oluşturdukları çiftlikleri işleyen köylülerden devlet adına topladığı öşür ve diğer vergilere ek olarak, toprak kirası talep eder duruma gelmişti (Pamuk, 2007: 143-144). 18. yüzyılda büyük ayan veya ağa çiftlikleriyle malikâneleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle birçok tımarın eyaletlerdeki memurlar, ehl-i örf ve ayan tarafından ele geçirilmiştir. Büyük ayanların zapt ettikleri yerler mukataalı arazilerdi (İnalçık, 1993b: 313; Faroqhi, 1998: 83). Çiftlik tabiri 18. yüzyıldan itibaren büyük mülk veya zirai işletme anlamını kazanmaya başlamıştır. Tanzimat döneminde bu gibi büyük toprakların dağıtılmasına yönelik çaba sarf edildiyse de önemli bir başarı sağlanamamıştır (İnalçık, 1993b: 313-314).

Çiftliklerin sınırlı bir bölümünde üretim hem yıl boyu hem de gerektiğinde mevsimlik olarak kiralanın ücretli işçiler vasıtasıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu çiftlikler kâhyalar tarafından yönetiliyor ve ücretli işçiler topraksız veya az topraklı köylüler ile konar-göçerler arasında kiralanmaktaydı. Büyük bir birim olarak çalıştırılan bu yerleşme birimlerindeki işletmelerde her türlü tarım aletleri, çekim hayvanları ve tohumluk, çiftlik sahipleri tarafından sağlanmaktaydı. Çiftlik içinde çiftlik sahibin konağı ya da evin yanı sıra ahırlara, ürün depolamak için kullanılan yapılar ve çiftlikte yaşayan köylülerin evleri bulunmaktaydı (Pamuk, 2007:157-158).

Çiftliklerin ekonomisi başlangıçta temel olarak hububat tarımına dayanmaktaydı. Fakat bu durum çevre köylerden bu işi yapabilecek insanlar istihdam edilebildiği sürece devam etmiştir. 18 ve 19. yüzyıl boyunca, bu yarı-köle işçi gücü gittikçe azaldı. Köylüler genellikle dağlara kaçıyor, çiftlik sahipleri de arazileri için daha az insan gücüne ihtiyaç duyan başka kullanım yöntemleri aramak zorunda kalıyordu. Pek çok çiftlik sahibi bu durum karşısında çözümü tarımsal üretimden hayvancılığa geçmekte bulmuştur (Hütteroth, 2002: 151).

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında toprak hukukunda kullanılan bir terim olan çiftlikler dört çeşittir:

1- Reâyâ Çiftlikleri: Osmanlı Devleti'nde mirî topraklar, bir takım parçalara bölünür, tapu bedeli karşılığında işleyecek kimselere verilirdi. Böylece kira sözleşmesi yapılarak, çiftçi bu toprağı işlemekle yükümlü olurdu. İşletilmediği takdirde toprak çiftçinin elinden alınıp başkasına verilmektedir. Reâyâ çiftliklerinin sahası verimine göre uygun miktarlarda olmaktadır (Veinstein, 1998: 40-41). Merkezi devlet reaya çiftliklerini mali temelleri olarak kabul ediyorlar ve bunların parçalanmasını önlemeye çalışmaktaydılar. 16. yüzyılda reaya çiftlikleri yalnızca Osmanlı tarımının değil aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin ve devlet maliyesinin temelini oluşturmaktaydı (Pamuk, 2007: 43).

2- Hassa Çiftlikleri: Osmanlı'nın özellikle ilk dönemlerinde sipahi tımarlarında doğrudan sipahiler tarafında işletilen ve kılıç yeri denilen çiftlikler ve çayırlardır. Ayrıca hassa mahiyetinde bağ, bahçe ve değirmen kayıtlarına da rastlanmaktadır. Sipahilerin kendisi ve ailesi toprak işleri ile uğraşmak istemediklerinde kiraya verebilirlerdi. Bu şekilde kira ve kiraya verme, örf ve âdetlere göre ayarlanan bir nevi ortakçılık idi. Bununla birlikte böyle çiftlikler, sipahinin mülkü değildi. Fakat satabilmekteydiler. Kendi zamanında beğenilen bu satışı sonra gelen sipahi feshedebilmekteydi yani bu çiftlikler mirî topraklardan farklı bir hukukî statüye

sahiptir. Diğer çiftlikler gibi, kolaylıkla, devletin diğer toprakları arasında kaybolmuş veya şahsi mülkler şeklinde şahıslara mâl edilerek, son devrin büyük çiftliklerinden bazılarının kurulmasına zemin hazırlamıştır (Veinstain, 1998: 40-46).

3- Askerî Çiftlikler: Askerî amaçla kurulan çiftliklerdir. Tımarlı sipahilerden ayrı olarak, “çiftçi askere” verilen toprak mahiyetinde olup bunlar, bu çiftliklere ait vergilerden muaf olurlar ve nöbetleşe sefere giderlerdi. Yaya, atlı ve Yörüklerin ellerinde bulunan çiftlikler böyle çiftliklerdendir.

4- Büyük Ziraî Çiftlikler: Osmanlı'nın son zamanlarında zengin kimselerin sahip oldukları çiftliklerdir. Çiftlik sahibi ortağa verdikleri bu çiftliklerden gelmekte olan mahsulü ortakçılarıyla paylaşırlardı (Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, 2018: 1). Osmanlı'da plantasyon benzeri çiftlikler, yani tek bir kişinin sahip olup yönettiği bir üretim birimi olarak düzenlenmiştir. Genellikle pazarlara yönelik olarak üretim yapan tarımsal işletmeler, çoğunlukla çift-hane sisteminin dışında kalan mevat arazide (herhangi birinin mülkünde bulunmayan, mera, baltalık ve harman yeri gibi) ortaya çıktı. 18. yüzyıl öncesinde bu tür büyük çiftlikler genellikle yönetici sınıf mensupları tarafından mevat arazi üzerinde kurulmaktaydı. Bunlar üzerindeki gerekli emek ise daha çok köle ve ortakçılar tarafından sağlanıyordu. Celali isyanları sırasında, miri arazilerin büyük çiftliklere dönüşmesinin yolunu açan süreçler ortaya çıkmıştır (İnalcık, 1998: 20-22).

Gerileme dönemindeki idari bozukluklar neticesinde, büyük miktarda miri kökenli araziler, vakıflara veya özel şahıslara ait çiftliklere dönüşmüştür. Borcu olan pek çok köylü, yerel kadının bir kararı ile topraklarını o bölgedeki ayana ve sipahilere vermek zorunda kalmıştır. Zaman içinde ise o topraklar idari bozukluklardan dolayı özel mülkiyete dönüşmüştür. Özellikle de devletin sahip olduğu toprakları mukataa etmesi miri arazinin büyük çiftliklere dönüşmesinde çok önemlidir. Zira fiilen bu topraklar özel mülk olurken, mukataa sahipleri gerçek toprak sahibi oldu, köylüler ise onların kiracıları olmuştur. Devletin yerini alan mukataa sahipleri üretimden alacakları payı arttırma ve amaçlarına ulaşmak için köylünün emeğini sonuna dek sömürme eğilimindeydiler. Taşradaki mukataa sahiplerinin çoğu yeni bir ayan sınıfını meydana getirdiler ve faaliyetlerini yerinde yürüten kişiler olarak arazilerin büyük kısmını mukataa ya da malikâne biçiminde ellerinde tutabildiler (İnalcık, 1998: 22-24).

Çiftlik yerleşmelerinin ortaya çıkışında etkili olan faktörler; Topografik yapı ve İyelik (Mülkiyet) durumudur. Çiftlik gibi köyden küçük yerleşme olarak

adlandırdığımız yerleşme birimleri Osmanlı ekonomisinin temelini oluşturan tımar sisteminin bozulması sonucunda Osmanlı topraklarının önemli bir bölümünde boy gösteren ayanların (toprak ağalarının) ortaya çıkışıyla ilişkilidir. Çalışma sahamızda da var olan çiftlik yerleşmelerinde büyük oranda arazi mülkiyet durumuyla ve topografik yapıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Burdur Kazası'nda 1841 yılında, kırsal yerleşmeler içinde büyük ziraatî çiftlik niteliğinde olan 6 adet çiftlik yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlar: Sorkun, Çine, Taşkapı, Marmara, Sarıova ve Bayındır Çiftlikleridir. Bu çiftliklerin lokasyonlarına bakıldığında kaza içerisinde dağınık olmayıp genellikle kazanın güneydoğu kısmında birbirlerine sınır olarak buldukları gözlemlenmektedir. Çiftlik yerleşmelerinin bulunduğu kesim, Burdur depresyonunun güneyindeki platonun özellikle dağlar ve vadilerle birbirinden koparılmış alanlardadır. Topografik olarak parçalı bir yapıda olması, tarım alanlarının daha sınırlı düzeyde kalması köye bağlı ya da köyden küçük yerleşmelerin oluşumunda etkili olmuştur. 1841 yılı itibariyle buralarda müstakil köyler ortaya çıkamamıştır.

Sorkun Çiftliği: Burdur Kazası nüfus defterinde kayıtlı 15 erkek nüfus yani yaklaşık 30 kişinin yaşadığı ve 9 hanenin bulunduğu en küçük çiftlik yerleşmelerinden biridir. Sorkun Çiftliği, plato düzlüklerinde-plato tepelik alanlarında kurulmuştur. Bu yerleşme geçmişte Antalya Serik'ten gelmiş olan ayanların yönetimi altında bulunmaktaydı. Bu ayanlar saha çalışması sırasında Ali Bey, Çarıklı Ömer Bey, Hacı Mehmet Emin Bey ve Tefik Ağa olarak belirlenmiştir. Saha çalışmasından elde ettiğimiz bilgilere göre, çiftlik muhtemelen okul nedeniyle 1940-1945'de terkedilmiş ve 1950-1955'de toprakları satılmıştır. Sorkun çiftliği sakinleri günümüzde Sala köyünde yaşamakla birlikte bazıları Isparta, Antalya ve Burdur'a göç etmiştir. Bugün Sorkun çiftliğinin arazisini yakınında bulunan Sala Köylüleri kullanmaktadır ve bu köyün sınırlarına dâhil olmuştur. Aslında Sorkun çiftliği bu özelliğiyle araştırma sahası içerisinde sürekli yerleşmeye dönüşmeyen tek yerdir. Ayanlardan satın alınmış olan çiftliğin arazisi yaklaşık 150-200 dönümdür. Sorkun çiftliği bugün geçici yerleşme olarak kullanılan ve birkaç çoban ailesinin kullandığı ağıl yerleşmeleri bulunmakta ve burada Melli Yöresinden (Bucak) gelen bazı aileler yaşamaktadır.

Çine Çiftliği: Burdur Kazası sınırları içinde bulunan çiftliğin 1841 yılında, 52 erkek nüfusu yani yaklaşık 104 kişilik bir nüfusu olup 22 haneden mütevellittir. Platodaki vadi tabanı ve yamaçlarında kurulmuş olan Çine, diğer çiftlik

yerleşmelerine nazaran büyük bir çiftlik yerleşmesidir. Çine Çiftliği geçmişte Kayapa, Uzgur ve Yukarı Çine gibi isimlerle anılıyordu. Bu çiftlikte Çine Beyleri olarak adlandırılan (Hamit Çine Bey ve sonraki dönem de onların oğulları: Hacı Ali Bey, Hacı Mustafa Bey, Hacı Süleyman Bey) ayanlar etkin olmuşlardır. Yerleşmenin dağlar ve ovalar dâhil olmak üzere yaklaşık 10 bin dönüm arazisi vardır. Çiftlikte tarım ve hayvancılık etkin olmaktadır. Sonraki yıllarda Çine Beyleri arazilerini satıp buradan gitmişlerdir. Bugünkü Çine Köyünün ise yaklaşık 70-80 hanesi Marmara Çiftliği'nden gelmiştir (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 22: Çine Çiftliğinden Bir Görünüm (Çine Köyü)

Taşkapı Çiftliği: Bu çiftliğin 1841 yılındaki nüfusu 54 erkek yani yaklaşık 108 kişi olup hane sayısı 30'dur. Platodaki vadi tabanı ve yamaçlarda yer alan Taşkapı çiftliği, söz konusu çiftlikler içinde en kalabalık nüfusun ve hane sayısının bulunduğu yerdir. Burada da arazi mülkiyeti ve işletmesi anlamında Çine Çiftliğinde olduğu gibi Çine Beyleri olarak adlandırılan ayanlar etkili olmuştur. Taşkapı çiftliğinde, temel iktisadi hayat tarım ve hayvancılık üzerinedir (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 23: Taşkapı Çiftliğinden Bir Görünüm (Taşkapı Köyü)

Marmara Çiftliği: Platodaki tepelik alanlarda kurulmuş olan çiftliğin 1841 yılında erkek nüfusu 37 yani yaklaşık 74 kişilik bir nüfusa sahip olup çiftliğin hane sayısı ise 13'dür. Karstik bir sahada Uvala içerisinde yer alan Marmara çiftliğinin tarım toprakları oldukça sınırlıdır. Mülkiyet ve işletme olarak Çine Beylerine ait yaklaşık 1000 dönüm tarım arazisi bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla geçinen çiftlik sakinlerinin geçmişten bugüne yaşamış oldukları su sorunu çiftliğin gelişmesine de engel olmuştur (Fotoğraf 24).

Fotoğraf 24: Marmara Çiftliğinden Bir Görünüm (Güneyyayla Köyü)

Sariova Çiftliği: Kaza içinde bulunan çiftliğin erkek nüfusu 10 kişi olup yaklaşık 20 kişilik bir nüfusa sahiptir ve hane sayısı 4'dür. Sariova çiftliği geçmişte Fahrettin Ağa adındaki ayanaya aittir. Bu çiftlik, diğer çiftlik yerleşmeleri içinde en küçük olanıdır. Köy statüsü kazanmış olmasına rağmen bugün de bu yerleşmenin nüfusu oldukça azdır. Bunun temel nedeni ise çiftliğin platonun tepelik alanlardaki karstik arazide yer alması, uvala ve polyelerde bulunması nedeniyle tarım arazilerinin sınırlı olmasıdır. Bu durum zaman içerisinde şehre yönelik göçü tetiklemiş ve hızlandırmıştır (Fotoğraf 25).

Fotoğraf 25: Sariova Çiftliğinden Bir Görünüm (Sariova Köyü)

Bayındır Çiftliği: 1841 yılına ait olan nüfus defterinde bu çiftliğin erkek nüfusu 50 yani yaklaşık olarak 100 kişilik bir nüfusa sahip olup hane sayısı 23'dür. Çiftliğin ayanları ise Kayaşlılı Nuri Bey ve Şükrü Beydir. Söz konusu çiftlik 1989'da satılmakla birlikte burada ayanlardan hala arazisi olanlar vardır. Bu çiftlik yerleşmesi diğer çiftliklere nazaran kalabalık nüfuslu olan çiftlikler arasındadır. Bunun temel nedeni ise bulunduğu sahanın tarım potansiyelidir. Plato üzerinde tarım alanlarının geniş ve verimli olduğu bir yerde bulunması gelişiminde etilidir. Saha Büğdüz, Beşkavak ve Bereket dereleri tarafından drene edilmekte, dolayısıyla sulamalı tarıma olanak tanımaktadır. Bayındır çiftliğinin yaklaşık 13.500 dekar arazi vardır (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 26: Bayındır Çiftliğinden Bir Görünüm (Bayındır Köyü)

3.1.1.2.3. Konar-göçerler (Cemaat, Taife)

Akdeniz Bölgesinde ve özellikle stepik ve arızalı bölgelerde hayvancılığın esas ve ziraatın ikinci derecede olduğu ve hayvancılığa bağlı bulunduğu yerlerde veya yine ektansif hayvancılık ile ektansif ziraatın aynı önemde olmak üzere aynı anda yürütüldüğü yerlerde hayvan yetiştirme gibi ziraatta göçebe bir karakterdedir. Göçebe hayat süren toplulukların kışlık, yazlık hatta bazen güzlük köyleri vardır. Kışı ovalarda kerpiçten yapılmış basit meskenlerde, yazı ve güzü hayvanları ile birlikte yayla ve dağlarda, bazen çadırda, bazen de taş ve ağaçtan yaptıkları meskenlerde geçirirler (Tanoğlu, 1954: 8). Başka bir deyişle göçerlik, bir topluluğun ya da bir toplumsal kümenin yaşamlarını ve soylarını devam ettirmek için düzenli aralıklarla yer değiştirme geleneği ya da alışkanlığıdır. Göçebelikte insanların ve hayvanların iklime bağlı olarak ovaya inme ve dağa çıkma içgüdüsüne uyması, daha doğrusu hayvanın doğal yaşantısına uyması söz konusudur (Orhonlu, 1963: 11; Büyükcan Sayılır, 2012: 566).

Anadolu'nun coğrafi yapısına uygun olarak ekonomik ve kültürel hayatları şekillenen konar-göçerler, etnik kökenden ziyade buldukları coğrafyaya göre “Yörük” veya “Türkmen” isimleriyle anılmışlardır. Bu coğrafi yapının bir gereği olarak da konar-göçerlerin uğraştıkları birçok farklı ekonomik teşebbüslerin sonucunda kültürel farklılıklar oluşmuştur (Halaçoğlu, 1991b: 14-15; Büyükcan Sayılır, 2012: 563).

Aslında köylülerden sayılan fakat hayat tarzları bakımından şehirli ve köylülerden ayrılan konar-göçerler, yerleşik halktan farklı olarak kendilerine mahsus bir nizam içinde yaşarlardı. Osmanlı Devleti'ndeki ilk kanun metinlerinde yörük ya da konar-göçerlerden bahsedilmezken, 15. yüzyıla ait olanlarda bunlarla ilgili bazı hükümlere rastlanmaktadır. Kanuni döneminde ise yörük nizamlarını, idari ve mali mükellefiyetlerini ortaya koyan, mufassal yörük kanunnameleri ortaya çıkmıştır. Her ne kadar şehir hayatının iç içe geçmiş sosyal ilişkileri kadar olmasa da kendilerine mahsus yazılı olmayan kuralları uygulamaktaydılar (Halaçoğlu, 1991a: 100-101; Akis, 2004: 10; Gelekçi, 2004: 15).

Konar-göçer olan topluluklar kendi aralarında il ya da ulus adı altında gruplandırılmışlardır. Bu da kendi arasında boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmışlardır. Her boyun başında Bey ya da Şeyh yani boyun idari işlerinden sorumlu bir kişi bulunurdu (Orhonlu: 1963: 13; Halaçoğlu, 1991a: 101; Türkay, 2001: 17).

Konar-göçer teşekküller yapı itibariyle değişik topluluklardır. Bu bakımdan onların kuruluşları hakkında bilgi sahibi olmak amacı ile şöyle bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir:

1. Bir boydan ibaret olup tek başına ve müstakil bir şekilde bulunanlar,
2. Bir boydan ayrılarak zamanla sayıları dörtten on altıya ya da daha fazla sayıya ulaşan ve genellikle reislerin adıyla anılan oymak grubu olanlar,
3. Federasyon şeklinde yapılanmış olan konar-göçerlerdir. Bunlar ana teşekküllerinden ayrılmış olan çeşitli oymakların birleşmesinden meydana geldiği gibi, bir teşekkülden ayrılmış küçük grupların birleşmesinden de oluşabilir (Orhonlu, 1963: 14; Halaçoğlu, 1991b: 17-18).

Yaylak-kışlak hareketlerine tabi konar-göçer hayat tarzı onların ziraat ile meşgul olmalarına engel olmakta ise de az da olsa kışlak ve yaylaklarındaki otlaklarında ve bir kısım köylerde çiftçilik yapıyorlardı (Orhonlu, 1963: 19; Halaçoğlu, 2009: XIV). Yazın yaylakta hayvancılık ile meşgul olan konar-göçerlerin asıl iktisadi uğraşları çobanlık yani hayvancılık idi. Sahip oldukları geniş sürüler koyun, keçi, deve, at ve hatta katır ile Osmanlı Devleti'nin bazı bölgeleri için bu konuda duyulan ihtiyaçları gidermekteydiler (Orhonlu, 1963: 19).

Üretimleri genellikle hayvancılığa dayanan konar-göçerlerin ürettikleri ürünler arasında süt, yoğurt, tereyağı, deri ürünleri, kilim ve dokuma ilk sırada gelmektedir.

Bu topluluklar geçimlerini şehir ve köylerde pazarlarda ürettiklerini satarak sağlıyorlardı. Konar-göçerler muhtelif sanatlarla uğraşır, eşyalarını kendi deve ve atlarıyla nakleder ve genel olarak aşiret içerisinde kapalı iktisadi hayat sürerlerdi. Bunların konar-çadırları da hayat tarzları ile uyum içerisindeydi. Yurt veya ev denen çadırlar kolaylıkla kurulup kaldırılabilir şekildeydi (Orhonlu, 1987: 22-23; Halaçoğlu, 1991b: 18-21; Akis, 2004: 27).

Osmanlı Devletinde, konar-göçerler olarak yaşam süren toplulukların ekonomiye kazandırılması öncelikli politikalarından idi. 16. yüzyıldan itibaren resmi devlet görevlileri konar-göçerleri yerleşik hale geçirerek iskâna açmayı planladıkları boş arazileri şenlendirmek ve konar-göçerlerin kural tanımayan yaşam tarzlarının kontrol altına almak istemişlerdir (Akis, 2004: 27-29). Ayrıca konar-göçer halk sadece hükümet baskısı ile yerleşmemişlerdir. Zamanla kendileri de yerleşmek ihtiyacı hissederek kendilerine uygun olan yerlerde yerleşmişlerdi. Yerleşik hayatın kendilerine cazip gelmesi ile birlikte, devam ettirdikleri konar-göçer hayatın iktisadi olarak kısır olması onları buna zorlamıştır (Orhonlu, 1963: 32-33).

Konar-göçer toplulukların, yerleştikleri mahallerinden çoğunun yaylak ya da kışlak olarak kullandıkları yerleşmeler olduğu dikkati çekmektedir. Bu yerler çoğunlukla harap ve terk edilmiş yerlerin yanındaydı. Şehir iskânından farklı olarak toprak mahsulleri yetiştiren toprak parçası ile bir bütünü teşkil eden kır yerleşmeleri dağınık ve toplu yerleşme olarak iki tip halinde görünür. Konar-göçerler, yerleşme coğrafyasının kır yerleşmeleri bölümüne giren kom, mezraa, ağıl, oba, yaylak ve kışlak gibi dağınık yerleşme şekilleri meydana getirmişlerdir ki bunlar, dağınık yerleşme ile toplu yerleşme arasındaki geçiş şekillerindedir (Orhonlu, 1963: 33).

Yaylakta hayvancılık yaparken kışlakta basit çiftçilik yapan ve artık yarı yerleşik bir hayat yaşayan oymakların zaman içinde parçalara ayrıldığı görülmektedir. Ana guruptan 10-50 hanelik kısımlar halinde veya ayrı ayrı aileler halinde buldukları yaylak ve kışlak yerlerinde evler inşa ederek yerleşmişlerdir. Fakat bu yerleşme durumunda dahi yaylak kışlak hareketine devam ettirmişlerdir. Konar-göçerler ilk yerleştiklerinde çadırlarında ikamet ederken zamanla çevrede bulunan maddelerden (saz, ağaç, toprak, taş) yararlanarak evler (yurtlar) yapmışlardır. Fakat çok defa yaptıkları evleri ve teşkil ettikleri köyü yaylağa gittikleri zaman terk etmişlerdir (Orhonlu, 1963: 33).

Büyük ölçüde olmamakla beraber şehir hayatının canlılığı, konar-göçer halkı şehre çekmiş ve şehirlere de yerleşmişlerdir. Bu durumun dağınık bir şekilde, ayrı

ayrı kimselerin şahsi teşebbüsleriyle yapılmış olan yerleşmelerden ibaret olduğu bilinmektedir. Şehirlere yerleşme kararı konar-göçerlere ait olmakla birlikte idari makamların bu konuda ilgili müsaadeleri gerekmektedir (Orhonlu, 1963: 36).

Konar-göçer halk, yerleştikleri yerlerde evler inşa edip kendilerine ayrılmış toprak üzerinde çiftçilik yapmaya başlamıştır. Fakat bu halktan bazıları kısa bir süre sonra yerlerini terk ederek tekrar konar-göçer hayata başladıkları görülmektedir. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Bunlar konar-göçer hayata adapte olmuş olan halkın bir anda yerleşik hayata uyum sağlayamaması, orta sıcaklık derecesine alıştıkları için iklim ve sıcaklığın onlar için rahatsız edici olması ve idarecilerin iskân işini devamlı dikkat, alaka ve anlayış ile karşılamamış olmaları cemaatlerin yerlerini terk etmelerinde önemlidir (Orhonlu, 1963: 78; Hütteroth, 2002: 50-51).

Türkler, ilk ve anayurdu olan Orta Asya'dan Batı'ya doğru göç etmiş, yukarıda da bahsedildiği üzere birçok bölümlere ayrılmış, aynı anlamlara gelen boylar, oymaklar, aşiretler ve cemaatler meydana getirmişlerdir. Bunların sayısı o kadar çoktur ki, toplam olarak sayısı bini aşmış durumdadır (Türkay, 2001: 25). Bu toplulukların isimlerini taşıyan köylere çalışma sahamızda da rastlamaktayız. Bunların en tipik örneği Türkiye'nin birçok yerine de yayılmış olan Bayındır ve Büğdüz köyleri ile birlikte Karakend ve Hacılar da yörük cemaatlerden oluşan diğer köylerdir. Bölgedeki diğer cemaat isimleri ise; Sarıkeçili, Yeni Osmanlı, Bıyıklı, Cerid, Çubuklu, Eski (Ekşi), Kollar, Salur, Tartar, Türkemiş, Dereci, Küçüklü, Arvallı, Karaevli vb.dir (Sümer, 1972: 441-456; Türkay, 2001: 73-606).

Genel itibari ile konar-göçer topluluklar yukarıda anlatıldığı şekildedir. Konunun özel durumuna bakıldığında ise 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde kırsal yerleşmeler içinde konar-göçer olarak 3 Müslüman Cemaat ve 2 Gayrimüslim Taife bulunmaktadır. Müslüman olan cemaatler; Kavacık, Cinbilli ve Karacalı cemaatleridir. Gayrimüslim taifeler ise söz konusu nüfus defterine, taife-i müste'cir Acem hane-i Ermeniyan yani arazileri kiralayan Ermeniler (Babacan, 2015: 1005) ve Taife-i Elekçi Göçebeleri Ermeniyan, yani göçebe yaşayan çingene olan Ermeniler şeklinde kaydedilmiştir.

Cemaat terimi, bir yere toplanmış insanlar, kirve, takım, bölük anlamının yanı sıra bir imama uyup namaz kılan Müslümanlar heyeti anlamına da gelmektedir. Ayrıca bir mezhebe mensup ve bir heyet teşkil eden ahali anlamı da vardır (Şemseddin Sami, 2008: 481). Anadolu'ya gelen Oğuzlara mensup aşiretlerin, Kanuni döneminde, devlete isyan etmesinin önüne geçilmesi için, cemaat adı altında

küçük gruplara ayrılmışlardır. Başlarına ise Bey veya Kethüdalar getirilerek bunların tesirleri azaltılmıştır (Halaçoğlu, 2009: VIII). Cemaatlerin başında bulunan kethüdalar, idari bakımdan bağlı oldukları boy beyi tarafından tayin edilirdi. Kethüdaların idaresinde buldukları cemaat üzerindeki sorumlulukları sadece idare yetkisi ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda vergi ile ilgili de sorumlulukları vardı. Kethüdalar cemaatin kanunen vermek zorunda oldukları vergileri has voyvodalarına vermeyi taahhüt ederler ve kefalette bulunurlardı (Akis, 2004: 12). Burada bahsedilen idari yapılanma Burdur Kazası cemaatleri için de söz konusudur. Kayıtlarda da görülmektedir ki Kavacık ve Karacalı Cemaatlerinde kethüda olarak kayıt edilmiş olan idari yöneticilere rastlanmıştır. Fakat böyle bir idareci kaydına Cinbilli Cemaatinde rastlanmamıştır. Konu ile ilgili olarak yapılan saha çalışmaları sürecinde yapılan mülakatlarda, diğer cemaatlere göre daha küçük olan Cinbilli cemaatinin idari olarak, yaklaşık bir buçuk kilometre mesafede yer alan (günümüzdeki yerleşme) Kavacık Cemaatine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kavacık Cemaati: Sarıkeçili yörüklerinden olan bu cemaatte, 1841 yılında 111 erkek yani yaklaşık 222 kişiden oluşan nüfus ve 35 hane bulunmaktaydı. Kavacık Cemaatinin yaylaları; Ulupınar ve Başmakçı'dır. Kışlak yerleri ise ilk yerleşik hayata geçtiklerinde kullandıkları yer olan ve platodaki vadi tabanında yer alan şimdiki Kavacık Köyüne 2 km mesafede bulunan yerdir. Şimdiki köyün bulunduğu yere Kavacık halkı 1950 yılında yerleşmiştir. Asıl köy Kavacık Köyüne 2 km mesafede olup, dönemi itibariyle dağınık bir doku arz etmektedir. Bu köy geçmişten bu yana 7 mahalleden oluşmuştur. Kendi istekleriyle yerleşik hayata geçmişlerdir. Bugün köyün arazisi vadi içerisinde yaklaşık 2000-2500 hektardır olup köyün geçim kaynakları çiftçilik ve hayvancılıktır. Hayvancılıkta ise hem küçükbaş hayvancılık hem de büyükbaş hayvancılık devam etmekle birlikte büyükbaş hayvancılık daha fazladır. Çiftçilik de ise, genellikle arpa, buğday ve gül tarımı yapılmaktadır (Fotoğraf 27).

Fotoğraf 27: Kavacık Cemaatinin Bulunduğu Köyden Bir Görünüş (Kavacık Köyü)

Cinbilli Cemaati: Sarıkeçili yörüklerinden olan bu cemaatte, 1841 yılında 46 erkek nüfus yani yaklaşık 92 kişi ve 16 hane bulunmaktaydı. Cinbilli Cemaatinin Burdur Kazası'nda kışlak olarak kullandıkları yerler; Goynatlan, Eksce ve Sazlıdere mevkileridir. Yaylak olarak kullandıkları mevkiler ise; Gezbeli, Aşçeşme, Gonyurtları, Bağarcın ve Karamutlu'dur. Tam olarak ne zaman yerleştikleri bilinmeyen Cinbilli cemaati sakinleri 1975-1980 yıllarına kadar yarı göçebe hayatı devam etmişler daha sonra ise geçmişte kışlak olarak kullandıkları yere yerleşmişlerdir. Özellikle topografik şartlar nedeniyle dağınık olarak yerleşmişlerdir. Bu nedenle günümüzde iki yerleşme öbeği arası 2,5-3 km'yi bulabilmekte ve bunlar Cinbilli ve Yukarı Cinbilli olarak adlandırılmaktadır. Bu cemaatin arazisi İnar Karyesi ve Kavacık Cemaatine göre daha geniş olmasına rağmen Cinbilli daha az gelişmiştir. Bunun nedeni ise Kavacık Karyesi vadi içinde yer alan bir yerleşme iken, Cinbilli plato üzerindeki tepelik alanlarda yer almaktadır. Özellikle bu vadiden Burdur-Yeşilova arasındaki ulaşımı sağlayan karayollarından birinin geçmekte oluşu, görece Kavacık karyesini olumlu yönde etkilemiştir. Buna karşın Cinbilli'nin ana yollarda uzak ve Plato üzerinde tepelik bir sahada tarım alanlarının sınırlı ve aynı zamanda su sorunlarının yaşandığı bir yerde kurulmuş olması ekonomik açıdan olumsuz bir etki yaratmıştır. Cinbilli cemaatindeki çalışan nüfus önceki yıllarda sadece küçükbaş hayvancılık ile uğraşırken zamanla buna büyük baş hayvancılık da eklenmiştir. Günümüzde dahi su kaynaklarının az olmasına bağlı olarak tarımsal faaliyetler ve üretim oldukça zayıftır. Nitekim saha çalışması sırasında tanketler

vasıtasıyla sulama yapıldığı gözlenmiştir (Fotoğraf 28). Yetiştirilen ürünler ise gül, arpa ve buğdaydır. Bugün Cinbilli Köyü Burdur başta olmak üzere çevre merkezlere yoğun olarak göç vermektedir. Köyde yaşayanlar genellikle kırklı yaşlarda olmakla birlikte bunların son nesil olduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf 28: Cinbilli Cemaatinin Bulunduğu Köyden Bir Görünüm (Cinbilli Köyü)

Karacalı Cemaati: Sarıkeçili yörüklerinden olan Karacalı Cemaati, 1841 yılında erkek nüfusu 86 yani yaklaşık 172 kişilik bir nüfusa sahiptir ve 34 haneden oluşmaktaydı. Yaylak yerleri Aşılık, kışlak yerleri Yenidam mevki ve bugünkü yaşam yeri olan ve depresyon yamaçlarında kurulmuş olan Karaçal'dır. 1880'li yıllarda yerleşik hayata geçmişler ve ilk yerleştikleri yer Yenidam mevki (Ömer'in Damı) daha sonra su ve yaşama zorluğundan dolayı Karaçal mevkiine yerleşmişlerdir. Karaçal Köyündeki kullanılan arazi Nazım Bey'in arazisidir. Kayışoğlu ağalarından alınmış olan arazi yaklaşık 4000-5000 hektardır. Geçmişte genellikle küçükbaş hayvancılık yapılırken, günümüzde ziraatın yanında genellikle büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Arpa, buğday, mısır ve pancar belli başlı zirai ürünlerdir (Fotoğraf 29 ve 30).

Fotoğraf 29: Karacalı Cemaatinin Bulunduğu Köy (Karaçal Köyü)

Fotoğraf 30: Karacalı Cemaati Sakinleri İle Mülakat (Karaçal Köyü)

Taife; bölük, takım, kirve, cemaat, bir sınıfa mahsus teşkil eden kişiler anlamlarına gelmektedir (Şemseddin Sami, 2008: 874). Osmanlı Devleti'nde, zimmî kavramı ile gayrimüslimler, taife kavramı ile de bunun hangi alt grubu olduğu ifade edilirdi. Vergiden giyime, sosyal yaşamın tüm safhasındaki farklılıklar buna göre düzenlenirdi. Millet sistemi ile zimmîlere bir yandan din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde hoşgörü gösterilirken, Müslümanlardan ayrılmaları sağlanarak, toplumdaki dini hassasiyet korunmaktaydı. Böylece, gayrimüslimlerle Müslümanlar yan yana, Osmanlı Devleti yönetimi altında, fakat farklı hukuk düzenlerine tabi

olarak var olmuştur. Osmanlı Devletinin uygulamış olduğu millet sistemi ise farklı din ve mezhepler arasında çatışmayı önleyen güçlü bir merkezi devlet yönetimine bağlıydı. Farklı kültürlerin baskıdan uzak yaşayarak gelişmesi sonucunu doğuran bu düzen, gayrimüslimler arasında hoşgörü ile karşılanmıştır (Karakoç, 2014: 321). Burdur Kazası sınırları içinde defterin en sonuna kaydedilmiş konar-göçer 2 Ermeniyan Taifesi bulunmaktadır.

1841 Burdur Kazası nüfus defterindeki sıraya göre ilk Ermeniyan taifesinin üst kısmında “Taife-i Müste’cir Acem Hane-i Ermeniyan” açıklaması yapılmıştır. Bu Ermeniyan taifesi arazileri kiralayarak tarımsal üretim yapmaktadır. Bunların nerede yaşadıkları tespit edilememiştir. O dönemdeki nüfusları 99 erkek yani yaklaşık 198 kişi olup, 40 haneden oluşmaktadır. Diğer bir Ermeni taifesinde ise “Taife-i Elekçi Göçebeleri Ermeniyan” yani göçebe yaşayan çingene olan Ermeniler şeklinde kaydedilmiştir. Bunlar ise 15 erkek nüfusu olan yani yaklaşık 30 kişilik bir nüfus grubu olup toplamda 8 hanedir.

3.1.2. Şehir (Mahallelere Göre) ve Kır Yerleşmelerine Göre Nüfusunun Dağılışı

Bir sahadaki insan ile doğal ortam arasındaki etkileşimin en iyi göstergelerinden biri, o sahadaki insanların nerden nasıl yararlandığıdır. Bunun anlaşılması için de saha da nüfus dağılışı yapılması gereklidir. Günümüzde nüfus dağılışı, sınırları belirli olan en küçük idari ünitelerde, nüfusun araziden faydalanma şekillerini açıklayacak şekilde yapılmaktadır (Gümüşçü, 2001: 167). Bir yerden diğerine olan nüfus farklılıkları o yerlerin özellikleri ve içinde yaşayan insanlar ile ilgili çok şey anlatır. Nüfus dağılışı hakkındaki bilgiler, dünyanın insan tarafından kullanılışıyla ilgili çok çeşitliliği de ortaya koyarlar (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 320).

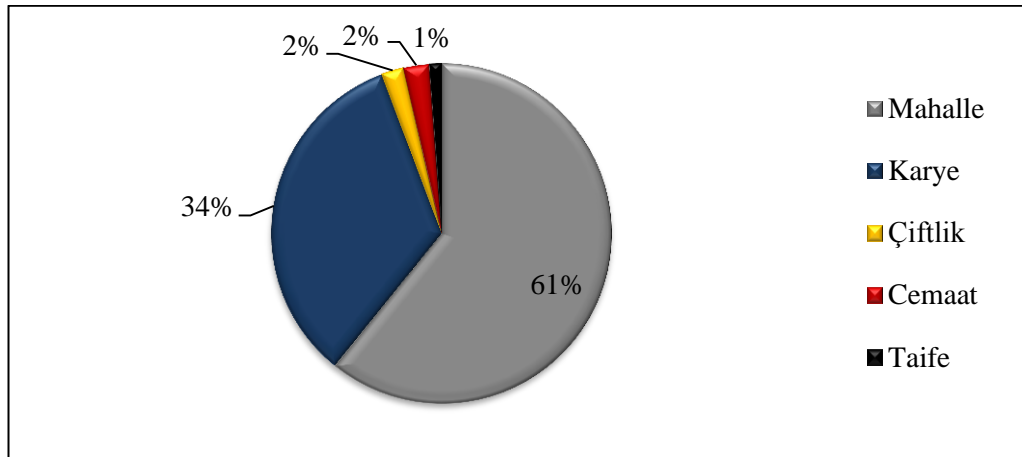
1841 yılı Burdur Kazası nüfusunun incelendiği bu çalışmada, nüfus en küçük idari ünitelerine kadar istatistiki verilerin yeterli olduğu derecede dağılışı yapılacaktır. Konya Eyaleti’nin Hamid Sancağına bağlı olan Burdur Kazası’nın, asker ve vergi toplama amacıyla sadece erkek nüfusun kaydedildiği, 1841 yılı nüfus defterindeki toplam yerleşme sayısı mahallelerle birlikte 52 ve toplam erkek nüfusu 10048’dir. Bu nüfus defterde sınıflandırılmış olan yerleşme ünitelerinin toplam nüfusunu ifade etmektedir. Kaza nüfusu mahalle, karye, çiftlik ve cemaat olarak farklı gruplara ayrılmıştır. Bunlar da kendi içinde etnik ve dini olarak ayrılmışlardır. Müslümanların

yoğunlukta olduğu Burdur Kazası'nda şehirde ve kırdaki yaşayan gayrimüslim Rum ve Ermeni topluluklar bulunmaktadır. Bu gruplandırmanın yanı sıra kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfus içinde yerleşik (sedanter) ve konar-göçer (yarı sedanter) olarak ayrılan iki yerleşme grubu da vardır.

Burdur Kazası'ndaki nüfusun yerleşme ünitelerine göre dağılımına bakıldığında, toplam erkek nüfusun %60,27'sini yani nüfusun yarısından daha fazlası şehirdeki 19 mahallede yaşamaktadır. En az yerleşme sayısının olduğu taifelerde ise erkek nüfus oranı %1,13 ile nüfusun en az olduğu yerleşme birimidir. Buradan çıkarılacak sonuç nüfusun büyük çoğunluğu şehir yerleşmesindeki mahallelerde yaşarken kırdaki yaşayan nüfus oranı %40 olup bunun da çoğunluğunu kırsal yerleşmelerin temel birimi olan köyler oluşturmaktadır (Tablo 16 ve Şekil 6).

Tablo 16: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Yerleşmelere Göre Dağılımı (1841)

Yerleşmeler	Yerleşme Sayısı	Erkek Nüfus	Erkek Nüfusun Toplam Erkek Nüfusa Oranı (%)
Mahalle	19	6107	60,77
Karye	22	3366	33,49
Çiftlik	6	218	2,16
Cemaat	3	243	2,41
Taife	2	114	1,13
Toplam	52	10048	100

Şekil 6: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Yerleşmelere Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası'nda 1841 yılında nüfusun yerleşmelere göre genel dağılımı bu şekildedir. Konunun daha iyi anlaşılması için şehir ve kırsal nüfusun dağılımı aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

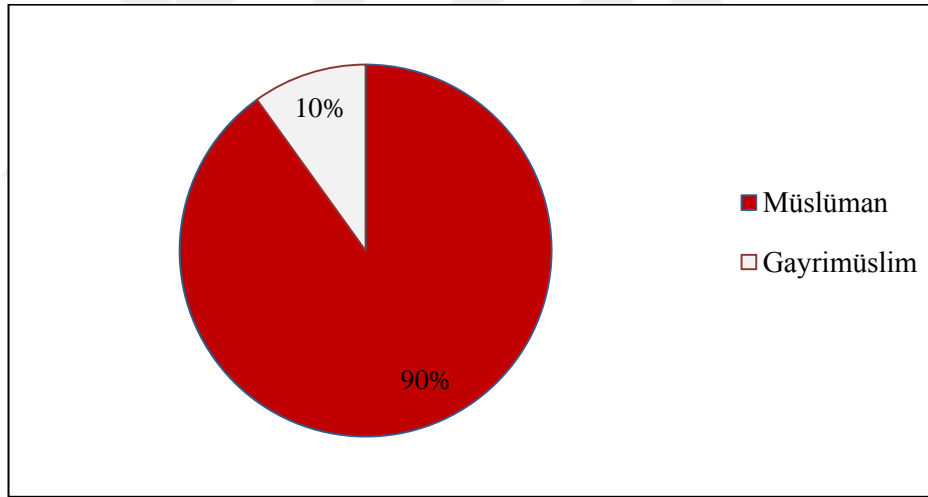
3.1.2.1. Şehir Nüfusunun Dağılışı

Burdur'da toplam 19 mahallede 6107 erkek nüfus yaşamaktaydı. Gayrimüslim nüfusun da bulunduğu şehirdeki 19 mahalleden 17'sinde Müslüman nüfus yaşarken 2'sinde gayrimüslim Rum ve Ermeniler yaşamaktaydı. Söz konusu nüfus defterindeki kayıtlarda mahalleler arasındaki etnik ve dini sınır nettir. Herhangi bir Müslüman mahallesinde gayrimüslim nüfus kaydına rastlanmamıştır.

1841 yılında Burdur'da hem yerleşme sayısı hem de nüfus itibarı ile Müslüman nüfus sayısının gayrimüslimlere göre çok fazla olduğu gözlemlenmiştir. Şehirde 17 Müslüman yerleşmede %90 oranının üzerinde nüfus vardır gayrimüslim nüfus oranı ise %9,93'dür (Tablo 17 ve Şekil 7).

Tablo 17: Şehir Nüfusunun Etnik ve Dini Yapılarına Göre Dağılışı (1841)

Şehir (Mahalleler)	Yerleşme Sayısı	Erkek Nüfus	Oran (%)
Müslüman	17	5500	90,06
Gayrimüslim	2	607	9,93
Toplam	19	6107	100

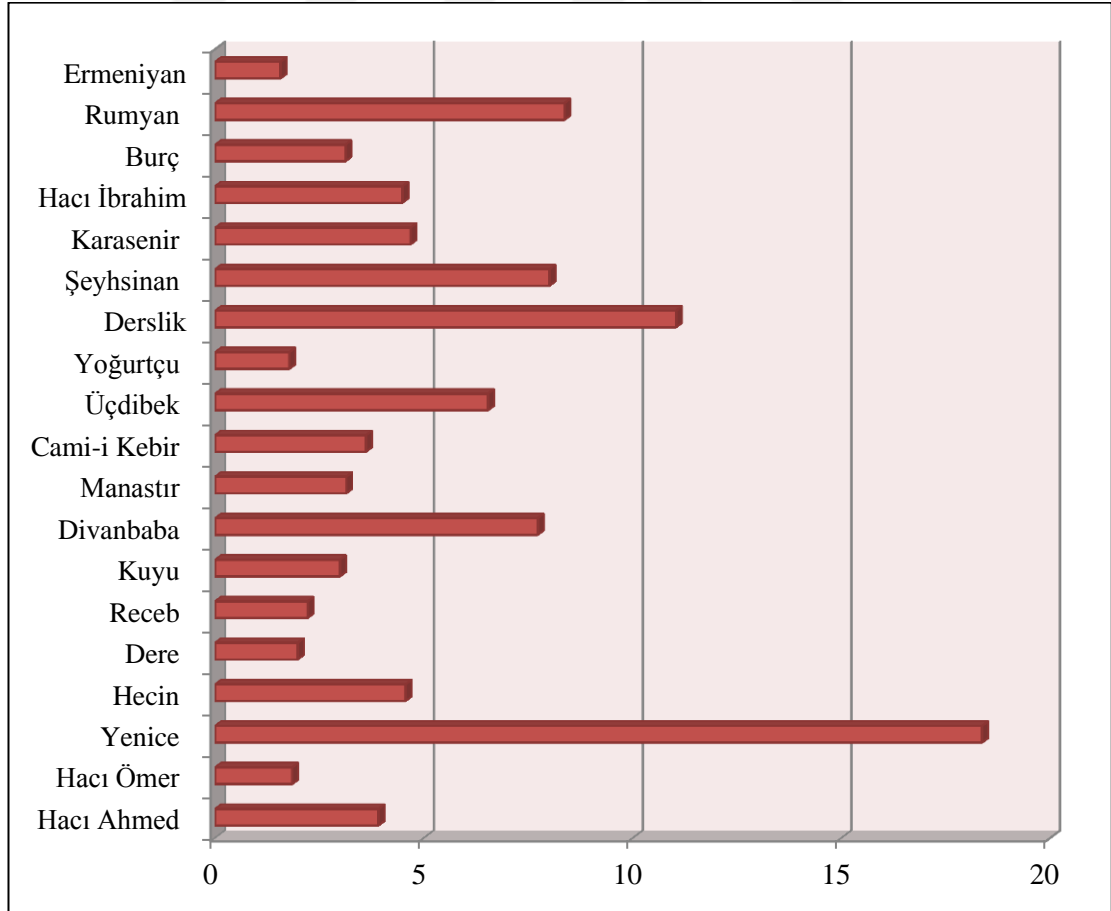

Şekil 7: Şehir Nüfusunun Etnik ve Dini Yapılarına Göre Dağılışı (1841)

1841 yılı nüfusunun mahalleler bazında dağılışına baktığımızda, Müslüman ve gayrimüslim mahallerde toplamda 6107 kişi bulunmaktadır. Burdur'da en fazla nüfusun bulunduğu mahalle %18,37 oranla Yenice mahallesidir. Bu mahallenin dışında nüfusun %10'un üzerine çıktığı tek mahalle ise Derslik Mahallesidir. Bunların dışındaki mahalleler genellikle %1 ile %5 arasındadır. Burdur'un en az nüfuslu mahallesi ise %1,57 ile Ermeniyan Mahallesidir. Ayrıca tablo ve şekilde de açıkça görülmektedir ki gayrimüslimlerin yaşadığı Rumyan Mahallesi Burdur'un en kalabalık nüfuslu mahallelerdendir (Tablo 18 ve Şekil 8).

Tablo 18: Burdur Nüfusunun (Erkek) Mahallelere Göre Dağılışı (1841)

Şehir (Mahalleler)	Erkek Nüfus	Oran (%)
Hacı Ahmed	239	3,91
Hacı Ömer	113	1,85
Yenice	1122	18,37
Hecin	279	4,56
Dere	121	1,98
Receb	136	2,22
Kuyu	183	2,99
Divanbaba	472	7,72
Manastır	192	3,14
Cami-i Kebir	221	3,61
Üçdibek	399	6,53
Yoğurtçu	109	1,78
Derslik	674	11,03
Şeyhsinan	489	8
Karasenir	286	4,68
Hacı İbrahim	274	4,48
Burç	191	3,12
Rumyan	511	8,36
Ermeniyan	96	1,57
Toplam	6107	100

Şekil 8: Burdur Nüfusunun (Erkek) Mahallelere Göre Dağılışı (1841)

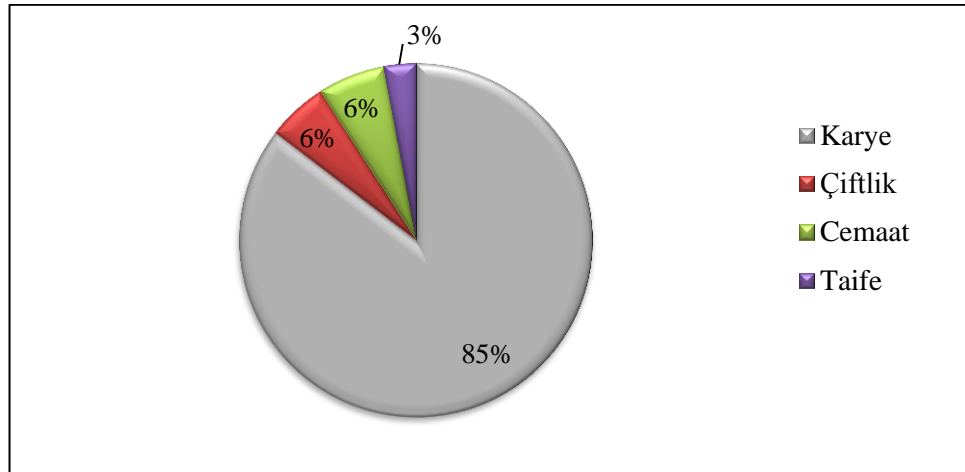
3.1.2.2. Kır Nüfusunun Dağılışı

Burdur Kazası'nda toplamda 3941 kır nüfusu bulunmaktadır. Bu nüfusu yerleşik ve konar-göçer olarak yaşayan topluluklar oluşturmuştur. Yerleşik olarak yaşayan nüfus köy ve çiftlik yerleşmelerinde yaşamaktadır. Konar-göçer olanlar ise cemaat ve taife olarak kayda geçirilen topluluklardır. Kırsal yerleşmelerde yaşayan Ermeni olan gayrimüslimler konar-göçer olarak yaşamaktaydı. Daha önce de belirtildiği üzere bu gayrimüslim konar-göçerler elekçi ya da toprak kiralayanlar olarak kaydedilmiştir.

Kır nüfusunun yerleşme birimlerine göre dağılışına bakıldığında, kır nüfusun %85,4 oranında karyelerde yaşadığı dikkat çekmektedir. Bu nüfusun büyük bir kısmını ifade etmektedir. Diğer köy altı yerleşmeleri olan çiftlik, cemaat ve taifelerde bu oran çok düşüktür. Özellikle de yerleşme sayısının cemaatlere göre fazla olduğu çiftliklerde nüfus oranı %5,53 ile cemaatlerden daha düşüktür. Bunun nedeni muhtemelen tarım arazilerinin miktarıdır (Tablo 19). En az yerleşme sayısına sahip olan konar-göçer gayrimüslimler ise kırsal nüfusun en az olduğu yerdir (Şekil 9).

Tablo 19: Burdur Kazası Kır Nüfusunun Yerleşme Birimlerine Göre Dağılışı (1841)

Kır Yerleşmeleri	Yerleşme Sayısı	Erkek Nüfus	Oran (%)
Karye	22	3366	85,4
Çiftlik	6	218	5,53
Cemaat	3	243	6,16
Taife	2	114	2,89
Toplam	33	3941	100

Şekil 9: Burdur Kazası Kır Nüfusunun Yerleşme Birimlerine Göre Dağılışı (1841)

Kır yerleşmelerinin dağılışı ayrı ayrı ve daha detaylı olarak incelendiğinde, kaza içindeki kırsal yerleşmelerin en fazla olduğu karyelerde toplam nüfus 3366'dır. Söz konusu köyler arasında en fazla nüfusa sahip olan %10,21 ile Askeriyye Karyesidir.

Bunun yanı sıra gelişmiş bir köy olan Yazı Karyesinin %9,71 oranı ile çok nüfuslu olan önemli yerleşmelerden biridir. Yine bunu takip eden %6 nüfus oranının üstünde olan karyeler Kışla, Çerçin, Sala, Döğër ve Yarı Karyeleridir. Saha çalışması esnasında da görülmüştür ki bu karyeler insanlar için olumlu olan şartları sayesinde bugün de fazla nüfuslu yerleşmelerdir. Olumlu olan şartlar ise; merkeze olan konumları, tarım arazileri, su sorunu olmaması gibi nedenler sayılabilir. Burdur Kazası'nda nüfusun en az olduğu karye yerleşmesi %0,92 oranı ile Soğanlı Karyesidir. Kazadaki diğer az nüfuslu karyeler ise Çendik, Karakend, Kuruçay ve Lengüme Karyeleridir (Tablo 20).

Tablo 20: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Karyelere Göre Dağılışı (1841)

Köy	Erkek Nüfusu	Oran (%)
Kışla	217	6,44
Askeriyye	344	10,21
Çerçin	222	6,59
Geresin	131	3,89
Lengüme	61	1,81
Sala	206	6,12
Mandırna	92	2,73
Kıravgaz	193	5,73
Kurna	104	3,08
Bügdüz	256	7,6
Suludere	86	2,55
Kuruçay	59	1,75
Soğanlı	31	0,92
Akyaka	92	2,73
Yassıgüme	147	4,36
Yazı	327	9,71
İnar	177	5,25
Karakend	53	1,57
Döğër	231	6,86
Hacılar	98	2,91
Yarı	199	5,91
Çendik	40	1,18
Toplam	3366	100

Burdur Kazası içinde bulunan 6 çiftlik yerleşmesinin nüfusu 218 kişidir. Bu nüfusun en fazla olduğu yerleşme ise %24,77 oranı ile Taşkapı Çiftliğidir. Bu çiftliğin nüfus oranına yakın olan diğer kalabalık çiftlik yerleşmeleri ise Çine ve Bayındır çiftlikleridir. Bu yerleşmelerin kuruluş yeri itibari ve olumlu beşeri koşulları gelişimlerinde etkili olmuştur. Bu çiftlik yerleşmeleri bugün köy statüsünü kazanmakla birlikte Burdur'un önemli kırsal yerleşmelerindendir. Kaza içerisindeki çiftlik yerleşmelerinden 4,58 oranı ile Sarıova en az nüfuslu yerleşmedir. Bu çiftliğin

kuruluş yeri itibari ile tarım arazilerinin az olduğu saha çalışması esnasında da tespit edilmiştir (Tablo 21). Diğer bir az nüfuslu yerleşme Sorkun çiftliğidir. Bu yerleşme ise bugün kaybolan yerleşmeler arasındadır.

Tablo 21: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Çiftlik Yerleşmelerine Göre Dağılışı (1841)

Çiftlik	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sorkun	15	6,88
Çine	52	23,85
Taşkapı	54	24,77
Marmara	37	16,97
Sarıova	10	4,58
Bayındır	50	22,93
Toplam	218	100

Burdur Kazası sınırları içinde 1841 yılında 3 cemaat yerleşmesi bulunmaktadır. Bu konar-göçer yerleşmelerden en kalabalık olanı %45,67 nüfus oranı ile Kavacık Cemaatidir. Bu cemaat en az nüfusa sahip olan Cinbilli nüfusunu da idari olarak etki sahasına almıştır. Karacalı cemaati ise yerleşim yeri olarak bu iki cemaatten daha farklı bir yerde olup, nüfus olarak da ikinci kalabalık konar-göçer cemaat grubunu oluşturmaktadır (Tablo 22).

Tablo 22: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Konar-göçer Cemaatlere Göre Dağılışı (1841)

Cemaat	Erkek Nüfus	Oran (%)
Kavacık	111	45,67
Cinbilli	46	18,93
Karacalı	86	35,39
Toplam	243	100

Burdur Kazası'nda kırsal yerleşmelerde yaşayan 2 gayrimüslim taife bulunmakta olup bunların toplam nüfusu 114'dür. Bu taifeler Taife-i müste'cir acem hane-i Ermeniyan ve Taife-i Elekçi Göçebeleri Ermeniyan olmak üzere iki ayrı konar-göçer topluluğu ifade etmektedirler. Bunlar içinde Taife-i müste'cir acem hane-i Ermeniyan olarak kayıt edilen grubun nüfusu %86,84'dür. Bu oran diğer bir göçebe taife olan Taife-i Elekçi Göçebeleri Ermeniyanlara karşın toplam nüfus içindeki oranları oldukça yüksektir (Tablo 23). Bundaki temel neden ise buldukları bölge yaşam tarzları ve ekonomik faaliyet türleri gibi birçok neden sayılabilir.

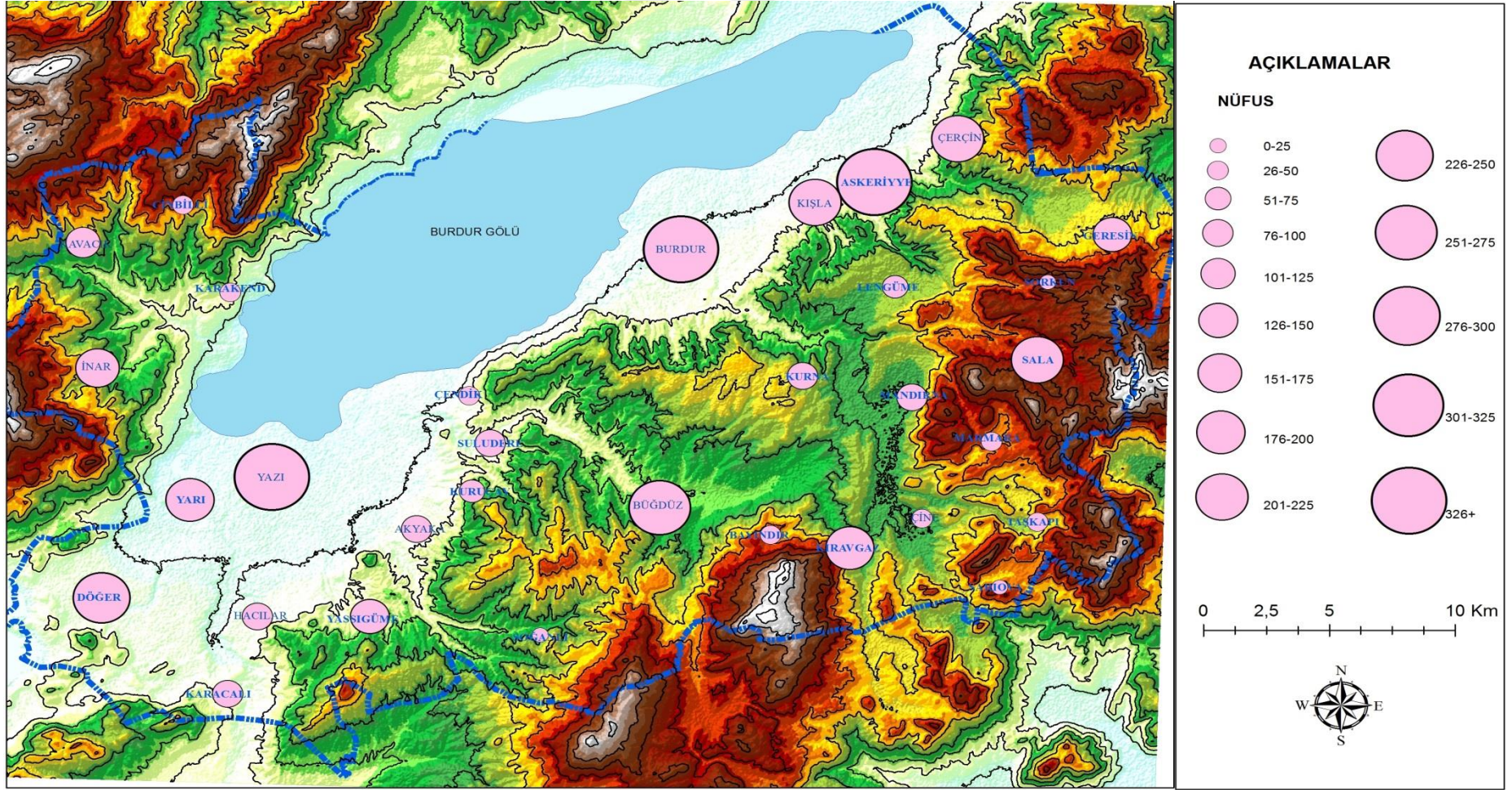
Tablo 23: Burdur Kazası Nüfusunun (Erkek) Konar-göçer Taifelere Göre Dağılışı (1841)

Taife	Erkek Nüfus	Oran (%)
Ermeniyan (Taife-i Müste'cir)	99	86,84
Ermeniyan(Taife-i Elekçi)	15	13,15
Toplam	114	100

3.1.3. Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusun Dağılışı

Fiziki coğrafya koşulları, yeryüzündeki nüfusun dağılışı ve büyüklüğünün şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Özellikle de yeryüzü şekilleri ve yükselti ile nüfus dağılışı düzeni arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Genellikle yüksek plato düzlükleri, dağ sıraları, tek tek yükselen volkanik dağ kütleleri seyrek ya da düşük yoğunluklu nüfusa sahip olmalarına karşın, alçak platolar, depresyonlar, ovalar vb. yerler ise nispeten daha yoğun bir nüfusa sahiptirler (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 323-324; Doğanay, 2014: 237-238).

Burdur Kazası'ndaki nüfus ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı incelendiğinde, nüfus ve yerleşmelerin 870 m. (Yazı Karyesi) ile 1434 m. (Marmara Çiftliği) yükseltileri arasında 564 m'lik yükselti farkıyla dağıldığı görülür. Bu fark nüfusun yaşam biçimi ve kültüründe kayda değer bir değişim yaratmazken, tarım faaliyetlere olan etkisi yönüyle yerleşme büyüklüğü, diğer bir ifadeyle nüfusun dağılışında etkili olmuştur. Nitekim sahanın morfolojik yapısı ve yerleşmelerin morfolojik birimlerdeki konumlarıyla ilişkili olarak nüfusun %63'lük bölümü 950-1000 m. %78,32'lik kesimi ise 900-1000 m. yükselti basamağında yer almaktadır. Gerek 900-1000 m'deki yükselti basamağı ve gerekse bu basamağın morfolojik açıdan yeri göz önüne alındığında nüfusun $\frac{3}{4}$ 'ünün Burdur depresyonu ile onu kuzey ve güneyden çevreleyen plato ve dağlık alanları ayıran yamaçlarda dağılışı gösterdiği dikkati çeker. Burdur şehri dâhil olmak üzere 13 yerleşme depresyonu genel hatlarıyla kuzey ve güneyden çevreleyen plato ve yüksek alanların depresyona bakan yamaçlarında 900-1000 m. arasındaki basamakta kurulmuştur (Harita 4).

Harita 4: Burdur ve Çevresi Nüfusunun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı (1841)

Buna karşın depresyon tabanında nüfusun sadece %5'lik bölümü yer alırken, %10'luk bölümü 1000-1300 m.'lerde %3'lük küçük kesimi ise 1350-1450 m.'lerdeki plato sahasında dağılışı göstermiştir. 1000-1450 m yükselti basamağındaki yerleşmeler, dolayısıyla nüfus ise aralarında görece farklılık gösterse de büyük oranda 1100-1300 m. basamağında, plato üzerindeki tepe yamaçları ile vadi tabanı ve yamaçlarında yer almışlardır. Bunun yanında plato üzerindeki karstik sahalarda (özellikle sahanın güneydoğu kesimi) uvalaları çevreleyen tepelerin yamaçlarında kurulmuş yerleşmeler göze çarpsa da (Marmara ve Sarıova çiftlikleri) saha geneline göre istisnai olmakla birlikte genellikle küçük nüfuslu yerleşmelerdir (Tablo 24). Öyle görülüyor ki, uvalaların tarım toprağı ve su kaynakları açısından sınırlı olması bunda etkilidir.

Tablo 24: Burdur Kazası'ndaki Yerleşme ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı (1841)

Yükselti Basamakları	Yerleşmeler	Nüfus	Oranı (%)	Hane Sayısı
800-850	-	-	-	-
851-900	Yazı, Yarı	526	5,29	226
901-950	Kışla, Askeriyye, Çerçin, Kuruçay, Yassıgüme, Karakend, Döğer, Hacılar, Çendik, Karacalı	1497	15,06	691
951-1000	Burdur, Suludere, Akyaka	6285	63,26	2752
1001-1050	-	-	-	-
1051-1100	-	-	-	-
1101-1150	Kurna, Büğdüz, Bayındır, Kavacık	521	5,24	202
1151-1200	Kıravgaz, İnar, Cinbilli	416	4,18	155
1201-1250	Çine	52	0,52	22
1251-1300	Geresin, Lengüme, Mandırna, Taşkapı	338	3,40	141
1301-1350	-	-	-	-
1351-1400	Sala, Soğanlı, Sorkun, Sarıova	262	2,63	91
1401-1450	Marmara	37	0,37	13
Toplam	32	9934	100	4067

Not: 2 Ermeniyan Taifesinin yeri belli olmadığı için burada değerlendirilmemiştir.

3.1.4. Nüfus Yoğunluğu

Nüfus dağılışı, bireylerin ya da toplulukların mekân üzerinde yerleşmeleriyle meydana getirdikleri gerçek kalıp olarak ifade edilmiştir. Herhangi bir alanda yaşayan nüfus ile o alanın yüzölçümü arasındaki oran yoğunluk terimi ile tanımlanmıştır. Yoğunluk ölçüsünden en çok kullanılanı ise nüfus yoğunluğu ya da aritmetik yoğunluk olarak ifade edilen, birim alan başına düşen nüfus miktarını veren ölçüdür (Tanoğlu, 1969: 54; Tümertekin ve Özgüç, 2014: 321). Burada birim

nüfus/km² ya da nüfus/ha yani km² veya ha. başına düşen nüfustur (Doğanay, 2014: 230).

1841 yılında Burdur Kazası yaklaşık 1000 km²'lik alana (izdüşüm) sahiptir. Nüfus defterine göre, kazada bu tarihte 10.048 erkek nüfus yaşamaktadır. Toplam nüfusa dair tahmini bilgi sahibi olmak için erkek nüfusu iki ile çarptığımızda kazada toplamda yaklaşık 20.096 kişi ikamet etmektedir. Bu bağlamda nüfusun mevcut alana oranlanmasıyla 20,09 kişi/km² olarak ortaya çıkar. Burdur Kazası'ndaki kırsal alanların yüzölçümü 998,296 km²'dir. Nüfus defterinden elde edilen istatistiki verilere göre, kır yerleşmelerinde erkek nüfus 3941 yani tahmini 7882 kişi olup, aritmetik nüfus yoğunluğu 7,89 kişi/km² olarak belirlenmiştir. Kırsal yerleşmelerdeki bu nüfus yoğunluğu 900-1000 metre arasındaki yükselti basamağında, yani depresyon ile platoluk sahaları ayıran kısımlarda yoğunlaşmıştır. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu yer birkaç köyün bulunduğu depresyonun tabanıdır.

Burada 1841 yılı itibariyle idari sahaların yüzölçümlerinin bilinmemesi, ayrıca bilirse dahi yerleşme dışındaki kır alanlarının genişliği gibi sebeplerle, sadece genel aritmetik nüfus yoğunluğu ele alınmıştır. Ancak Burdur şehrindeki yoğunluğun mahalle bazında dağılışı, genel bir fikir vermesi bakımından yaklaşık günümüz sınırları göz önüne alınarak belirlenmiştir.

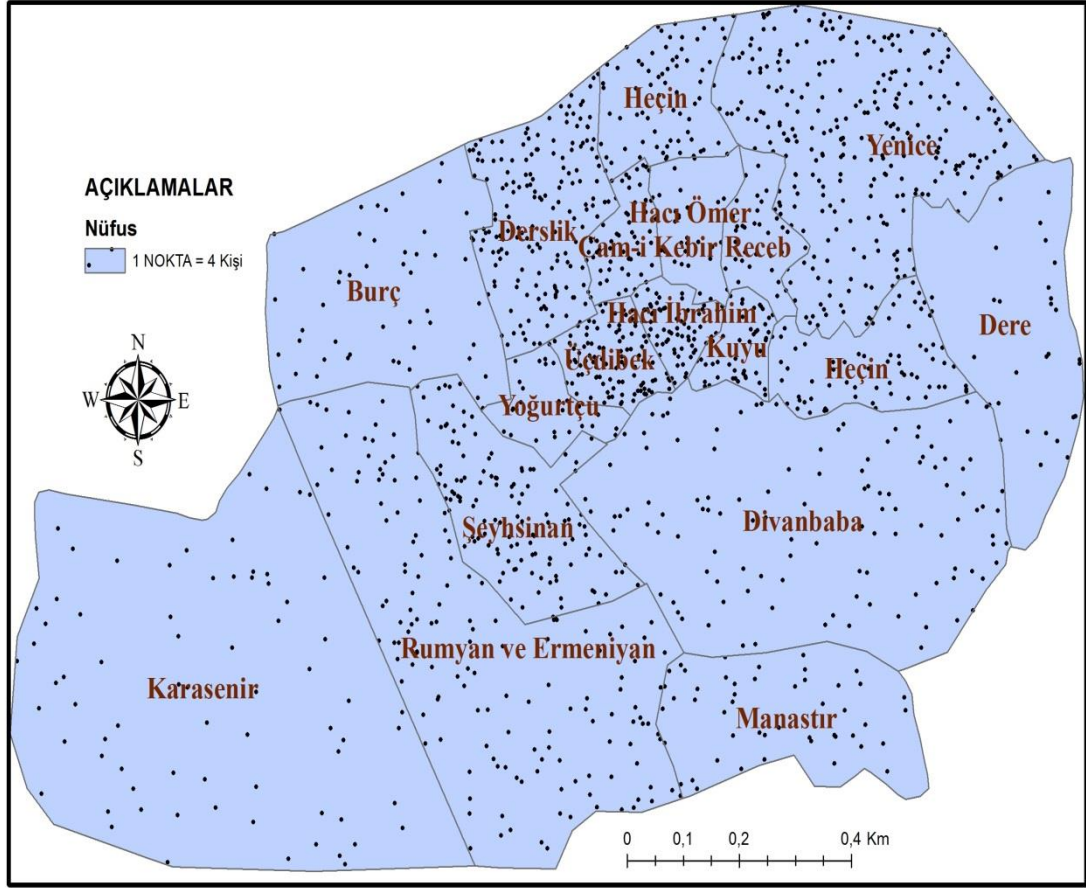
1841 yılı itibariyle Burdur şehri, 170,4 ha.'lık araziye sahip bir şehirdir. Nüfus defterinden elde edilen verilere göre şehirde 6107 erkek nüfus yani yaklaşık 12.214 kişi bulunmaktadır. Bu bağlamda nüfus mevcut alana oranlandığında, Burdur şehrinin aritmetik nüfus yoğunluğu 71,67 kişi/ha olarak ortaya çıkar (Tablo 25). 1841 yılında Burdur şehrindeki nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun nedeni o dönemin küçük şehirlerinden olan Burdur'da şehir nüfusuna oranla şehir alanı daha dar olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemin teknolojik ve yaşamsal özelliklerine bağlı olarak günlük hayat içerisinde şehiriçi ulaşım imkânları çerçevesinde yani şehir doku özellikleriyle ilişkili bir durumdur. Bütün bu nedenler, Burdur'daki nüfus yoğunluğunun yüksek olmasında etkilidir.

Tablo 25: Burdur Şehrinde Mahallelere Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1841)

Mahalleler	Erkek Nüfus	Yüzölçümü (ha.)	Yoğunluk (Kişi/ha.)	Yoğunluk x2 (Kişi/ha.)
Hacı Ahmed	239	4,34	55,06	110,13
Hacı Ömer	113	2,65	42,64	85,28
Yenice	1122	16,44	68,24	136,49
Hecin	279	4,54	61,45	122,9
Dere	121	10,46	11,56	23,13
Receb	136	2,31	58,87	117,74
Kuyu	183	1,56	117,3	234,61
Divanbaba	472	25,31	18,64	37,29
Manastır	192	8,47	22,68	45,33
Cami-i Kebir	221	1,9	119,31	232,63
Üçdibek	399	2,35	169,78	339,57
Yoğurtçu	109	2,21	49,32	98,64
Derslik	674	7,07	95,33	190,66
Şeyhsinan	489	7,56	64,68	129,36
Karasenir	286	36,38	7,86	15,72
Hacı İbrahim	274	1,53	179,08	358,16
Burç	191	11,96	15,69	31,93
Rumyan ve Ermeniyan	607	23,36	25,98	51,96
Toplam	6107	170,4	35,83	71,67

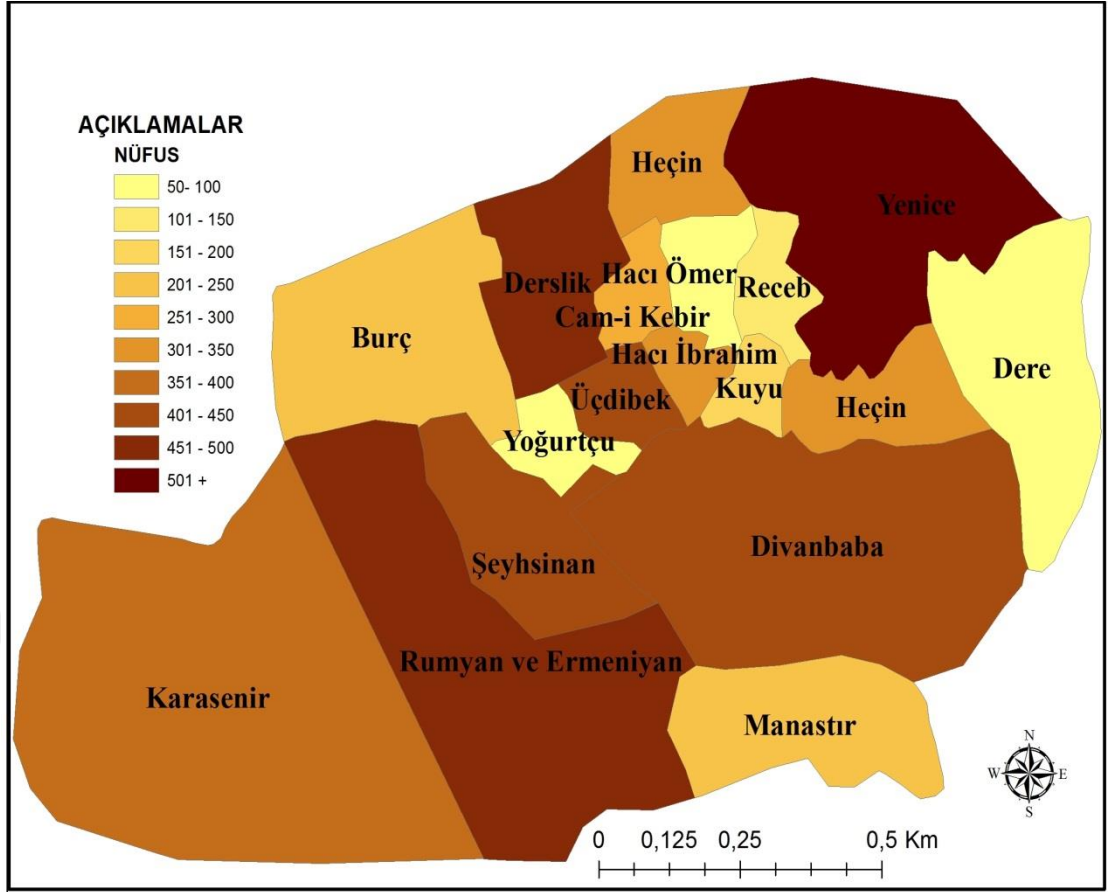
Nüfus yoğunluğunun mahallelere göre dağılımı incelendiğinde, nüfus yoğunlukları mahallelerin yüz ölçümlerine göre farklılık göstermektedir. Ayrıca mahallenin şehir merkezine olan konumu, mahalledeki aile büyüklükleri ve bünyesinde barındırdıkları fonksiyonlara göre de nüfus yoğunlukları değişmektedir. Tablo ve haritada da açıkça görülmektedir ki genel olarak şehirdeki nüfus yoğunluğu merkezden kenar mahallelere gidildikçe azalmaktadır (Tablo 25 ve Harita 5).

Burdur şehrinde mahallelere göre aritmetik nüfus yoğunluğu 16 kişi/ha. ile 340 kişi/ha. arasında değişim göstermektedir. Bu durum şehrin ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu olan 71,67 kişi/ha.'ya göre büyük oranda farklılık arz etmektedir. Şehirdeki 19 mahallenin 12'si yani %63,15'i şehir ortalamasının üstünde bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bu durum da açıkça göstermektedir ki şehir nüfusu mahallelere dengesiz bir şekilde dağılmıştır (Harita 5).

Harita 5: Burdur Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Dağılışı (1841)

Burdur'da nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu mahalleler, Hacı İbrahim (358, 16 kişi/ha.) ile Derslik (190,66 kişi/ha.) mahalleleridir. Bu mahallerde nüfus yoğunluğunun yüksek olmasında mahalle yüzölçümünün küçük olması ve hane büyüklükleri (4,3 ile 5,42 arasında) şehrin ortalama hane büyüklüğünün (4,46) üstünde olması gibi faktörler etkilidir. Aynı zamanda nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Hacı İbrahim, Üçdibek, Cami-i Kebir, Kuyu ve Derslik Mahalleleri 1841 yılında şehirde merkezi bir konumda bulunmalarıyla birlikte idari, sosyal, ekonomik ve ticari fonksiyonların bir arada buldukları bir sahada yer almaktadırlar (Harita 6).

Harita 6: Burdur Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu (1841)

Düşük yoğunluklu mahalleler ise şehrin en dış halkasını oluşturan mahallelerdir. Özellikle de şehrin güney ve batı kısmında yer alan mahalleler yoğunluğun en az olduğu yerlerdir. Bu mahalleler arasında aritmetik nüfus yoğunluğunun en az olduğu yer Karasenir Mahallesidir (15,72 kişi/ha.). Ayrıca bu mahalle 36,38 hektarlık yüzölçümü ile Burdur'un en büyük alanına sahip mahallesidir. Muhtemelen 1841 yılında bu mahallenin yüzölçümünün büyük bir kısmını tarım alanları oluşturmaktaydı ve buna bağlı olarak da kırsal kesimdeki kadar olmasa da tarımsal faaliyetlerin belli bir oranda devam ettiği söylenebilir. Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu diğer mahaller ise Dere (23,13 kişi/ha.), Burç (31,93 kişi/ha.) ve Divanbaba (37,29 kişi/ha.) Mahalleleridir.

3.2. Nüfusun Demografik Özellikleri

3.2.1. Cins ve Yaş Yapısı

Nüfusun özelliklerinden birisi olan cins yapısı, nüfus içindeki kadın ve erkeklerin birbirlerine olan oranıdır. Cins oranı, bir yerdeki 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısını ifade etmektedir. Bu hesaplamalarda 100'den ya da 1000'den

büyük sayılar yüksek bir cinsiyet oranını yani erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğunu gösterir (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 272). Bu nedenle de cins yapısını belirlemek önemlidir. Fakat 1841 yılında yapılan nüfus sayımında sadece erkekler sayıldığı için biz burada nüfusun cins yapısı hakkında bilgi veremiyoruz. Toplam nüfusa dönük yaptığımız tahmini hesaplamalarda kadın ve erkek oranları eşit sayılarak iki katsayısı ile çarpılarak hesap edilmiştir. Osmanlı'nın bu dönemdeki genel durumuna baktığımızda, özellikle uzun süren savaşlar ve askerlik durumunun etkisi ile kadın nüfusun ömrünün erkeklere oranla daha uzun olabileceği ve kadın nüfusun erkeklerden fazla olduğu düşünülmektedir. Ancak bu konuda kesin bir sonuca ancak somut istatistiklerle ulaşılabilir.

Nüfusun yaş yapısı, herhangi bir mekân hatta herhangi bir büyük şehir ölçüsünde değişebilen özelliklerdendir. Belirli bir mekândaki nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da faal nüfus olarak adlandırılan 15-65 yaş arasındaki nüfus miktarları, iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, ölüm ve doğum oranları ve göçler bakımından önem taşımaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 266). Nüfusu dar aralıklı yaş gruplarına göre sınıflandırırken, 1841 yılında erkek nüfus sayısının tespitine yönelik yapılan sayım sonuçları kullanılmıştır. Bu nedenle nüfusun yaş yapısı değerlendirilirken de elimizde sadece erkeklere ait kayıtlar bulunduğu için kadınlara yer verilmemiştir.

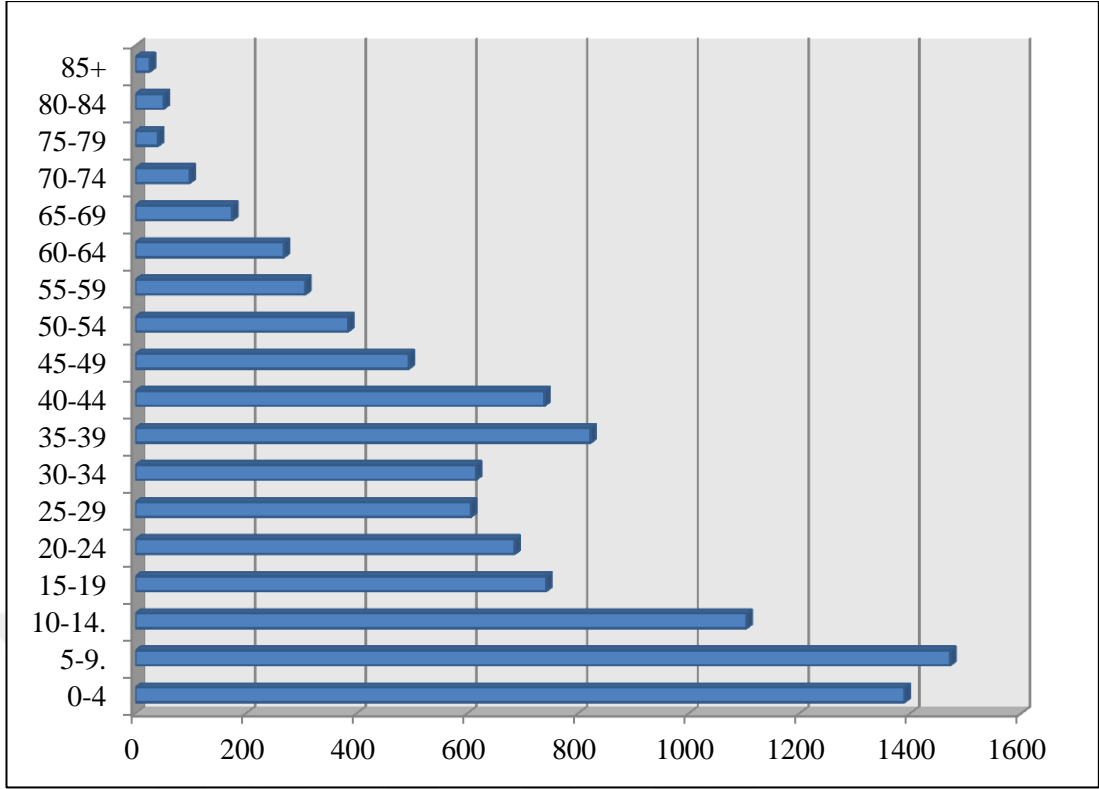
1841 yılı Burdur Kazası dar aralıklı yaş gruplandırmasına göre, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımında 0-14 yaş aralığında %10-14 arasında değişen bir oran söz konusudur. Özellikle de 5-9 yaş aralığındaki nüfusun %14,64 oranı ile o dönemde en çok bu yaş grubunda nüfusun bulunduğu görülmektedir. Bu durum bize bu dönemde doğum oranının yüksek olduğunu göstermektedir. 10-14 yaş grubunda %10,98'e düşen nüfus oranının, 15-34 yaş grubunda hızlı bir azalma yaşanmış ve bu oran %6'lara kadar düşmüştür. Bu da Burdur Kazası nüfusunun büyük oranda çocuk ve gençlerden oluştuğunu görmek mümkündür. Nüfusun dar aralıklı yaş grupları arasında en dikkat çekici olan ise 25-29 yaş aralığındaki nüfusun %6,03 oranına kadar düştüğüdür. Genç nüfusu oluşturan bu yaş grubundaki nüfusun büyük oranda azalması askerlik ile ilişkilidir. Bu dönemde devletin içinde bulunduğu savaşlar ve bu yaş grubundaki nüfusun askerlik hizmeti ile görevli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde erkek nüfusun, 15 yaşından itibaren askerlik görevi için gözetim altına alındığı ve 19 yaşından itibaren askerlikle yükümlü olduğunu ve

bu yükümlülüğün çeşitli görevler şeklinde 40 yaşına kadar devam ettiğini bilmekteyiz. Bu durum da erkek nüfusun yaş yapısı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

35-39 yaş grubunun 1841 yılındaki nüfus oranının %8,18'e yükseldiğini görmekteyiz. Bu yaş grubundaki nüfus o dönemde askerlik yükümlülüğü devam eden fakat aktif olmayanlardır. Bu yaş grubundan sonra 40-44 yaş grubunda %7,35 oranında bir düşüş başladığı ve nüfus oranındaki bu düşüşün 45-49 yaş grubunda %4,91'e kadar ulaşmıştır. 50-85⁺ yaş grubunda ise bu oranın %0-3 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo 26). Bu oranlar ve nüfus piramidinden de anlaşılmaktadır ki, 1841 yılında Burdur Kazası'nın erkek nüfusu yüksek doğum ve ölüm oranlarına sahiptir. Doğum oranlarının yüksek olduğu bu dönemde ortalama ömrün kısa olduğunu görmekteyiz. Bu genel durum, salgın hastalıkların Müslümanlar arasında çok sayıda ölüme neden olmasından, hastalıklar ve hastalıklarla mücadele konusundaki yanlış yargılarla hastalığın yayılmaması için gerekli önlemleri almada başarısız olmalarına yol açmıştır. Yine de, az gelişmişliğe bağlı savaş, açlık, hastalık ya da diğer felaketlerden ziyade, azalan ekonomik fırsatlar bu durumda en etkili nedendir (Karpaz, 2010: 48-49).

Tablo 26: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-4	1389	13,82
5-9	1472	14,64
10-14	1104	10,98
15-19	742	7,38
20-24	685	6,81
25-29	606	6,03
30-34	615	6,12
35-39	822	8,18
40-44	739	7,35
45-49	494	4,91
50-54	384	3,82
55-59	307	3,05
60-64	268	2,66
65-69	175	1,74
70-74	98	0,97
75-79	41	0,4
80-84	51	0,5
85+	26	0,25
Boş	30	0,29
Toplam	10048	100

Şekil 10: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfus Piramidi

Burdur Kazası'nın 1841 yılı erkek nüfus piramidi incelendiğinde, 0-14 yaş aralıklarında kolonlarda kısmi düşüş ve yükselmeler olsa da genel itibariyle tabanın geniş olduğu gözlenir. Bu piramitteki kolonlar küçük yaştan büyüğe doğru gittikçe daralmıştır. 35-44 yaş aralığında yükselme yaşandıysa da bu genel çerçeveyi çok fazla etkilememiştir. Düzgün bir üçgen şeklini temsil eden 1841 yılı erkek nüfus piramidinde, taban ve orta kısımlarda bazı dalgalanmalar görülmektedir. 1832-1836 yılları arasında 1841 yılına göre daha yüksek bir doğum oranı olmuştur. 35-44 yaş aralığındaki dalgalanma ise, 1807-1826 yıllarında yaşanan büyük düşüş oranlarının 1797-1806 yıllarına olan yansımasıdır (Şekil 10). Nüfus piramidindeki nüfus genel olarak Osmanlı'nın 19. yüzyılın ilk yarısındaki siyasi olaylardan özellikle de savaşlardan doğrudan etkilenmiştir. O dönemdeki 1819 Osmanlı-İngiliz Anlaşması ve İngiltere'nin Yedi Ada'ya yerleşmesi, Osmanlı içindeki çeşitli grupların (Sırp, Yunanlar gibi) bağımsızlık hareketleri ve bu bağımsızlık hareketleri neticesinde oluşan 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi, 1821-1823 Osmanlı İran Savaşı ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Mısır Sorunu (1831-1841) gibi olaylar nüfusu etkilemiştir (Uçarol, 2006: XI-XII).

3.2.1.1. Burdur Şehrinde Yaşayanların Yaş Yapısı

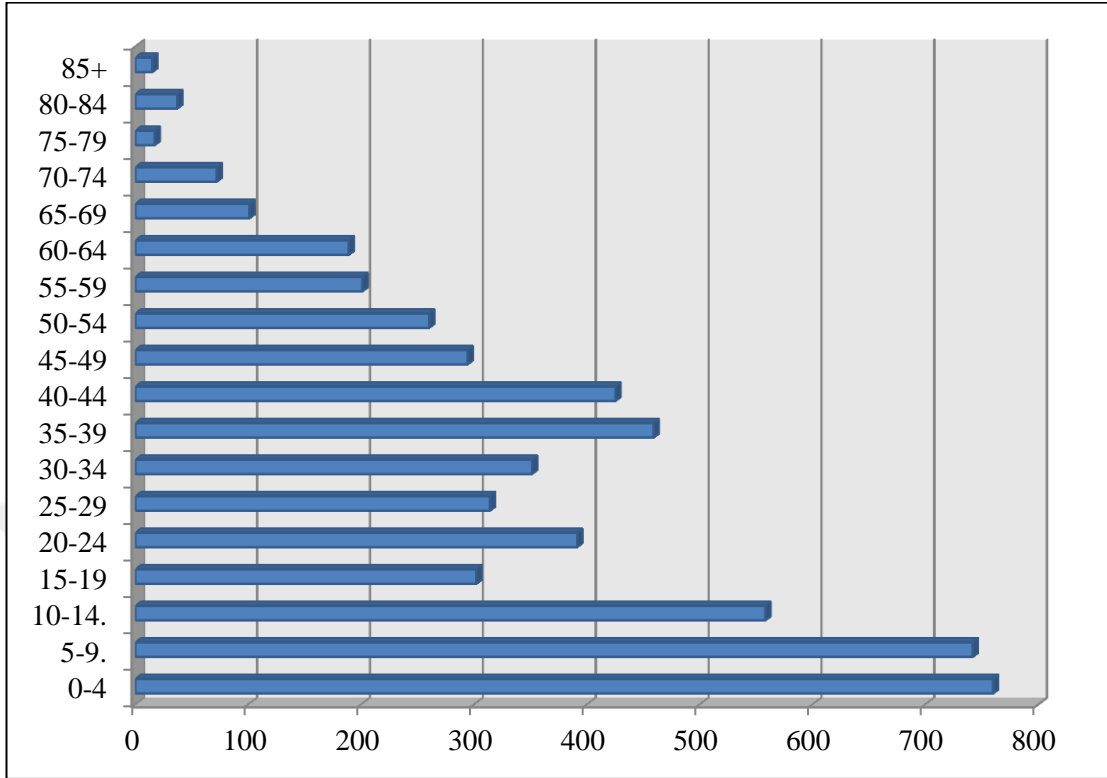
Genel olarak Burdur Kazası'nın yaş durumuna bakıldıktan sonra şimdi de şehrin durumuna bakalım. Müslüman ve gayrimüslim nüfustan oluşan Burdur'da Müslüman nüfus büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Rum ve Ermenilerden oluşan Gayrimüslim nüfus ise Burdur'da azınlık durumunda bulunmaktaydı. Elimizdeki istatistikler, Burdur şehrinin nüfusunu oluşturan Müslüman ve gayrimüslimlerin yaş yapılarında farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

3.2.1.1.1. Burdur'da Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Yaş Yapısı

Burdur'da yaşayan Müslüman erkek nüfus içinde 0-9 yaş aralığında bulunan nüfusun, toplam nüfus içindeki %13 oranıyla en büyük paya sahip olduğunu görmekteyiz. 10-14 yaş grubunda %10,14 oranıyla bir düşüş olduğu ve bu düşüşün istikrarlı bir şekilde 30-34 yaş grubuna kadar devam etmiştir. 35-39 yaş grubundaki nüfus %8,34 oranındaysa da, bu yaş grubundaki nüfustan sonra nüfus oranlarının %7'den %0,19'a kadar azaldığı görülmektedir. Bu durum bize 1841 yılında Burdur şehrinde yaşayan Müslüman nüfusun, doğum oranları ve ölüm oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ortalama yaşam süresinin ise oldukça kısa olduğunu görmekteyiz (Tablo 27 ve Şekil 11).

Tablo 27: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-4	760	13,81
5-9	742	13,49
10-14	558	10,14
15-19	302	5,49
20-24	391	7,1
25-29	314	5,7
30-34	351	6,38
35-39	459	8,34
40-44	425	7,72
45-49	294	5,34
50-54	260	4,72
55-59	201	3,65
60-64	189	3,43
65-69	101	1,83
70-74	72	1,3
75-79	17	0,3
80-84	37	0,67
85+	15	0,27
Boş	12	0,21
Toplam	5500	100

Şekil 11: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkeklerin Nüfus Piramidi

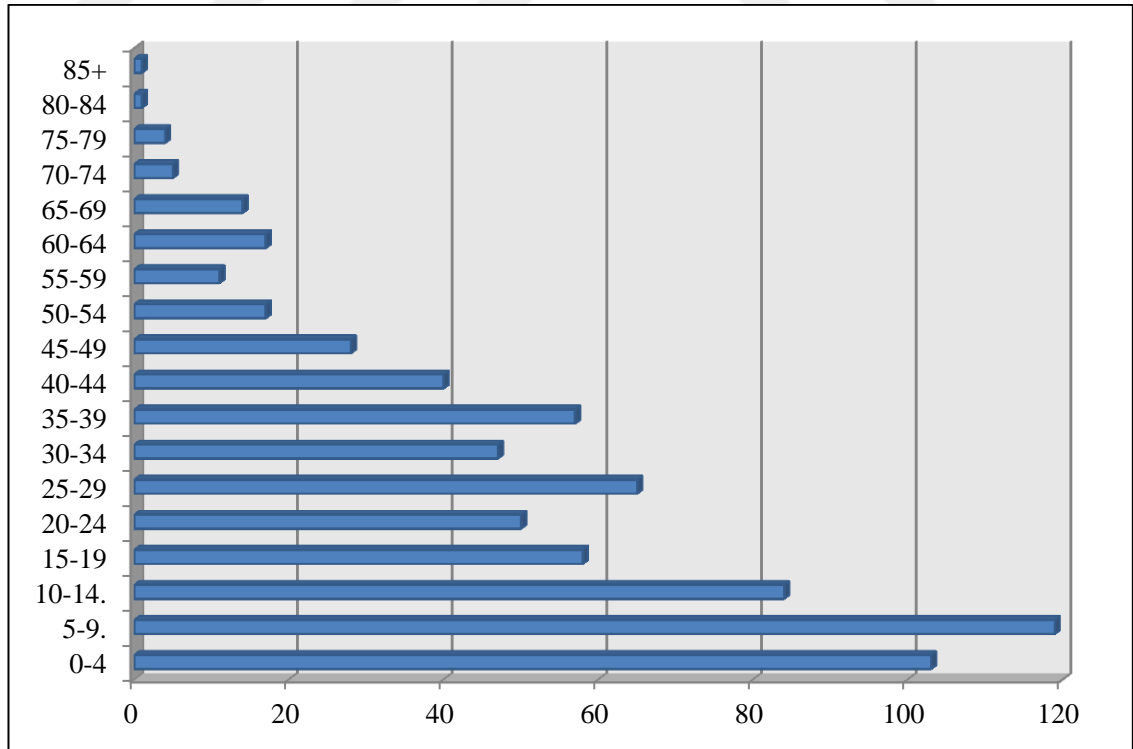
3.2.1.1.2. Burdur'da Yaşayan Gayrimüslim Erkeklerin Yaş Yapısı

1841 yılında gayrimüslim erkek nüfusun doğum oranlarının %14,28 oranında olduğunu ve Müslümanlara oranla daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 5-9 yaş aralığında bulunan nüfus ise %16,5 oranıyla oldukça dikkat çekicidir. Bu yaş grubu diğer yaş gruplarına kıyasla, en yüksek oranı oluşturmaktadır. Müslüman nüfusun yaş yapısında olduğu gibi gayrimüslimlerde de 10-14 yaş grubundan sonra nüfus oranlarının azaldığını görmekteyiz. Yaş grubu oranındakiler azalmaya devam ederken, 25-29 yaş grubundaki %9,01 oranı dikkat çekici bir niteliktedir. Bu yaş grubundaki Müslüman erkek nüfus oranı %5,7'dir. Bu Müslüman erkek nüfus oranı içerisinde askere gidenlerde dâhil edilmiştir. Bu oranlar bize göstermektedir ki askerlik görevinden muaf olan gayrimüslim genç erkek nüfus oranı, Müslüman erkek nüfus oranından daha fazladır. 35-39 yaş grubundan sonra da nüfus oranlarındaki azalma devam etmiştir. 45-49 yaş aralığında %3,88 oranına gerilemiş ve bu düşüş %0-3 arasında devam etmiştir (Tablo 28 ve Şekil 12). Gayrimüslim erkek nüfusun yaş yapısı da göstermektedir ki doğum oranları ve ölüm oranları yüksektir. Gayrimüslim erkek nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ve bunun sonucunda

oluşturulan nüfus piramidinde bir takım farklılıklar bulunmasına rağmen dönemin koşullarına bağlı olarak Müslümanların ki ile benzerlik göstermektedir.

Tablo 28: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-4	103	14,28
5-9	119	16,5
10-14	84	11,65
15-19	58	8,04
20-24	50	6,93
25-29	65	9,01
30-34	47	6,51
35-39	57	7,9
40-44	40	5,54
45-49	28	3,88
50-54	17	2,35
55-59	11	1,52
60-64	17	2,35
65-69	14	1,94
70-74	5	0,69
75-79	4	0,55
80-84	1	0,13
85+	1	0,13
Toplam	721	100

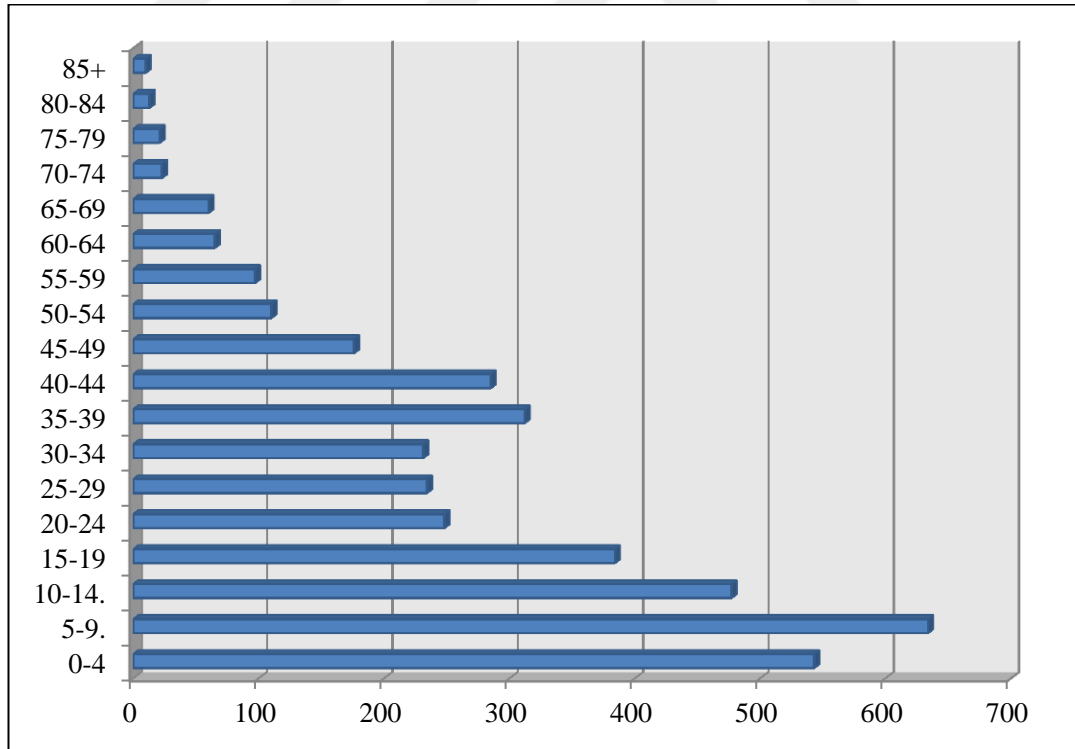
Şekil 12: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkeklerin Nüfus Piramidi

3.2.1.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanların Yaş Yapısı

1841 yılında Burdur kırsal yerleşmelerindeki nüfus Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu kırsal yerleşmelerdeki nüfusun yaş yapısına baktığımızda 0-4 yaş grubu nüfusun %13,77 oranındadır. Burdur şehriyle benzerlik gösteren bu oran, yüksek bir doğum oranının olduğunu göstermektedir. Yaş grupları içinde en yüksek oranı ise %16,08 ile 5-9 yaş grubundaki nüfus oluşturmaktadır. Bu nüfus oranının en dikkat çekici yanı gayrimüslim erkek nüfusun bu yaş grubu ile oranların aynı olmasıdır. Bu rakamlardan 1837 yılında Burdur kırsal yerleşmelerinde 1841 yılından daha yüksek doğum yaşandığını sonucuna ulaşılabilir. Diğer bir yaş grubu olan 10-14 yaş grubundaki nüfusun %12,1 oranında olduğu görülmektedir. Bu oran da şehir nüfusu oranına göre çok büyük bir fark olmasa da, şehir nüfusundan daha yüksektir. Fakat Burdur Kazası genelinde olduğu gibi 10-14 yaş grubundan oranlarda azalmalar başlamıştır. Özellikle 25-34 yaş aralığındaki nüfusun %5' düştüğü görülmektedir. 35-44 yaş aralığında ise nüfus oranının tekrardan %7'lere yükseldiği görülmektedir. Yine bunun da nedeni yukarıda belirtildiği gibi askerlik yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır. 45-49 yaş grubunda %4,46 oranıyla ciddi bir düşüş yaşanmış ve bu düşüş 85⁺ yaş grubuna kadar istikrarlı bir şekilde devam etmiştir (Tablo 29 ve Şekil 13). Bu durum da bize yukarıda da belirtildiği gibi doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumla bağlantılı olarak da 1841 yılında Burdur kırsal yerleşmelerinde yaşayan erkek nüfusun, yaşam süresinin kısa olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 29: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerdeki Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-4	543	13,77
5-9	634	16,08
10-14	477	12,1
15-19	384	9,74
20-24	248	6,29
25-29	234	5,93
30-34	231	5,86
35-39	312	7,91
40-44	285	7,23
45-49	176	4,46
50-54	110	2,79
55-59	97	2,46
60-64	65	1,64
65-69	60	1,52
70-74	23	0,58
75-79	21	0,53
80-84	13	0,32
85+	10	0,25
Boş	18	0,45
Toplam	3941	100

Şekil 13: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerdeki Erkeklerin Nüfus Piramidi

3.2.2. Nüfusun Bağımlılık Durumu

Nüfusun bağımlılık durumu ve çalışma çağındaki nüfusun belirlenmesi için nüfusun dar ve geniş aralıklı gruplandırma yönteminden yararlanır. Burada

özellikle belirtilmesi gereken nokta, çalışma çağı nüfus ve çalışan (aktif) nüfusun 15-64 yaş arasında kabul edilmesi bu dönemde gerçeğe tam olarak uymamaktadır. Çünkü kırsal kesimde ya da şehirde tarımla uğraşan insanların belli bir emeklilik yaşı yoktur. Ayrıca üretime katılma çağı da 15 yaşından önce başlamakta ve ölene kadar ya da iş yapamaz duruma gelene kadar devam etmektedir (Doğanay, 2014: 186). Yine de bu çalışmada uluslararası bir kriter olan, 15-64 yaş aralığını çalışabilecek ve ekonomik faaliyetlere katılacak nüfus olarak kabul edilmiştir. Çalışmamızda uluslararası kriterlere göre belirlenmiş olan geniş aralıklı yaş yapısının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda sayım esnasında uyguladığı yaş sınıflandırılması da ele alınmıştır.

Nüfus sayımları esnasında uygulanacak talimatnamelerde, nüfus kayıt edilirken; 0-8 yaş aralığındaki bütün erkeklerin asgar (en küçük), 8-15 yaş arasındakiler sagir (küçük); 15-40 yaş arasındakiler Şâbb-ı emred (sakalsız); 40-60 yaş arasındakiler sinni vusta (orta yaşlı) ve 60⁺ Pir (yaşlı) olarak sınıflandırılmasını önerilmiştir. Fakat o dönemde devlet içindeki sayımlarda nüfus memurlarının inisiyatifini doğrultusunda bazı bölgelerdeki defterler yaş gruplarına ayırarak bazıları ise ayırmadan yapmıştır (Karpas, 2010: 63-64).

Çalışmamızın konusunu teşkil eden 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde, nüfus memurlarının talimatnamelere de uygun olarak, nüfusu kaydettiğini görmekteyiz. Bu nüfus tasnifi yapılırken sagir, Şâbb-ı emred, ter bıyıklı, kara sakallı, kır sakallı ve aksakallı gibi kıstasların belirlenmesinde yaş durumu genel etken olmakla birlikte, kişinin gelişiminin de dikkate alındığı da tespit edilmiştir. Kişinin gelişiminin dikkate alınma nedeninin ise ekonomik yapıya katkı sağlayacak olan yani aktif nüfusu belirlemek olduğu kanaatindeyiz. Sagir olarak nitelendirilen yaş grubu genel olarak 0-11 yaş arasındaki nüfusu kapsamaktadır. Bu yaş grubundaki nüfus ifade edilirken çok nadir de olsa sabi ifadesi de kullanılmıştır. 12-15 yaş grubuna dâhil olan nüfus ise Şâbb-ı emred olarak tanımlanmıştır. Şâbb-ı emred, genç, delikanlı ve tüysüz genç anlamında ergenlik çağında olan nüfus için kullanılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere bazen kişinin gelişimine göre 20 yaşında olana bile bu ifade kullanılmıştır. Fakat bu durum ile nadiren karşılaşmıştır. Ter bıyıklı olarak ifade edilen nüfus 16-25 yaş grubundakileri kapsamaktadır. Nüfus defterinde ter bıyıklı ifadesinin yanında aynı yaş grubunu temsilen nadiren taze sakallı, az bıyıklı ve matruş ifadeleri de kullanılmıştır. Geneli temsil etmesi açısından kara sakallı dediğimiz fakat bazen kumral, köse, müzellef, sarı, kızıl, gür ve siyah sakallı olarak

kişinin görüntüsüne göre tutulan kayıtların 26-45 yaş grubundaki nüfusu temsil ettiği tespit edilmiştir. Kır sakallı olarak nitelendirilen nüfus ise genel olarak 46-59 yaş aralığını kapsamakla birlikte kişinin çalışabilecek ya da çalışamayacak durumda olmasına göre bazen değişkenlik gösterebilmekteydi. 60 yaş ve üstünü kapsayan nüfus grubuna ise aksakallı denilmekteydi. Ortalama ömrün de kısa olduğu bu dönemde, bu yaş grubundaki nüfusun ekonomik faaliyetlere katkıda bulunması zor görünüyordu.

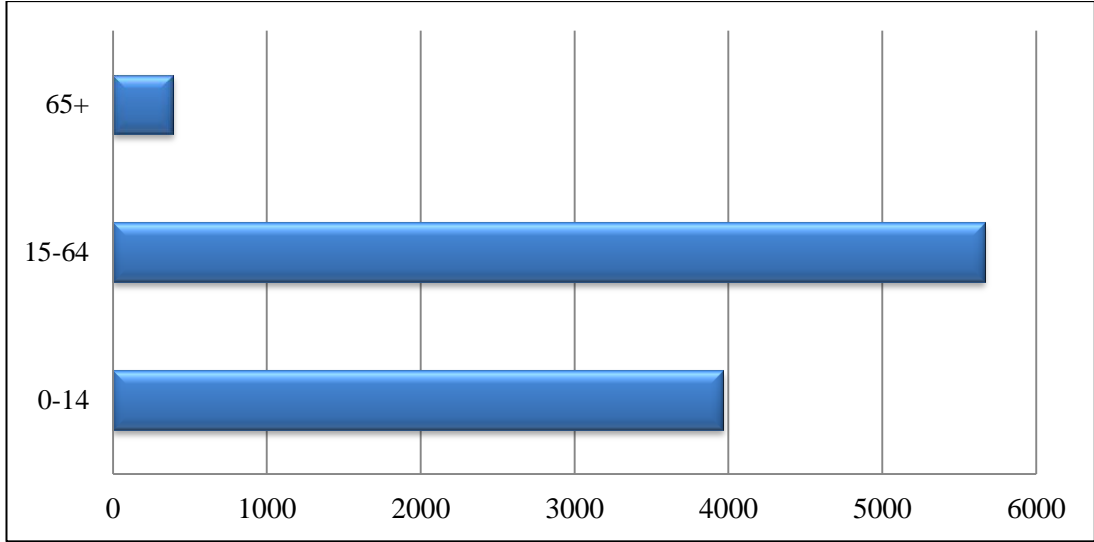
Çalışmamız için önem taşıyan gerekli ön bilgileri verdikten sonra şimdi de konuyu nasıl ele alacağımızı açıklayalım. Başlıklara ayırdığımız nüfusun bağımlılık durumu konusunda her başlık altında öncelikle modern kriterlere uygun olan geniş aralıklı yaş gruplandırmaları, daha sonra ise Osmanlı döneminde yapılan yaş gruplandırmaları tablo ve piramitleri ile açıklanacaktır.

İlk olarak Burdur Kazası nüfusunun geniş aralıklı nüfus dağılımına baktığımızda, çalışan ve çalışma çağında olan (15-64 yaş aralığı) nüfusun %56,34 oranında olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde çocuk olarak adlandırılan 0-14 yaş grubundaki nüfus %39,49 oranındadır. Yaşlı nüfus yani 65⁺ nüfus ise %3,89 oranı ile sayıları çok azdır. Nüfusun bağımlılık oranı bulmak için yaptığımız hesaplamalarda 1841 yılında Burdur Kazası nüfusunun bağımlılık oranı %76,93 olarak bulunmuştur. Bu oran göz önüne alındığında kazada bağımlılık oranının hayli yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca genç bağımlı nüfus aktif nüfusun %70,02'sini oluştururken, yaşlı bağımlı nüfus %6,90'luk bölümünü teşkil etmiştir (Tablo 30). Burdur'daki bağımlılık oranı büyük oranda genç bağımlı nüfustan kaynaklanmaktadır.

Öte yandan gelişmemiş olan nüfus yapısı içinde Burdur Kazası'nda belirtilmesi gereken diğer bir husus, 15-64 yaş aralığında yer alan ve aktif olarak nitelendirilen nüfusun tamamının çalışmamasıdır. Eğitim gören ya da iş bulamadığı için çalışmayan, dolayısıyla üretime katılamayan nüfusun da bulunduğu bahsetmek mümkündür. Bütün bu faktörler dikkate alındığında fiili olarak bağımlılık oranının daha da artması olasıdır.

Tablo 30: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-14	3965	39,46
15-64	5662	56,34
65+	391	3,89
Boş	30	0,29
Toplam	10048	100

Şekil 14: 1841 Yılında Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı

Modern kriterler doğrultusunda hazırladığımız geniş aralıklı yaş yapısının değerlendirilmesi yapıldıktan sonra şimdi de, 1841 yılındaki nüfusun yaş tasnifini dikkate alarak değerlendirme yapalım. Sagir¹³ olarak ifade edilen ve 0-11 yaş grubunu kapsayan nüfus %29,21 oranıyla toplam nüfus içinde en fazla orana sahip olan grubu teşkil etmektedir. İkinci en yüksek orana sahip olan nüfus grubu ise %28,68 oranı ile kara sakallı olan nüfustur. Sagir olan grup bağımlı olan çocuk nüfusu oluştururken kara sakallı olan nüfus aktif nüfusu göstermektedir. Diğer nüfus gruplarına baktığımızda Şâbb-ı emred¹⁴ grubundaki nüfusun %12,45 oranında olduğunu görmekteyiz. Ekonomik yapı ve askerlik durumunu belirlemek için yapılan sayım da çalışma yaşı bazen çalıştığı ekonomik faaliyet türüne göre 10 yaşına kadar düşmektedir. Bu nedenle şâbb-ı emred olarak nitelendirilen nüfusun tam olarak bağımlı nüfus olarak gruplandırılması yanlış olabilir. 16-25 yaş grubundaki nüfus %9,38 oranıyla sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum ise genel olarak askerlik, ekonomik yapı ve az da olsa eğitim ile ilişkilendirilebilir (Şekil 15).

Kır sakallı olarak nitelendirilen ve 46-59 yaş aralığındaki nüfusu kapsayan bu grup da üretime katılabilen nüfus içine dâhil edilebilir. Bu nüfus oranının %11,92 olduğunu görmekteyiz. Aksakallı olarak nitelendiren nüfusun miktarı %4,47 ile en az orana sahiptir. Bu nüfus o dönemdeki bağımlı nüfusu ifade etmektedir. Burada yaşlı bağımlı nüfusun 60 yaş ve üzeri yaş grubunu kapsamaması o dönemdeki sağlık koşulları, ekonomik yapı ve yaşam standartlarının düşük olması ile ilgili olduğu

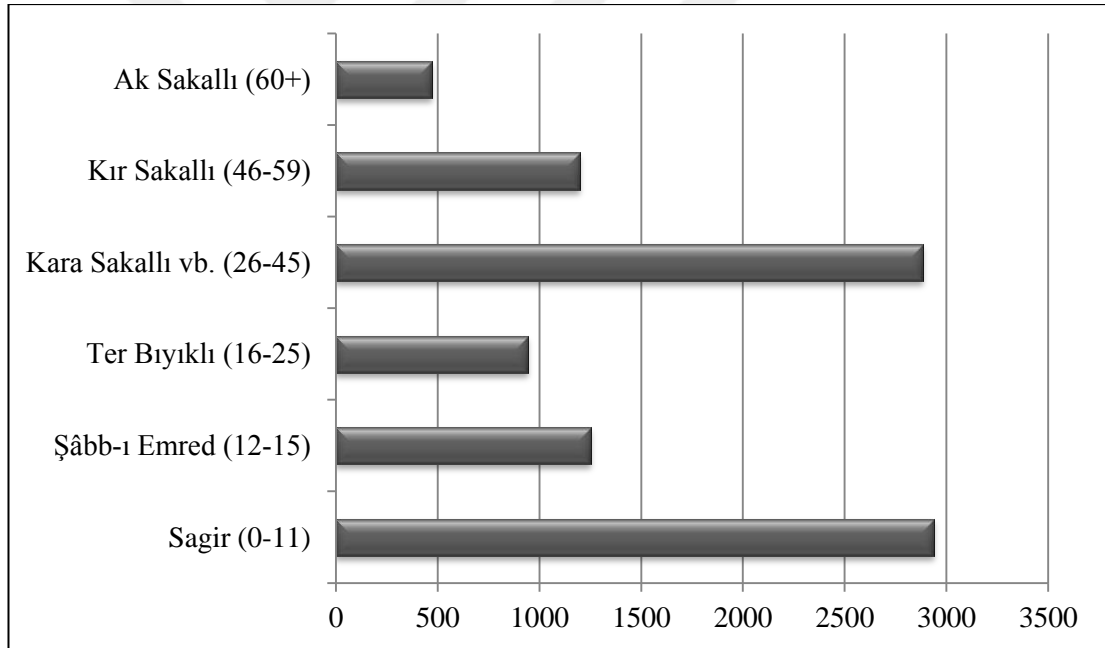
¹³ Küçük, ufak, bulûğa ermemiş ve vasiye muhtaç çocuk (Şemseddin Sami, 2017: 645)

¹⁴ Henüz sakalı bıyığı çıkmamış olan genç (Develioğlu, 2007: 974).

düşünülmektedir. Genel olarak bu tabloya bakıldığında, tarım sektöründe çalışanlar ve mesleki hiyerarşi göz önüne alındığında çalışma yaşının Şâbb-ı emred olan nüfus grubundan yani 12-15 yaşından itibaren başladığı düşünülmektedir (Tablo 31). Ayrıca bağımlılık yaşı da 60 yaş ve üzerinde başlamakla birlikte özellikle kır yerleşmelerinde tarımla uğraşan nüfusun sağlık durumu elverişsiz olana kadar ya da hayat boyu devam ettiği söylenebilir.

Tablo 31: 1841 yılına göre Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Yaş Tasnifi

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagir (0-11)	2936	29,21
Şâbb-ı Emred (12-15)	1251	12,45
Ter Bıyıklı (16-25)	943	9,38
Kara Sakallı vb. (26-45)	2882	28,68
Kır Sakallı (46-59)	1198	11,92
Ak Sakallı (60+)	470	4,67
Boş	368	3,66
Toplam	10048	100

Şekil 15: 1841 yılına göre Burdur Kazası Erkek Nüfusunun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi

1841 yılındaki nüfusun yaş tasnifi doğrultusunda hazırlanan piramide baktığımızda, sagir olarak adlandırılan 0-11 yaş grubundaki nüfus piramidin tabanında oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Fakat bu genişlik 12-15 yaş grubundaki kolonda büyük oranda gerilemiş özellikle de 16-25 yaş grubunda iyice azalmıştır. Kara sakallı olarak nitelendirilen 26-45 yaş grubunda oranın yükselişe geçtiği görülmektedir. Yaş aralığının eşit olmamasından da kaynaklanan ve 19 yıllık

bir yaş aralığını kapsayan kolonun bu artışı ekonomik faaliyetlere katılabilecek aktif nüfusu göstermektedir. Bu yükselişten sonra 46-59 yaş grubundaki nüfus tekrar düşüşe geçmiş ve ortalama ömrün kısa olduğu bu dönemde 60 yaş ve üzeri nüfus sayısının iyice azaldığı gözlenmektedir (Şekil 15).

Burdur Kazası'nın genel durumuna bakıldıktan sonra şimdi de şehirde ve kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun geniş aralıklı dağılımını yaparak, nüfusun bağımlılık oranlarını tespit edelim. Çalışmamızın diğer bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de Müslüman nüfus ile gayrimüslim nüfus ayrı ayrı değerlendirilecektir.

3.2.2.1. Burdur Şehrinde Yaşayan Nüfusun Bağımlılık Durumu

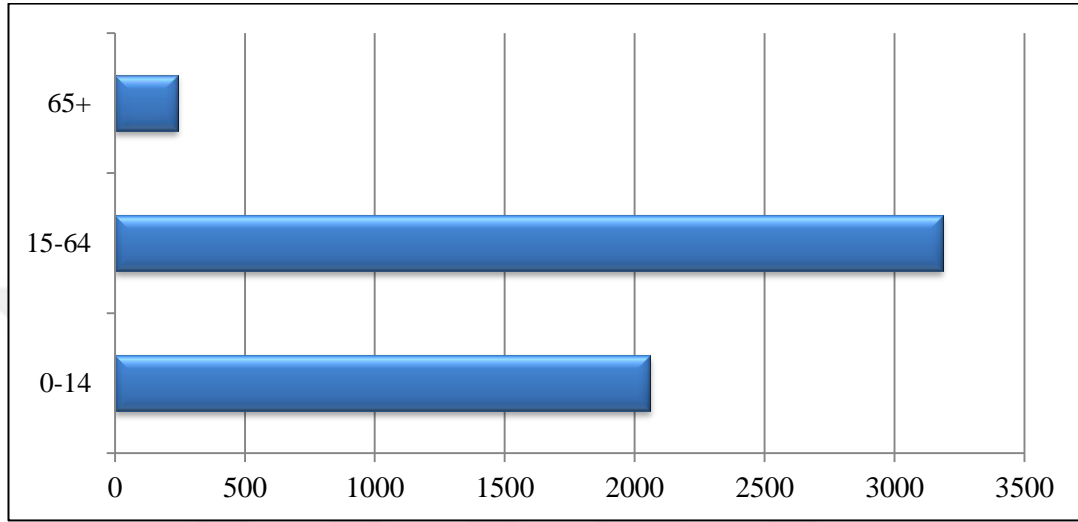
Burdur Kazası dâhilinde bulunan Burdur şehri, Müslüman ve gayrimüslim nüfustan oluşmaktadır. 1841 yılında bunların geniş aralıklı yaş dağılımları ve bağımlılık oranları detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi, nüfusun geniş aralıklı yaş yapısı ve bağımlılık oranları açıklanırken öncelikle modern kriterlere uygun olarak bir ayırım yapılacak ve daha sonra 1841 yılında Osmanlı da uygulanan nüfusun yaş tasnifi doğrultusunda konu ele alınmıştır.

3.2.2.1.1. Burdur'da Yaşayan Müslüman Nüfusun Bağımlılık Durumu

Burdur'da yaşayan Müslüman nüfusun modern kriterlere göre geniş aralıklı nüfus yapısına bakıldığında 15-64 yaş aralığındaki aktif nüfus ya da çalışma çağındaki nüfus oranı %57,92 oranındadır. Bağımlı nüfusu oluşturan, 0-14 yaş grubundaki çocuk nüfusun oranı %37,45 iken, yaşlı nüfus olarak nitelendirilen 65⁺ nüfus %4,4 oranındadır. Burdur Kazası genelinde de olduğu gibi şehirdeki Müslüman nüfus içinde, çocuk oranlarının yüksek olduğu ve yaşlı oranın çok az bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. Fakat Burdur Kazası'nda %76,93 olan bağımlılık oranı, şehirdeki Müslüman nüfusta %72,25 oranındadır. Bu bağımlılık oranının, %64,65'ini genç bağımlı nüfus oluştururken, %7,59'unu yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Bu durumda göstermektedir ki şehir de çalışan ya da çalışma çağındaki nüfus miktarı daha fazla olup kazaya göre bağımlılık oranı Burdur şehrindeki Müslüman nüfusta daha azdır. Bununla birlikte genç bağımlı nüfus oranının yaşlı bağımlı nüfusa göre daha fazla olduğu gözlenmektedir (Tablo 32).

Tablo 32: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-14	2060	37,45
15-64	3186	57,92
65+	242	4,4
Boş	12	0,21
Toplam	5500	100

Şekil 16: 1841 Yılında Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı

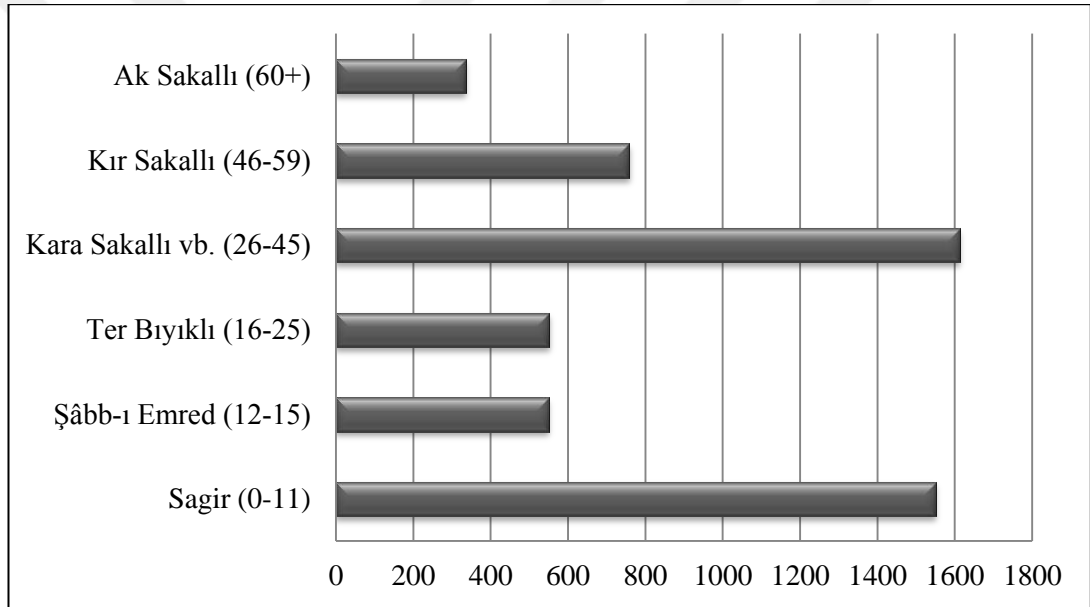
1841 yılı nüfusunun geniş aralıklı yaş piramidine baktığımızda 0-14 grubundaki nüfusun sayısının 65 yaş ve üzeri bağımlı nüfusa göre sayısının çok yüksek olduğu görülmektedir. 15-64 yaş arasındaki ekonomik faaliyetlere katılan nüfus da bu piramitte en geniş kolonu oluşturmaktadır. Bu yapısı itibariyle geneli yansıtan Burdur Kazası geniş aralıklı nüfus piramidine de uygun bir özelliktedir (Şekil 16).

1841 yılında Osmanlı nüfusu kaydedilirken Burdur'da uygulanan yaş tasnifinde, sagir nüfusun oranı %28,2'dir. Şâbb-ı emred olarak nitelendirilen 12-15 yaş grubundaki nüfus ve 16-25 yaş aralığındaki ter bıyıklı nüfus %10 oranındadır. 26-45 yaş aralığını oluşturan ve kara sakallı olarak adlandırılan nüfus grubu ise bu tablo içindeki en yüksek oran olan %29,32'lik bir orana sahiptir. Nüfusun buraya kadar olan kısmı şehir nüfusunun yarısından daha fazlasını oluşturmaktadır. Kır sakallı olarak gruba ayrılan 46-59 yaş aralığında olan nüfusun oranı %13,78 iken, aksakallı olan 60 yaş ve üzeri olan nüfusun oranı %6,1'dir. Bu oranları Burdur Kazası ile kıyasladığımızda, Burdur Kazası genelinde sagir nüfus ve Şâbb-ı emred olan nüfus oranı çok büyük fark olmasa şehirden daha yüksektir. Bu yükseklik ter bıyıklı olan nüfustan itibaren değişmeye başlamıştır. Şehir nüfusunda ekonomik faaliyetlere

katılabilecek olan nüfus sayısı daha fazladır. Ayrıca kaza geneline göre şehirde kır sakallı nüfus ve aksakallı nüfus yani 46 yaş ve üzerinde olan nüfus oranı da daha yüksektir (Tablo 33).

Tablo 33: 1841 yılına göre Burdur Şehrinde Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusunun Yaş Tasnifi

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagır (0-11)	1551	28,2
Şâbb-ı Emred (12-15)	550	10
Ter Bıyıklı (16-25)	551	10,01
Kara Sakallı vb. (26-45)	1613	29,32
Kır Sakallı (46-59)	758	13,78
Ak Sakallı (60+)	336	6,1
Boş	141	2,56
Toplam	5500	100

Şekil 17: 1841 Yılına Göre Burdur Müslüman Nüfusunun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi

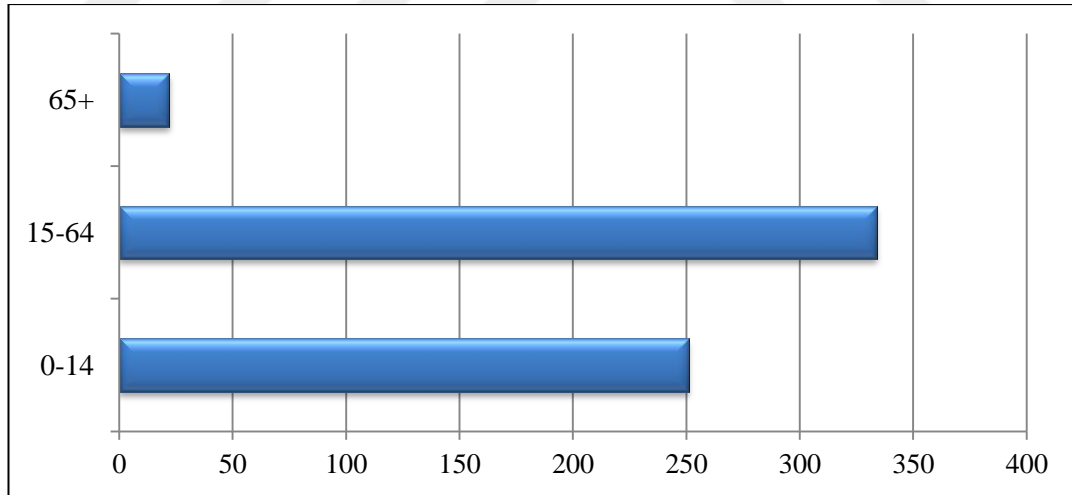
1841 yılında yapılan yaş tasnifine göre Burdur'daki Müslüman erkek nüfusunun yaş piramidine bakıldığında, 0-11 yaş grubunun geniş bir taban oluşturduğu fakat bunun Şâbb-ı emred ve ter bıyıklı olan (12-25) yaş aralığında düşüş yaşandığı gözlenmektedir. 26-45 yaş aralığını temsil eden kolon ise 0-11 yaş grubundan daha yüksektir. Bu durum Burdur Kazası geneli ile kıyaslandığında, şehrin kazaya göre doğum oranı daha az ve 26-45 yaş aralığındaki ekonomik faaliyetlere katılabilecek olan nüfus daha fazladır. Kır sakallı ve aksakallı olan nüfusta ciddi azalmalar görüldüyse de yine bunların kaza nüfusuna göre kolonlarının daha geniş olduğu görülmektedir (Şekil 17).

3.2.2.1.2. Burdur'da Yaşayan Gayrimüslim Nüfusun Bağımlılık Durumu

Burdur'da yaşayan gayrimüslim nüfusunun geniş aralıklı dağılımına bakıldığında, 0-14 yaş grubundaki çocuk nüfus oranının %41,35 olduğu görülmektedir. Bu oran şehirdeki Müslümanların çocuk nüfusuna oranla daha yüksektir. Gayrimüslim yaşlı nüfus (65+) oranı ise %3,62'dir. Gayrimüslim erkek nüfus içinde çalışan ya da çalışma çağına olan nüfus oranının %55,02 olduğu görülmektedir. Bu yaş grubundaki rakamlar doğrultusunda hesaplanan nüfusun bağımlılık oranı %81,73 olarak bulunmuştur. Bu oran içinde genç bağımlılık oranı %75,14 iken yaşlı bağımlılık oranı %6,58'dir (Tablo 34). Gayrimüslim erkek nüfusun bu bağımlılık oranı hem Burdur Kazası genelinden yüksek hem de Burdur şehrinden yüksek olması dikkat çekicidir. Bunun nedeninin ise genç bağımlı nüfus oranının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 34: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Geniş Aralıklı Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-14	251	41,35
15-64	334	55,02
65+	22	3,62
Toplam	607	100

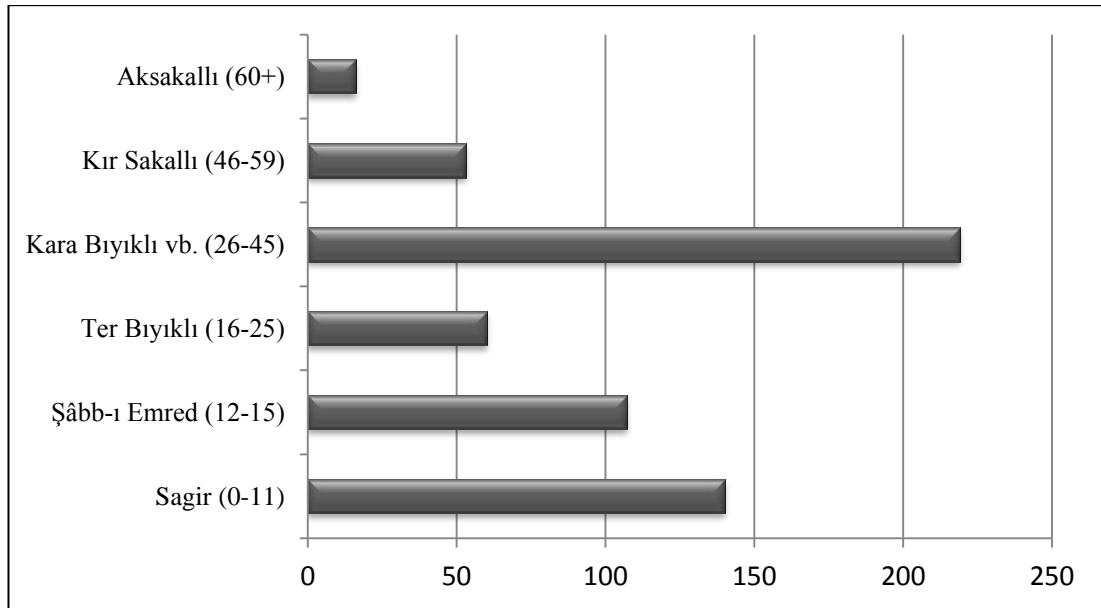
Şekil 18: 1841 Yılında Burdur'daki Gayrimüslim Erkeklerin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi

1841 yılında Burdur'da yaşayan gayrimüslim erkeklerin geniş aralıklı nüfus piramidinde, 0-14 yaş grubunu oluşturan tabanın oldukça geniş olduğu görülmektedir. 65 yaş ve üstü olan nüfus grubunun ise sayıları oldukça azdır. Ekonomik faaliyetlere katılabilecek olan nüfusun bulunduğu, 15-64 yaş grubunu oluşturan kolonun burada da geniş olduğu görülmektedir (Şekil 18).

1841 yılında gayrimüslim nüfusun yaş tasnifi esnasında, genel olarak sakal ifadesinin yerine bıyık ifadesinin kullanıldığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra küçük anlamında kullanılan sagir ifadesinin kullanılmayıp sadece isim verildiğine sıkça rastlanmaktadır. Bunun en iyi göstergesi de boş dediğimiz hiçbir sınıflandırmaya tabi tutulmayan nüfus %17,47 oranındadır. Bu durum da göstermektedir ki o dönemde Burdur'da yaş gruplarına göre yapılan tasnif, Müslümanlarda daha katı bir şekilde uygulanırken, gayrimüslimlerde çok üzerinde durulmadığı görülmektedir. Yine de bu tasnife uygun olarak ayırt edilen nüfusa baktığımızda, sagir ve Şâbb-ı emred olan nüfusun oranı toplamda %34 civarındadır. Ter bıyıklı olan nüfusun, %8,32 olduğu gözlenmektedir. %30,37 oranıyla kara sakallı olan nüfus grubunun toplam nüfus içinde en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Kır sakallı ve aksakallı nüfus gruplarının ise toplamda %9 oranındadır (Tablo 35).

Tablo 35: 1841 yılına göre Burdur Şehrinde Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Yaş Tasnifi

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagir (0-11)	140	19,41
Şâbb-ı Emred (12-15)	107	14,84
Ter Bıyıklı (16-25)	60	8,32
Kara Sakallı vb. (26-45)	219	30,37
Kır Sakallı (46-59)	53	7,35
Aksakallı (60+)	16	2,21
Boş	126	17,47
Toplam	721	100

Şekil 19: 1841 Yılına Göre Burdur Gayrimüslim Nüfusunun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi

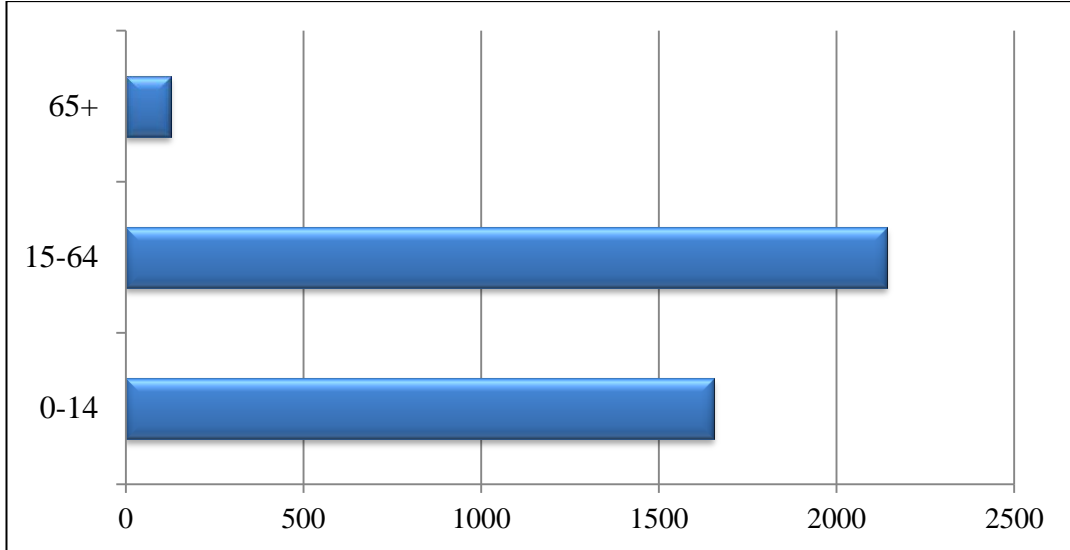
1841 yılı yaş tasnifi doğrultusunda hazırlanan gayrimüslim erkek nüfusun piramidine bakıldığında, 0-11 yaş grubunu temsil eden sagir nüfustan başlayarak kademeli olarak Şâbb-ı emred ve ter bıyıklı nüfusun azaldığı gözlenmektedir. 26-45 yaş grubuna geldiğinde kolon iyice genişlemiştir. Bu genişlik yine kademeli olarak kır sakallı ve aksakallı nüfusta düşüğe geçmiştir (Şekil 19).

3.2.2.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Nüfusun Bağımlılık Durumu

Burdur Kazası dâhilinde bulunan kırsal yerleşmelerin nüfusunun geniş aralıklı yaş yapısına baktığımızda, 0-14 yaş grubundaki bağımlı nüfus oranının %41,96 olduğunu görmekteyiz. Yine bağımlı nüfusa dâhil olan 65⁺ nüfus ise %3,22 oranındadır. Bu kırsal yerleşmelerde aktif nüfus ya da çalışma çağında olan nüfusu oluşturan 15-64 yaş grubundaki nüfus ise %54,35 oranındadır. Geniş aralıklı yaş yapısından elde edilen rakamlar doğrultusunda hesaplanmış olan nüfusun bağımlılık oranının ise bu dönemde %83,14 oranında olduğunu görmekteyiz. Bu bağımlılık oranı genç nüfusta %77,21 iken yaşlı nüfusta %5,92 olmuştur. Kır yerleşmelerindeki bu bağımlılık oranı Burdur Kazası'ndaki şehirde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bağımlılık oranlarının üstündedir (Tablo 36). Bunun temel nedeni ise doğum oranlarının son yıllarda yüksek olması çocuk nüfus sayısında artışa neden olmuştur.

Tablo 36: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Geniş Aralıklı Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
0-14	1654	41,96
15-64	2142	54,35
65+	127	3,22
Boş	18	0,45
Toplam	3941	100

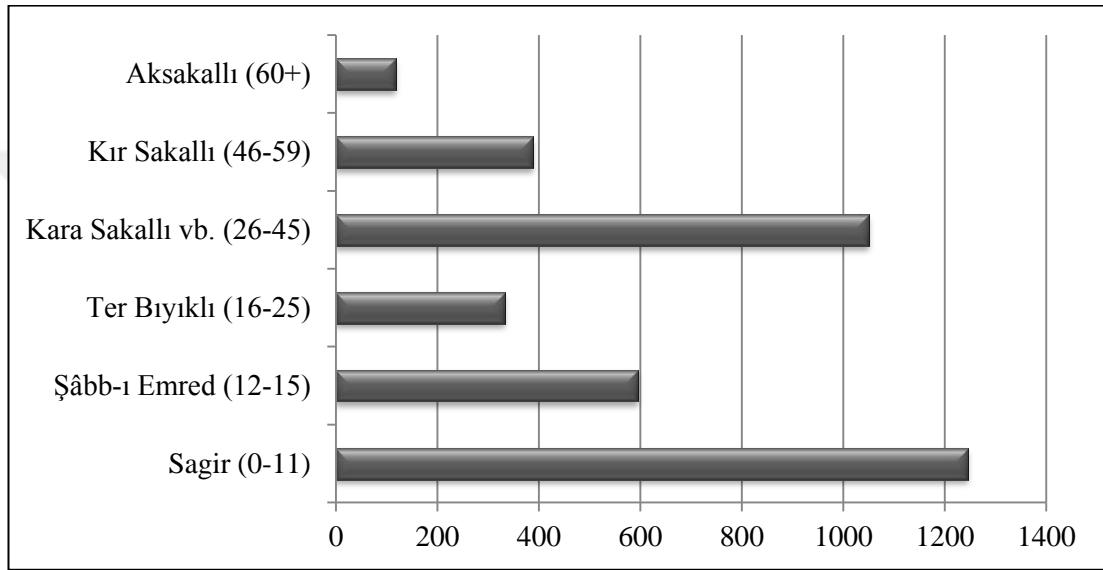
Şekil 20: 1841 Yılında Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Geniş Aralıklı Dağılımı

1841 yılı Burdur kırsal yerleşmelerin geniş aralıklı nüfus piramidine bakıldığında, tabandaki 0-14 yaş grubunun genişliği dikkat çekicidir. Burdur şehrinin geniş aralıklı yaş piramidi ile kıyaslandığında, genç bağımlı nüfus oranının yüksek doğum oranlarına bağlı olarak kırdaki daha fazla olduğu söylenebilir. Bu yaş grupları içinde 15-64 yaş grubunda kolonun Burdur'un genelinde olduğu gibi kolonun iyice genişlediği gözlenmiştir. 65 yaş ve üstü yaş grubunda ise sayının iyice düştüğü görülmektedir (Şekil 20).

1841 yılındaki yaş tasnifine göre Burdur kırsal yerleşmelerdeki nüfusun durumuna bakıldığında, sagir olan 0-11 yaş grubundaki nüfusun %32,53 oranıyla toplam nüfus içinde en yüksek orana sahip olduğunu görmekteyiz. Şâbb-ı emred olan 12-15 yaş grubundaki nüfus %15,52 oranındayken, ter bıyıklı olarak sınıflandırılmış olan 16-25 yaş aralığındaki nüfus %8,67 oranındadır. Kara sakallı olarak adlandırılan 26-45 yaş aralığındaki aktif nüfus oranı %27,43'dür. Diğer yaş sınıflandırmaları içinde bulunan 46-59 yaş grubundaki kır sakallı nüfus %10,11 oranında, 60 yaş ve üstü olan aksakallı nüfus ise %3,08 oranındadır. Burdur şehrindeki Müslümanlar nüfus ile kırsal yerleşmelerdeki Müslüman nüfusun yaş tasnifini değerlendirdiğimizde, sagir ve Şâbb-ı emred grubundaki nüfusun kırsal yerleşmelerde şehre göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Fakat bu durum ter bıyıklı nüfus grubu ile birlikte tersine dönmeye başlamıştır. Kara sakallı nüfus oranı yani üretime katılabilecek aktif nüfus oranı şehirde daha fazladır. Yine oranlar göstermektedir ki, kır nüfusuna göre şehirde kır sakallı ve aksakallı nüfus daha fazladır (Tablo 37).

Tablo 37: 1841 yılına göre Burdur Kırsal Yerleşmelerindeki Müslüman Erkek Nüfusun Yaş Tasnifi

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagır (0-11)	1245	32,53
Şâbb-ı Emred (12-15)	594	15,52
Ter Bıyıklı (16-25)	332	8,67
Kara Sakallı vb. (26-45)	1050	27,43
Kır Sakallı (46-59)	387	10,11
Aksakallı (60+)	118	3,08
Boş	101	2,63
Toplam	3827	100

Şekil 21: 1841 Yılına Göre Burdur Kırsal Yerleşmelerindeki Müslüman Nüfusun Yaş Tasnifi Doğrultusunda Oluşturulan Piramidi

Yukarıda oranlarla açıklanan kır yerleşmelerinin yaş durumu piramitte de açık bir şekilde görülmektedir. 0-11 yaş grubuna ait olan taban oldukça geniştir. Fakat bu genişlik Şâbb-ı emred ve ter bıyıklı olan nüfusta kademeli olarak azalmıştır. Kara sakallı olan nüfusa gelindiğinde kolonun iyice genişlemiş ancak bu genişliğin sagır nüfustan daha az olması aktif nüfusun genç bağımlı nüfusa göre daha az olduğunun da açık bir kanıtıdır. Kara sakallı olan nüfustan, kır sakallı ve aksakallı olan nüfusa gidildikçe sayının iyice azaldığı görülmektedir.

3.2.3. Eğitim Durumu

Bir ülkede eğitim ile toplumsal dönüşümler arasında sıkı ilişkiler vardır. Eğitim, toplumsal dönüşümlerde etkili olurken bizzat kendisi de ileri ve geri gidişler şeklinde dönüşümler gerçekleşebilir. 18. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar durgun bir hayat süren Osmanlı Devleti'nde eğitim hem bu durgunluğun devam etmesine

katkı sağlıyor hem de bu durumdan büyük oranda etkileniyordu. Dönemin en yaygın olan eğitim öğretim kurumları ise sıbyan mektepleri¹⁵ ve medreselerdi¹⁶ (Akyüz, 2011: 12).

Osmanlı'da eğitimde ilk yenileşme hareketleri, 1776-1839 yılları arasında olmuştur. Bu dönemdeki ilk yenileşme hareketleri dönemin ihtiyaçlarına da uygun olarak, askeri okulların açılması ile başlamıştır. 1824 yılında eğitimde yenileşme açısından dönemin en önemli gelişmelerinden birisi ilköğretimin zorunlu hale getirilmesidir. Bunun akabinde batı ile olan ilişkilerin artması neticesinde 1830 yılından itibaren Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. 1831'de ise Takvim-i Vekayi adıyla ilk gazetenin çıkması ile süreli yayınlar başlamış ve bu durum toplumun kültür düzeyini olumlu şekilde etkilemiştir (Doğan, 1998: 425-438; Ürekli, 2002: 387-390; Akyüz, 2011: 12).

Tanzimat döneminde (1839-1878) de Osmanlı Devleti için yeniliklerin gerekli olduğu ve halkın eğitilmesine ihtiyaç olduğu için eğitim reformlarına önem verilmiştir. Bu reformlar devlet bünyesindeki reformlardan biri olarak düşünülmüş ve diğer reformlar gibi Batılılaşma şeklinde anlaşılmıştır. Tanzimat döneminde eğitimin geliştirilmesi, devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun neticesinde de eğitim sisteminde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bunun en iyi örneği de 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir (Kodaman, 1991: 2-12; Ürekli, 2002: 391-403; Akyüz, 2011: 12-13; Demir, 2015: 438-444).

¹⁵ Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim ve öğretim faaliyetinin yapıldığı yer sıbyan mektebidir. Çocukların eğitimi için teşkil edilen bu mektepler klasik İslam medeniyetindeki "küttab" adlı okulların devamı niteliğindedir. Bu okullara ayrıca dârü't-ta'lim, dârü'l-huffaz, taş mektep veya sadece mektep de denilmiştir (İhsanoğlu, 1998: 231). Hemen her mahallede bulunan sıbyan mektepleri okuma-yazma, bazı dini bilgiler ve basit hesap işlemlerinin verildiği ilkokullardı. Çocuklar sıbyan mektebine 5-6 yaşında başlar ve 13-15 yaşları arasında bitirilirdi. Sıbyan mektebi öğretmenlerine "muallim" deniliyordu (Kodaman, 1991: 57-58; Doğan, 1998: 413-415; Ergün, 2000: 735-736; Ürekli, 2002: 382; Demirtaş, 2007: 173-175; Yoluk, 2010: 34-39; Çora, 2015: 11).

¹⁶ Medrese, eğitim öğretim faaliyetlerine tesis edilen ve bu nedenle gerekli unsurların sağlandığı belirli mekânlara verilen özel bir anlama karşılık gelmektedir. Osmanlı Devletinde medreseler, genel öğretim kurumları oldukları için medreselere sıbyan mekteplerini bitirenler ile Dârü'l-Hüffâzlarda veya evlerde özel bir şekilde okuma yazma öğrenmiş ve ergenlik çağına gelmiş gençler kabul edilirdi (Şanal, 2003: 149-151). Medreselerin kuruluş amacı "fıkıh ilmini" öğretmektir (İhsanoğlu, 1998: 232). Askeri kurumların dışında, bürokrat (küttab) yetiştirmek üzere usta-çırak ilişkisi içinde bürolarda eğitim veren kalem ve ilim adamı yetiştirmek üzere medrese eğitimi verilirdi. Yükseköğretim kurumları olan medreselerde, temel akademik kişi müderrisi. (Uzunçarşılı, 1988: 1-80; Doğan, 1998: 408-413; Ergün, 2000: 737-745; Ürekli, 2002: 383-385; Yoluk, 2010: 50-57). Müderris olmak, medrese ve camide okunması zorunlu olan dersleri okuyup icazet almaya bağlıydı (İzgi, 1997: 43).

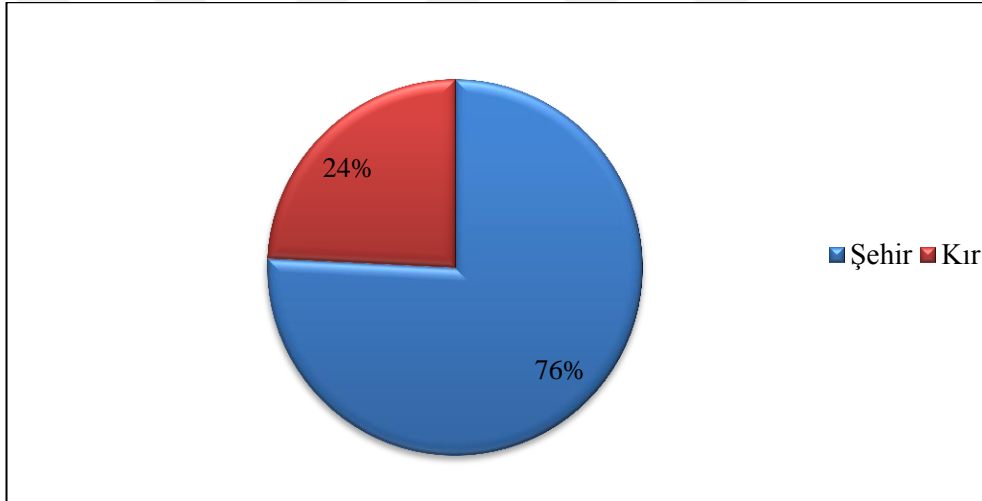
Osmanlı Devletinin eğitim sisteminin genel durumuyla ilişkili olarak dönemi itibariyle Burdur'da da eğitim kurumlarının şekillendiğini söylemek mümkündür. Kurumların gelişim ve değişimine dair farklı vesika ve çalışmaları görmek mümkün olsa da, nüfusun eğitim durumunu yansıtan verileri bulmak oldukça güçtür. Nitekim 1841 yılı nüfus defterinde dahi Burdur Kazası'nın eğitim durumunu detaylarıyla gösteren istatistiki veri bulmak söz konusu değildir. Ancak şahısların icra ettikleri mesleklerle anılması ve yine eğitilmiş insanlara verilen unvanlar bu konuda yol göstermektedir. Özellikle bu konuda Osmanlı döneminde (19 ve 20 yüzyıl) eğitilmiş kişiler için "Efendi" ifadesinin kullanılması ve yine 1841 nüfus defterinde de eğitilmiş olan nüfusun efendi olarak kayıt edilmiş olması önemlidir. Bunun yanı sıra kazada eğitim kurumlarında çalışmakta olan müderris ve muallim-el sıbyanın var olduğu, burada eğitim görenlerin de talebe olarak kayıt edildiği dikkat çekmektedir. Kazanın nüfus defterinde hafız, şeyh, derviş, molla, hatib, kethüda, mahkeme kâtibi, kadı ve müftü olarak kayıt edilmiş olan kazada üst düzey yönetici ve din âlimi olan kişiler de eğitilmiş nüfusun içine dâhil edilmiştir. Bu veriler araştırma sahasındaki nüfusun eğitim özelliklerini detaylarıyla vermese de genel çerçeveyi çizdiği söylenebilir. Öte yandan defterdeki eğitim istatistikleri genellikle Müslüman erkek nüfusa yönelik olup, gayrimüslimler hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Müslüman nüfusun eğitim durumunu ise defterde kişi tanımlanırken verilen bilgilerden öğrenmekteyiz.

Burdur Kazası'nda 1841 yılında eğitilmiş nüfusun erkek nüfusa oranı %5,22 ile oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Şehir ile kırsal yerleşmelerinin durumuna bakıldığında ise şehirde eğitilmiş nüfusun oranı kırsal yaşayan nüfusa göre daha yüksektir. Kazada eğitilmiş nüfusun %75,77'sini şehirdekiler oluşturmaktadır (Tablo 38 ve Şekil 22). Bu dönemde Burdur Kazası'nda eğitim oranının oldukça düşük olmasındaki temel nedenlerden birisi Osmanlı Devleti'nde maârif, yani modern eğitim ve öğretim alanında, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar hiçbir yenilik hareketine girilmemiş olmasıdır. Bu dönemde eğitim alanında yapılacak olan yeniliklere en büyük engel, Tanzimat'ın ilanına kadar eğitim alanında önemli bir etkiye sahip olan medreselerin bu dönemden sonra bozulmaya başlamasıdır. Bu durum Batı'nın ilim ve teknik alanındaki gelişmeleri karşısında devletin bu duruma ayak uyduramamasına neden olmuştur (Kodaman, 1991: 1-2). Burdur Kazası eğitim istatistikleri de Osmanlı genelindeki bu durumun yansımasıdır. Fakat burada dikkat çekici bir nokta vardır ki bu da Tanzimat devrinde yapılmaya çalışılan eğitim

alanındaki yenilikler bir türlü İstanbul dışına götürülemedi (Uysal, 1998: 103). Bu tür olumsuzluklara rağmen 1841 yılında Burdur'da 11 kişinin eğitim amacı ile İstanbul'a ve Burdur'dan daha büyük olan sancaklara göç ettiği görülmektedir. Eğitim oranının düşük olmasındaki bir diğer önemli etken de 1841 yılında Burdur'un ekonomik yapısıdır.

Tablo 38: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Nüfusun (Müslüman) Şehir ve Kır Yerleşmelerine Göre Dağılımı (1841)

Yerleşme Tipleri	Burdur Kazası Müslüman Erkek Nüfus	Eğitim Görmüş Nüfus	Eğitimli Nüfusun Şehir ve Kır Göre Oranı (%)	Eğitimli Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı (%)
Şehir	5500	369	75,77	6,7
Kır Yerleşmeleri	3827	118	24,22	3,08
Toplam	9327	487	100	5,22

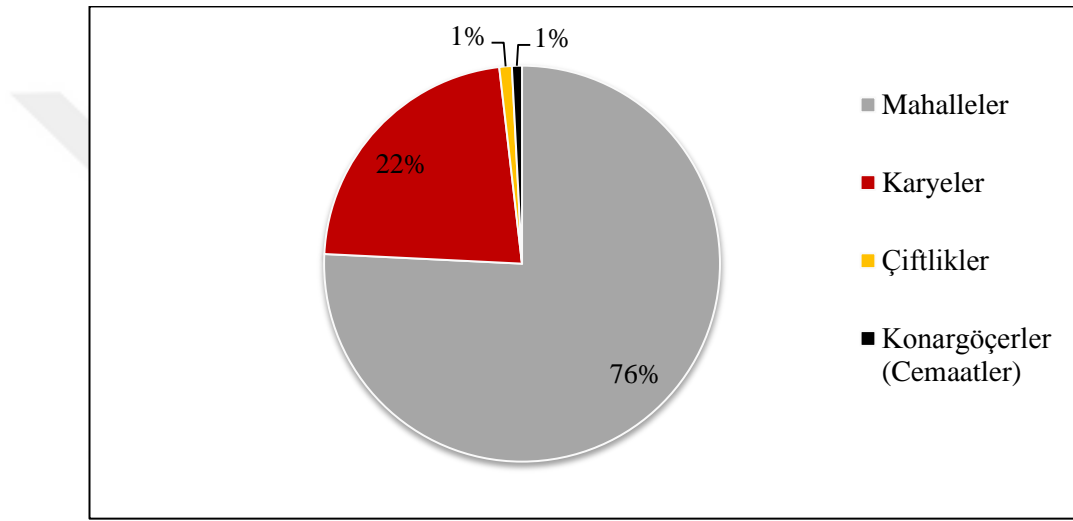

Şekil 22: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Erkek Nüfusun (Müslüman) Şehir ve Kır Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası'nda eğitimli nüfusun toplam nüfusa oranının %5,22 olduğundan yukarıda da bahsedilmiştir. Kazadaki yerleşme birimlerine göre eğitimli nüfusa oranının en yüksek olduğu yerleşme birimi %6,7 ile şehirdir. Kır yerleşmelerinde eğitimli nüfus oranlarına bakıldığında ise en yüksek oranın %3,23 ile karyelerde ve en düşük oranın %1,46 ile konar-göçer olan cemaat yerleşmelerinde olduğu gözlemlenmektedir (Tablo 39 ve Şekil 23).

Tablo 39: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Nüfusun Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı (1841)

Yerleşme Tipleri	Burdur Kazası Müslüman Erkek Nüfus	Eğitim Görmüş Nüfus	Eğitimli Nüfusun Şehir ve Kıra Göre Oranı (%)	Eğitimli Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı (%)
Mahalleler	5500	369	75,77	6,7
Karyeler	3366	109	22,38	3,23
Çiftlikler	218	5	1,02	2,29
Konar-göçerler (Cemaatler)	243	4	0,82	1,46
Toplam	9327	487	100	5,22

Şekil 23: Burdur Kazası'ndaki Eğitimli Nüfusun Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

Burdur Kazası'nda eğitimli olanlar efendi olarak anılmaktaydı. Nüfus defterinde hane reisinde efendi sıfatı bulunuyorsa genellikle çocuklarında ya da erkek kardeşlerinde de bu sıfatın kullanıldığını ve talebe olarak da kaydedildikleri transkripsiyon esnasında tespit edilmiştir. Yani ulema sınıfında olan eğitimli kesimin babadan oğula geçtiği ve aynı hanede eğitimin nesilden nesile aktarıldığı söylenebilir. Kaza içinde efendi olarak adlandırılan nüfusun, toplam eğitimli nüfusa oranı şehirde %28,72 iken kırdaki bu oran %5,08'dir. Bu durum yerleşmelerin eğitim oranları ile doğrudan ilişkilidir.

Şehirde, hafız olanların da eğitimli nüfus arasında %27,64'lük oranı ile büyük yer kapladığını görmekteyiz. Yine kır nüfusunda bu oran %5,08 ile oldukça düşüktür. Kır nüfusu içinde eğitimli nüfusun yarısından fazlası Mollalardan oluşmakta iken, şehirde Molla olanların oranı %15,44'dür. Kır yerleşmelerinde eğitimli nüfus arasında hatib ve kethüdalar önemli bir yer tutmaktadır (Tablo 40). Bu

oranlardan da anlaşılmaktadır ki, şehirde eğitimli nüfusu sıbyan mektebi ve medrese eğitimi gören kesim oluştururken, kır yerleşmelerinde eğitimli nüfusu genellikle yönetimle görevli olan kişiler oluşturmaktadır.

Tablo 40: Burdur Kazası'nda Eğitimli Nüfusun Unvanları ve Mesleklerinin Şehir ve Kır Yerleşmelerine Göre Dağılımı (1841)

Eğitimli Nüfusa Dair Unvan ve Meslekler	Şehir	Oran (%)	Kır	Oran (%)
Efendi	106	28,72	6	5,08
Hafız	102	27,64	6	5,08
Molla	57	15,44	69	58,47
Derviş	34	9,21	-	-
Talebe	31	8,4	6	5,08
Şeyh	12	3,25	1	0,84
Müderris	9	2,43	-	-
Muallim-el Sıbyan	9	2,43	1	0,84
Kethüda	6	1,62	11	9,32
Müftü	1	0,27	-	-
Hatib	1	0,27	16	13,55
Mahkeme Kâtibi	1	0,27	-	-
Kadı	-	-	2	1,69
Toplam	369	100	118	100

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterindeki istatistiki verilere göre şehirdeki eğitimli nüfus oranı %6,7'dir. Eğitimli Müslüman erkek nüfusun mahallelere göre dağılımı yapıldığında, eğitimli nüfus oranları %0,82 ile %13,27 arasında değişim göstermektedir. Bu oranın en yüksek olduğu yer Hacı Ömer Mahallesi ve en düşük olduğu yer Dere Mahallesi'dir. Eğitimli nüfus oranının %10'un üzerinde olduğu diğer mahalleler ise Hacı Ahmed, Üçdibek ve Cami-i Kebir Mahalleleridir (Tablo 41 ve Şekil 24). Buradaki mahallerde eğitimli nüfus oranının yüksek olmasının nedeni mahallelerin buldukları konumla yakından ilişkilidir. Burdur'un yerleşme çekirdeğini oluşturan bu yerleşmelerde eğitimli nüfus oranlarının yüksek olmasının nedeni buralarda 1841 yılında sıbyan mektebi ve medreselerin bulunması ve Burdur'un ekonomik yapısıdır.

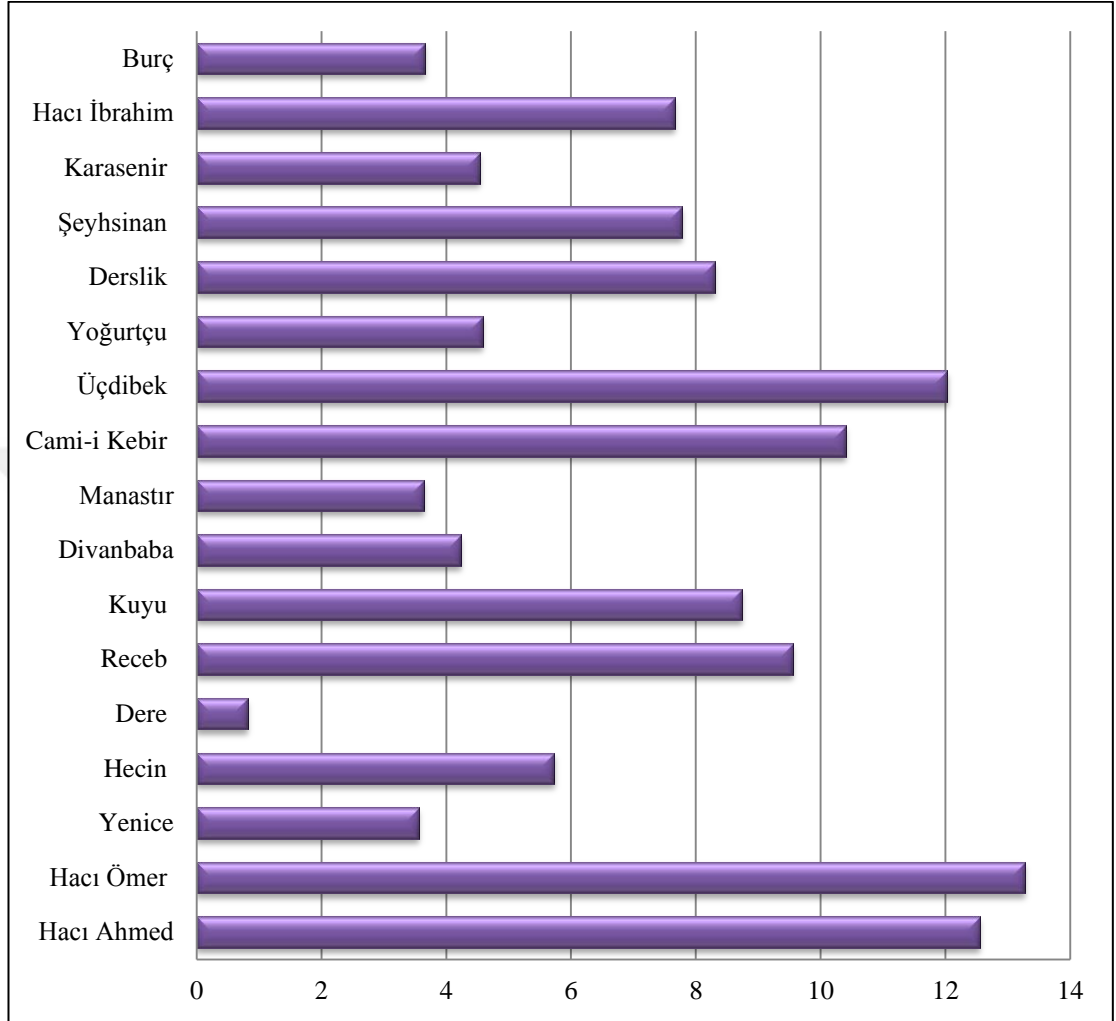
Tablo 41: Eğitilmiş (Müslüman) Nüfusun Mahallere Göre Dağılımı (1841)

Müslüman Mahalleler	Erkek Nüfus	Eğitilmiş Nüfus	Eğitilmiş Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı (%)
Hacı Ahmed	239	30	12,55
Hacı Ömer	113	15	13,27
Yenice	1122	40	3,56
Hecin	279	16	5,73
Dere	121	1	0,82
Receb	136	13	9,55
Kuyu	183	16	8,74
Divanbaba	472	20	4,23
Manastır	192	7	3,64
Cami-i Kebir	221	23	10,4
Üçdibek	399	48	12,03
Yoğurtçu	109	5	4,58
Derslik	674	56	8,3
Şeyhsinan	489	38	7,77
Karasenir	286	13	4,54
Hacı İbrahim	274	21	7,66
Burç	191	7	3,66
Toplam	5500	369	6,7

Burdur'un önemli bir mahallesi olan Şeyhsinan'da eğitilmiş nüfus oranı %7,77'dir. Kaynaklardan da anlaşılmaktadır ki bu mahalle 17. yüzyıldan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar birçok alanda olduğu gibi eğitim konusunda da oldukça aktif bir mahalledir. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise 1650 yılında Trabzon çevresinden gelen "Şeyh" ailesidir. Şeyh Sinan Mahallesi'nde yaşayan bu aile Şeyh Sinan Cami avlusunda medrese kurmuş ve Burdur'daki ilim hayatını canlandırmışlardır. Özellikle 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında Büyük Şeyh İbrahim Burdurî eğitime büyük katkı sağlamış ve o dönemde Burdur medreseleri çevrede büyük ün kazanmıştır. Yine bu aileden olan Hüseyin Esad Efendi, 1840'lı yıllarda Burdur'un önemli ulemalarındandır. Hüseyin Esad Efendi, Şeyh Sinan camii'nde imam ve II. Mahmud zamanında yapılan Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesinin Hafız-ı Kütübü'dür. Bu kütüphaneye Hüseyin Esad Efendi o kadar çok hizmet etmiştir ki kütüphane Esad Efendi Kütüphanesi olarak anılmaya başlanmıştır (Kuzucu, 2018a: 3).

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde Hüseyin Esad Efendi Şeyh Sinan Mahallesi'nde 25. Hanede "uzun boylu kır sakallı Hafız-ı Kütübü el-Seyyid Şeyh Hüseyin Esad Efendi Bin Ömer" olarak kayıt edilmiştir. Bütün bunlar bize göstermektedir ki, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı genelinde eğitim ile ilgili pek

gelişmenin olmamasına rağmen o dönemde küçük bir şehir olan Burdur'da medrese ve kütüphanelerin varlığı ve bunların aktif olarak hizmet veriyor olması, bu şehrin dönemine göre eğitimde iyi bir durumda olduğu kanısını oluşturmuştur.

Şekil 24: Eğitimli Erkek (Müslüman) Nüfusun Mahallere Göre Dağılımı (1841)

1841 yılında okullara ve sayılarına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Fakat kaynaklarda 19. yüzyılda Burdur'da olan medrese, mektep ve muallimhaneler hakkında genel bilgiler elde etmekteyiz. Medrese ve okulların sayısı ile eğitimli nüfus oranlarının dağılışı birbirine uygundur. Burdur'daki medreselerin genellikle Cami-i Kebir Mahallesi ve çevresinde olduğu görülmektedir. Burdur'un yerleşme çekirdeğini oluşturan bu mahallede eğitimli nüfusun sayısı da fazla olmakla birlikte diğer mahallelerden gelen öğrenciler için de önemli bir eğitim kurumu durumundadır. Medreselerin sayısı bakımından, Derslik, Karasenir ve Kuyu Mahalleleri de dikkat çekicidir (Tablo 42). Burdur'daki medreselerde okuyan öğrenci sayılarına dair ise elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Tablo 42: Burdur'da 19. yüzyıl'da Mevcut Olan Medrese, Mektep ve Muallimhaneler

Medreseler	Yerleri
Abdülkadir Ağa	Cami-i kebir Mahallesi ve Çevresi
İlyas Ağa	Cami-i kebir Mahallesi ve Çevresi
İsmail Ağa	Cami-i kebir Mahallesi ve Çevresi
Abdüllatif	Derslik Mahallesi
Mustafa Bin Ahmed	Derslik Mahallesi
Medrese-i Münif	Derslik Mahallesi
Hacı Osman Ağa	Hacı Ahmed Mahallesi
Hacı Ömer	Hacı Ömer Mahallesi
Halil Paşa	(?)
Kavaklı	(?)
Hacı Süleyman Bin Ebubekir	Karasenir Mahallesi
Muhyiddin Ağa	Karasenir Mahallesi
Veliyyüddin	Karasenir Mahallesi
Abdullah Bey	Kuyu Mahallesi
Müftü Şey Ali Efendi	Kuyu Mahallesi
Hatice Hatun	Kuyu Mahallesi
Mahmud Bey ve Mahmud Çavuş	Receb Mahallesi
Çelik Mehmed Paşa	Şeyh Sinan Mahallesi
Ahmed Paşa	Üçdibek Mahallesi
Hallacı	Yenice Mahallesi

Kaynak: Durma (2018), Evliyalar Şehri Burdur, 30-31.

Burdur Kazası'ndaki kırsal yerleşmelerde eğitilmiş nüfusun oranı %3,08 oldukça düşüktür. Eğitilmiş nüfusun yerleşme tiplerine göre farklı dağıldığını söylemek mümkündür. Kırsal yerleşme tipleri içerisinde sürekli yerleşmeler (karye ve çiftlikler) ile geçici yerleşmeler olan cemaat ve taifeler arasında belirgin farklılıklar olduğu, buna göre cemaat ve taifelerde eğitilmiş nüfus miktarının birkaç kişiye kadar düştüğü gözlenir. Aslında köyden küçük (karyelere bağlı) yerleşmelerden olan çiftlikler sürekli yerleşmeler arasında yer alsa da, eğitilmiş nüfusun düşük olduğu yerleşmelerdendir. Tarımsal işletme fonksiyonlarının ön plana çıkması nedeniyle karye nüfusunun tüm özelliklerini taşıması beklenemez.

Kırsal yerleşmeleri içinde yer alan karyeler %3,23 oranı ile diğer yerleşme birimleri olan çiftlik ve cemaatlere göre eğitilmiş nüfusun en fazla olduğu yerdir. 22 karyenin bulunduğu Burdur Kazası'nda, eğitilmiş nüfus oranları düzenli bir şekilde dağılmamak ile birlikte %0,92 ile %12,09 arasında değişim göstermektedir. Eğitilmiş nüfus oranının en yüksek olduğu yerleşme Soğanlı Karyesidir. Bu oranın %4'ün üzerinde olduğu karyeler sırasıyla İnar, Geresin, Çendik, Karakend, Hacılar, Akyaka, Kıravgaz ve Yassıgüme'dir. Eğitilmiş nüfusun oranının en düşük olduğu yer ise Kışla Karyesidir. Eğitilmiş nüfusun karyelere göre dağılışı incelendiğinde, fiziki coğrafi faktörlerle ilişkili nedenselliklere bağlı olarak açıklanamayacağı gözlenmektedir.

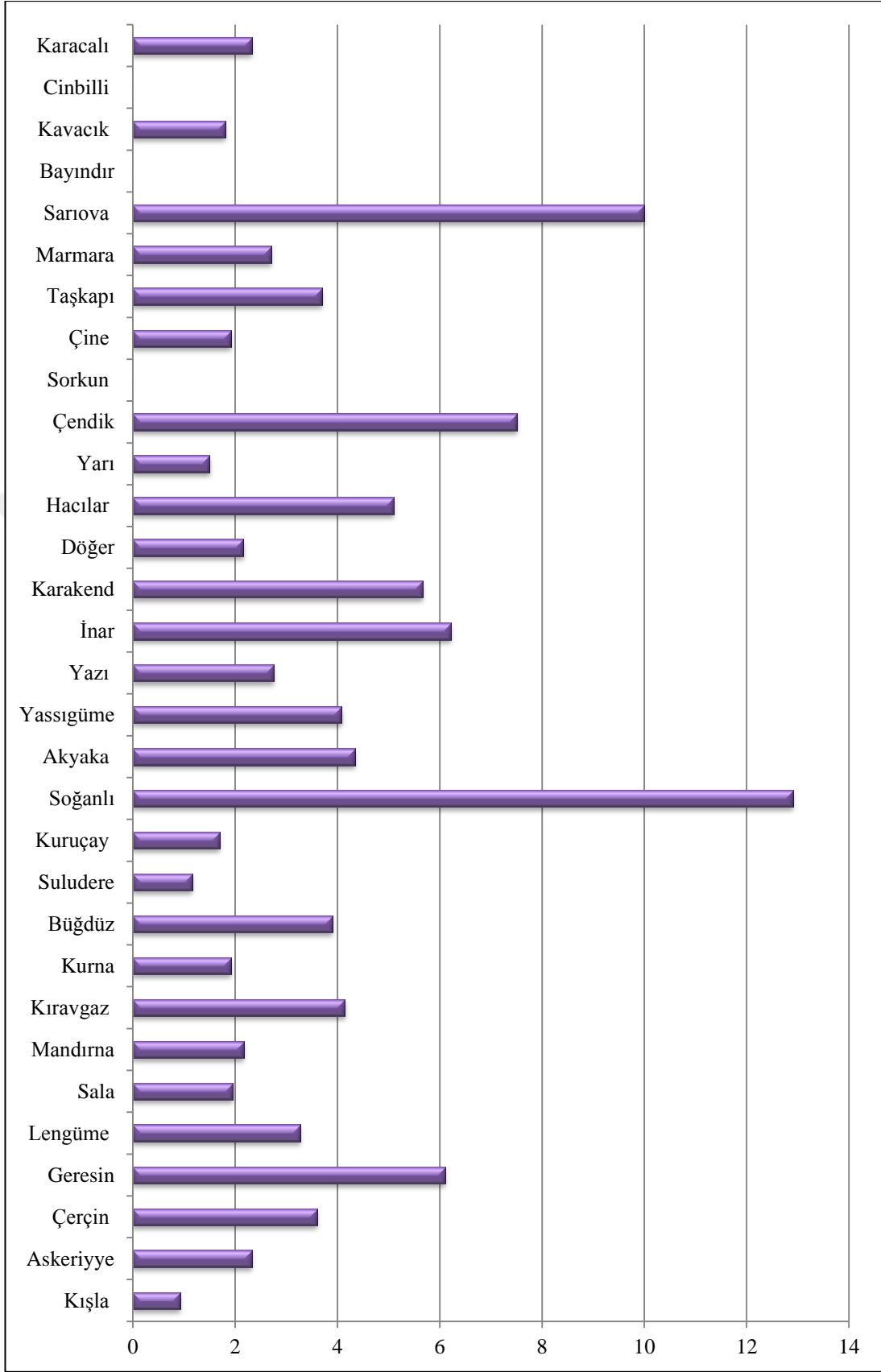
Depresyon tabanındaki karyelerde yüksek olabildiği gibi daha yüksekte ve büyük oranda tarım arazisinden yoksun plato üzerindeki karyelerde de yüksek olabilmektedir. Zira gelir durumu arttıkça eğitime verilen önemin doğru orantılı olarak artması söz konusu olduğu gibi, olumsuz şartların ve imkânsızlıkların da insanları bu yönde güdülediğini söylemek mümkündür. Ancak genel hatlarıyla İnar karyesi dışında gerek depresyon tabanı ve kenarında, gerekse plato üzerinde tarım alanları itibariyle geniş potansiyele sahip olan karyelerde eğitilmiş nüfusun artış gösterdiği söylenebilir. Bu durumun sadece gelir durumuyla ilgili bir sonuç olmadığı, ulaşım durumu ve nüfus miktarıyla bağlantılı olarak eğitim kurumlarının dağılışıyla da ilişkili olduğu kanaatini taşımaktayız. Elbette ki bütün bu faktörlerin dışında nüfusun eğitime yönelik genel algısı ve eğilimi, diğer bir ifadeyle genel kültür düzeyi ve hazır bulunurluğu de somut olarak karşımıza çıkmasa da etkili faktörler arasındadır.

Çiftlik yerleşmelerinde eğitilmiş erkek nüfus oranı %2,29'dur. Bu yerleşmelerde eğitilmiş nüfus oranı düzensiz bir dağılım göstermektedir. Sorkun ve Bayındır Çiftliklerinde eğitilmiş nüfus sayısı 0'dır. Eğitilmiş nüfus oranlarının erkek nüfusa oranının en fazla oldu yerleşme %10 ile Sarıova Çiftliğidir. Sarıova çiftliğinin nüfusu Burdur Kazası'ndaki yerleşmeler arasında en az olanıdır. Buna rağmen eğitilmiş nüfus oranının yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 43 ve Şekil 25). Gerek karyelerde gerekse çiftliklerdeki nüfusun eğitim durumlarını merkeze olan konumları ile ilişkilendirmek güçtür.

Konar-göçer yerleşme olan cemaatlerde ise eğitilmiş nüfusun erkek nüfusa oranı %1,46 olmakla birlikte, kırsal yerleşmeler içerisinde en düşük orana sahip olan yerleşme birimidir. Yerleşme sayıları çiftliklerden az olmasına rağmen cemaat yerleşmelerinin nüfusları daha fazladır (Tablo 43 ve Şekil 25). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda eğitilmiş nüfus oranlarının düşük olmasının nedeni yaşam tarzları ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 43: Eğitimli Erkek (Müslüman) Nüfusun Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı (1841)

Karye	Erkek Nüfus	Eğitimli Nüfus	Eğitimli Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı (%)
Kışla	217	2	0,92
Askeriyye	344	8	2,32
Çerçin	222	8	3,6
Geresin	131	8	6,1
Lengüme	61	2	3,27
Sala	206	4	1,94
Mandırna	92	2	2,17
Kıragaz	193	8	4,14
Kurna	104	2	1,92
Bügdüz	256	10	3,9
Suludere	86	1	1,16
Kuruçay	59	1	1,69
Soğanlı	31	4	12,9
Akyaka	92	4	4,34
Yassigüme	147	6	4,08
Yazı	327	9	2,75
İnar	177	11	6,21
Karakend	53	3	5,66
Döğer	231	5	2,16
Hacılar	98	5	5,1
Yarı	199	3	1,5
Çendik	40	3	7,5
Toplam	3366	109	3,23
Çiftlik			
Sorkun	15	-	-
Çine	52	1	1,92
Taşkapı	54	2	3,7
Marmara	37	1	2,7
Sarıova	10	1	10
Bayındır	50	-	-
Toplam	218	5	2,29
Konar-göçerler			
Kavacık Cemaati	111	2	1,8
Cinbilli Cemaati	46	-	-
Karacalı Cemaati	86	2	2,32
Toplam	243	4	1,46
Genel Toplam	3827	118	3,08

Şekil 25: Eğitilmiş Erkek (Müslüman) Nüfusun Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı (1841)

3.2.4. Eşkâl

Burdur Kazası'na ait olan 1841 tarihli nüfus defterinde eşkâllere dair, kişilerin nüfus özellikleri tanımlanırken özellikle hane reislerinde ve gelişimini tamamlamış olan erkeklerde boyları belirtilmektedir. Boyları verildikten sonra ise yaşları ile de bağlantılı olarak sakal ve bıyık renkleri ve şekilleri belirtilmiştir. Bunların kayıt edilmesindeki en büyük etken ise askerliktir. Bu defterde kazadakiler ile ilgili verilen bu tür bilgilerden yola çıkarak ortalama olarak o dönemde Burdur Kazası'nda yaşayan insanların görünümü yani bir portresi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

3.2.4.1. Boy Özellikleri

Burdur Kazası'na ait olan 1841 yılı nüfus defterinde toplamda 10048 kişi bulunmakta olup, bunların 5343'ünün boyları verilmiş, 4705 kişinin boyu kayıt edilmemiştir. Boyları verilmeyen nüfus genellikle sagir ve şâbb-ı emred olanlardır. Ter bıyıklı olarak adlandırılan nüfusun ise bir kısmının boyları belirtilirken bir kısmı belirtilmemiştir. Bu durumun nedeni yaşları ve gelişim durumları ile ilgili olduğu söylenebilir. Ter bıyıklı olarak belirtilen nüfus genellikle 16-25 yaş aralığında olmakla birlikte bazen yaşları 29'a kadar ulaşmaktadır. Bunlar arasında boyları belirtilenler genellikle nüfus memurlarının gelişimlerini tamamlamış olarak gördüğü kişilerdir. Bunlar arasında boyları verilmeyenler ise gelişimini henüz tamamlamamış olanlardır. Bu çıkarımın nedeni, boyu verilen ya da verilmeyen ter bıyıklı kişilerin yaşları ile ilişkili durumlarına bakıldığında ve herhangi bir mesleği icra edip etmediği elimizdeki belgeler ışığında incelenerek bu sonuca ulaşılmıştır. Onlar kısaca isimleri ve baba isimleri verilerek açıklanmıştır. Kayıtlarda genel itibari ile erkek nüfusun %53,17'sinin boy durumu bulunmaktadır. Bunlar arasında çok nadirde olsa bazen şâbb-ı emred olanlarında boyu verilmiştir. Boy özelliklerinin kaydedildiği nüfus ile kaydedilmeyen nüfus arasında genellikle yarı yarıya bir oranın olduğu görülmektedir.

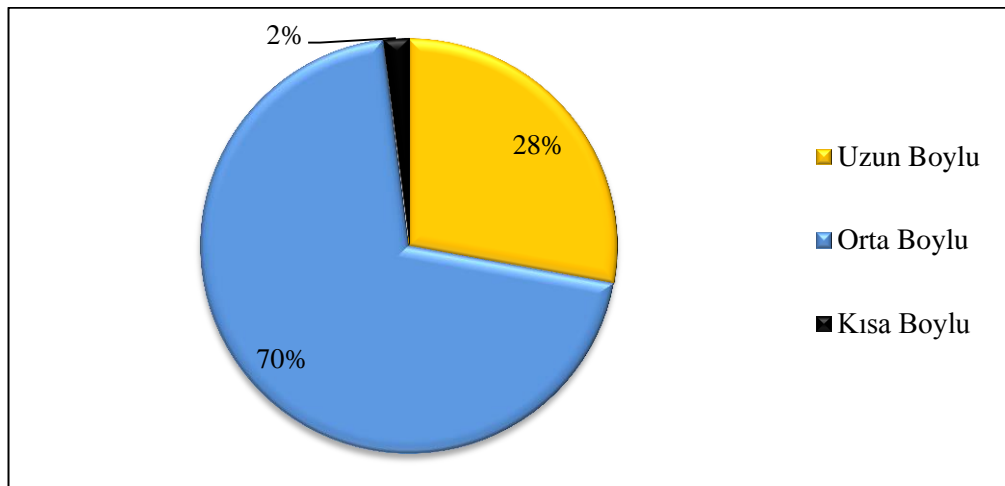
1841 yılında Burdur Kazası'ndaki yerleşmelerin genel olarak boy durumlarına bakıldığında uzun boylu, orta boylu ve kısa boylu olarak dağılımın yapıldığı görülmektedir. Herhangi bir boy durumu belirtilmeyenlere boş denilmekle birlikte, bunların oranı %46,52 olarak gözlemlenmiştir. Boy özelliklerinin dağılımında ise kazada en fazla %37,3 oranı ile orta boylu olanların bulunduğu yani kazadaki erkek nüfusun genel olarak orta boylu bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Uzun

boyu erkek nüfus oranı %14,82 iken kısa boylu olanların oranı %1,04 olduğu gözlemlenmiştir. Bu da bize göstermektedir ki kazada genellikle orta ve uzun boy özelliği görülürken kısa boylu olanların sayısı oldukça azdır.

Burdur Kazası genelinde %17 oranı ile uzun boyluların en fazla olduğu yerleşme Müslüman mahallelerde yaşayan nüfus iken en düşük olduğu yerleşme Müslümanların yaşadığı kırsal yerleşmelerdir. Orta boy özelliğine sahip erkek nüfusun en fazla olduğu yerleşme %38,2 oranı ile Müslüman mahallelerdir. Bunun en düşük olduğu oran ise %31,6 ile gayrimüslim nüfustur. Kısa boylu nüfus oranları ise kaza genelinde düşük olmakla birlikte en yüksek olduğu oran %1,38 ile gayrimüslim nüfusta bulunurken en düşük olduğu oran %0,52 ile Müslüman olan kırsal yerleşmelerde bulunmaktadır.

Tablo 44: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Boy Durumları (1841)

Burdur Kazası	Müslüman Mahalleler	Müslüman Kırsal Yerleşmeler	Gayrimüslimler	Toplam
Uzun Boylu	935	461	94	1490
Oran (%)	17	12,04	13,03	14,82
Orta Boylu	2101	1423	224	3748
Oran (%)	38,2	37,18	31,06	37,3
Kısa Boylu	75	20	10	105
Oran (%)	1,36	0,52	1,38	1,04
Boş	2389	1923	363	4675
Oran (%)	43,43	50,24	50,34	46,52
Toplam	5500	3827	721	10048

Şekil 26: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Boy Durumlarına Göre Dağılımı (1841)

Burdur'daki Müslüman mahallelerde yaşayan erkek nüfusun boy özelliklerine göre dağılımına baktığımızda, uzun boyluların en çok bulunduğu mahalle nüfus sayısının kalabalık olmasına da bağlı olarak Yenice Mahallesinin olduğu

gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra bütün mahallelerde orta boylu sayısı uzun boylu sayısından fazla iken Hacı Ömer Mahallesi bu sayıların eşit olduğu dikkati çekmektedir. Mahalleler bazında en fazla orta boylu ve kısa boylu nüfusun bulunduğu yer yine nüfusun kalabalık olmasına bağlı olarak Yenice Mahallesi olduğunu görmekteyiz.

Tablo 45: Burdur Müslüman Mahallelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Boy Durumları (1841)

Müslüman Mahalleler	Uzun Boylu	Orta Boylu	Kısa Boylu	Boş	Toplam
Hacı Ahmed	39	108	1	91	239
Hacı Ömer	32	32	8	41	113
Yenice	259	381	35	447	1122
Hecin	39	136	1	103	279
Dere	11	56	-	54	121
Receb	20	63	8	45	136
Kuyu	35	64	3	81	183
Divanbaba	92	183	7	190	472
Manastır	23	74	-	95	192
Cami-i Kebir	63	71	-	87	221
Üçdibek	87	117	7	188	399
Yoğurtçu	17	40	2	50	109
Derslik	72	272	2	328	674
Şeyhsinan	59	191	-	239	489
Karasenir	35	114	-	137	286
Hacı İbrahim	32	118	1	123	274
Burç	20	81	-	90	191
Toplam	935	2101	75	2389	5500

Burdur Kazası'ndaki kırsal yerleşmelerin içerisinde ağırlıklı olarak karye yerleşmeleri bulunmakla birlikte çiftlik ve cemaat yerleşmeleri de yer almaktadır. Bunlar genel olarak boy özelliklerine göre dağılışıma baktığımızda, burada en fazla orta boylu olan nüfus bulunmaktadır. Kır yerleşmeleri genelinde uzun boylu nüfusun orta boylu nüfustan fazla olduğu yerler Soğanlı Karyesi ve Çine Çiftliği olduğunu görmekteyiz. Orta boylu nüfusun en fazla olduğu yer kır yerleşmeleri içinde en kalabalık nüfusa sahip olan Askeriyye Karyesidir. Kısa boylu nüfusun en fazla olduğu yerleşmenin ise Kışla Karyesi olduğunu gözlemlemekteyiz (Tablo 46).

Tablo 46: Burdur Kazası'nda Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Boy Durumları (1841)

Kırsal Yerleşmeler	Uzun Boylu	Orta Boylu	Kısa Boylu	Boş	Toplam
Kışla Karyesi	11	93	5	108	217
Askeriyye Karyesi	40	157	3	144	344
Çerçin Karyesi	24	88	-	110	222
Geresin Karyesi	21	34	-	76	131
Lengüme Karyesi	20	14	-	27	61
Sala Karyesi	29	65	1	111	206
Mandırna Karyesi	12	32	1	47	92
Kıragaz Karyesi	34	72	-	87	193
Kurna Karyesi	18	37	1	48	104
Bügdüz Karyesi	44	80	2	130	256
Suludere Karyesi	10	29	1	46	86
Kuruçay Karyesi	-	28	-	31	59
Soğanlı Karyesi	9	5	-	17	31
Akyaka Karyesi	8	38	-	46	92
Yassigüme Karyesi	12	58	-	77	147
Yazı Karyesi	35	123	-	169	327
İnar Karyesi	17	57	1	102	177
Karakend Karyesi	2	25	-	26	53
Döğer Karyesi	19	93	-	119	231
Hacılar Karyesi	14	37	-	47	98
Yarı Karyesi	12	81	-	106	199
Çendik Karyesi	3	17	-	20	40
Toplam	394	1263	15	1694	3366
Sorkun Çiftliği	3	4	-	8	15
Çine Çiftliği	20	7	-	25	52
Taşkapı Çiftliği	8	31	-	15	54
Marmara Çiftliği	5	10	-	22	37
Sarıova Çiftliği	-	5	-	5	10
Bayındır Çiftliği	8	23	1	18	50
Toplam	44	80	1	93	218
Kavacık Cemaati	12	26	2	71	111
Cinbilli Cemaati	5	18	2	21	46
Karacalı Cemaati	6	36	-	44	86
Toplam	23	80	4	136	243
Genel Toplam	461	1423	20	1923	3827

3.2.4.2. Sakal ve Bıyık Özellikleri

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde kişilerin eşkâllerine dair belirtilen bir diğer hususun da sakal ve bıyık özellikleri olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu özelliklerden genellikle nüfus tanımlanırken boy yapısı belirtildikten sonra bahsedilirdi. Bu durum yukarıda yaş yapısında da belirtildiği üzere kişilerin yaşları ile bağlantılı bir durumdur. Kişiler sakal ve bıyık özelliklerine göre tanımlanırken;

aksakallı, kır sakallı, kara sakallı, kumral sakallı, köse sakallı, müzellef¹⁷ sakallı, bozca sakallı, taze sakallı, sarı sakallı, kızıl sakallı, gür sakallı, siyah sakallı, kısa sakallı, matruş¹⁸, ter bıyıklı ve kara bıyıklı gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu sakal ve bıyık tanımlamalarının yanı sıra bununla bağlantılı olarak nüfusun yaşına göre şâbb-ı emred ve sagir ifadelerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Bunlar genellikle gelişim çağını tamamlamamış olan erkek nüfusu tasvir etmek için kullanılan ifadelerdir. Aslında vurgu yapılması gereken bir husus daha var ki, özellikle bıyık ve sakala bağlı eşkâl uygulaması aynı zamanda yaklaşık olarak da olsa nüfusu basit yoldan yaş gruplarına ayırma işidir.

Burdur Kazası'nda 1841 yılında erkek nüfusun sakal ve bıyık özelliklerine baktığımızda %29,21 ile en fazla oranın sagir olan nüfusa ait olduğunu görmekteyiz. Bu orana çok yakın olan ikinci bir oran ise %28,68 ile genel itibari ile kara sakallı vb. olanlardır. Bu özellikler içinde kazada en düşük oranın %4,67 ile aksakallı nüfusa ait olduğu gözlemlenmektedir. Bu oranlar da bize göstermektedir ki kaza genelinde 1841 yılında sagir ve kara sakallı olan nüfus oranı oldukça fazladır. Herhangi bir özelliğin verilmediği nüfus oranı ise %3,66'dır (Tablo 47 ve Şekil 27).

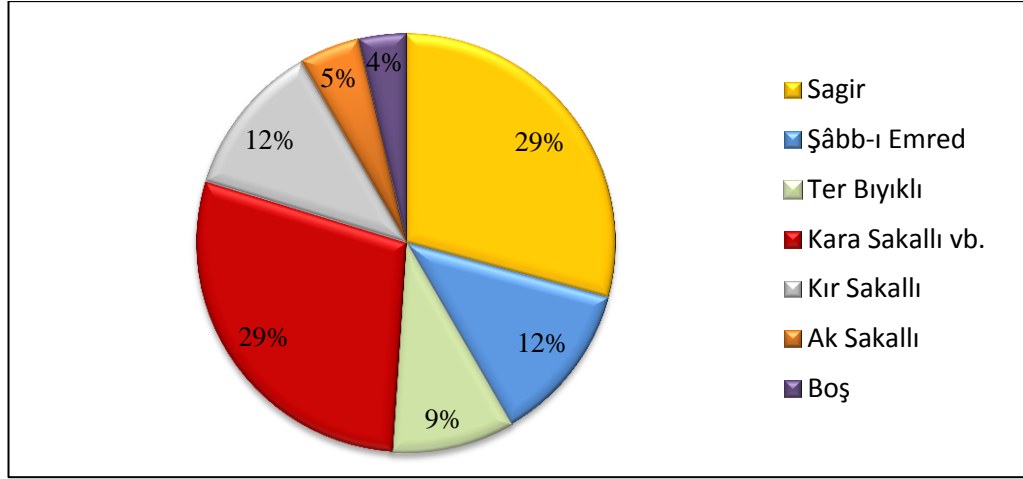
Tablo 47: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841)

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagir (0-11)	2936	29,21
Şâbb-ı Emred (12-15)	1251	12,45
Ter Bıyıklı (16-25)	943	9,38
Kara Sakallı vb. (26-45) ¹⁹	2882	28,68
Kır Sakallı (46-59)	1198	11,92
Ak Sakallı (60+)	470	4,67
Boş	368	3,66
Toplam	10048	100

¹⁷ Yüzünde yeni yeni tüyler çıkan kişilere denir (Develioğlu, 2007: 792).

¹⁸ Sakalsız, sakalı tıraş edilmiş olan kişi (Develioğlu, 2007: 587).

¹⁹ Tablolarda kara sakallı olarak tanımlanan sayı aynı yaş grubunu ifade etmesinden dolayı kara sakallı, kumral sakallı, köse sakallı, müzellef sakallı, bozca sakallı, taze sakallı, sarı sakallı, kızıl sakallı, gür sakallı, siyah sakallı, kısa sakallı ve matruş olanlarda dahil edilmiştir.

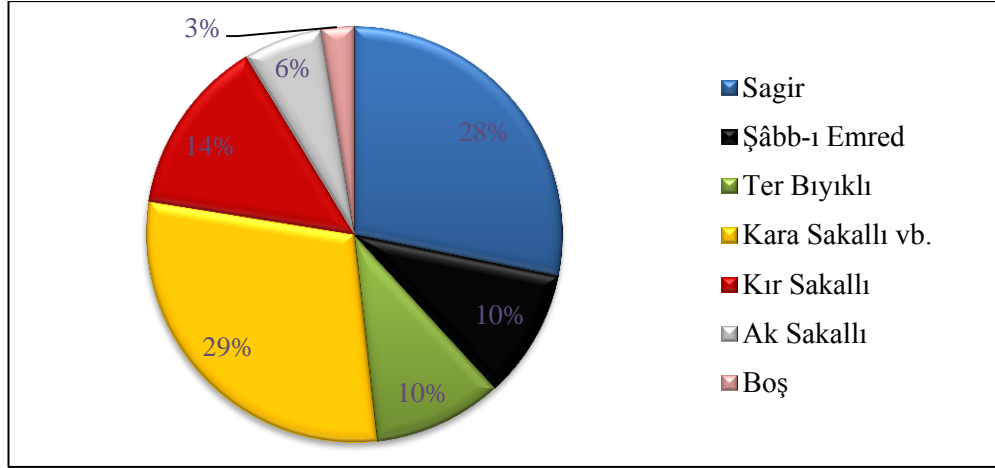

Şekil 27: Burdur Kazası'ndaki Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Özelliklerine Göre Dağılımı (1841)

1841 yılında Burdur Müslüman mahallelerdeki nüfusun sakal ve bıyık özelliklerine bakıldığında, bunlar içinde en fazla oranı %29,32 ile kara sakallı vb. olanlar oluşturmaktadır. Buna çok yakın bir oran olan %28,2'lik kısım ise sagir olan nüfustur. Yine burada da kaza genelinde olduğu gibi en az orana %6,1 ile aksakallı olanların sahip olduğunu gözlemlemekteyiz. Şâbb-ı emred, ter bıyıklı ve kır sakallı olanların oranının ise %10 ile 13 arasında değişmektedir. Burdur'da da kazanın genel yapısına uygun olarak sagir ve kara sakallı vb. olan nüfusun ağırlıklı olduğunu görmekteyiz (Tablo 48 ve Şekil 28).

Tablo 48: Burdur Müslüman Mahallelerdeki Nüfusun Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841)

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagir (0-11)	1551	28,2
Şâbb-ı Emred (12-15)	550	10
Ter Bıyıklı (16-25)	551	10,01
Kara Sakallı vb. (26-45)	1613	29,32
Kır Sakallı (46-59)	758	13,78
Ak Sakallı (60+)	336	6,1
Boş	141	2,56
Toplam	5500	100

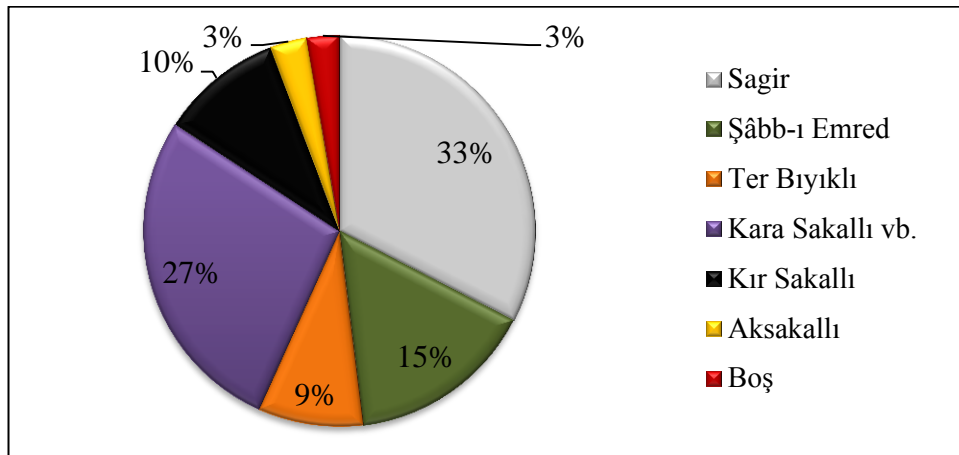

Şekil 28: Burdur Müslüman Mahallelerdeki Nüfusun Sakal ve Bıyık Özelliklerine Göre Dağılımı (1841)

1841 yılında Burdur'daki kırsal yerleşmelerde sakal ve bıyık özellikleri bakımından en yüksek oran %32,53 ile sagir olan nüfusa aittir. Bu oranın kaza geneli ve Burdur'a göre en yüksek oran olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise %27,43 oranı ile kara sakallı vb. olanlar gelmektedir. Aksakallı olanların %3,08 oranıyla şehre göre düşük olduğu görülmektedir (Tablo 49 ve Şekil 29).

Tablo 49: Burdur'daki Müslüman Kırsal Yerleşmelerin Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841)

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagir (0-11)	1245	32,53
Şâbb-ı Emred (12-15)	594	15,52
Ter Bıyıklı (16-25)	332	8,67
Kara Sakallı vb. (26-45)	1050	27,43
Kır Sakallı (46-59)	387	10,11
Aksakallı (60+)	118	3,08
Boş	101	2,63
Toplam	3827	100

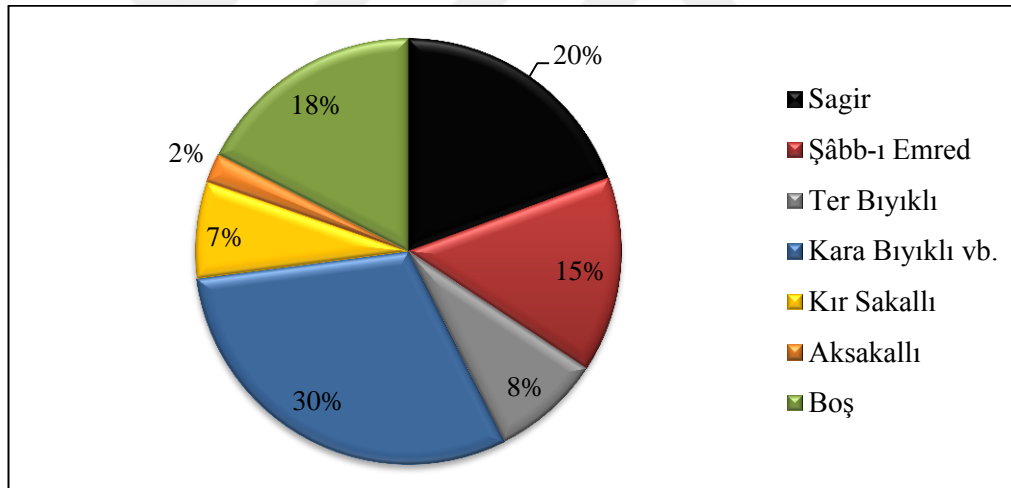

Şekil 29: Burdur'daki Müslüman Kırsal Yerleşmelerin Sakal ve Bıyık Özelliklerine Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası'ndaki gayrimüslim nüfusun sakal ve bıyık özelliklerine bakıldığında, Müslümanlardan farklı olarak genellikle sakaldan ziyade bıyık ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Herhangi bir özelliğin belirtilmediği boş olanların oranı %17,47 ile Müslümanlara oranla çok yüksek olduğu görülmektedir. Gayrimüslim nüfus içinde en yüksek orana %30,37 ile kara sakallı vb. olanlar sahiptir. Bu özelliklerden en düşük oran ise kaza genelinde de olduğu gibi %2,21 ile aksakallı nüfusun olduğu gözlemlenmektedir (Tablo 50 ve Şekil 30).

Tablo 50: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Sakal ve Bıyık Özellikleri (1841)

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	Oran (%)
Sagir (0-11)	140	19,41
Şâbb-ı Emred (12-15)	107	14,84
Ter Bıyıklı (16-25)	60	8,32
Kara Bıyıklı vb. (26-45)	219	30,37
Kır Sakallı (46-59)	53	7,35
Aksakallı (60+)	16	2,21
Boş	126	17,47
Toplam	721	100

Şekil 30: Burdur Kazasındaki Gayrimüslim Nüfusun Sakal ve Bıyık Özelliklerinin Dağılımı (1841)

3.2.5. Maluliyet/ Engel Durumu

Burdur Kazası'na ait olan 1841 tarihli nüfus defterinde, herhangi bir maluliyet/engel durumu olanlar özellikle belirtilmiştir. Bunların kaydedilme durumu ise nüfus defterlerinin yapılış amacına uygun olarak askere gidebilecek herhangi bir engeli olmayan nüfusu belirlemektir. Ayrıca vergi kapsamında da tutulan bu kayıtlar için de kişinin iş yapabilecek güçte olması önemliydi. O dönemde engel durumu olan kişiler hem vergiden hem de askerlikten muaf oluyordu. Bazen kırmızı mürekkepli kalemle not düşülen engel durumu bazen de kişi kayıt edilirken yazılmıştır. Engel

durumunun burada kayıt edilmiş olması, bu dönemde yerleşmelere dağılmış olan nüfusun ne kadarı engelli ve ne tür engelleri olduğunu gözlemlememizi sağlayacaktır.

Burdur Kazası genelinde erkek engelli sayısı 283 olup, bu sayının toplam erkek nüfusa oranı %2,81'dir. Kaza içerisindeki Müslüman mahallelerde engelli oranının %3,65 ile en yüksek olduğu gözlemlenmiştir. En az engelli oranını ise gayrimüslim nüfus oluşturmaktadır. Kırsal yerleşmelerde yaşayan Müslüman erkek nüfusun engelli oranı, Müslüman mahallelerde yaşayanlara göre daha az olduğu gözlemlenmektedir (Tablo 51).

Tablo 51: Burdur Kazası'nda Engelli Erkek Nüfusun Şehir, Kır ve İnanç Gruplarına Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası	Erkek Nüfus	Engelli Sayısı	Oran (%)
Müslüman Mahalleler	5500	201	3,65
Gayrimüslim Mahalleler	607	8	1,31
Müslüman Kırsal Yerleşmeler	3827	74	1,93
Gayrimüslim Kırsal Yerleşmeler	114	-	-
Toplam	10048	283	2,81

Burdur Kazası'nda engelli olarak nitelendirdiğimiz erkek nüfusu genel olarak 4 gruba ayırabiliriz. Bunlar:

1. Bedensel Engelliler; topal, çolak, a'rac²⁰, kambur, fitik,
2. Görme İşitme ve Konuşma Engelliler; a'mâ²¹, yekçeşm²², sağır, ebkem²³,
3. Zihinsel Engelliler: mecnun²⁴, meczub²⁵,
4. Hasta Olanlar: ma'lûl²⁶, alîl²⁷, masrû²⁸, marîz²⁹ dir.

Engel durumlarının kaza genelinde dağılımına baktığımızda Müslüman mahallelerde ve Müslüman kırsal yerleşmelerde engelli erkek sayısının fazla olduğu

²⁰ Anadan doğma topal, eksik (Şemseddin Sami, 2008: 130).

²¹ Kör, gözü görmeyen (Develioğlu, 2007: 30; Şemseddin Sami, 2008: 132).

²² Bir gözlü, bir gözden gören, tek gözlü, sokur (Develioğlu, 2007: 1158; Şemseddin Sami, 2008: 1550).

²³ Söz söylemeye muktedir olmayan, dilsiz, ahras (Develioğlu, 2007:198).

²⁴ Çılgın, deli, divane, fena halde âşık, cin tutmuş (Develioğlu, 2007: 596; Şemseddin Sami, 2008: 1394).

²⁵ Cezb ve celb olunmuş, bir tarafa çekilmiş, divane, abdal (Şemseddin Sami, 2017: 998).

²⁶ Hastalıklı, illetli, sakat (Develioğlu, 2007: 578).

²⁷ "illet" kelimesinden gelir. Hasta, mariz, sayru, sakat, bedenin bir uzvu kusurlu veya noksan (Şemseddin Sami, 2017:737).

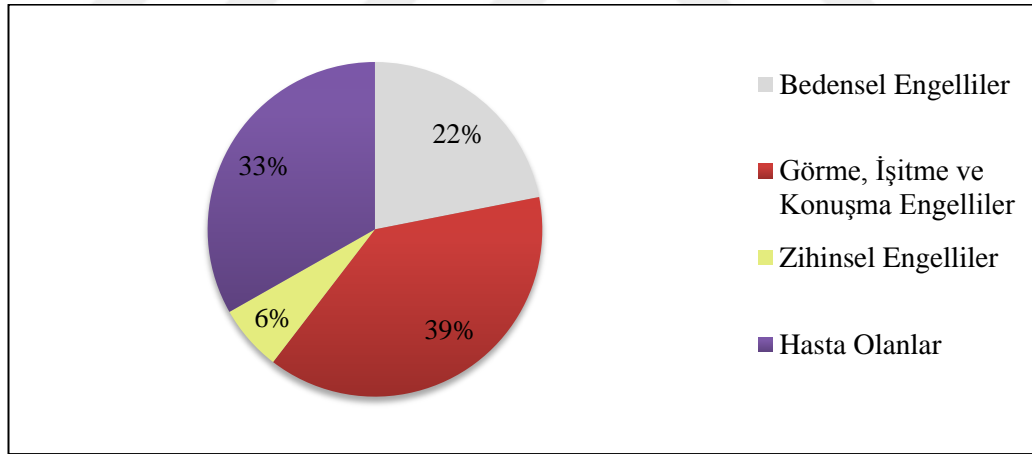
²⁸ "sar" kelimesinden gelir. Sara hastalığına yakalanmış, saralı (Şemseddin Sami, 2017:1049).

²⁹ "maraz" kelimesinden gelir, hasta, alîl, keyifsiz (Şemseddin Sami, 2017:1027).

görülmektedir. Engel durumuna göre 4 gruba ayırdığımız erkek nüfus içinde %38,51 ile en fazla oranı görme, işitme ve konuşma engellilerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bu oranın akabinde ikinci sırada ise %33,21 oranıyla ma'lûl, alfl, masrû' ve mariz olarak adlandırılan hasta olanların gelmektedir. Bu dönemde kazada bedensel engelli olanların oranı %21,9'dur. Bu genel dağılış içinde %6,36 oranıyla en az sayıda zihinsel engelli olanlar bulunmaktadır (Tablo 52 ve Şekil 31).

Tablo 52: Burdur Kazası'nda Yaşayan Erkek Nüfusun Engel Durumlarına Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası	Bedensel Engelliler	Görme, İşitme ve Konuşma Engelliler	Zihinsel Engelliler	Hasta Olanlar	Toplam
Müslüman Mahalleler	32	86	16	67	201
Gayrimüslim Mahalleler	3	3	2	-	8
Müslüman Kırsal Yerleşmeler	27	20	-	27	74
Gayrimüslim Kırsal Yerleşmeler	-	-	-	-	-
Toplam	62	109	18	94	283
Oran (%)	21,9	38,51	6,36	33,21	100

Şekil 31: Burdur Kazası'nda Yaşayan Erkek Nüfusun Engel Durumlarına Göre Dağılımı (1841)

1841 yılında Burdur Kazası'ndaki engelli olan erkek nüfusun Müslüman mahallelere göre dağılışına bakıldığında, toplamda 201 erkek nüfusun engelli olduğu görülmektedir. Mahalle genelinden engel türleri bakımından en fazla görülen 55 malûl, 42 yekçeşm, 36 a'mâ ve 24 â'racdır. En çok engelli erkek nüfusunun bulunduğu mahalleler ise nüfus sayıları ile de orantılı olarak Yenice ve Derslik mahalleleridir. En az engelli erkek nüfusun bulunduğu mahalleler ise Dere ve Hacı Ömer Mahalleleridir (Tablo 53).

Tablo 53: Burdur'daki Müslüman Mahallelerde Yaşayan Erkek Nüfusun Maluliyet/Engel Durumu (1841)

Müslüman Mahalleler	A'mâ	Sağır	Yekçeşm	Mecnun	Malûl	Â'rac	Ebkem	Alil	Çolak	Kambur	Meczu b	Masru'	Mari z	Topal	Fıtık	Toplam
Hacı Ahmed	-	-	2	2	3	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	11
Hacı Ömer	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Yenice	9	3	11	3	2	6	1	1	-	-	-	-	-	-	-	36
Hecin	2	-	4	-	6	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	14
Dere	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Receb	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Kuyu	3	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Divanbaba	4	1	4	-	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	13
Manastır	2	-	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	6
Cami-i Kebir	3	-	1	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Üçdibek	1	-	5	2	1	3	2	-	-	-	-	1	1	-	-	16
Yoğurtçu	1	-	5	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Derslik	1	-	4	-	19	1	-	2	1	-	-	1	-	2	-	31
Şeyhsinan	5	1	1	1	7	1	-	-	-	1	-	-	1	1	-	19
Karasenir	1	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Hacı İbrahim	1	-	3	1	3	4	-	-	-	-	-	-	1	-	1	14
Burç	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3
Toplam	36	5	42	15	55	24	3	6	2	2	1	3	3	3	1	201

Burdur Kazası'ndaki kırsal yerleşmelerde yaşayan Müslüman erkek nüfusun 1841 yılındaki engel durumuna bakıldığında karye, çiftlik ve cemaat yerleşmelerinde toplamda 74 erkeğin engelli olduğu gözlemlenmiştir. Bunlara yerleşmeler bazında bakıldığında, karyelerde erkek engelli nüfusun sayısı 64, çiftliklerde 2 ve cemaatlarda 8 kişidir. Bu sayılar nüfus ile orantılı olmakla birlikte en fazla engelli sayısı karyelerde iken en az engelli sayısı ise çiftlik yerleşmelerindedir. Engel türleri bakımından bu yerleşmelerde en çok görülenler; 15 kişi â'rac, 14 malûl ve 11 yekçeşm bulunmaktadır. En çok engelli erkek nüfusun bulunduğu karyeler, Yazı ve Yarı karyeleridir. Karyeler içinde engelli erkek nüfusun olmadığı yerlerde vardır. Buralar ise Lengüme ve Karakend karyeleridir. Çiftlik yerleşmelerinde, sadece Bayındır çiftliğinde 2 engelli erkek nüfus bulunmakla birlikte diğerlerinde engelli erkek bulunmadığını görmekteyiz. Cemaatlerde ise en fazla engelli erkek nüfus Cinbilli cemaatinde 5 kişi iken, en az engelli nüfus 1 kişi ile Kavacık Cemaatinde bulunmaktadır (Tablo 54).

Tablo 54: Burdur Kazası'ndaki Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Maluliyet/Engel Durumu (1841)

Kırsal Yerleşmeler	A'mâ	Sağır	Yekçeşm	Malul	Â'rac	Alil	Çolak	Mariz	Topal	Sakat	Toplam
Kışla Karyesi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Askeriyye Karyesi	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	3
Çerçin Karyesi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Geresin Karyesi	1	-	-	-	-	3	-	-	2	-	6
Lengüme Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sala Karyesi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Mandırna Karyesi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Kıavgaz Karyesi	-	-	-	-	5	-	-	-	-	1	6
Kurna Karyesi	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	3
Bügdüz Karyesi	1	-	1	1	1	1	1	-	-	-	6
Suludere Karyesi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kuruçay Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Soğanlı Karyesi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Akyaka Karyesi	1	-	-	1	-	-	-	-	2	-	4
Yassigüme Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Yazı Karyesi	1	-	4	2	1	1	1	1	-	-	11
İnar Karyesi	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	4
Karakend Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Döğer Karyesi	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Hacılar Karyesi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Yarı Karyesi	-	-	-	2	3	-	-	1	1	-	7
Çendik Karyesi	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
Toplam	8	1	9	10	13	8	3	4	7	1	64
Sorkun Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çine Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Taşkapı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Marmara iftliđi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sariova iftliđi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bayındır iftliđi	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
Toplam	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
Kavacık Cemaati	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Cinbilli Cemaati	-	-	-	3	2	-	-	-	-	-	5
Karacalı Cemaati	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	2
Toplam	-	-	1	4	2	-	-	1	-	-	8
Genel Toplam	8	1	11	14	15	8	4	5	7	1	74

Burdur Kazası'nda Müslüman nüfusun yanı sıra gayrimüslim nüfusun da yaşadığını yukarıda belirtmiştik. Kaza içinde gayrimüslimlerin bir kısmı mahallelerde yaşarken bir kısımda taifeler halinde kırsal yerleşmelerde yaşamaktaydı. Bu gayrimüslim erkek nüfusun engel durumuna baktığımızda ise toplamda 8 engelli bulunduğu ve bu engellilerinde Rumyan Mahallesinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu engel durumu içinde en fazla görülen engel türleri ise yekçeşm ve topal olanlardır (Tablo 55).

Tablo 55: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Maluliyet/Engel Durumu (1841)

Gayrimüslim Nüfus	Yekçeşm	Mecnun	Ebkem (Dilsiz)	Çolak	Meczub	Topal	Toplam
Rumyan Mahallesi	2	1	1	1	1	2	8
Ermeniyyan Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-
Ermeniyyan Taifesi	-	-	-	-	-	-	-
Ermeniyyan Taifesi	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	2	1	1	1	1	2	8

Konunun önceki bölülerinde ifade edildiği üzere Burdur Kazası'nda engelli oranı daha çok Müslüman nüfusta yoğunluk kazanmıştır. Elbette ki nüfusun inanç grupları arasındaki nicel dağılımıyla bağlantılı bir durumdur. Ancak burada hatırlanması gereken önemli bir etken daha vardır ki, askerlik hizmetinin hemen tamamen Müslüman nüfus tarafından yerine getiriliyor olması da bunda etkilidir. Zira bilindiği üzere 19. yüzyıl savaş, çatışma gibi nüfusun maluliyet durumunu olumsuz etkileyecek olayların yoğun olduğu bir dönemdir. Bu durumlara örnek olarak Osmanlı İmparatorluğundaki çeşitli grupların (Sırlar, Yunanlar gibi) bağımsızlık hareketleri ve bu bağımsızlık hareketleri neticesinde oluşan 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi, 1821-1823 Osmanlı İran Savaşı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Mısır Sorunu (1831-1841) verilebilir.

3.2.6. Ekonomik Yapı ve Meslekler

Bir ülkenin gücü, ülkenin büyüklüğü, nüfus miktarının yanında o ülkenin nüfusunun nitelikleri ile ilgilidir. Nüfusun nitelikleri içerisinde ise nüfusun ekonomik yapısı ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü nüfusun gelişimini sağlamak için uğraştığı ekonomik faaliyetler ne kadar çeşitli ve geliri de ne kadar fazla ise, o ülkenin kalkınması, varlığını devam ettirmesi o kadar sağlıklı ve uzun ömürlü olmaktadır. Bu

özellikler bugün ne kadar geçerli ise, geçmiş dönemlerde de bütün devletler, bölgeler ve şehirler için o kadar geçerlidir (Gümüşçü, 2001: 196-197).

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren aldığı vergiler ve bünyesinde barındırdığı meslekleri en iyi şekilde idare etmeye çalışmış ve bunun için de teşkilatlar oluşturmuştur. Türk toplumuna özgü üretim ve tüketim kültürünün temelinde, ahîlik ve lonca teşkilatı vardır. Ahî Evren'in fütüvvet anlayışı doğrultusunda kurulmuş olan bu teşkilat esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak, sanat ve ticaret ahlakını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına alma amacını taşımaktadır. Bu teşkilata katılan esnaf ve sanatkârlar, mesleki, dini ve ahlaki eğitimden geçmişlerdir. Hatta askeri talim ve terbiye görerek orduda savaşmışlardır. Fakat bu teşkilat zamanla sosyo-ekonomik bir nitelik kazanmıştır. Loncalara bağlı olarak çalışan esnafın üretimde bulunmasının yanı sıra, kurdukları vakıflar vasıtasıyla gelir elde ederek, tüm çalışanların ve ihtiyaç sahiplerinin çeşitli sorunları karşılar duruma gelmiştir. Bahsedilen bu esnaf teşkilatı içinde, esnafın birbiriyle ve şehir yöneticileriyle ilişkilerini düzenleyen, esnafı hükümet yetkililerine karşı temsil eden kethüda ve şeyh adı verilen kişiler vardır. Kethüdalar esnaf tarafından seçimle göreve getirilmekte ve kötü durum ve davranışlarda bulunmadıkça da yaşamları boyunca görevde kalabilmekteydiler (Çiftçi, 2004: 22-24).

Çırac, Osmanlı esnaf teşkilatı yapısında belirli safhalardan geçtikten sonra kalfa ve ustalığa yükselmekte ve her yükselişte teşkilat içinde kendine özgü merasimler yapılmaktadır. Bu da bize Osmanlı döneminde mesleklerdeki hiyerarşik yapıyı göstermektedir. Lonca sisteminde işçi, üretim sürecinin her aşamasında çalıştığı için işin tümünü görmekte ve hammaddeden başlayarak mamulün bitimine kadar her konuyu bilmektedir. Osmanlı esnaf teşkilatı içinde, hangi meslekte olursa olsun her isteyen dükkân açmamaktadır. Herhangi bir meslek dalında uzmanlaşıp, dükkân açmak isteyen esnaf kurulu tarafından sınav ve incelemelere tabi tutulmaktadır. Ayrıca bir yerleşim biriminde bir esnaf dalına ait dükkân açma sayısı, ilgili lonca üyeleri ve devlet tarafından belirlenen bir sınırlama içerisindedir. Dükkân şartlarında olduğu gibi lonca teşkilatlanmasında, üründe ve üretimde de bugün de olduğu gibi standartlar vardır (Çiftçi, 2004: 25-28).

Osmanlı Devleti'nin şehir ve kasabalarında, her dönemde köylünün ürettiklerini, zanaatkârların imal ettiklerini, esnaftan bir kısmının tüccardan alıp kar amacıyla sattığı malları, diğer kısmının da hizmetlerini pazarlayabildikleri mekânlar bulunuyordu. Buralarda mal değiş tokuşu yapıldığı gibi, alışveriş gerçekleştirilir,

hizmet satılır ve alınır. Ayrıca bu mekânlar, şehir halkı ile köylünün ve yabancı ticaret erbabının kaynaştığı, sosyal, ticari ve kültürel açıdan etkileşim ve iletişimde buldukları yerdi. Bu mekânların bir kısmı, bugünkü semt ve bölge pazarları niteliğinde iken diğer bir kısmı da şehrin belirli bir fiziki mekânını oluşturulmuş, esnaf ve zanaatkarların toplu halde iş yerlerinin bulunduğu çarşılardı. Hemen her esnafın, mesleğini icra ettiği kendine ait ya da kiraladıkları mekânları vardı. Esnaf ve zanaatkarlara ait imalat yeri ile imal edilen ürünlerin pazarlandığı dükkânlar bazen aynı yerde bazen de ayrı ayrı mekânlarda bulunurdu (Güler, 2000: 129-131).

Ekonomik yapıda etkin olan esnaf örgütlerinin, her şehirdeki örgütlenme türü, nüfus miktarı ve iktisadi hayat tarzına göre muhtevada bazı değişiklikler göstermekle birlikte, yapı ve model itibarıyla benzer nitelikteydi. Fakat bu benzer örgütlenmeler arasında, bölge ve ülke çapında ilişkilere pek rastlanmaz. Esnaf örgütleri genellikle buldukları şehrin sınırları dışındaki benzerleri ile ilişkiden uzak olmuştur (Genç, 2014: 290).

Osmanlı Devleti'nin ekonomik dünya görüşüne yön veren değerler; eşitlik, işbirliği, dayanışma, ölçülülük, aşırıya kaçmama ve hoşgörü gibi ahlâkî ilkelerden meydana gelmektedir. Ayrıca rekabet ve çatışma yerine, işbirliği ve dayanışma öncelikli olarak kabul edilmiştir. Ekonomik alanda rekabetten kaçınılarak fiyat, ücret ve üretim alanlarında rekabet asgariye indirilmiştir. Bu ekonomik dünya görüşü, kapitalist sistemin sermaye birikimi ve aşırı rekabet gibi düşüncelerine uymadığından, Osmanlı Devleti çağdaşlarına göre geri kalmış ve ekonomik yapısını geliştirememiştir (Çiftçi, 2004: 21-22).

Osmanlı ekonomisi 19. yüzyılın başlarında geleneksel yapısını sürdürmekteydi. İç ve dış ticaret devletin gözetimi altında ve belirli kurallar çerçevesinde yapılmaktaydı. Yukarıda da bahsedildiği üzere esnaf loncaları tarafından üretim ve tüketim denetlenmekteydi. Fakat bu yüzyılda devlet zor günler geçirmekte, yürürlükte görülen kural ve yasalar genellikle uygulanmamaktaydı. Dış ticarete kaçakçılık büyük boyutlara ulaşmış, yasal yollarla yapılanında da bilgi eksikliği ve denetim yetersizliğinden dolayı istenilen başarı sağlanamıyordu. 18. yüzyılın başlarında Avrupa'nın kol gücü yerine buhar gücüne geçmesiyle üretimde büyük artış sağlamış ve Osmanlı pazarlarını ele geçirmek için devletler kıyasıya bir yarış içine girmişti (Çadircı, 2013: 6).

19. yüzyılın başlarında Anadolu şehirlerinde imalathaneler çerçevesinde üretim yapan ve bir ölçüde loncalara bağlı olan zanaatların, büyük bir canlılık ve

gelişme içinde olduğu ve kapitalist sisteme evirildiği söylenemez. Fakat 19. yüzyılın başlarında, tüketimle karşılaştırıldığında ithalatın hacmi çok sınırlı kalıyordu. Zanaatların üretimi bazı istisnalar dışında (pahalı yünlü kumaşlar, kâğıt ve cam ürünleri vb.) Anadolu, ülke nüfusunun talebini karşılıyordu. Ancak 1820'lerden I. Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık yüz yıl boyunca Batı Avrupa ülkelerinden ithal edilen mamul malların hacmi hızla genişledi. Sanayi Devrimi'nin ürünlerinin rekabeti karşısında, zanaatlara dayalı üretim faaliyetleri kimi dallarda direnebilmiş, pek çok dalda gerilemiş, kimi dallarda ise tamamıyla yok olup gitmiştir (Pamuk, 2007: 224).

Genel duruma baktığımızda, Osmanlı esnafı temelde, devlet için maaş karşılığı çalışanlar ve serbest olarak kendi iş yerlerinde çalışanlar olarak ikiye ayrılır. Esnafa genel manada ehl-i hiref, devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığı çalışanlara ehl-i hiref-i hâssa denir. İster devlet için çalışsın isterse serbest olarak, Osmanlı dâhilinde çok sayıda esnaf grupları bulunmaktadır. Ancak devlet geneli için gerek esnaf gruplarının sayısı, gerekse dükkân ve çalışanlarının sayısının ne kadar olduğu henüz bilinmemektedir. Ayrıca esnaf grupları içerisinde meslekî dağılımın nasıl olduğu, şehirlere göre hangi mesleklerin daha yoğun bulunduğu hakkında da yeterince bilgi mevcut değildir (Demirel,2002: 156). Bu nedenle de Osmanlı ekonomik yapısı ve bu ekonomik yapının temelini oluşturan esnaflarla ilgili yapılacak olan Burdur Kazası ile ilgili tespitler ileride Osmanlı geneline yönelik yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Yukarıda da bahsedildiği üzere insanlar, yaşamlarını devam ettirebilmek için doğal ortamın uygun olduğu her yerde, o bölgenin potansiyeline göre bir veya birden çok ekonomik faaliyetle uğraşırlar (Gümüşçü, 2001: 197). Bu faaliyetlerin türleri ayrı ayrı ele alındığında yüzlerce dala ayrılmasına rağmen genel olarak düşünüldüğünde 4 ayrı grupta inceleyebiliriz. Bunlar; sanayi sektöründe çalışan nüfus, tarım sektöründe çalışan nüfus, hizmetler sektöründe çalışan nüfus ve ticaretle uğraşan nüfus olmak üzere 4 ana grupta ele alınacaktır. Ayrıca 1841 yılına ait nüfus defterinden gayrimüslimlerin 19. yüzyılda ödedikleri cizye vergisinin miktarına dair de bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler de burada değerlendirilecektir.

Burdur'da yaşayan toplumu yerleşmelerine göre; şehir ve kırsal nüfusunun ekonomik yapısı olarak iki gruba ayıracağız. Ayrıca şehir ve kırsal nüfusunun ekonomik yapısı ve meslekler ele alınırken Müslümanlar ve gayrimüslimler ayrı ayrı değerlendirilecektir. Burada değerlendirme yapacağımız mesleklere ait olan

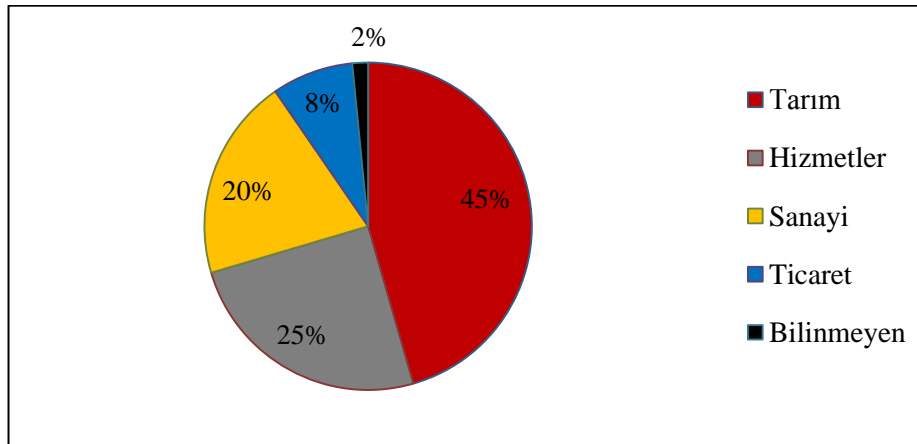
istatistiki veriler nüfusa kaydedilen erkeklerin tanıtımı esnasında verilen bilgilerden elde edilmiştir. Bu bilgilerde baba mesleklerine dair de veriler bulunmaktadır. Fakat bu veriler ayrı bir çalışma konusunu gerektirdiği için burada yer verilmemiştir. Gayrimüslimlere ait cizye kayıtları ise nüfus tanımlamalarının üstüne kaydedilmiştir.

3.2.6.1. Burdur Kazası Nüfusunun Ekonomik Yapısı ve Mesleklere Göre Sektörel Dağılımı (1841)

Burdur şehrinin ekonomik yapısıyla ilişkili 1841 yılı nüfus defterinden elde ettiğimiz istatistiki verilerden ekonomik yapı ilgi Müslüman erkek nüfusa dair bilgilere, kişilerin icra ettikleri mesleklerden ulaşılmaktadır. Söz konusu yılda Burdur Kazası'nda 19 mahalle, 22 karye ve 6 çiftlik yerleşmesi bulunmaktaydı. Ayrıca konar-göçer olarak yaşan 3 cemaat ve 2 taife vardır. Kazada ekonomik faaliyet türlerinden, %45,53 oranı ile tarım sektörünün ağır bastığını tespit edilmiştir. En az çalışan nüfusun bulunduğu sektör ise %8,04 oranı ile ticaret sektörüdür. Osmanlı Devleti genelinin ekonomisi tarımsal faaliyetlere dayandığı için bu durum devletin genel yapısına uygundur. Hizmetler, sanayi ve ticaret sektörlerinde çalışan nüfus şehirli nüfustur. Tarımsal faaliyetler ise yoğun olarak kır yerleşmelerinde görülmektedir (Tablo 56 ve Şekil 32).

Tablo 56: Burdur Kazası'nda Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Sektörler	Çalışan Nüfus	Oran (%)
Tarım	2105	45,53
Hizmetler	1150	24,87
Sanayi	924	19,98
Ticaret	372	8,04
Bilinmeyen	72	1,55
Toplam	4623	100

Şekil 32: Burdur Kazası'nda Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

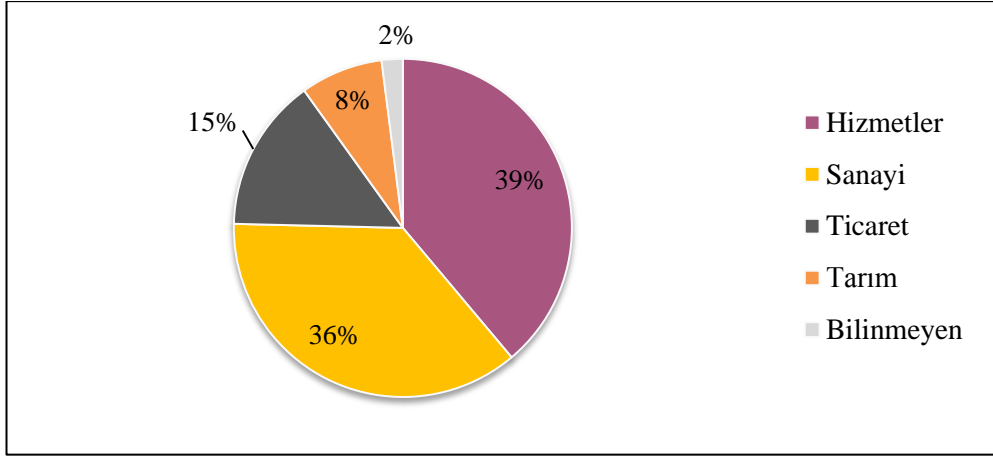
Burdur Kazası'nın ekonomik yapısıyla ilişkili 1841 yılı nüfus defterinden elde ettiğimiz istatistikî verilerden ekonomik yapı ile ilgili bilgilere, kişilerin icra ettikleri mesleklerden ulaşmaktayız. Bu dönemde Burdur'da, 17 Müslüman ve 2 gayrimüslim mahallesinde 150'nin üzerinde meslek grubunun olduğu tespit edilmiştir. Bu meslek gruplarının faaliyet türlerine göre, sanayi, hizmetler, tarım ve ticaret sektörleri olmak üzere 4 grupta ele alındığından bahsetmiştik. Bu sektörlerde ekonomik faaliyetlerini yürüten esnafların temel özelliği Burdur ve çevresinin temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere faaliyetlerini sürdürmektedirler. Kaza nüfusu, ekonomik şartlar ve esnaf sayısı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde belirtilen mesleklere göre, Burdur şehrinde çalışan erkek sayısı 2531 olarak tespit edilmiştir. Bunun toplam nüfus içerisindeki payı %25,18 aktif nüfus içerisindeki payı ise %44,70 olarak belirlenmiştir. Eldeki oranlar fiili olarak üreten ve tüketen nüfusu göstermesi noktasında önemlidir.

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde belirtilen mesleklere göre, Burdur şehrinde çalışan erkek sayısı 2531 olarak tespit edilmiştir. Bunun toplam nüfus içerisindeki payı %25,18 aktif nüfus içerisindeki payı ise %44,70 olarak belirlenmiştir. Eldeki oranlar fiili olarak üreten ve tüketen nüfusu göstermesi noktasında önemlidir.

Burdur'daki çalışan nüfusun dağılımı incelendiğinde en fazla %38,87 oranıyla hizmetler ile %36,05 oranıyla sanayi sektörlerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. En az çalışan nüfusun bulunduğu sektör ise %7,90 oranıyla tarım sektörüdür (Tablo 57).

Tablo 57: Burdur'da Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Sektörler	Çalışan Nüfus	Oran (%)
Hizmetler	984	38,87
Sanayi	924	36,05
Ticaret	372	14,69
Tarım	200	7,90
Bilinmeyen	51	2,01
Toplam	2531	100

Şekil 33: Burdur'da Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Bu oranlar, kazada hâkim olan ekonomik fonksiyonun hizmetler ve sanayi olduğunu (ev ve atölye tipi) göstermektedir. Yine ticari faaliyetlerin sanayi ve hizmetlere göre daha küçük çaplı (%14,69) kalması, her iki sektörde de yapılan üretimin sadece belli bir bölümünün kaza içi ve çevresine dönük olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Bu konuda hizmetler, sanayi ve ticaret sektörlerinin büyük oranda kaza merkezi olan Burdur'da toplanmış olması, şehirsal fonksiyonları yönüyle 19. yüzyılın Burdur'unu göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Şekil 33). Geleneksel metot ve tarzda da olsa özellikle sanayinin neredeyse hizmetler kadar geniş bir oranı kapsaması şehrin fonksiyonel tarihinin ortaya konması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda şehirde öne çıkan ekonomik sektörleri ve bunların mahallelere göre dağılımını ele almak yerinde olacaktır.

Burdur'daki ekonomik sektörleri meslekler temelinde açıklamaya çalıştığımız bu bölümde ön plana çıkan meslekler ve bunların mahallelere göre dağılımı ele alınacaktır. Ancak burada belirtilmesi gereken husus, mekânsal dağılışı meslek mensuplarının yaşadığı mahalleri temelinde (yani nüfusun meslekleri) şeklinde olması nedeniyle, büyük oranda işin icra edildiği yerden çok ikametgâha bağlı bir dağılışı olduğu gerçeğidir. Örtüşen noktalar olmakla birlikte birebir dönemin fonksiyonel arazi kullanımını yansıttığını söylemek güçtür. Dönemin arazi kullanımına dair detay verilerin olmaması gibi sebepler bu yöntemimize başvurmamızda etkilidir.

Burdur'daki hizmetler meslekler bazında değerlendirildiğinde, amele, dülger, taşçı ve halaç mesleklerinin ön plana çıktığı, dini ve idari hizmetlerin ise bunu takip ettiği görülmektedir. Özellikle dülger ve taşçı mesleklerinde gözlenen yoğunluk, en yüksek değere sahip amelelerin büyük oranda inşaat işlerinde çalıştığı kanaatini

uyandırmaktadır. Nitekim mesleklerin dağılışı göz önüne alındığında amelelerin büyük oranda Yenice, Derslik, Şehysinan, Burç ve Karasenir mahallelerinde dağılışı gösterdiği, bu anlamla dülgerlerin şehirdeki dağılışıyla paralellik gösterdiği dikkati çeker. Taşçılar ise bu mahaller içerisinde Karasenir’de toplanmıştır. Bunların dışında dönemin yaygın mesleklerinden Hallaçlık şehirde ön plana çıkmakta, belli oranlarda mahallelere dağıldığı gibi özellikle nüfusuyla da bağlantılı olarak Yenice mahallesinde toplanmaktadır (Tablo 58).

Tablo 58: Hizmetler Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı

Burdur Kazası Mahalleler	Erkek Nüfus	Muhtar	İmam	Hatib	Şeyh	Hekim	Amele	Dülger	Halaç	Taşçı	Toplam
Hacı Ahmed	239	1	1	-	2	-	13	1	-	-	18
Hacı Ömer	113	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Yenice	1122	-	4	-	-	-	36	20	10	1	71
Hecin	279	-	2	-	-	-	3	9	1	-	15
Dere	121	1	-	-	-	-	8	3	1	-	13
Receb	136	-	1	-	3	-	1	2	-	-	7
Kuyu	183	-	-	-	-	-	2	1	2	-	5
Divanbaba	472	-	3	-	-	-	6	3	3	2	17
Manastr	192	1	1	-	-	-	2	-	-	-	4
Cami-i Kebir	221	-	-	-	-	-	4	2	-	1	7
Üçdibek	399	1	1	-	2	-	-	2	1	-	7
Yoğurtçu	109	-	1	-	-	-	1	-	1	-	3
Derslik	674	2	1	-	-	-	25	6	4	-	38
Şeyhsinan	489	1	2	1	4	-	24	7	5	2	46
Karasenir	286	1	1	1	1	-	13	2	2	22	43
Hacı İbrahim	274	-	3	-	-	-	11	9	2	-	25
Burç	191	1	1	-	3	-	17	2	5	-	29
Rumyan	511	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3
Ermeniyyan	96	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	6107	9	22	2	16	3	166	69	37	28	352

Sanayi sektörü içerisinde bilhassa dokumacılığın şehirde farklı tiplerde varlık gösterdiği gözlenir. Bunlardan Çulha, Muylab ve Basmacı ön plana çıkan meslekler arasındadır. Aslında bu durum geçmişte Burdur'un alaca dokumalar konusunda önemli merkezlerden biri olduğu gerçeğiyle örtüşmektedir. Günümüzde ise bu üretim dalı hemen tamamen yok olmuştur. Çulha mesleği Hacı Ömer ve Rumyan mahalleleri gibi birkaç mahalle dışında hemen her mahallede icra edilmekte, özellikle Yenice, Divanbaba, Hecin, Kuyu, Derslik mahallelerinde yoğunluk kazanmıştır. Muylab bilhassa Manastır mahallesinde yoğunlaşmıştır.

1841 defteri ve salnameler temel alındığında 19. yüzyılda Burdur'daki sanayi üretimini temsil eden sanayi kollarından bir diğeri debbağlıktır. İbni Batuta seyahatnamesine³⁰ göre Ortaçağ'dan beri devam eden bir meslek olduğunu tespit ettiğimiz debbağlık, özellikle dikicilikle hem sayısal hem de mekânsal dağılış bakımından benzerlik göstermesi birbirlerini besleyen (hammadde-mamulmadde ilişkisi) sektörler olması noktasında oldukça manidardır. Yenice mahallesi başta olmak üzere, Hacı Ahmed, Hacı Ömer, Cami-i Kebir, Üçdibek ve Hecin mahallelerinde ön plana çıkan mesleklerden biridir. Nitekim günümüzde Debbağhane caminin varlığı bu mesleğin geçmişteki önemine işaret etmektedir. Yine günümüzde yok olmuş mesleklerdendir. Dokumacılık ve Debbağlık dışında Teymurcu, Semerci, Nalbant, Bakırcı, Değirmenci meslekleri şehirdeki sanayi üretimi adına göze çarpanlardır (Tablo 59).

³⁰ Bkz: İbn Batuta, 2010: 336-890-932.

Tablo 59: Sanayi Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı

Burdur Kazası Mahalleler	Erkek Nüfus	Çulha	Dikici	Debbağ	Muytab	Semerci	Teymurcu	Nalbant	Bakırcı	Değirmenci	Basmacı	Toplam
Hacı Ahmed	239	3	4	12	5	1	3	1	-	-	-	29
Hacı Ömer	113	-	1	5	-	1	-	-	-	-	-	7
Yenice	1122	84	13	36	8	5	4	7	-	-	-	157
Hecin	279	26	4	8	1	2	3	-	-	-	-	44
Dere	121	15	2	-	1	-	-	-	1	-	-	19
Receb	136	12	12	-	-	-	1	2	-	-	-	27
Kuyu	183	16	6	7	2	1	1	-	-	-	-	33
Divanbaba	472	43	18	6	10	3	-	-	-	-	-	80
Manastr	192	1	-	-	30	-	-	-	-	-	-	31
Cami-i Kebir	221	5	6	14	-	-	3	-	-	-	-	28
Üçdibek	399	23	15	13	1	8	3	2	-	-	-	65
Yoğurtçu	109	3	1	2	1	1	-	-	-	-	-	8
Derslik	674	13	19	8	4	2	42	10	2	-	-	100
Şeyhsinan	489	4	13	4	3	7	2	-	11	-	-	44
Karasenir	286	9	1	-	2	7	1	-	-	-	-	20
Hacı İbrahim	274	11	9	4	1	11	6	1	-	-	-	43
Burç	191	4	2	2	2	1	-	-	-	-	-	11
Rumyan	511	-	-	-	-	-	-	-	-	8	7	15
Ermeniyyan	96	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Toplam	6107	278	126	121	71	50	69	23	14	8	7	761

Burdur'da ticarete yönelik yapılan belli başlı mesleklere göre ticaretin büyük oranda şehir ve onun çevresiyle sınırlı kaldığı kanaati uyanmaktadır. Ön plana çıkanların Oduncu, Tüccar, Pazarcı ve Bezzaz gibi meslekler oluşu bunu desteklemektedir. Oduncular Şeyhsinan, Karasenir, Dere ve Derslik mahallelerinde yer alırken, Tüccarlar Hacı Ahmet, Yenice, Derslik, Cami-i Kebir, Hacı İbrahim gibi mahallelerde toplanmıştır. Pazarcılar ise Derslik, Şeyhsinan ve Karasenir mahallelerinde dağılışı gösterir. Bunların yanında ticarete yönelik üç mesleğin özellikle gayrimüslim mahallerinde oluşu dikkat çekicidir. Bunlardan Elekçilik sadece Ermenilerde, Kuyumculuk ve Avrupa ticareti ise sadece Rumlar tarafından yapılmaktadır. Buna göre denilebilir ki Burdur'da 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle ticari anlamda etnisite ve kimlik ile ticari meslekler arasında belirgin bir ilişki vardır. Bunlardan özellikle kuyumculuk ve uluslararası ticaretin gelir seviyesi yüksek meslekleri oluşturması dikkat çekicidir (Tablo 60).

Tablo 60: Ticaret Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı

Burdur Kazası Mahalleler	Erkek Nüfus	Tüccar	Oduncu	Pazarıcı	Bezzaz	Elekçi	Kuyumcu	Avrupa Tüccarı	Toplam
Hacı Ahmed	239	9	4	7	-	-	-	-	20
Hacı Ömer	113	2	-	2	-	-	-	-	4
Yenice	1122	10	3	3	2	-	-	-	18
Hecin	279	-	-	1	4	-	-	-	5
Dere	121	-	9	4	-	-	-	-	13
Receb	136	-	-	2	-	-	-	-	2
Kuyu	183	2	-	2	2	-	-	-	6
Divanbaba	472	1	-	-	6	-	-	-	7
Manastır	192	-	13	-	-	-	-	-	13
Cami-i Kebir	221	7	-	1	10	-	-	-	18
Üçdibek	399	6	1	-	9	-	-	-	16
Yoğurtçu	109	-	1	-	1	-	-	-	2
Derslik	674	9	5	18	-	-	-	-	32
Şeyhsinan	489	-	28	12	-	-	-	-	40
Karasenir	286	-	17	8	1	-	-	-	26
Hacı İbrahim	274	6	-	3	-	-	-	-	9
Burç	191	3	-	3	-	-	-	-	6
Rumyan	511	3	-	-	-	-	6	4	13
Ermeniyyan	96	1	-	-	-	10	-	-	11
Toplam	6107	59	81	66	35	10	6	4	261

Burdur'da tarım sektörü %8'e yakın küçük bir payla temsil edilmektedir. Çiftçi ve hayvancılığın yanında işletmeye yönelik toprak sahipliği de burada yer almıştır. Bu sektördeki büyük bir bölümünü Ağalar yani büyük toprak sahipleri ya da tarım işletmecileri oluşturmaktadır. Ağalar genellikle Derslik, Cami-i Kebir, Kuyu, Üçdibek, Karasenir, Burç mahallelerinde yoğunluk kazanırken, Burdur'da yaşayıp çiftçilik yapanlar ise Yenice, Manastır ve Karasenir mahallelerinde yoğunluk kazanmıştır. Bunlara karşın Danacılık sadece Yenice'de yer bulmuştur. Burada özellikle iki husus dikkat çekicidir. İlki Danacı ve Çiftçilerin en dış mahallelerde toplanmasıdır. İkincisi ise tarım sektöründe gayrimüslimlerin yer almamasıdır (Tablo 61).

Tablo 61: Tarım Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı

Burdur Kazası Mahalleler	Erkek Nüfus	Ağa	Çiftçi	Danacı	Toplam
Hacı Ahmed	239	2	1	-	3
Hacı Ömer	113	4	-	-	4
Yenice	1122	3	25	13	41
Hecin	279	-	3	-	3
Dere	121	-	1	-	1
Receb	136	-	1	-	1
Kuyu	183	6	-	-	6
Divanbaba	472	3	8	-	11
Manastır	192	-	24	-	24
Cami-i Kebir	221	7	1	-	8
Üçdibek	399	6	3	-	9
Yoğurtçu	109	5	-	-	5
Derslik	674	8	6	-	14
Şeyhsinan	489	2	11	-	13
Karasenir	286	5	22	-	27
Hacı İbrahim	274	3	2	-	5
Burç	191	5	4	-	9
Rumyan	511	-	-	-	-
Ermeniyyan	96	-	-	-	-
Toplam	6107	59	112	13	184

Mesleklerin mahalle bazında mekânsal dağılımı dikkatle incelendiğinde Yenice mahallesinin meslekleri icra edenler yönüyle oldukça karma bir yapıya sahip olduğu görülür. Bunun mahalle nüfusunun kalabalık (1122 kişi) olmasıyla ilişkili olduğu kanaatini taşımaktayız.

Burdur şehrinin ekonomik yapısı ve meslekleri ele alınırken, 17'si Müslüman ve 2'si gayrimüslim olmak üzere toplam 19 mahalleden oluşan Burdur'daki etnik yapı göz önüne alınarak iki başlık altında inceleme yoluna gidilmiştir (Tablo 61).

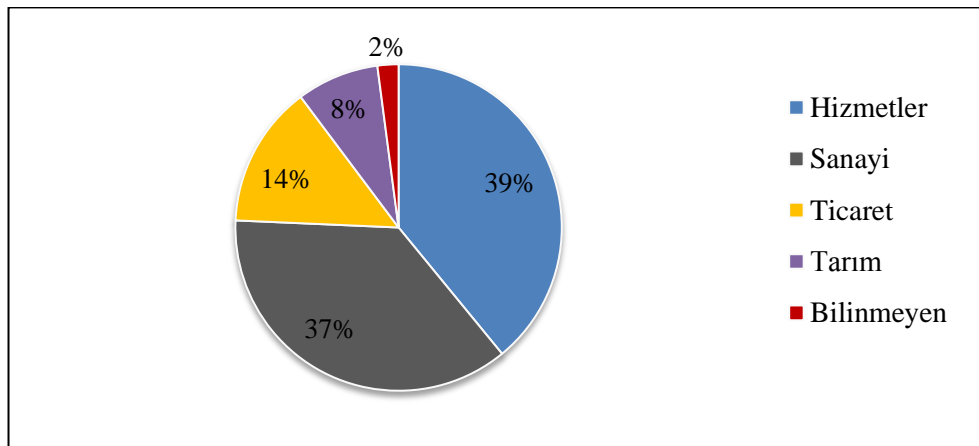
3.2.6.2. Burdur Nüfusunun (Müslüman Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı (1841)

1841 yılında Burdur şehrinin ekonomik yapısıyla ilişkili Müslüman erkek nüfusa dair bilgilere, bahsedildiği üzere kişilerin icra ettikleri mesleklerden ulaşmaktayız. Bu dönemde Müslüman nüfusun fazla olduğu Burdur'da, 17 Müslüman mahallesinde 150'nin üzerinde meslek grubunun olduğu tespit edilmiştir.

Çalışan nüfusun sektörel olarak dağılımına bakıldığında, %39,07 oranında hizmetler ve %36,62 oranında sanayi sektörlerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. En az çalışan nüfusun bulunduğu sektörler ise %14,07 oranıyla ticaret ve %8,15 oranında tarım sektörüdür. Bu yönüyle Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturması nedeniyle genel sektörel dağılışı Müslüman nüfusun sektörel dağılışı paralellik arz etmektedir. Ayrıca bu toplam çalışan nüfus içerisinde %2,07 oranında da hangi sektörde çalıştığı tespit edilemeyenler bulunmaktadır (Tablo 62 ve Şekil 34). Bu oranlar, Burdur'daki Müslüman nüfusun çoğunlukla hizmetler ve sanayi sektöründe çalıştığı ve şehirde hâkim ekonomik fonksiyonun sanayi ve hizmetler olduğunu göstermektedir.

Tablo 62: Burdur'da Çalışan Müslüman Erkek Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Sektörler	Çalışan Nüfus	Oran (%)
Hizmetler	958	39,07
Sanayi	898	36,62
Ticaret	345	14,07
Tarım	200	8,15
Bilinmeyen	51	2,07
Toplam	2452	100

Şekil 34: Burdur'da Çalışan Müslüman Erkek Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Burdur şehrinde 1841 yılında, en fazla nüfusun ve en çok meslek çeşitliliğinin bulunduğu hizmetler sektöründe 896 kişi yer almaktadır. Kamu işlerini yürütenler, günlük ihtiyaçların giderilmesine yönelik hizmet üretenler ve küçük çaplı sanatlarla üretim yapanlar bu grupta değerlendirilmiştir. Bu sektörde ön plana çıkan hizmet grubu amele olarak çalışan nüfustur. Diğer önemli bir meslek, dini nitelik taşıyan ve 102 kişinin icra ettiği hafızlıktır. Ayrıca ahşap bina yapım işi ile uğraşan dülgerlik mesleğindekiilerin 69'a ulaşan sayısı ile şehirde, hizmetler sektöründe en çok tercih edilen meslekler arasında olduğunu görmekteyiz. Bu meslekleri berber, molla ve terzi meslekleri takip etmektedir. Hizmetler sektöründe çalışanların çoğunluğunu hafız, molla, imam vb. dini grupların oluşturuyor olması dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra inşaat ile ilgili olan meslek grubunda yer alan dülger, taşçı, boyacı, duvarcı gibi mesleklerin de sayıları bir diğer çoğunluğu oluşturmaktadır. Şehrin yönetiminde bulunan vezir, nazır, naib, kethüda, çavuş ve mahalle muhtarının da hizmetler sektöründe yer aldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra Burdur şehrinde eğitim hizmetinde 9 Müderris ve 9 Muallim el-Sıbyan bulunmaktadır (Tablo 63).

Tablo 63: Burdur'da Hizmetler Sektöründe Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Amele	Irgat, işçi	151
Hafız	Kur'an-ı Kerimi ezbere bilen	102
Dülger ve çırağı	Ahşap bina yapım işi	69
Berber ve çırağı	Saç-sakal kesimini yapan	64
Molla ³¹	Medreseden	57
Terzi ve çırağı	Giysi biçip diken kimse	59
Gulam	Esir, hizmetçi, köle	42
Hallaç	Yün ve pamuğun kabartılması işi	37
Derviş	Tasavvuf talebesi	34
Sipahi	Süvari askeri	32
Taşçı	Bina yapım işi	28
İmam ³²	Dini görevli	20
Deveci	Ulaşım	19
Tellak	Hamamda kese yapan	16
Katırcı	Ulaşım	16
Ameleci	Ameleleri toplayıp onları yönlendiren	15
Hademe	Hizmetçi	13
Boyacı ve kalfası	İnşaat işi ile uğraşan	14
Şeyh	Bir grubun lideri, devlet adamı	12
Hevace	Hoca	10
Sekban	Asker sınıfı	10
Müderris	Medresede veya camide ders veren hoca	9
Muallim el-sıbyan	Sıbyan mekteplerinde hoca	9
Müezzin	Ezan okuyan	8
Natır	Bekçi	8
Muhtar-ı Mahalle ³³	Mahalle Muhtarı	8
Saka	Su işleri ile uğraşan	7
Duvarcı	İnşaat işi ile uğraşan	6

³¹ Bazı İslam toplumlarında tanınmış din âlimlerine veya belirli seviyede öğrenim görmüş kimselere verilen unvandır. Osmanlı Devleti'nde bu Molla kelimesi, genellikle müderrislikten sonraki mevleviyet payesi denilen dereceye ulaşan büyük âlimlere verilirdi. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilmiye sınıfından olan beşik uleması sınıfına molla bey unvanı verilerek diğerlerinden farklı bir sosyal sınıfa mensup oldukları belirtilmek istenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ise molla unvanı değer kaybına uğramış ve medrese öğrencileri için molla ifadesi kullanılmaya başlamıştır (Algar, 2005: 238-239).

³² Şehirlerin hemen hemen her mahallesinde bir cami ile mescit ve burada görevli imamlarla onların yardımcıları bulunuyordu. İmamlar cemaate namaz kıldırmanın yanı sıra mahalle ya da köyün bütün işleri ile de ilgilenmekteydiler. Muhtarlık örgütü oluşturuluncaya kadar tek başlarına, daha sonra muhtarlarla birlikte halkın birbiri ile olan küçük anlaşmazlıklarının çözümü, mahallenin temizliği ve düzeninden sorumlu tutuluyorlardı (Çadırcı, 2013: 40).

³³ II. Mahmud'un ülke yönetiminde yaptığı yeniliklerden birisi de muhtarlık örgütünün kurulmasıdır. Günümüzde ufak tefek değişikliklerle var olmaya devam eden muhtarlık kuruluncaya kadar köylerde Kethüda, İhtiyar ya da bazen muhtar denilen kimselerin bulunduğu bunların köyleri temsilen bazı görevler yapmaktaydılar. Şehirlerde ise mahalle düzeyinde aynı görevleri imamlar yerine getirmekteydi. Devletin merkezi dışındaki şehir kasaba ve köylerde muhtarlığın kurulması 1831 ve 1836 yıllarına rastlamaktadır. Bu muhtarlar her mahalle ve köylerde oy birliği ile seçilmiştir. Muhtarların önde gelen görevleri; mahallenin ya da güvenliğinin sağlanması, başka bir şehir ya da kasabadan mahalle ya da köylere gelenlerin denetlenmesi ve nüfus hareketlerinin kaydedilmesiyle görevliyidiler (Çadırcı, 1970: 409-415; Çadırcı, 2013: 38-39).

Kâhya	Çiftlik vb. yerlerde işleri çekip çeviren	6
Kayyum	Bir iş veya görevi geçici bir süreliğine yapma	6
Yolcu	Yol Yapım işi	5
Yazıcı	Evrak vb. yazım işi	4
Kâtip	Yazım işlerine bakan	4
Daî	Müezzin	3
Seyis	At bakıcısı	3
Kethüda	Yönetimden	3
Mücellid	Ciltçi	3
Usta	İnşaat işi ile uğraşan	2
Hamamcı	Hamam hizmetini yürüten	2
Medreseden	Medresede veya camide ders veren hoca	2
Mescid İmamı	Dini görevli	2
Mahalle kethüdası ³⁴	Mahalle yönetiminden	2
Sai	Postacı benzeri, haberci	2
Kassaracı	Çırpıcı, yıkayıcı	2
Diğer ³⁵		32
Toplam	-	958

Burdur şehrindeki ekonomik yapıyı doğrudan etkileyen sektörler incelenecek olursa, büyük oranda Osmanlı ekonomik yapısıyla örtüştüğü görülür. Sanayi sektörünün durumu, 19. yüzyılda zor dönemler geçiren Osmanlı Devleti'nde çok iyi değildi. 19. yüzyılın ilk yıllarında tarım ve ticaret için geçerli alanların yanı sıra, yabancı malların Osmanlı pazarlarına hızla girmeye başlamasıyla sarsılmış ve çökmeye başlamıştır (Çadırcı, 2013: 8-9).

Dönemi itibariyle Burdur'daki sanayi faaliyetlerinde istihdam edilmiş nüfus incelendiğinde, istihdamın genellikle el sanatlarına dayalı çeşitli ev ve atölye tipi üretim faaliyetlerinden oluştuğu görülür. Nüfus defterinden elde edilen veriler iş yeri ve bu işyerlerindeki çalışanları temel almadığı için, atölye ve bu atölyelerdeki istihdama dair herhangi bir şey söylemek güçtür. Öte yandan meslek tanımlarından yola çıkarak sanayi üretiminin emek odaklı (insan gücüne dayalı) olduğu, dolayısıyla basit makineler dışında makineleşmenin zayıf kaldığını söylemek de mümkündür. Bu

³⁴ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri şehirlerde kethüdalar bulunmuştur. 19. Yüzyılda da eskisi kadar olmasa da şehir halkı arasındaki ilişkilerde kethüdalar etkin olmuştur. Kethüdaların başlıca görevi, şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan ya da eşkıya izleyen askeri birlikleri, yolculuk yapan, göreve giden vali, mutasarrıf ve mütesellim gibi yöneticileri ağırlamak konaklamalarını sağlamaktır (Çadırcı, 2013: 41-44).

³⁵ Sürücü, Çiftçi Kethüdası, Pehlivan, Bayrakdar, Sofu, Soyтары, Tebaa-i Zaptiye, Müftü, Vakıt-i Selacı, Dergâh-ı Aliden, Çavuş, Mevlevihane Şeyhi, Semazen, Süvari, Naib, Saki, Mahkeme Kâtibi, Dergâh-ı Aliye Yetkilisi, Sucu, Bacacı, Paşa, Kürekçi, Bekçi, Nakkaş, Nazır, Zabıta Tebaasından, Hamal, Vezir, Küfeci, Tabur Kâtibi, Nalçeci, Kilerci gibi mesleklerde tek kişi olması nedeniyle diğer olarak verilmiştir.

cihetten bakıldığında atölyelerdeki istihdam ve üretimin büyük çaplı (modern sanayi) olamayacağı sonucuna ulaşılabilir.

Şehirdeki sanayi sektörü 898 kişilik istihdam hacmiyle çalışan nüfusun (Müslüman nüfus) %36'yı aşan kesimini oluşturur. Yine meslek tanımlarından sektörün %90'ı aşan büyük bölümü üretime yönelik sanayi faaliyetlerinden oluşmakta, bunun da büyük bölümünü dokuma (tekstil) atölyeleri ve çalışanları oluşturmaktadır. Bu sektördeki çalışan nüfus (271 kişi-%30) sayısı dikkate alındığında Burdur'daki tekstil üretiminin büyük oranda kaza dışına yönelik olduğu, günümüzdeki anlamı itibariyle şehrin temel fonksiyonlardan birini oluşturduğu sonucuna ulaşmak tabiidir. Aynı yaklaşımla 126 kişilik istihdamıyla dikici olarak tanımlanan ve ayakkabı üretiminde faaliyet gösteren grup ile debbağlar (121 kişi) ele alınabilir (Tablo 64).

Sanayi sektöründe çalışan bu meslek gruplarını muytab, semerci ve teymurcu mesleklerinin takip ettiği görülmektedir. Çok sayıda insanın çalıştığı bu sektörde kalabalık meslek gruplarının yanı sıra iki kişinin ya da tek kişinin çalıştığı meslek grupları da bulunmaktadır.

Tablo 64: Burdur'da Sanayi Sektöründe Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Çulha, kalfa ve çırağı	El tezgâhında bez dokuyan	271
Dikici, kalfa ve çırağı	Ayakkabı işi	126
Debbağ, kalfa ve çırağı	Deri işi ile uğraşan	121
Muytab	Kıl dokuyan	71
Semerci ve çırağı	Semer yapım işi ile uğraşan	48
Teymurcu ve çırağı	Demir işleyen	62
Nalbant	Binek hayvanlarının toynaklarına nal çakma	23
Kalaycı ve çırağı	Kalay işi ile uğraşan	22
Ekmekçi, çırağı ve kalfası	Ekmek üretim işi	16
Haffaf	Ayakkabı imalatı	11
Helvacı ve çırağı	Helva imalatı	13
Duhancı	Tütüncü	9
Kıyıcı	Tütün vb. ürünleri kıyma işlemini yapan	9
Kazancı ve çırağı	Kazan imalatı	9
Yağcı	Yağ üretimi	6
Uncu	Un imalatı	6
Sabuncu	Sabun imalatı	5
Duzcu	Tuz üretimi	5
Çıkrıkçı	Çıkrık imalatı	5
Keçeci	Keçe yapım işi	4
Kadayıfçı	Kadayıf imalatı	4
Çerezci	Çerez üretimi	4
Çakmakçı	Çakmak imalatı	3
Bezci	Bez üretimi	2
Kavvas	Ok imal eden kimse	2
Ciritçi	Cirit yapımı	2
Urgancı	Dokuma işi	2
Aşçı	Yemek yapma işi	2
Bakırcı Kalfası ve çırağı	Bakır madenini işleyen	3
Saatçi	Saat imalatı	2
Abacı	Aba yapan ya da satan kimse	2
İğci	İplik üreten	2
Kebeci	Kebe (çobanların giydiği kıyafet) yapan ya da satan	2
Külahçı	Başa takılan külahları yapan	2
Defçi	Def çalgısını yapan	2
Babucçu	Terlik imalatı	2
Leblebici Kalfa ve çırağı	Leblebi üretimi	2
Diğer ³⁶		16
Toplam		898

³⁶ Koltukçu, Kapıcı, Bardakçı, Kavukçu, Bıçakçı, Aşçı Başı, Kasnakçı, Değirmenci Hademesi, Lüleci, Kokçu, Mühreci, Kalasçı Çırağı, Kaltakçı, Duhan Kıyıcı, Yorgancı, Tekneci tek kişinin çalıştığı meslekler.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde köylü ya da sanatkârların üretim tekniğinde ve yoğunluğunda değişikliği sınırlayan kurallar söz konusu iken, tüccar ve sermaye birikimi yapabilen esnaf örgütlenmesi içinde çok fazla kurallara bağlı olmayan bir ticaret girişimciliği görülmektedir (Karta, 2006: 149). Fakat yabancı ülke tüccarlarına tanınan ayrıcalıklar, sermaye yokluğu ve bilgi yetersizliği gibi sebeplerle Osmanlı'da güçlü bir tüccar sınıfı oluşmamıştı. Bu yüzyılda Müslüman tüccarlar tamamen iç ticaretle uğraşiyor ve gittikçe esnaflaşıyorlardı. İçlerinde büyük ticaret denilebilecek ticaret yapanlar kapan tüccarları ve toptancıları (Çadırcı, 2013: 7). Bunlar da o dönemde Burdur'da bulunmuyordu.

Osmanlı'da ticaret denilince başlıca iki tür faaliyeti düşünmek gerekir. Birinci "ehl-i hırfet" denilen sanatkârların ürettiklerini dükkânlarında pazarlama biçimidir. İkincisi ise bir başka bölgeden ya da ülkeden getirdiklerini satan ya da satmak üzere götüren tüccarların yaptığı işlerdir (İnalçık, 1951: 661-662). Burdur'daki meslekler sınıflandırılırken sanayi sektörüne dâhil edilmiş olan mesleklerin bazıları ehl-i hırfet grubuna girmektedir. Fakat bunları tespit etme imkânımız bulunmadığı için sanayi sektörüne daha uygun olduğu düşünülerek oraya dâhil edilmiştir. Aslında ticaret sektöründe çalışan toplam nüfusun sayısı burada tespit edilenden daha fazladır.

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterine göre, Burdur'da ticaret sektöründe yaklaşık 345 kişi çalışmaktadır. Bu sektörde çalışanların çoğunluğunu 81 kişi ile odunculuk mesleğini yapanların oluşturduğu tespit edilmiştir. Ticaret sektöründe çalışan diğer büyük meslek grupları ise 66 kişinin çalıştığı pazarcılar ve 55 kişinin yer aldığı tüccarlardır. Tüccarlar, genel olarak şehirlerarası ticaret yapanlardan oluşmaktadır. Ayrıca tüccarlar üretici ve tüketici arasında şehirlerarası nakliyatı sağlayan araçlar durumundadır (Gül ve Başbüyük, 2011: 95). Bu meslek gruplarının yanı sıra bezzaz, çerçi, bakkal ve saraç gibi mesleklerin de ön plana çıktığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere burada yer almayıp sanayi sektöründe yer alan, hem sanayi hem de ticaret ile uğraşanlar da bulunmaktadır. Yine bu sayıya rağmen Müslüman nüfusa göre gayrimüslim nüfus içerisinde ticaret sektörünün daha çok ön plana çıktığını söyleyebiliriz (Tablo 65). Bu durumla ilgili aşağıda detaylı bilgi yer almaktadır.

Tablo 65: Burdur'da Ticaret Sektöründe Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Oduncu	Odun satış işi	81
Pazarıcı	Sebze, meyve vb. satışı yapan	66
Tüccar	Ticaret işi ile uğraşan	55
Bezzaz	Bez satan, manifaturacı	34
Çerçi	Tuhafiye eşyasını gezerek satan	30
Bakkal	Yiyecek-içecek satışı	14
Saraç	Koşum ve eyer takımı yapan ve satan	13
Attar	Baharat satan	12
Eskici	Eski eşya toplayan	12
Kahveci	Kahvehane işleten	12
Kasap	Et satışı	9
Göncü	Ham ya da işlenmiş deri satan	2
Simitçi	Simit satışı	1
Otçu	Ot toplayıp satan	1
Kuşçu	Kuş satışı	1
Penyeci	Penye kıyafet satışı	1
Dükkâncı Çırağı	Dükkânda çalışan	1
Toplam		345

Burdur'da tarım sektöründe çalışan nüfusun sayısı, 201'dir. Bunun çoğunluğunu ise 112 kişi ile çiftçiler oluşturmaktadır. Ayrıca çiftçilerin yönetiminden sorumlu olan bir de çiftçi kethüdasının bulunduğu bilinmektedir. Burdur'daki tarım sektöründe çalışan diğer büyük grubu ise geniş toprak sahibi olan ağalar oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak hayvancılık ile uğraşan danacı, çoban ve balcı, yine tarımla uğraşan bostancı ve sebzeçi vardır. Bu rakamlardan da anlaşılmaktadır ki toplam çalışan nüfus içinde Burdur şehrinde tarım sektöründe çalışan nüfusun sayısı oldukça azdır (Tablo 66).

Tablo 66: Burdur'da Tarım Sektöründe Çalışan Müslüman Nüfusun Tarım Faaliyetlerine Göre Dağılımı (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Çiftçi	Tarımla uğraşanlar	112
Ağa	Geniş toprak sahibi	59
Danacı	Hayvancılıkla uğraşan	13
Çoban	Hayvancılıkla uğraşan	12
Bostancı	Bostan ekimi	2
Sebzeçi	Sebze ekimi	1
Balcı	Bal üretimi	1
Toplam	-	200

Burdur'da hangi sektörde çalıştığı tespit edilemeyen nüfusun sayısı 51'dir. Bunlar arasında herhangi bir sektöre dâhil edilemeyen sail yani dilenciler bulunmaktadır. O dönemde dilencilik yapan 30 kişi tespit edilmiştir. Bunlarında o dönemde sayılarının oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Kayıtlarda gececi olarak geçen ve genellikle gece çalışmasından dolayı bu ismin verildiği kişilerin hangi sektörde çalıştığı da yine tespit edilememiştir (Tablo 67).

Tablo 67: Burdur'da Hangi Sektörde Çalıştığı Tespit Edilemeyen Müslüman Erkeklerin Meslekler ve Sayıları (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Sail	Dilenci	30
Gececi	Gece çalışan	21
Toplam	-	51

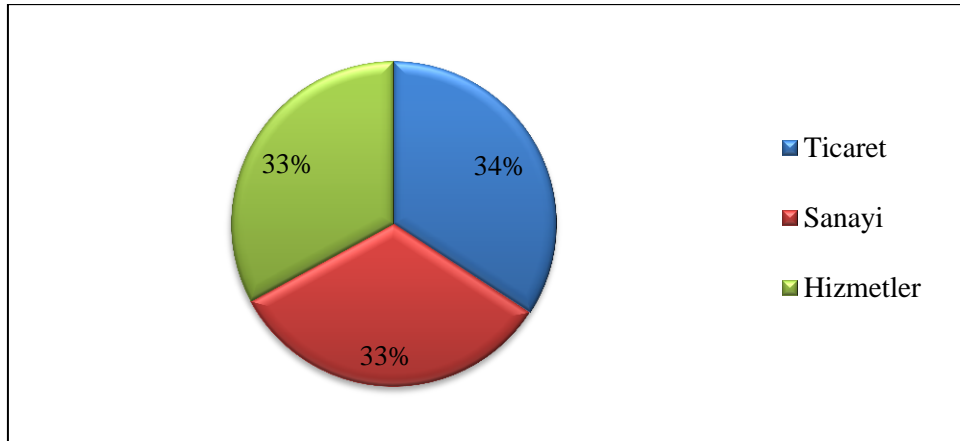
3.2.6.2.1. Burdur'da Yaşayan Gayrimüslim Nüfusun (Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı

1841 yılında Burdur'da Rumyan ve Ermeniyyan olmak üzere iki gayrimüslim mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde toplamda 212 gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktaydı. Bunların 79'u çalışan nüfus olarak meslekleriyle birlikte kayıt edilirken, gayrimüslim nüfusunun çoğunun mesleğinin nüfus defterine kayıt edilmediği görülmektedir. Mesleklerden daha ziyade özellikle vergi ödemekle yükümlü olan nüfus kayıt edilmiştir. Ne yazık ki bu nedenle gayrimüslim nüfusun icra ettiği mesleklerin tespiti sadece bu 79 kişinin üzerinden yapılabilecektir. Bu nedenle tamamını yansıttığını söylemek oldukça güçtür.

Burdur'da çalışan gayrimüslim erkek nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde oranların genellikle birbirine yakın olduğu görülür. Genel olarak üç sektöre dağılmış olan gayrimüslimlerin içerisinde çalışan nüfusun %34,170'sinin ticaret sektöründe yoğunlaştığı dikkati çeker. Diğer ekonomik faaliyet türlerinde ise sanayi ve hizmetler sektöründe çalışanların oranları %32,91'dir. Elimizdeki 1841 yılına ait olan kayıtlarda tarım sektöründe çalışan gayrimüslim erkek nüfusa rastlanmamıştır (Tablo 68 ve Şekil 35).

Tablo 68: Burdur'da Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Sektörler	Çalışan Nüfus	Oran (%)
Ticaret	27	34,17
Sanayi	26	32,91
Hizmetler	26	32,91
Toplam	79	100

Şekil 35: Burdur'da Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Sektörlere Göre Oransal Dağılımı (1841)

1841 yılında Burdur'da, ekonomik faaliyet türleri içinde genel olarak üç sektöre dağılmış olan gayrimüslim nüfusun yürüttüğü ticari faaliyetler incelendiğinde, ülke genelindeki ayrıcalıklı gayrimüslim tüccar sınıfıyla benzerlik gösterdiği göze çarpar. Elbette ki özellikle İstanbul, İzmir, Mersin gibi ticaretin yoğun olduğu liman şehirleriyle aynı boyutlarda olduğu söylenemez. Bu bağlamda öncelikle ülke genelindeki durumu kısaca arz etmek yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda, kapitülasyonlarla yabancı ülke tüccarlarına tanınan kolaylıklar, sermaye yokluğu ve bilgi yetersizliği gibi sebeplerle güçlü bir tüccar sınıfı oluşmamıştı. 19. yüzyılın başında çoğunluğunu Gayrimüslimlerin oluşturduğu yerli tüccarlara "Beratlı tüccar", Avrupa Devletlerinin tüccarlarına da "Müstemin tüccar" deniliyordu. Müstemin tüccarlar, ticaret antlaşmaları neticesinde elde ettiği kolaylıklardan rahatlıkla yararlanabiliyordu. Özellikle başlangıçta %5'e varan bir gümrük öderken, zamanla bu oranın %3'e inmesi ve benzeri kolaylıklardan dolayı beratlı tüccarların bir kısmı uyruk değiştirerek ticaret yapmayı daha kârlı görüyordu (Çadırcı, 2013: 7). Bu durumda Osmanlı Devleti, tüccarları ticaret gemileri satın alınmasına teşvik edilip, yerli malı kullanılması emredilirken, müstemin tüccarlara tanınan bütün kolaylıklardan yararlanmak koşulu ile Avrupa ticaretiyle uğraşacak Osmanlı uyruğu olup Müslüman olmayan tüccarlara yeni imkânlar verildi. Bunlar "Avrupa Tüccarı" unvanıyla, müstemin tüccarlar gibi ithalat ve ihracata sadece %3 gümrük bedeli ödeyerek iş yapacaklardı. Bu imkânlar diğer ülke tüccarlarına da tanındı. Bu düzenlemelere rağmen dış ticarete gayrimüslim tüccarlar, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin tüccarlarıyla Osmanlı üreticisi arasında aracılık yapmaktan öteye gidemediler. Elde ettikleri ayrıcalıkları yerli Müslüman tüccar aleyhine kullanarak onlara yeni bir rakip olmuşlardır (Çadırcı, 2013: 7).

Zamanla da bu gayrimüslim tüccarlar, hem dinsel ve etnik özelliklerinden dolayı hem de müstemimlerle rekabet edecek gücü olmadıkları için Avrupa Devletlerinin himayesine girerek kısa sürede, yabancı çıkarların ülke içerisindeki temsilcisi oldular (Pamuk, 2007: 166).

Osmanlı Devleti genelinde olduğu gibi Burdur'da da gayrimüslim nüfusun ekonomideki etkin rolünü ifade etmek gerekirse, evvela tarım sektöründe hiç gayrimüslim nüfusun olmamasının bu konuda önemli bir gösterge olduğunu söylemek gerekir. Zira dönem itibariyle genel anlamda üretim tarım sektörü vasıtasıyla gerçekleşse de, hem ekstansif tarım metotlarıyla yürütülmeye çalışılan bir sektör olması, hem de yerel ve büyük tüccarların kısıncında kalmış bir sektör olması gibi sebeplerle hiç de cazip olmadığı gün kadar aşikârdır. Öte yandan Burdur şehrinde 2452 çalışan Müslüman nüfus içerisinde hekim, kuyumcu, Avrupa tüccarı gibi seçkin ve yüksek gelir düzeyine sahip meslekleri görmek mümkün olmazken, sadece çalışan 79 Gayrimüslim nüfusun içerisinde 3 hekim, 4 Avrupa Tüccarı, 6 kuyumcunun olması dönem itibariyle Burdur'daki durumu göstermesi bakımından oldukça manidardır (Tablo 69 ve 70).

Ticaret sektöründe ön plana çıkmış olan gayrimüslim nüfus içindeki Ermeniyyan mahallesinde 1841 yılında özellikle elekçilik mesleğini icra ettiğini görmekteyiz. Bu meslek grubu ticaret sektörü arasında en çok yapılan mesleklerden bir tanesiydi. Bir diğeri ise yine Osmanlı genelinde gayrimüslimlerin yaptığı mesleklerden olan kuyumculuktur. Bu meslek de gayrimüslimlerin ticaret sektöründe en çok tercih ettikleri mesleklerdendir. Tüccarların bu dönemdeki Osmanlı Devleti içindeki statüsünden yukarıda da bahsedildiği üzere, gayrimüslim çalışan nüfus içinde kayıtlarda iki tür tüccara rastlanmıştır. Bunlardan birisi genel olarak bilinen tüccar dediğimiz beratlı tüccarlar, diğeri ise Avrupa Devletlerinin tüccarı olan müstemim tüccarlardır. Bu meslek gruplarına ek olarak da kürkçü, çerçi ve manav gibi ticari mesleklerin de bu dönemde Burdur'da çalışan gayrimüslim nüfus tarafından icra edildiğini görmekteyiz.

Tablo 69: Burdur'da Ticaret Sektöründe Çalışan Gayrimüslim Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Elekçi	Elek yapan ya da satan	10
Kuyumcu	Altın vb. satışı	6
Avrupa Tüccarı	Avrupa'da ticaret yapan	4
Tüccar	Ticaretle uğraşan	4
Çerçi	Tuhafiye eşyasını gezerek satan	1
Kürkçü	Kürk ticareti	1
Manav	Meyve-sebze satışı	1
Toplam	-	27

Burdur'da 1841 yılında sanayi sektöründe çalışan nüfus sayısı 28 kişidir. Bunlar içerisinde özellikle değirmencilik mesleğinin çoğunlukla yapıldığını görmekteyiz. Müslüman erkek nüfusun çok daha az sayıda çalıştığı bu meslekte, gayrimüslimlerde sanayi sektöründe en çok çalışanın bulunduğu meslek grubudur. Bu mesleğin yanı sıra Müslüman nüfusta da olduğu gibi sanayi sektöründe en fazla mensubu olan ikinci meslek çulha olmuştur. Çulha gibi dokumacılıkla ilgili olan Basmacı mesleğinin de gayrimüslim nüfus tarafından tercih edildiği görülür (Tablo 70).

Tablo 70: Burdur'da Sanayi Sektöründe Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Değirmenci	Yiyecek üretimi	8
Çulha	El tezgâhında bez dokuyan	6
Basmacı	Dokuma işi	7
Çulcu	Dokuma işi	1
Tarakçı	Tarak yapım işi	1
Babucçu Çırağı	Terlik üretimi	1
Kebeci	Kebe (çobanların giydiği kıyafet) yapan ya da satan	1
Tüfenkçi	Tüfenk üretimi	1
Toplam	-	26

Burdur'da hizmet sektöründe çalışan gayrimüslim nüfusun toplam sayısı sanayi sektöründe çalışan nüfus ile aynıdır. Hizmetler sektöründe özellikle terziilik en başta gelirken, bunu takiben inşaat alanında boyacı; taşımacılık alanında deveci ve hamalın hizmetler sektöründe yer aldığı görülür. Ayrıca 3 hekim ve 3 papaz hizmetler grubunda yer alan önemli mesleklerdendir. Özellikle de gayrimüslimler arasında hekimlerin bulunması dikkat çekicidir. Çünkü 1841 yılına ait nüfus defterinde Müslüman erkekler arasında hekim kaydına rastlanmamıştır. Hizmetler

sektöründe göze çarpan diğer meslekler ise; şabcı, ambarcı, odabaşı, saki ve tellallıktır (Tablo 71).

Tablo 71: Burdur'da Hizmetler Sektöründe Çalışan Gayrimüslim Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Terzi	Giysi biçip diken kimse	3
Terzi Başı	Giysi biçip diken kimse	1
Boyacı	Bina Yapımı	3
Deveci	Taşımacılık	3
Hekim	Doktor	3
Papaz	Dini Görevli	3
Şabcı	Dericilik ile ilgili	1
Ambarcı	Depolama işi	1
Odabaşı	Hanlarda çalışan uşakların başı	1
Saki	Sucu, su dağıtan	1
Toplam	-	26

Cizye vergisi, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslim faal erkek nüfustan alınan şer'i bir vergidir. Devlet tarafından bir gayrimüslimden cizye alınabilmesi için kişinin, beden ve ruh sağlığının yerinde olması ve 13-85 yaş aralığında olması gerekmektedir. Cizye vergisini ödemiş olan kişiler askerlikten muaf olup, zimme statüsü kazanarak can, mal ve namus güvenliği bakımından devlet güvencesi altına girerlerdi. Cizye konusunda II. Mahmud dönemindeki Osmanlı para sisteminde yaşanan dalgalanmalar ve taşışler yeni bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu yeni düzenleme ile âlâ 60, evsat 30 ve edna üzerinden 15 kuruş cizye vergisi toplanmaya başlanmıştır. Bu düzenleme ile belirlenen miktarlar, cizye vergisinin II. Meşrutiyet döneminde kaldırılmasına kadar devam etmiştir (Kocaoğlu, 2016: 157-160).

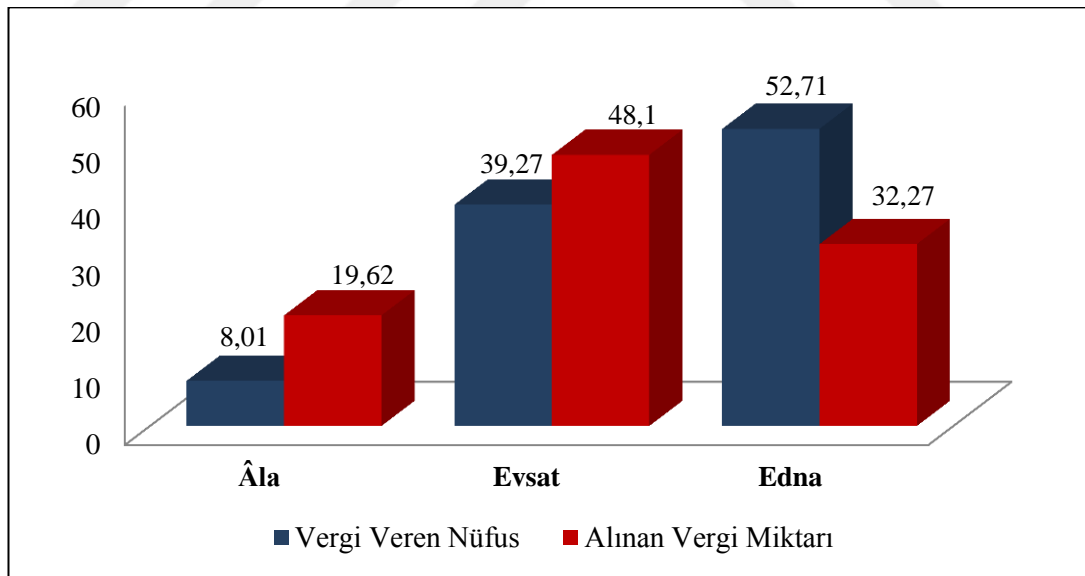
1 Rumyan ve 1 Ermeniyyan Mahallesi oluşan Burdur'daki gayrimüslim erkek nüfusun o dönemdeki toplam sayısı 602'dir. Vergi mükellefi Rum ve Ermeni nüfus miktarı o dönemde 387 kişiydi. Bu da bize toplam nüfus içerisinde %64,28 oranında yani nüfusun yarıdan fazlasının âlâ, evsat ve edna vergisi ödemekle yükümlü olduğunu göstermektedir. Cizye vergisi türlerine bakıldığında en çok vergi veren nüfusun %52,71 oranında edna türünde yani cizye vergisini en düşük miktarda ödemektedir. Edna vergisinin gayrimüslim erkek nüfustan alınan toplam vergi miktarı içindeki oranı %32,27 ile oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bunun nedenleri ise gelirlerinin düşük olması, 13 yaşından sonra vergi vermeye başlayan erkek nüfustan genellikle mesleğinin başına geçene kadar edna türünde vergi

alınması, yaşlı olan nüfustan bu tür vergi alınması ve gelirini isteyerek düşük göstermeleridir.

Burdur'da gayrimüslim erkek nüfustan alınan cizye türleri arasında, en yüksek vergi geliri %48,1 oranıyla evsat türünde alınan vergidir. Bu vergiyi nüfusun yaklaşık %40'lık kesimi vermektedir. Âlâ türünde cizye vergisi ödeyen nüfus %8,01 oranında olup, alınan toplam vergi miktarı içerisinde %19,62 oranındadır (Tablo 72 ve Şekil 36). Bu sonuçlar da bize göstermektedir ki askerlik bedelini ödeyerek zimme statüsü kazanan gayrimüslim nüfus çok düşük vergi bedeliyle bu statüye ulaşmaktadır. Müslüman erkek nüfus bu dönemde uzun yıllar askerlik görevinde bulunurken, gayrimüslim nüfusun çok cüzi miktarda vergi ödeyerek Burdur şehrinde ve Osmanlı genelinde ekonomik faaliyetlerde aktif bir şekilde rol oynamışlardır.

Tablo 72: Burdur'da Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841)

Vergi Tipi	Vergi Veren Nüfus	Oran (%)	Alınan Vergi Miktarı	Oran (%)
Âla	31	8,01	1860	19,62
Evsat	152	39,27	4560	48,1
Edna	204	52,71	3060	32,27
Toplam	387	100	9480	100

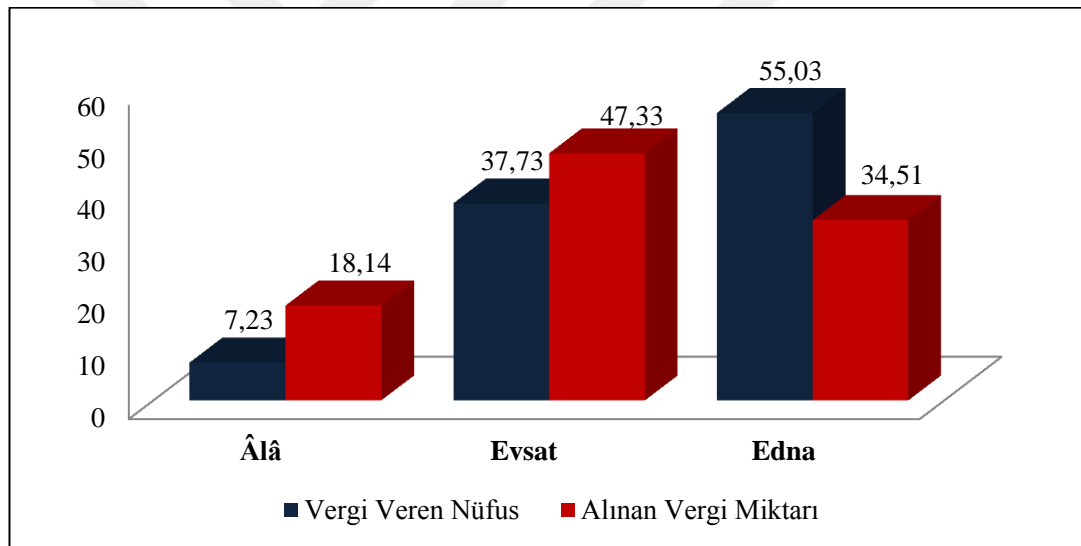
Şekil 36: Burdur'da Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841)

Mezkûr sayım yılı itibariyle Burdur'da yaşayan gayrimüslim Rum nüfus (erkek) 511 olup, bunlardan 13-85 yaş aralığındaki nüfusun %62,23'ü cizye vergisi ödemektedir. Ödenen bu vergi türleri içinde gayrimüslim nüfusun en çok edna vergisini ödediğini görmekteyiz. En düşük miktarda ödenen bu vergi türünü

ödeyenlerin %55,03 oranında yüksek çıkmasının nedenlerine yukarıda değinilmiştir. Toplam vergi gelirleri içerisinde bu verginin oranı %34,51'dir. Edna vergisinden sonra en çok vergi veren nüfus %37,73 oranıyla evsat olarak vergisini ödeyen nüfustur. Aynı zamanda evsat türünde ödenen vergilerin miktarı %47,33 oranıyla Rum nüfustan alınan vergi türlerinden en yüksek gelir sağlayanıdır. Cizye vergisi içinde en yüksek miktarda alınan âlâ türündeki vergiyi veren nüfus en düşük oran ile %7,23'dür. Âlâ türünde alınan cizye vergi miktarı ise toplam vergi miktarı içinde %18,14 oranı ile en az gelir sağlayan vergi türü olmuştur (Tablo 73 ve Şekil 37).

Tablo 73: Burdur'da Gayrimüslim Rum Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılışı (1841)

Vergi Tipi	Vergi Veren Nüfus	Oran (%)	Alınan Vergi Miktarı	Oran (%)
Âlâ	23	7,23	1380	18,14
Evsat	120	37,73	3600	47,33
Edna	175	55,03	2625	34,51
Toplam	318	100	7605	100

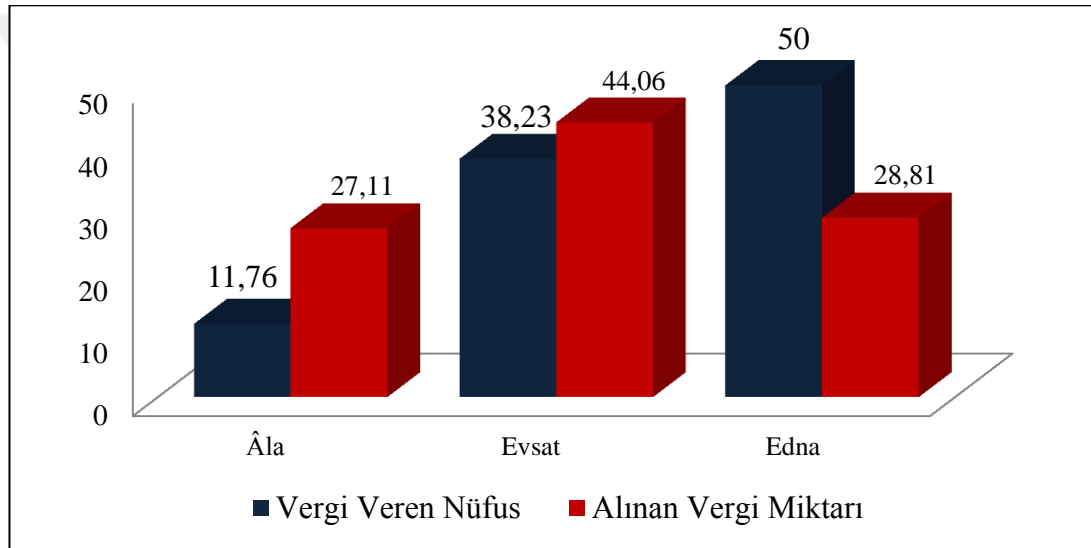
Şekil 37: Burdur'da Gayrimüslim Rum Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılışı (1841)

1841 yılında Burdur'da 1 Ermeniyyan Mahallesi bulunmaktaydı. Bu mahallenin toplam nüfusu 96 kişi olup cizye vergisi veren nüfus sayısı 68'dir. Yani toplam nüfus içinde vergi veren nüfus %70,83 oranındaydı. Bu oran içinde en çok vergi veren nüfus %51,2 oranıyla evsat türünde vergiydi. Bu vergi türünün gelir miktarı ise %60,09 oranıyla Ermeni nüfustan alınan en çok vergi miktarını oluşturmaktaydı. Yine Rumlarda olduğu gibi edna vergi türünde, vergi veren nüfusun %42,4 oranıyla sayılarının fazla olduğunu görmekteyiz. Cizye vergisi içinde nüfusun en çok vergi verdiği ikinci tür olan edna vergisinin sayısına oranla vergi miktarının

%24,88'lik oranıyla toplam gelir içerisinde çok az miktarda olduğu dikkat çekmektedir. Bu oranlar da göstermektedir ki alınan vergi miktarı, vergi veren nüfusun altına düşmüştür (Şekil 38). Yine âlâ türünde vergi veren nüfusun da %6,4 ile en düşük oran olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra toplam alınan vergi miktarı içerisinde de %15,02 ile en düşük oranı oluşturmaktadır (Tablo 74 ve Şekil 38).

Tablo 74: Burdur'da Gayrimüslim Ermeni Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılışı (1841)

Vergi Tipi	Vergi Veren Nüfus	Oran (%)	Alınan Vergi Miktarı	Oran (%)
Âlâ	8	11,76	480	27,11
Evsat	26	38,23	780	44,06
Edna	34	50	510	28,81
Toplam	68	100	1770	100

Şekil 38: Burdur'da Gayrimüslim Ermeni Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Dağılışı (1841)

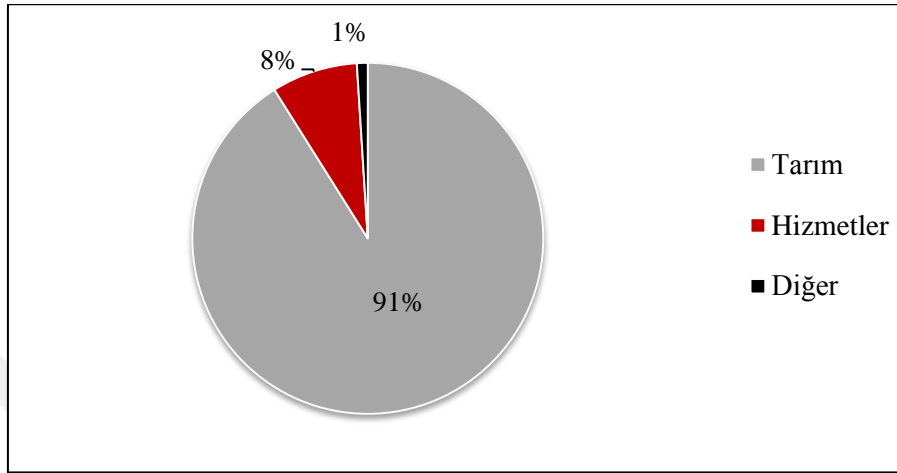
3.2.6.3. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanların Ekonomik Yapısı ve Meslekleri

1841 yılı nüfus defterinden kişilerin icra ettikleri mesleklerden yola çıkarak, Burdur Kazası sınırları içindeki kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu dönemde, kazada 22 karye, 6 çiftlik, 3 cemaat ve 2 taifeden oluşan 33 kırsal yerleşmede toplam 3941 nüfus (erkek), bu nüfusun içinde %55,77 oranında çalışan nüfus bulunmaktaydı.

Çalışan nüfus içerisinde %91'i geçen büyük bir bölüm tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Burdur Kazası'nda kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfus içerisinde hizmetler sektörü %7,93 oranıyla ikinci sırada yer alır. Diğer sektörlerde çalışanların oranı yok denecek kadar azdır (Tablo 75 ve Şekil 39).

Tablo 75: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Çalışan Nüfusun (Erkek) Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Sektörler	Çalışan Nüfus	Oran (%)
Tarım	1905	91,06
Hizmetler	166	7,93
Diğer	21	1
Toplam	2092	100

Şekil 39: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Çalışan Nüfusun (Erkek) Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası'nda kır yerleşmelerinde yaşayan nüfusun büyük bir kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra taife olarak adlandırılan ve tam olarak nerede yaşadığı tespit edilemeyen gayrimüslim nüfus da bölgede ikamet etmektedir. Sahada iki farklı etnik grubun bulunmasından dolayı konu iki başlık altında incelenecektir.

3.2.6.4. Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Müslüman Nüfusun (Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı

Tarım sektöründe, 19. yüzyılda Avrupa'da önemli gelişmeler olmuştu. Kol ve hayvan gücünden ziyade makinaya geçilmeye başlanmış, hayvancılık alanında bilimsel verilere dayalı önlemlerle büyük atılımlar gerçekleştirmişti. Osmanlı Devleti genelinde ise tarım ve hayvancılık geleneksel yöntemlerle yapılmaya devam ediyordu. Bilgisizlik, ulaşım zorlukları, iklim koşulları ve salgın hastalıkların olumsuz etkileri gibi durumların yanı sıra iç güvenliğin sağlanamaması, ardı arkası kesilmeyen savaşlar bu alanda başarılı olmayı önlemekteydi. Fakat bu olumsuz etkenlere rağmen, devletin konumu ve doğal yapısından ötürü dünyanın önde gelen tarım ve hayvancılık ülkeleri arasında yer almaktaydı (Çadırcı, 2013: 7-8). Osmanlı

Devleti'nin ekonomik zenginliği öncelikle tarımsal üretime dayanırdı (Cerasi, 1999: 47).

Osmanlı'da ziraatın gelişmesini iç gümrükler ve devletin tarım ürünlerini satın alma politikası da engelliyordu. Ürünler çoğu zaman devletçe tek taraflı saptanan fiyat üzerinden devletçe görevlendirilen memurlar tarafından satın alınmaktaydı. Tımar sistemine dayanan toprak kullanma düzeni de bu dönemde iyice bozulmuş ve yer yer geniş çiftlikler oluşturularak geniş kitleler buralarda karın tokluğuna çalıştırılmaya başlanmıştı. Derebeyleşme eğilimi gösteren güçlü aileler, birbirleriyle amansız bir üstünlük kurma mücadelesine girişmişlerdi. Bu nedenle de kurdukları çiftliklerde, üretimi geliştirecek girişimlerde bulunamıyorlardı (Çadircı, 2013: 8).

1841 yılında Burdur kırsal yerleşmelerde tarım sektöründe çalışan nüfus 1905'dir. Bunlardan 1886'sı tarım ve hayvancılık işi ile uğraşmaktadır. Diğerleri içerisinde ağa ve ayanlar bu tarım işi ile uğraşan nüfusun yöneticisi durumundadır. Geniş çiftlik veya toprak sahibi olan bu kişiler çalışan nüfusun çoğunu tarım hizmetlerinde çalıştırmaktaydılar. Bölgenin tarımsal üretimi bunlar tarafından sağlanıyordu. Küçük toprak sahibi olup çiftçilikle uğraşanlar ise kendi geçimlerini sağlayabilecek düzeyde üretim yapıyorlardı. Bunlara ek olarak tarım sektöründe çalışan nüfus arasında çobanlara da rastlanmaktadır. Bunlar da kırsal yerleşmelerde hayvancılık sektöründe aktif rol oynamışlardır (Tablo 76). Yine bu sektörde çiftlik ya da ağa konağı gibi yerlerde işleri çekip çeviren kâhyalarında varlığını görmekteyiz. Nitekim saha çalışması sürecinde Hamid Çine Bey, Hacı Ali Bey, Hacı Mustafa Bey, Hacı Süleyman Bey, Fahrettin Ağa, Ali Bey, Çarıklı Ömer Bey, Hacı Mehmet, Emin Bey, Tefvik Ağa, Nuri Bey ve Şükrü Bey gibi ayanların isimleri kaydedilmekle birlikte, Burdur Kazası ve çevresinde etkin rol oynadıkları yapılan mülakatlarla tespit edilmiştir (Fotoğraf 24).

Tablo 76: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Tarım Sektöründe Çalışan Müslüman Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Ağa	Geniş toprak sahibi	7
Tarım ve Hayvancılık	Çiftçilik, hayvancılık vb.	1886
Çoban	Hayvancılıkla uğraşan	5
Kâhya	Çiftlik, ağa konağı gibi yerlerde işleri çekip çeviren	3
Ayan	Bir yerleşmenin ileri gelenleri	2
Danacı	Hayvancılıkla uğraşan	1
Bostancı	Bostan ekimi	1
Toplam	-	1905

Fotoğraf 31: Ayan Fahreddin Ağa'nın Sarıova Çiftliğinde Mevsimlik Olarak Kullandığı Konut

Burdur Kazası'nın kır yerleşmelerinde tarım sektörünün yanında hizmetler sektöründe de aktif olarak çalışan nüfus görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere toplam çalışan nüfus içinde hizmetler sektörünün oranı %7,93'dür. Bu sektörde en dikkat çekici olan 69 kişinin bulunduğu molla mesleğidir. Medrese mensubu olan bu kişiler belirli bir eğitim seviyesindedir ve kırsal yerleşmelerde ön plana çıkmış kişilerdir. Yine hatib olarak anılan ve topluluğa hitap eden kişilerin de bu sektörde yer aldığı görülmektedir. Kırsal yerleşmelerin yönetiminde görevli olan kadı, kethüda, şeyh, muhtar, imam, hatib ve çavuş bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sıbyan mekteplerinde eğitim veren muallim el-sıbyanın da burada bulunduğu görülmektedir (Tablo 77). Hizmetler sektöründe çalışan nüfusun genel olarak yapısına baktığımız

zaman bunların genellikle yönetim, eğitim, dini görevli, hizmetli, taşımacılık ve inşaat alanlarında faaliyetler yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 77: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Hizmetler Sektöründe Çalışan Müslüman Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841)

Meslekler	Açıklama	Çalışan Nüfus
Molla	Medreseden	69
Hatib	Topluluğa hitap eden	16
Kethüda	Yönetimden	11
Hademe	Hizmetçi	8
Muhtar	Köyün Muhtarı	7
İmam	Dini görevli	7
Hafız	Kur'an-ı Kerimi ezbere bilen	6
Gulam	Esir, hizmetçi, köle	4
Berber	Saç-sakal kesimini yapan	4
Deveci	Taşımacılık	3
Kadı ³⁷	Hâkim ve yönetici görevinde bulunan	2
Çavuş	Yönetimden	2
Sipahi	Süvari askeri	2
Köle	Hizmetçi	1
Sofu	Dini görevli	1
Şeyh	Bir grubun lideri, devlet adamı	1
Süvari	Asker sınıfı	1
Katırcı	Taşımacılık	1
Taşçı	Bina yapımı	1
Bey Hademesi	Hizmetçi	1
Muallim el-Sıbyan	Sıbyan mekteplerinde hoca	1
Falakacı	Dayak cezasını uygulayan	1
Toplam	-	150

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinden elde edilen istatistiki veriler göstermektedir ki, kırsal yerleşmelerde ön plana çıkan sektörler tarım ve hizmetlerdir. Bunun dışındaki diğer sektörlerde çalışan nüfus sayısı minimum düzeydedir. Diğer sektörler toplam nüfus içinde %1 oranındadır. Bunlar arasında

³⁷ Şehirlerin toplum yaşamında etken oluşunun önemli bir nedeni, yargılama işlerinin burada yapılmasıydı. Özellikle Osmanlı yargıcı yani kadı, yargılama görevi ile birlikte, yönetim, ekonomi, sosyal yaşantının tümüyle ilgili geniş yetkilere sahip olması, onu şehrin en önde gelenlerinden yapmaktadır. “Ehl-i şer” de denilen kadı ve mahkeme görevlilerinin yerleştikleri görev yaptıkları mahkemelerin, kurulduğu yer kaza olarak adlandırılıyordu. İdari bir birim olmaktan çok, yargı merkezi konumunda olan şehrin bütünü eyalet merkezi, sancak merkezi olmanın yanı sıra “Kaza” diye adlandırılmalarının nedeni de budur (Cerasi, 1999: 68-69; Çadircı, 2013: 79-80). Osmanlı’ya Arap-İslamlardan geçmiş olan kadılık teşkilatı, Tanzimat devrine kadar devam etmiştir. Tanzimat’ta Osmanlı hükümeti Batılılaşmak isteyerek idarede merkezîyet usulünü yürüttüğü ve İstanbul’a nezaretler veya vekâletler yaptığı sırada merkezden vilayetlere valiler ve kazalara da kaymakamlara göndererek kadınların yürüttüğü mülki işlemler kaymakamlara verilmiştir. Daha sonra ise adliye teşkilatı tesis edilerek adli işler kadılarından alınmış, belediye teşkilatının kurulması ile de belediye vazifeleri şehreminlere verilmiştir. Böylece kadının üzerinde yalnızca nikâh, vasiyet ve miras gibi aile hukukuna ve şahıslara yönelik işler kalmıştır (Ergin, 1936: 77-80).

hizmete yönelik sanayi ve ticaret sektörlerinin yanı sıra içeriği tam olarak belirlenemeyenler de mevcuttur. Hizmete yönelik sanayi diyebileceğimiz faaliyetler teymurcu, muytab, lüleci, çulha, bekmezci, topçu ve semerci gibi zirai ve hayvancılığa dayalı faaliyetlerin ihtiyaçlarını giderici, onları destekleyici işlerdir. Öte yandan dokumacılık gibi faaliyetler daha çok ikincil geçim yöntemleri olarak varlığını sürdürebilmektedir. Ticaret, daha çok kırsal nüfusun günlük ihtiyaçlarının ön plana çıkanlarını karşılamaya dönük olarak kasap ve bakkal ile sınırlı düzeyde olduğu gibi, bütün yerleşmelerde görmek mümkün değildir. Hangi sektöre dâhil olduğu tespit edilemeyenler ise gececi ve seyyah'tır (Tablo 78).

Tablo 78: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Diğer Sektörlerde Çalışan Müslüman Erkeklerin Meslekleri ve Sayıları (1841)

Meslekler	Yapılan İş	Sektörler	Çalışan Nüfus
Teymurcu	Demir işleyen	Sanayi	3
Muytab	Kıl dokuyan	Sanayi	2
Lüleci	Lüle imalatı	Sanayi	1
Çulha	El tezgâhında bez dokuyan	Sanayi	1
Bekmezci	Pekmez üretimi	Sanayi	1
Topçu	Top üretimi	Sanayi	1
Semerci	Semer yapım işi ile uğraşan	Sanayi	1
Kasap	Et satışı	Ticaret	3
Bakkal	Yiyecek-içecek satışı	Ticaret	1
Gececi	Gece çalışan	Bilinmeyen	1
Seyyah	Gezgin	Bilinmeyen	1
Toplam	-	-	16

Burdur Kazası kır nüfusunun mesleklere göre dağılımında dikkati çeken bir hususa değinmek gerekirse, kethüda ve muhtar gibi idari zorunluluktan doğan mesleklerin yanında, molla, hatip gibi dini hizmet ve eğitime yönelik mesleklerin sayısının fazlalığıdır. Bu durum dönemin toplumsal yapısı ve ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Ancak kır yerleşmelerinde az da olsa ticari ve üretime yönelik sanayiye de görmek mümkündür. Bunun büyük oranda yerleşmelerin nüfusu, kaza merkezine olan fiziki mesafe ve sahip olduğu zirai imkânlar (tarım toprağı) dâhilinde şekillendiği kanaatindeyiz.

Hizmet ve üretime yönelik mesleklerin kır yerleşmelerindeki dağılışı göz önüne alındığında öncelikle dokumacılık, demircilik ve semercilik gibi üretim dâhilindeki sanatların çiftlik ve cemaatlerde görülmediği karyelerde toplandığı dikkati çeker. Çiftlik ve cemaatlerde genellikle eğitim, dini ve idari hizmetlere dönük meslekler görülür. Bu durum nüfusla ilgili olduğu kadar, yaşam biçimiyle de ilgilidir.

Zira çiftliklerin birer tarımsal işletme, cemaatlerin de konar-göçer yaşam tarzları göz önüne alınacak olursa, ya nüfusun (çiftlik) ya da mekânın sürekli değişimi (cemaat) bu tür faaliyetlerin doğmasına mani olmaktadır. Yine nüfusun az olması da Pazar yönüyle etkilidir.

Karyeler bazında mesleklerin dağılımında ise daha önce ifade edilen üç faktöre ek olarak diğer köylere göre görece coğrafi konumunu da eklemek gerekecektir. Buna göre, kaza merkezine yakın ve nüfusu yaklaşık 200 ile 400 arasında olan Kışla, Askeriye, Çerçin, Suludere, Kıravgaz gibi karyelerde idari, dini ve eğitim temelli hizmetlerin ön plana çıktığı görülür. Burada kaza merkezine olan yakınlığın yetişmiş insan gücünden yararlanma konusunda avantaj sağladığı kanaatindeyiz. Bu hususta sadece İnar karyesi dikkat çekici bir şekilde farklılık göstermektedir. Toplamda Burdur'a 24-25 km mesafede ve yaklaşık 180 nüfusun yaşadığı karye yüksekte kurulmuş olup, tarım topraklarından yoksundur. Böyle olmasına karşın tarım dışındaki faaliyetlerde 10'u molla olmak üzere 16 meslek mensubunu görmek mümkündür. Hatta ekonomik imkânların yetersizliği nedeniyle geçmişten günümüze Burdur'a çok göç vermiş yerleşmelerden biridir (Tablo 79 ve 80).

Konumu ve nüfusu nedeniyle hem tarım dışı 18 meslek dalının görüldüğü hem de üretime yönelik çulha, demirci ve berber gibi mesleklerin özellikle görece ön plana çıktığı karyelerden biri Yazı'dır. Burdur depresyonunun batı kesiminde, ovada kurulmuş olan yerleşme yaklaşık 330'a varan nüfusuyla birlikte özellikle hem Söğüt dağları eteklerinde, hem de depresyonun batı kesiminde yer alan ve Burdur'a uzak mesafede yer alan tüm yerleşmeler açısından merkezi bir mevkide yer almıştır. Hizmetlere yönelik faaliyetler açısından diğer karyeler nazarında görece ön plana çıkması bu faktörlerle yakından ilişkilidir (Fotoğraf 32). Zira Cinbilli, Kavacık, Karacalı cemaatleri ile Karakend, İnar, Yarı, Yassıgüme, Hacılar vb. karyelerin nüfusunun sınırlı da olsa bazı hizmetleri kaza merkezine kıyasla daha yakın olan bu karyeden karşıladığı kanaatindeyiz. Nitekim saha çalışmaları sürecinde de görülmüştür ki, günümüzde ulaşım olanaklarının gelişmiş olmasına karşın, benzer hizmetlerin varlık gösterdiği yerleşmelerdendir.

Tablo 79: Hizmetler Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı

Kırsal Yerleşmeler	Erkek Nüfus	Molla	Kethüda	Hatib	İmam	Muhtar	Kadı	Taşçı	Muallim el Sıbyan	Berber
Köy										
Askeriyye	344	3	1	2	1	-	-	-	-	-
Çerçin	222	5	-	1	-	-	-	-	-	-
Geresin	131	6	-	1	1	-	-	-	-	-
Lengüme	61	-	-	1	1	1	-	-	-	-
Sala	206	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Mandırna	92	2	-	-	1	-	-	-	-	-
Kıravgaz	193	6	2	-	-	-	-	-	-	-
Kurna	104	2	-	1	-	-	-	1	-	-
Bügdüz	256	9	-	-	-	1	-	-	-	-
Suludere	86	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Soğanlı	31	2	1	-	-	1	-	-	-	-
Akyaka	92	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Yassıgüme	147	3	1	1	-	-	-	-	-	-
Yazı	327	5	-	1	-	-	-	-	1	2
İnar	177	10	-	1	-	1	-	-	-	-
Karakend	53	1	-	2	-	1	-	-	-	1
Döğer	231	1	2	-	1	-	1	-	-	-
Hacılar	98	2	1	1	-	1	-	-	-	1
Yarı	199	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Çendik	40	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Çiftlik										
Çine	52	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Taşkapı	54	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Cemaat										
Kavacık	111	1	1	-	1	-	-	-	-	-
Karacalı	86	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	3393	69	11	16	7	7	2	1	1	4

Tablo 80: Hizmetler Sektöründe Ön Plana Çıkan Mesleklerin Kırsal Yerleşmelere Göre Dağılımı³⁸

Burdur Kazası Kırsal Yerleşmeler	Erkek Nüfus	Muytab	Çulha	Teymurcu	Semerci
Köy					
Askeriyye	344	1	-	-	-
Kıravgaz	193	1	-	-	-
Yazı	327	-	1	2	-
Karakend	53	-	-	1	-
Yarı	199	-	-	-	1
Toplam	1116	2	1	3	1

³⁸ Tablo 79'un devamıdır.

Fotoğraf 32: Yazı Köyünden Bir Görünüş

3.2.6.4.1. Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Gayrimüslim Nüfusun (Erkek) Mesleklere Göre Ekonomik Yapısı

Burdur Kazası kırsal yerleşmelerde yaşayan gayrimüslimler 2 Ermeniyan taifesinden ibarettir. Bu taifelerden biri taife-i müste'cir Acem hane-i Ermeniyan yani çeşitli arazileri kiralayarak geçimlerini sağlayan (Babacan, 2015: 1005) Ermeniler, diğeri ise Taife-i Elekçi Göçebeleri Ermeniyan, yani konar-göçer yaşayan çingene olan Ermenilerdir. Toplam 114 kişilik bir nüfustan oluşan taifelerin %49,12'si çeşitli sektörlerde aktif olarak çalışmaktadır. Şehirde yaşayan gayrimüslim nüfusta ticaret ön plana çıkarken kırdaki yaşayan taifelerde daha çok hizmetler sektörü ön plana çıkmıştır. Yine ticaret ve sanayi de bu topluluklarda tercih edilen sektörler arasındadır. Ayrıca taifelerde tarım sektörüne yönelik herhangi bir veriye rastlanmamasına rağmen arazileri kiralamaları ve konar-göçer yaşam tarzları aslında tarım sektöründe de aktif olduklarını göstermektedir (Tablo 81).

Tablo 81: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Çalışan Gayrimüslim Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (1841)

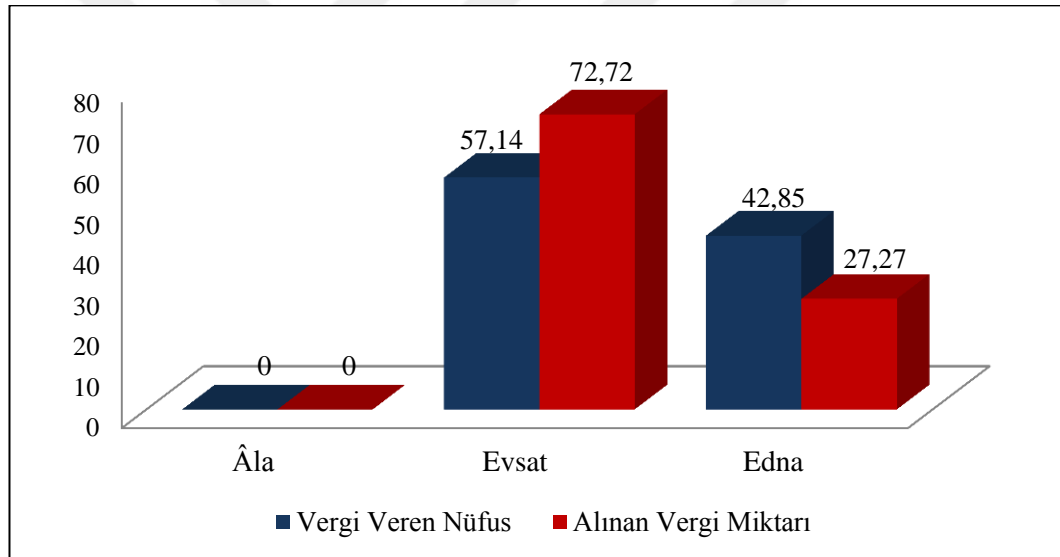
Meslekler	Açıklama	Sektörler	Sayı
Kuyumcu	Altın vb. satışı	Ticaret	1
Çerçi	Tuhafiye eşyasını gezerek satan	Ticaret	2
Terzi	Giysi biçip diken kimse	Hizmetler	6
Papaz	Dini Görevli	Hizmetler	2
Tellal	Haberci	Hizmetler	1
Hamal	Taşımacılık	Hizmetler	1

Çulha	El tezgâhında bez dokuyan	Sanayi	2
Toplam	-	-	15

Kır yerleşmelerinde yaşayan gayrimüslim taifelerden 56 kişinin vergi mükellefiyeti bulunmaktaydı. Vergi yükümlülüğü olan bu nüfus genellikle evsat türünde vergi vermekte olup alınan vergi miktarı %72,72 oranındadır. Alâ türünde vergi veren nüfusa ise rastlanmamıştır (Tablo 82 ve Şekil 40).

Tablo 82: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841)

Vergi Tipi	Vergi Veren Nüfus	Oran (%)	Alınan Vergi Miktarı	Oran (%)
Âla	-	-	-	-
Evsat	32	57,14	960	72,72
Edna	24	42,85	360	27,27
Toplam	56	100	1320	100

Şekil 40: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Gayrimüslim Nüfustan Alınan Cizye Vergisinin Vergi Tiplerine Göre Dağılışı (1841)

3.2.7. Askerliğe Uygun Olan Nüfus

Nüfus sayımları, arazi etütleri ve zaman içinde oluşturulan kalıcı nüfus kayıt sistemi 19. yüzyılda merkezileşme, devletin insan ve mali kaynakları konusunda doğru bilgilere dayandırılması Osmanlı hükümeti için hayati önem taşımaktaydı. Gerçekten de modern bir ordu oluşturulması, bu ordunun aktif ve yedek birimlerinin sistematik olarak yapılandırılması gerekmektedir (Karpaz, 2006:400).

1838 yılında II. Mahmud'un Müslüman erkekler için uyguladığı askere alma sistemi ve erkek Müslüman halkın dört hizmet grubuna ayrılması için eksiksiz bir

kayıt sistemi gerekiyordu. Devlet içerisindeki Müslüman erkekler dört yaş grubuna ayrıldılar ve askeri yükümlülükleri buna göre belirlendi. Bunlar:

1. Muvazzaflar; yükümlülükleri yirmi yaşında başlayan ve dört yıl süren, yani fiilen görev başındaki gruptu.
2. İhtiyatlar; bu gruptakiler, dört yıl silahaltında geçtikten sonra iki yıl süreyle ihtiyat sınıfında askerlik yapıyorlardı, yani aktif yedeklerdi.
3. Redif³⁹; on dört yıl hizmet vermesi gereken, Osmanlı ordusunun aktif olmayan yedek kuvvetlerini oluşturuyorlardı.
4. Mustahfizler; bunlar ise dört yıl hizmet veren, teritoryal ya da yerel milis gruptu.

Yukarıdaki açıklamalar bize, Müslüman bir erkeğin yirmi dört yıl süreyle (bu süre bazı dönemlerde farklı olabilir) askerlik yükümlülüğü altında olduğunu göstermektedir. Bu dönemin teşkilatına göre 20 yaşından 40 yaşına kadar olan Müslüman erkekler, askerlik mükellefiyetine alınmışlardı. Bu nedenle, askeriye'nin nüfus kayıtlarıyla yakından ilgili olması ve padişah ile hükümete, sayım yapılması ve düzenli bir kayıt sisteminin oluşturulması konusunda uyguladığı baskı anlaşılabilir bir durumdur. Zira ordudaki subaylar, Osmanlı sayımlarında aktif roller oynamışlar, Müslümanlar konusunda kendileri kayıt tutmuşlar ve 19 ve 20. yüzyılda sivil nüfus memurlarıyla işbirliği içinde olmuşlardır (Karpas, 2006:400-401; Karpas, 2010: 35-36, Şimşek, 2006:192).

Askerlik faaliyeti belli bir süre de olsa nüfusu öncelikle nicelik sonrasında da nüfus hareketleri yönüyle özellikle de doğum oranları yönüyle etkiler. 1841 yılı

³⁹ 1834'den başlanarak, devletin bütün büyük şehirlerinde Nizâm-ı Cedîd orduları gibi Redif birlikleri kurulmaya başlanmıştır. Redif teşkilatı, büyük bir kitleyi uzun süre silahaltında tutmadan, askerlik çağına gelmiş olan kişileri, kendi bölgelerinde az masraflı ve kısa aralıklarla eğiterek savaş anında işe yarayabilecek yeterli asker bulmaya yönelik olarak yapılan bir uygulamadır. Ayrıca barışta iç güvenliğin sağlanması, hükümet emirlerinin eksiksiz olarak uygulanması için bu askerlerden yararlanmaya çalışılmıştır. Ülkenin içinde bulunmuş olduğu zor şartların etkisiyle savunmaya yetebilecek miktarda asker bulundurma'nın imkânsızlığı bir tarafa, toprağından koparılan kişilerin isteyerek uzun süre askerlik yapmaları bu dönemde mümkün değildi. Bütün bu durumlar göz önüne alınarak Redif usulüne başvurulmuş ve başarıya ulaşılmıştır. Redif olarak askere alınacak olanlar 23-32 yaşlarındaki gençler arasında ad çekme ile saptanacaktır. Askerlik yapmaya engeli olanlar Redif askeri olmayacaktır. 1834-1835 yılları arasında Anadolu'nun her bölgesinde redif taburları oluşturulmuş ve sıra ile eğitime başlanmıştır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte bütün alanlarda olduğu gibi askerlik alanında da yeni ve önemli düzenlemeler yapılırken Redif kurumuna da el atıldı. 1843 yılında yapılan yeni düzenlemeler ile mevcut redif birlikleri devamlı orduya katıldı. Redif teşkilatı yeni bir şekille sokularak gerçek anlamda yedek ordu durumuna getirildi. Bu ordu bazı değişiklikler ile devletin yıkılışına kadar bu konumu sürdürmüştür (Çadırcı, 1975: 66-70; Çadırcı, 2013: 61-63).

Burdur Kazası nüfus defterinde genel itibari ile askerde olan ve askere gidecek olan erkek nüfus kayıt altına alınmıştır. Bu kayıt esnasında askerlik ile ilgili üç tür tabir kullanılmıştır. Bunlar; “redif”, “mansurede” ve “nizama gitmiştir” şeklindedir. Bu ifadeler Redif, Asakir-i Mansure-i Muhammediye⁴⁰ ve Asakir-i Nizamiye⁴¹ askerini ifade etmektedir. “Mansure” ile “nizama gitmiştir” ifadeleri kaynaklardan ve defterdeki ibarelerden⁴² de anlaşıldığı üzere aynı askeri grubu ifade etmektedir. Fakat bunlar defterde iki farklı şekilde verildiği için ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

Burdur Kazası’nda askerlik hizmeti ile görevli olan nüfusun yaş durumlarına baktığımızda, redif hizmetinde görevli olan askerler genellikle 15-35 yaş aralığındadır. Bu yaş aralığındakiler arasında özellikle yoğunluk sırasıyla 25, 20, 22, 23, 18 ve 24 yaşındakilerdir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerlerinde yaş sınırı biraz daha değişerek 12-40 yaş aralığında olduğunu görmekteyiz. Bu görevde en fazla yer alanların yaşları 18, 20, 25 ve 15’dir. Asakir-i nizami askerleri ise 15-35 yaş aralığındadır. Bu gruptaki yoğunluğun 25, 22, 20 ve 23 yaşlarındaki nüfusta olduğu tespit edilmiştir. Genel itibari ile askerlik hizmetinde olan nüfusun yaşları 12 ile 40 yaş aralığında değişse de en çok 18-25 yaş aralığındaki erkeklerin bu hizmeti yürüttüğünü görmekteyiz.

1841 yılında 9327 Müslüman erkek nüfusun yaşadığı Burdur Kazası’nda bu nüfusun %5,59’u askerlik hizmetinde bulunmaktaydı. Kaza nüfusu içinde toplam erkek nüfus ile de orantılı olarak en fazla asker sayısı 284 kişi ile Burdur şehrindeydi. Karye, çiftlik ve cemaatlerden oluşan kır yerleşmelerinde de toplam 238 asker bulunmaktadır (Tablo 83). Şehir ve kır nüfusu içinde askerlik ile görevli olanların

⁴⁰ Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adıyla çağdaş niteliğe uygun bir ordu oluşturulmaya başlanmıştır. Bu öncelikle kanunname hazırlatılarak yürüklüğe konulmuştur. Başlangıçta 12.000 kişi olması düşünülen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu 1.500 erden ibaret olup “tertip” denilen sekiz birliğe ayrılmıştır. Yeni kurulan bu ordu çağdaş bir şekilde örgütlenmiştir. Avrupa’daki askeri sistemde olduğu gibi askerlere düzenli eğitim ve öğretim yaptırılıyor, giyim-kuşam, araç-gereç ve silahlarda yenileştirilmeye çalışılıyordu. Osmanlı- Rus Savaşının getirdiği harcamalar ve diğer mali zorluklar büyük bir orduyu kısa sürede kurma ve ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olmadı. Bu çabalara rağmen 1834’de Osmanlı düzenli ordusunun mevcudu ancak sekiz piyade tugayı, iki bağımsız piyade alayı, iki süvari alayı ve bir Mühimmat-ı Harbiye taburundan ibaretti. Toplam asker sayısı 36.386 olup bu kuvvetle çok geniş bir alana yayılmış olan devletin iç güvenliğini korumak mümkün değildi. Özellikle de Nizâm-ı Cedîd’den bu yana eyalet merkezlerinde iç güvenliği koruyacak yeterli asker yoktu. Oysaki dönemin iç ve dış şartları büyük bir orduyu zorunlu kılmaktaydı (Çadırcı, 2013: 59-60).

⁴¹ Tanzimat Devrinde (1839-1876), Asakir-i Mansure adı terk edilerek “Asakir-i Muntazama” ya da “Asakir-i Nizamiye” ifadeleri kullanılmaya başlanmıştır (Can Tunalı, 2003: 19).

⁴² 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde bazı “nizama gitmiştir” ifadesinin hemen üstüne “Mansure” diye not düşülmüştür. Ayrıca defterin başka bir sayfasında da “nizama gitmiş” ibaresinin hemen altına “bu dahi mansurede” diye not düşülmüştür.

sayıları birbirine yakındır. Bu durum da bize şehirden daha az nüfusun bulunduğu kır yerleşmelerinde askerde olan kişi sayısının daha fazla olduğunu göstermektedir. Fakat burada dikkat çekici olan askerlik hizmeti ile görevli olanların çoğunluğunu karyeler oluşturmakla birlikte cemaat olarak yarı konar-göçer yaşayan nüfus içinde askerlik hizmeti ile görevli kimsenin bulunmamasıdır. Elde ettiğimiz kaynaklardan da anlaşılmaktadır ki bu dönemde konar-göçerlerin askerlikten muafiyeti söz konusu değildir. Herhangi bir muafiyetleri olmamasına rağmen konar-göçer olarak yaşayan nüfus içinde askerlik hizmetinde görevli kimsenin bulunmamasının nedeni yaşam tarzları olduğu düşünülmektedir. Yaylak ve kışlakları arasında hareket halinde ve sürekli yer değiştiriyor olmaları, onlara ulaşma, kayıta geçirme ve kontrol altına alma imkânını sınırlandırmaktadır. Bu durum Osmanlı'nın her döneminde görülmekle birlikte 19. yüzyılda iyice artmıştır. Hatta bunun sonucunda denetim dışı alanları yeniden itaat altına almak ve göçebelerin yerleşik hayata geçmelerini sağlamak için Fırka-i Islahiye ordusu⁴³ kurulmuştur (Yavuz, 2012: 113-114; Sansar, 2002: 911-912). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Burdur Kazası'nda 1841 yılında kırsal yerleşmelerde askerlik ile görevli olan kişilerin sedanter olarak yaşayan nüfustan oluştuğu sonucuna ulaşmaktayız.

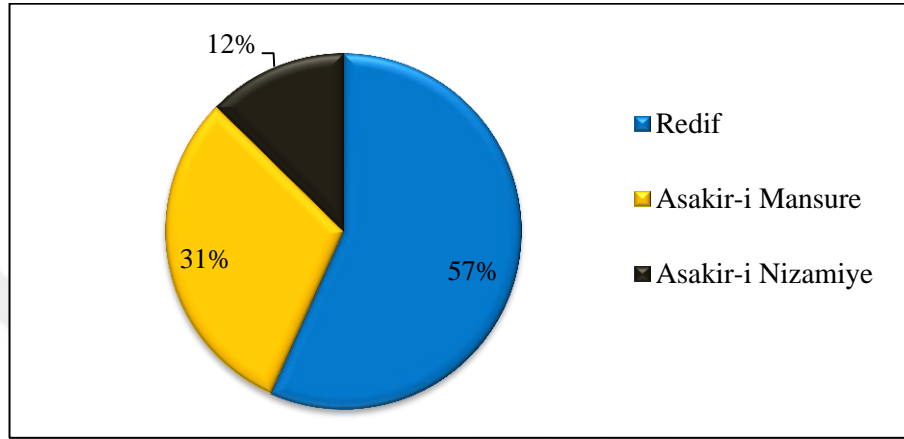
Tablo 83: Burdur Kazası'nda Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfus (1841)

Burdur Kazası	Erkek Nüfus	Redif	Asakir-i Mansure	Asakir-i Nizamiye	Toplam
Mahalleler	5500	183	39	62	284
Karyeler	3366	109	115	4	228
Çiftlik	218	4	6	-	10
Cemaatler	243	-	-	-	-
Toplam	9327	296	160	66	522
Oran (%)	-	56,70	30,65	12,64	100

Burdur Kazası'nda askerlik hizmetinde görevli olan Müslüman erkek nüfus yukarıda da bahsedildiği üzere Redif, Asakir-i Mansure ve Asakir-i Nizamiye olarak

⁴³ 19. yüzyılın başlarından itibaren giderek çoğalan denetim dışı yerleri yeniden itaat altına almak ve Osmanlı'nın geniş bir coğrafyasında göçebelikten yerleşik hayata geçişi sağlamak için ilk zamanlardan beri sürdürülen iskân faaliyetleri hız kazandı. Fırka-i Islahiye ordusu da bu beklentilerin bir sonucu olarak kurulmuştur. Bu ordunun kuruluş sebebi 1853-1856 Kırım Harbi'ne kadar dayanır. Kırım Harbi sırasında çekilen asker sıkıntısı, Cebel-i Bereket ve Kozan Dağları bölgelerinden de asker istenmesine sebep olmuştur. Fakat bu istek, bölgedeki aşiretlerin devlete olan muhalefetlerinden dolayı gerçekleşmemiştir. 1864 yılında Dördüncü Ordu Müşürü Derviş Paşa ve memuriyet-i mahsusa sıfatıyla Ahmed Cevdet Paşa komutasında Fırka-i Islahiye ordusu oluşturuldu (Yavuz, 2012: 113-127).

üç gruba ayrılmıştır. O dönemdeki bu askeri gruplara alınacak olan askerler kura usulü ile belirlenmekteydi (Can Tunalı, 2003: 37). Kaza genelinde askeri grupların dağılımına baktığımızda %56,70 oranında redif askeri, %30,65 oranında Asakir-i Mansure askeri ve %12,64 oranında Asakir-i Nizamiye askeri bulunmaktadır. Genel duruma baktığımızda ise askerlikle görevli olanların yarısı redif yani aktif olmayan yedek kuvvetler oluştururken diğer yarısını da aktif olarak askerlik görevi yapan Asakir-i Mansure ve Asakir-i Nizamiye askeri oluşturmaktadır (Şekil 41).

Şekil 41: Burdur Kazası'nda Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfusun Dağılımı (1841)

Bu dağılımın demografik olarak karşılığını ifade etmek gerekirse; askerlik hizmeti bütün vatana verilen bir hizmet olmakla birlikte, yaşadığı yerdeki demografik ve iktisadi gelişimin devamlılığı açısından olumsuz etkilere sahiptir. Hatırlanacağı üzere Redif askerliğin ortaya çıkışı da bu gerçeğe dayalıdır. Bu cihette %56,7'lik bölümünü (296 kişi) oluşturan redif askerler hâlihazırda fiili olarak yer değiştirmedikleri, yaşamlarını aynı yerde sürdürdükleri için, doğal nüfus artışı ve ekonomik üretim açısından faaldirler. Geri kalan 226 kişi sayım yapılan dönemdeki kaza nüfusu bakımından kayıp olarak görülebilir. 1841 sayımı kapsamında askerlik hizmeti, kazadaki askerlik çağındaki toplam nüfusun % 43,3'ünün doğal nüfus artışı ve iktisadi üretime katılımını engel teşkil etmiştir. Zira yaş itibarıyla her iki hususta da üretken dönemde oldukları bilinen bir gerçektir.

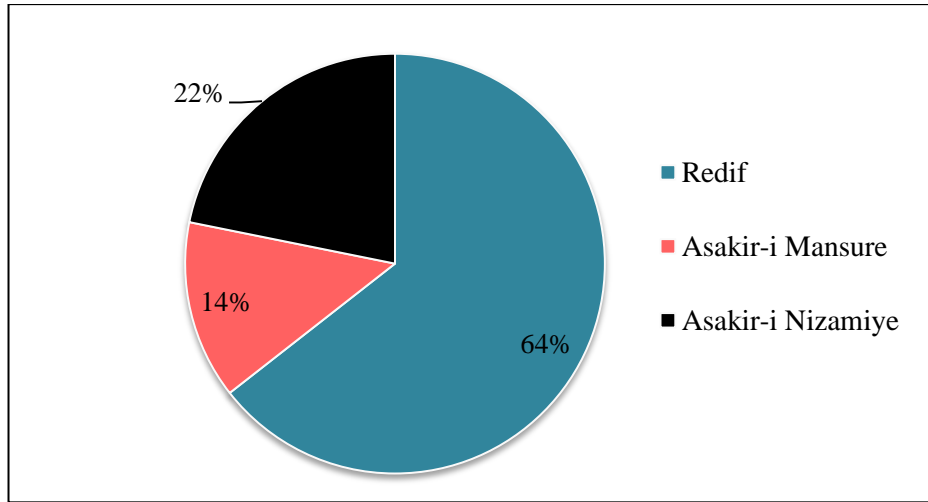
Burdur Kazası genel durumu yukarıda verilmiştir. Burada da kaza içindeki şehir ve kırsal yerleşmelerin durumu incelenecektir. 1841 yılında Burdur'da, askerlik hizmeti ile görevli nüfusun toplam erkek nüfusa oranı %5,16'dır. Mahalleler bazında duruma bakıldığında en fazla askerlik hizmeti ile görevli olan nüfus %7,81 ile Manastır ve %7,41 oranıyla Divanbaba Mahalleleridir. Askerlik hizmetinde bulunanların en az olduğu mahalleler ise %1,81 oranı ile Yoğurtçu ve %2,92 ile Hacı

Ahmed Mahallesidir. Burdur'un en büyük mahallesi olan Yenice Mahallesinde askerlik hizmetinde bulunanların sayısı 55 olmakla birlikte erkek nüfusa oranı %4,90'dır. Mahalleler arasında askerlik hizmetinde olanların dağılımındaki farklılıklar, nüfus miktarı, özellikle askerlik çağına uygun yaştaki nüfusun oranı dışında, demografik özelliklerin bir yansıması olmaktan çok Osmanlı Devleti'nin o zamanda uyguladığı kura usulünden kaynaklandığı düşünülmektedir (Tablo 84).

Tablo 84: Burdur'da Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfus (1841)

Mahalleler	Erkek Nüfus	Redif	Asakir-i Mansure	Asakir-i Nizamiye	Toplam Asker	Erkek Nüfusa Oranı (%)
Hacı Ahmed	239	6	1	-	7	2,92
Hacı Ömer	113	3	2	-	5	4,42
Yenice	1122	36	6	13	55	4,90
Hecin	279	8	3	-	11	3,94
Dere	121	6	-	1	7	5,78
Receb	136	2	3	-	5	3,67
Kuyu	183	5	2	-	7	3,82
Divanbaba	472	22	13	-	35	7,41
Manastr	192	8	-	7	15	7,81
Cami-i Kebir	221	11	2	-	13	5,88
Üçdibek	399	12	1	-	13	3,25
Yoğurtçu	109	1	-	1	2	1,83
Derslik	674	21	-	17	38	5,63
Şeyhsinan	489	16	-	10	26	5,31
Karasenir	286	11	4	4	19	6,64
Hacı İbrahim	274	8	1	6	15	5,47
Burç	191	7	1	3	11	5,75
Toplam	5500	183	39	62	284	5,16
Oran (%)	-	64,43	13,73	21,83	100	-

Burdur'da 1841 yılında, askerlik hizmeti ile görevli toplam 284 erkek bulunmaktadır. Bunlar %64,43 oranında redif, %21,83 oranında Asakir-i Nizamiye ve %13,73 oranında Asakir-i Mansure askerlerinden oluşmaktadır. Yani askerlik hizmeti ile görevli olanların çoğunluğu redif olan yedek kuvvetlerden oluşurken geri kalan %35'lik kısmı ise aktif olarak askeri hizmetle görevlidir. Şehirde kaza geneline göre yedek kuvvetlerin sayısının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 42).

Şekil 42: Burdur'da Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfusun Dağılımı (1841)

Kazanın kır yerleşmeleri genelinde, şehre göre askerlik hizmetinde bulunanların %6,64 oranıyla daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte kura usulü ve kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun yaş ortalaması bu durumda etkilidir. Kır yerleşmelerinde askerlik hizmeti ile görevli olanların kendi içinde dağılımına baktığımızda %6,77 oranıyla en fazla askerlik hizmetinde bulunanlar karyelerdir. Bunlara çok yakın bir oran olan %6,64 ile ikinci sırada ise çiftlik yerleşmelerinin yer aldığı gözlemlemekteyiz. Konar-göçer olan cemaat yerleşmelerinde ise yukarıda da belirtildiği üzere herhangi bir askerlik kaydına rastlanmamıştır. Bu verilerden şehirlere göre kırsal yerleşmelerde askerlik hizmeti ile görevli olanların oranlarının daha yüksek olduğunu fakat kır yerleşmeleri içinde de bu görevlilerin yerleşik olarak yaşayan nüfustan oluştuğu sonucunu elde etmekteyiz.

Burdur Kazası'nda kırsal yerleşmelerden olan karyelerde 228 kişi yani erkek nüfusun %6,77'si askerlik hizmeti ile görevlidir. Karyeler içinde en fazla askerlik hizmeti ile görevli olanların bulunduğu karyeler %14,75 oranıyla Lengüme, %12,5 ile Kurna ve Çendik Karyeleridir. Bu hizmette bulunanların en az olduğu karye ise %2,51 oranı ile Yarı Karyesidir. Askerlik hizmeti ile görevli olanların %6,64 olduğu çiftlik yerleşmelerinde ise bu hizmette görevli olanların en fazla olduğu yer %10,81 ile Marmara Çiftliği iken en az olduğu yerleşme ise hiç askerin bulunmadığı Sarıova Çiftliğidir (Tablo 85). Yukarıda da bahsedildiği gibi askerlik hizmetinde bulunanların dağılımında farklılık olması o dönemde uygulanmakta olan kura usulü ve nüfusun yaş yapısı ile ilişkilidir. Sarıova Çiftliğinde hiç askerin bulunmamasının

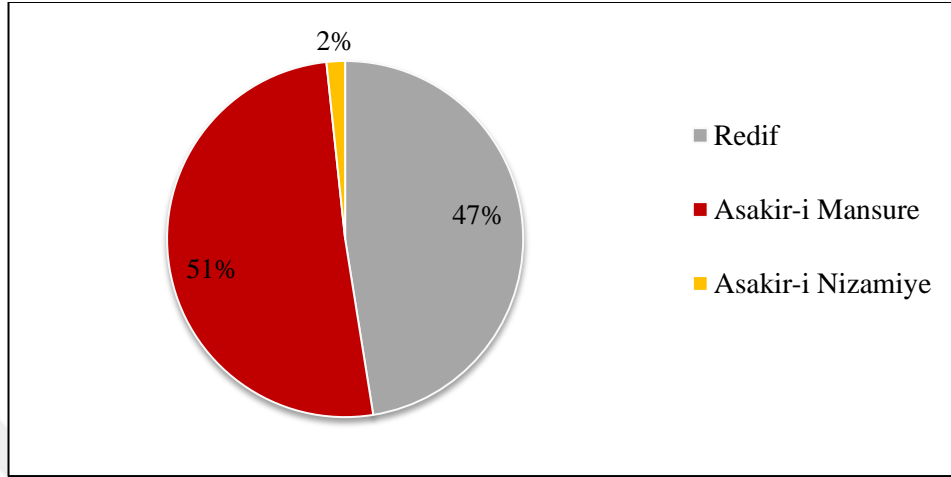
nedeni ise Burdur'daki yerleşmeler arasında en az nüfusa sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 85: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfus (1841)

Karye	Erkek Nüfus	Redif	Asakir-i Mansure	Asakir-i Nizamiye	Toplam Asker	Erkek Nüfusa Oranı (%)
Kışla	217	3	10	1	14	6,45
Askeriyye	344	12	14	-	26	7,55
Çerçin	222	8	10	-	18	8,10
Geresin	131	3	8	-	11	8,39
Lengüme	61	4	5	-	9	14,75
Sala	206	6	9	-	15	7,28
Mandırna	92	4	2	-	6	6,52
Kıragaz	193	5	5	-	10	5,18
Kurna	104	8	5	-	13	12,5
Bügdüz	256	9	5	-	14	5,46
Suludere	86	3	2	-	5	5,81
Kuruçay	59	2	1	-	3	5,08
Soğanlı	31	2	-	-	2	6,45
Akyaka	92	3	2	-	5	5,43
Yassigüme	147	6	4	-	10	6,80
Yazı	327	7	12	-	19	5,81
İnar	177	6	3	-	9	5,08
Karakend	53	-	4	-	4	7,54
Döğer	231	10	10	-	20	8,65
Hacılar	98	3	2	-	5	5,10
Yarı	199	3	2	-	5	2,51
Çendik	40	2	-	3	5	12,5
Toplam	3366	109	115	4	228	6,77
Çiftlik						
Sorkun	15	-	1	-	1	6,66
Çine	52	2	-	-	2	3,84
Taşkapı	54	-	2	-	2	3,70
Marmara	37	2	2	-	4	10,81
Sarıova	10	-	-	-	-	-
Bayındır	50	-	1	-	1	2
Toplam	218	4	6	-	10	4,58
Genel Toplam	3584	113	121	4	238	6,64
Oran (%)	-	47,47	50,84	1,68	100	-

1841 yılında Burdur Kazası kırsal yerleşmelerde askerlik hizmetinde görevli olan Müslüman erkek nüfusun dağılımına baktığımızda, toplamda 238 kişi bu hizmette görevlidir. Bunlardan %50,84'ü Asakir-i Mansure askeri, %47'si redif ve %2'si Asakir-i Nizamiyedir. Yani askerlik hizmetinde görevli olan nüfusun %53'ü aktif olarak askerlik yaparken, %47'si yedek asker olarak görevlidir. Burada en dikkat çekici nokta ise kaza merkezi olan şehirde yedek olarak görevli olan asker

oranı %64'lerdeyken kırsal yerleşmelerinde bu oranın %47'ye düştüğü gözlemlenmiştir (Şekil 43). Burdur Kazası kırsal yerleşmelerinde o dönemde aktif olarak askerlik hizmetinde bulunanların oranı şehre nispeten oldukça yüksektir. Bunun nedeni ise o dönemde kırsal nüfusunun şehre göre daha genç olmasıdır.

Şekil 43: Burdur Kırsal Yerleşmelerde Askerlik Hizmetinde Görevli Olan Müslüman Erkek Nüfusun Dağılımı (1841)

3.2.8. Hane Sayısı ve Büyüklüğü

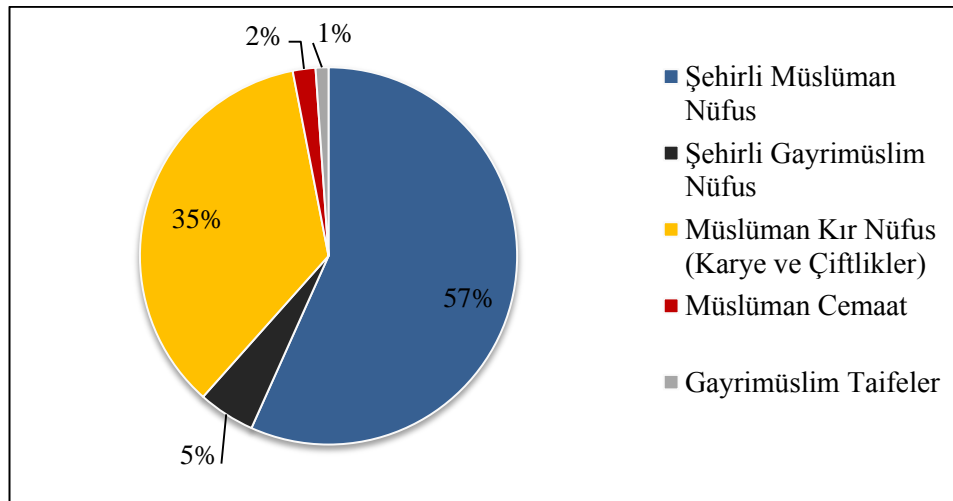
19. yüzyıldan önce kayıt sisteminin tahrirler aracılığı ile yapıldığı bilinen bir gerçektir. Bu tahrir defterlerine sadece vergi mükellefi olan hane reisi ile mücerredler (bekâr erkek) kaydediliyordu. Bunlardan yola çıkarak hanelerdeki ortalama kişi sayısını bulmak için genellikle Barkan'ın ileri sürdüğü "5" rakamı benimsenmiş yani hane halkı ortalama olarak beş kişi kabul edilmiştir. Fakat 19. yüzyılda, 1830-1831'den itibaren uygulamaya konulan nüfus kayıt sistem/sistemlerinde sadece vergi mükellefleri değil, yeni doğanlardan itibaren bütün erkek nüfus kayıt altına alınmıştır. Aşağıda da görülebileceği üzere erkek nüfus da haneden haneye farklılık göstermiştir. Tek bir erkeğin bulunduğu hanelerin yanı sıra çok nadir de olsa oğul sayısının 10'a vardığı haneler de bulunmaktaydı. Kayıt esnasında aynı aileden olanlar peş peşe yazılmıştır. Bunlar aynı çatı altında bir arada ya da bir bahçe içindeki evlerde yaşıyor gibi görünmektedir. Fakat nüfus memurlarının ev ev dolaşmak yerine, mahalle veya kırsal yerleşmelerinin belli bir yerinde, halkı toplayarak kayıt yaptığı varsayılırsa aynı mekânı paylaşmayan baba ve oğulların ya da kardeşlerin heyetin önüne bir arada çıkmış olmaları da mümkündür. Başka bir deyişle, baba ile birkaç oğulun arka arkaya yazılmaları halinde bunları aynı evi paylaşan geniş aile sınıfına mı yoksa müstakil evlerde yaşayan çekirdek aile sınıfına mı dâhil etmek gerektiğine karar vermek güçtür. Fakat baba ve oğullar daima peş

peşe de yazılmamıştır. Bunların yerleri listede farklılık göstermekle birlikte bazen aynı ailenin diğer kollarına da rastlamak mümkündür (Kütükoğlu, 2003: 76-77).

Nüfusun önemli özelliklerinden biri olan hane sayısı ve hane büyüklükleri 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde, yerleşmelerin her birinde “hane” ifadesinin hemen altına hane numarası yazılarak o hanedeki erkek nüfus kayıt edilmiştir. Bu kayıtlardan da anlaşılmaktadır ki, 1841 yılında Burdur Kazası’nda, toplam 10048 erkek nüfus ve 4341 hane bulunmaktadır. Nüfusun inanç sitemlerine göre dağılışı bağlantılı olarak hanelerin %56,69’unu Burdur’daki şehirli Müslüman nüfus oluştururken %4,88’ini gayrimüslim şehirli nüfus oluşturmaktadır. Kalan kısmı ise %35,36 oranında yerleşik olan Müslüman kır nüfus (karye ve çiftlikler), %1,95 oranında konar-göçer olan Müslüman cemaatler ve %1,10’unu gayrimüslim taifeler oluşturmaktadır (Tablo 86 ve Şekil 44). Bu da bize göstermektedir ki, yine nüfusun dağılışı ilişkili olarak Burdur Kazası’ndaki hanelerin çoğunluğu şehirde ve Müslümanlar oluşturmaktadır. Kırsal nüfusun hane sayısı şehir nüfusuna göre azdır.

Tablo 86: Burdur Kazası’nda Hane Sayıları ve Oranlarının Şehir Nüfusu, Kır Nüfusu ve İnanç Gruplarına Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Oranı %
Şehirli Müslüman Nüfus	5500	2461	56,69
Şehirli Gayrimüslim Nüfus	607	212	4,88
Müslüman Kır Nüfus (Karye ve Çiftlikler)	3584	1535	35,36
Müslüman Kır Nüfus Cemaat	243	85	1,95
Gayrimüslim Kır Nüfus Taifeler	114	48	1,10
Toplam	10048	4341	100

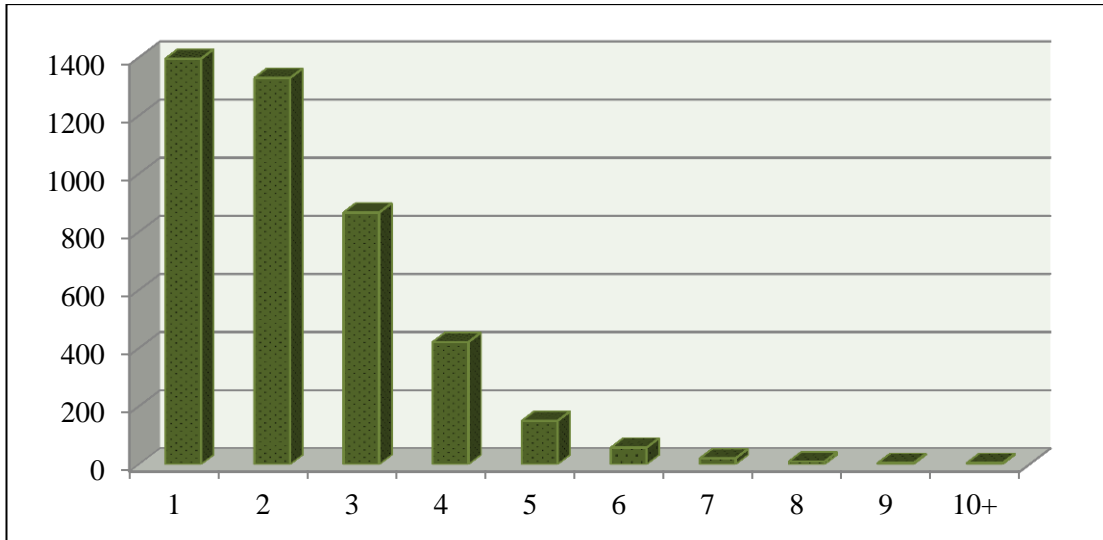

Şekil 44: Burdur Kazası’nda Şehir Nüfusu, Kır Nüfusu ve İnanç Gruplarına Göre Hanelerin Oransal Dağılımı (1841)

Burdur Kazası nüfusun toplam 10048 olduğu ve hane sayısının 4341 olduğu yukarıda da belirtilmiştir. Bu bağlamda Burdur Kazası'ndaki ortalama hane büyüklüğü erkek nüfusa göre 2,31 olurken, erkek nüfusun iki ile çarpılması neticesinde ulaşılan toplam nüfusun ortalama hane büyüklüğü 4,62'dir. Nüfusun hane büyüklüklerine göre dağılımında, nüfusun %62'yi aşan bölümü yani yarısından fazlası 1-2 kişilik hanelerden meydana gelmiştir. Yine %30'u 3-4 kişilik hanelerden oluşurken, erkek nüfusun %8 oranında çok az bir kısmı ise 5'den fazla olan hanelerden oluşmaktadır. Hane numarası olmayanlar genellikle mahalle içinden göç edenler, sail (dilenci) olanlar, kimsesiz olanlardır (Tablo 87 ve Şekil 45). Bu rakamın temsil ettiği 1841'deki hanelerin genel yapısına bakıldığında yoğun olarak çekirdek aile yapısına sahip olduğu düşünülebilir. Fakat 1841 yılına ait olan nüfus kayıtlarında, haneye ilk olarak hane reisinin kaydedildiği ve bunların yanı sıra varsa hanede bulunan erkek çocukların "oğlu" şeklinde kaydedildiğini görmekteyiz. Ayrıca hanelerde oğlunun yanı sıra bir ya da birden fazla "oğulluğu" olarak kaydedilen kişilere rastlanmaktadır. Hanelerde geniş aile yapısına da sıkça rastlanmaktadır. Bu sonuca da haneye kayıtlı olan karındaşı, yeğeni, torunu, kayını, damadı, kayınpederi vb. ifadelerden ulaşmaktayız. Bunların yanı sıra hane içerisine hademe ya da gulam gibi evde hizmetli olarak çalışan kişilerin de hane içerisine kaydedildiğini görmekteyiz.

Tablo 87: Burdur Kazası (Erkek Nüfusa göre) Hane Büyüklüklerine Göre Hane Sayılarının Dağılımı (1841)

Hane Büyüklükleri	Hane Sayısı	Oran (%)
1	1396	32,15
2	1330	30,63
3	867	19,97
4	421	9,69
5	150	3,45
6	58	1,33
7	21	0,48
8	10	0,23
9	5	0,11
10+	5	0,11
Hane Numarası Olmayanlar	78	1,79
Toplam	4341	100

Şekil 45: Burdur Kazası (Erkek Nüfusa göre) Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841)

Hane sayısı ve büyüklüğüne dair Burdur Kazası'nın 1841 yılındaki genel durumu ele alınmıştır. Şimdi de kaza içinde bulunan şehir nüfusu ve kırsal yerleşmelerin hane sayısı ve büyüklüklerini detaylı olarak ele alacağız.

3.2.8.1. Burdur Şehrinde Yaşayanların Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri

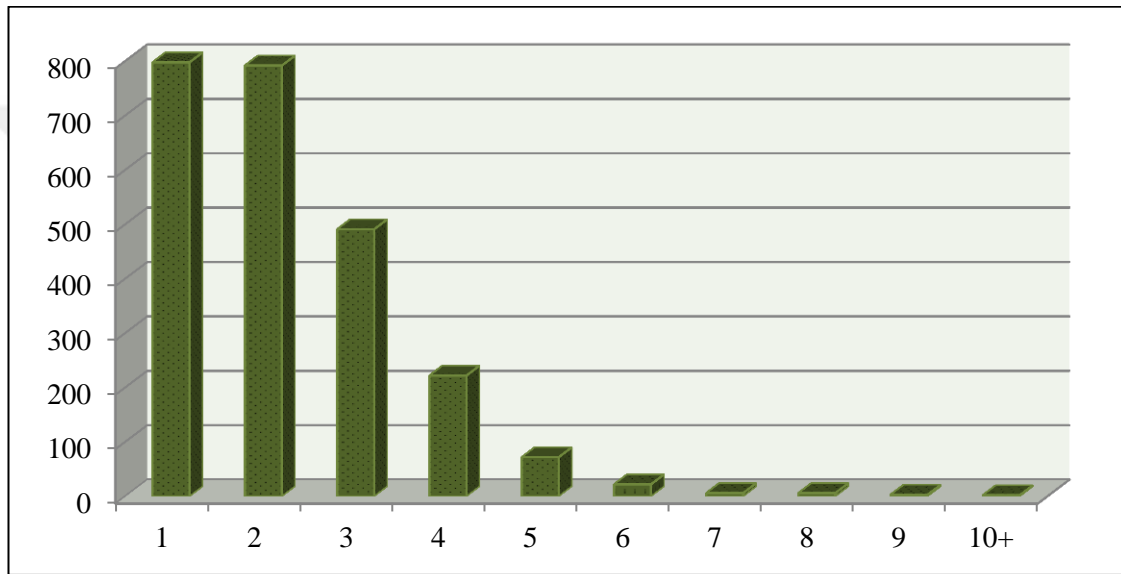
Burdur şehrinde 1841 yılında toplamda 19 mahalle bulunmaktaydı. Bu mahallelerden 17'si Müslüman, 2 tanesi de gayrimüslim nüfustan oluşmaktaydı. Burada bu mahalleler iki ayrı başlık altında incelenecektir.

3.2.8.1.1. Müslüman Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri

1841 yılında Burdur'da yaşayan Müslüman nüfusun hane sayısı ve hane büyüklüğüne dair verilere söz konusu döneme ait olan Burdur Kazası nüfus defterinden elde edilmiştir. Burdur'daki Müslüman erkek nüfusun Hane büyüklüklerine göre dağılımına baktığımızda, %64'den fazla bir oranda 1-2 kişilik hanelerden meydana gelmiştir. Yine %28'i aşan bir oranda 3-4 kişilik hanelerden oluşurken, %6'lık oranın ise 5'den fazla kişinin yaşadığı hanelerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca burada da herhangi bir hane sayısı verilmeyen kişiler de %1,9 oranındadır (Tablo 88 ve Şekil 46). Kazanın genel yapısına uygun olan bu durumda çekirdek ailelerin yanı sıra karındaşı, yeğeni, torunu vb. ifadelerden geniş aile yapısının da bulunduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra hane numarası olmayanların da oranı küçümsenemeyecek kadar azdır. Bu durumun genel olarak nedeni ise şehirde sail (dilenci) olarak kaydedilen nüfustur.

Tablo 88: Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı (1841)

Hane Büyüklükleri	Hane Sayısı	Oran (%)
1	798	32,42
2	792	32,18
3	491	19,95
4	222	9,02
5	72	2,92
6	22	0,89
7	6	0,24
8	6	0,24
9	3	0,12
10+	2	0,08
Hane Numarası Olmayan	47	1,9
Toplam	2461	100

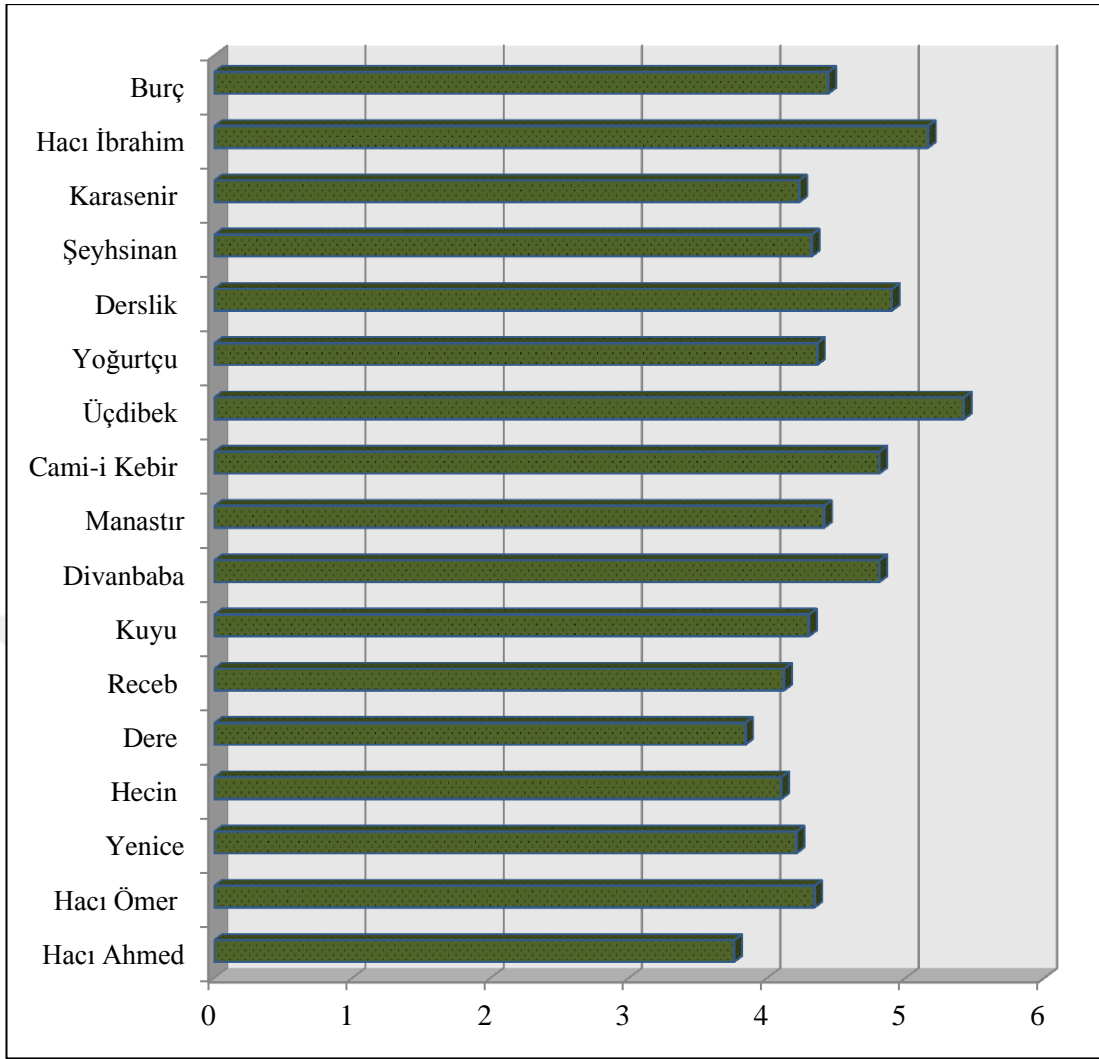
Şekil 46: Burdur'daki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841)

Burdur'daki Müslüman nüfusun ortalama hane büyüklüğü hesaplanırken, sadece erkek nüfusun sayısı elimizde bulunduğu için öncelikle erkek nüfusa göre hane büyüklüğü hesaplanmıştır. Daha sonra ise erkek nüfus sayısı iki ile çarpılarak toplam rakama dair tahmini bir sayı bulunmuş ve bu sayı üzerinden tekrardan ortalama hane büyüklüğü hesaplanmıştır. 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinden elde edilen verilere göre 17 Müslüman mahalleden oluşan şehirde ortalama hane büyüklüğü 4,46 kişi olup, bu durum mahalleler bazında 3,76 ile 5,42 arasında değişim gösterir. Bu bağlamda Üçdibek ve Hacı İbrahim Mahallesi 5'in üzerinde ortalama hane büyüklüğü ile Burdur'da en kalabalık ailelerin ikamet ettiği mahalleler niteliğindedir. Dere ve Hacı Ahmed Mahallelerinin ise o dönemdeki 3 civarındaki ortalama hane büyüklükleri ile küçük aile yapısının hâkim olduğu mahallelerdir.

Bunun yanı sıra mahallelerin büyük çoğunluğu 4-4,9 kişilik hanelerden oluşmaktadır (Tablo 89 ve Şekil 47).

Tablo 89: Burdur'daki Müslüman Nüfusun Mahallelere Göre Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)

Müslüman Mahalleler	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Ortalama Hane Büyüklüğü	x2
Hacı Ahmed	239	127	1,88	3,76
Hacı Ömer	113	52	2,17	4,34
Yenice	1122	532	2,1	4,21
Hecin	279	136	2,05	4,1
Dere	121	63	1,92	3,84
Receb	136	66	2,06	4,12
Kuyu	183	85	2,15	4,3
Divanbaba	472	196	2,4	4,81
Manastır	192	87	2,2	4,41
Cami-i Kebir	221	92	2,4	4,81
Üçdibek	399	147	2,71	5,42
Yoğurtçu	109	50	2,18	4,36
Derslik	674	275	2,45	4,9
Şeyhsinan	489	226	2,16	4,32
Karasenir	286	135	2,11	4,23
Hacı İbrahim	274	106	2,58	5,16
Burç	191	86	2,22	4,44
Toplam	5500	2461	2,23	4,46

Şekil 47: Burdur'daki Müslüman Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Mahallelere Göre Dağılımı (1841)

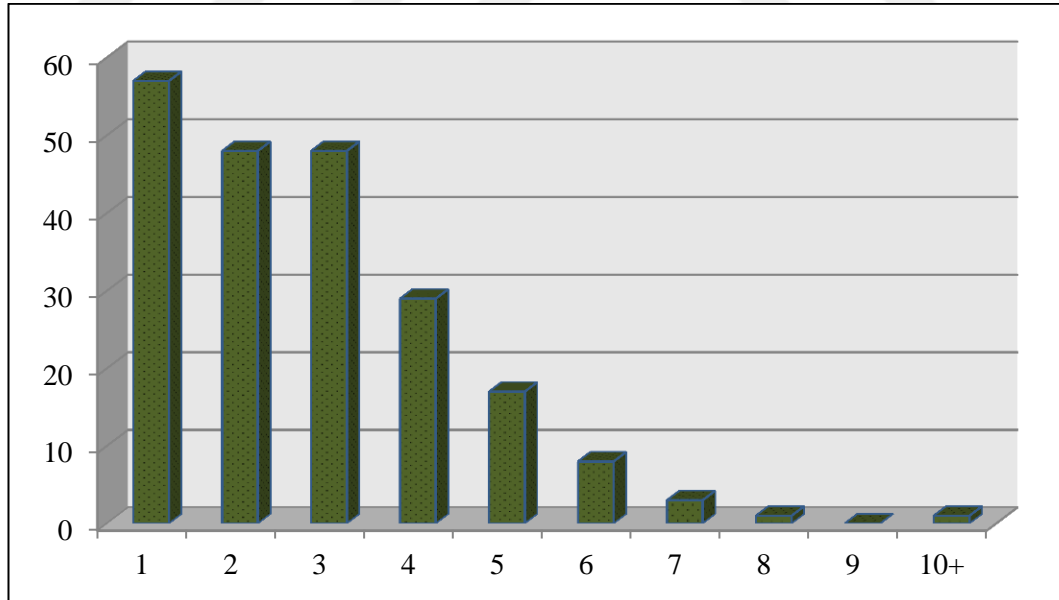
3.2.8.1.2. Gayrimüslim Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklüğü

Burdur'daki, gayrimüslim nüfus Rumyan ve Ermeniyyan Mahallelerinde yaşamaktadır. Söz konusu defterden elde ettiğimiz verilere göre %49 civarında gayrimüslim erkek nüfusun haneleri 1-2 kişilik hanelerden meydana gelmektedir. Yine yaklaşık %36'lık bir oran 3-4 kişilik hanelerden oluşurken, geriye kalan %15'lik bir kısmında 5 kişi ve üzeri hanelerden oluşmaktadır. Haneler genellikle çekirdek aile yapısından oluşmakla birlikte geniş aile yapısına da rastlanmaktadır. Müslüman mahallelerdeki geniş aile yapısında yeğeni, torunu, kayını, damadı, kayınpederi vb. ifadeler yer alırken, gayrimüslimlerde daha çok oğlu ve karındaşı ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca hane numarası olmayan herhangi bir kimseye de rastlanmamıştır (Tablo 90).

Tablo 90: Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841)

Hane Büyüklükleri	Erkek	Oran (%)
1	57	26,88
2	48	22,64
3	48	22,64
4	29	13,67
5	17	8,01
6	8	3,07
7	3	1,15
8	1	0,38
9	0	0
10+	1	0,38
Toplam	212	100

Gayrimüslim erkek nüfusunun hane büyüklüklerine göre dağılımında dikkat çekici durumlar vardır. 1-2 kişilik hanelerin Müslümanlarda oranının daha yüksek olduğu gözlemlenirken, gayrimüslimlerdeki oranı daha düşüktür. Gayrimüslimlerde 3-4 kişilik hanelerin sayısı Müslümanlara oranla daha fazladır. Yine 5-10 kişilik hane sayısının oranı gayrimüslimlerde, Müslümanların oranından iki kat daha fazladır. Bütün bu tespitlerden de anlaşılmaktadır ki, Müslüman mahallelere oranla gayrimüslim haneler daha fazla kişiden oluşmaktadır (Şekil 48).

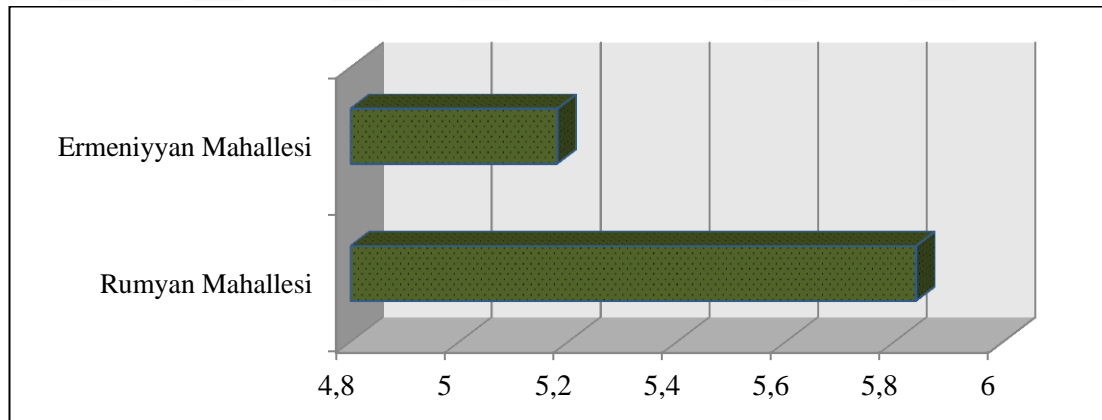
Şekil 48: Burdur'daki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841)

1841 Yılı Burdur Kazası nüfus defterine göre, şehirdeki 2 mahallede yaşayan gayrimüslimlerin ortalama hane büyüklüğü 5,72 kişidir. Bu oran 5,18 ile 5,84 arasında değişim göstermektedir. Bu durumda Rumyan Mahallesi 5,84 kişilik

ortalama hane büyüklüğü ile en kalabalık ailelerin ikamet ettiği mahalle niteliğindedir. Ermeniyyan Mahallesi ise 5,18 kişilik ortalama hane büyüklüğü düşük olan yer olmasına karşın oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Gayrimüslim nüfusun içinde Burdur'da yaşayanların ortalama hane büyüklüğü 5 kişinin üzerinde iken kırsal yerleşmelerde yaşayan Ermeniyyan taifelerinin ortalama hane büyüklüğü 3 ile 4 üzerinde değişmektedir. Bu da bize şehirdeki gayrimüslim nüfusun, kırdaki yaşayan gayrimüslim nüfusa göre daha kalabalık ailelerden oluştuğunu işaret etmektedir. Benzer bir durumun gayrimüslim nüfus ile Müslüman nüfus için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Tüm gayrimüslim nüfusun ortalama hane büyüklüğü 5,54 kişiden oluşurken, Müslüman mahallelerin hane büyüklüğü 4,46 kişiden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle gayrimüslim hanelerde nüfus ortalama 1 kişi daha fazladır (Tablo 91 ve Şekil 49).

Tablo 91: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Mahalle ve Taifelere Göre Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)

Gayrimüslimler	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Ortalama Hane Büyüklüğü	x2
Rumyan Mahallesi	511	175	2,92	5,84
Ermeniyyan Mahallesi	96	37	2,59	5,18
Toplam	607	212	2,86	5,72

Şekil 49: Burdur Kazası'ndaki Gayrimüslim Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Mahalleler ve Taifelere Göre Dağılımı (1841)

3.2.8.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerde Yaşayanların Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri

Burdur Kazası'nda 1841 yılı itibariyle kırsal yerleşmelerde genel itibari ile Müslüman nüfus yaşamakla beraber, konar-göçer olarak sınıflandırabileceğimiz taifeler içerisinde sayıları az da olsa gayrimüslim nüfus da bulunmaktadır. Bu nedenle burada öncelikle yerleşik olan Müslüman erkek nüfus işlenecek ve daha

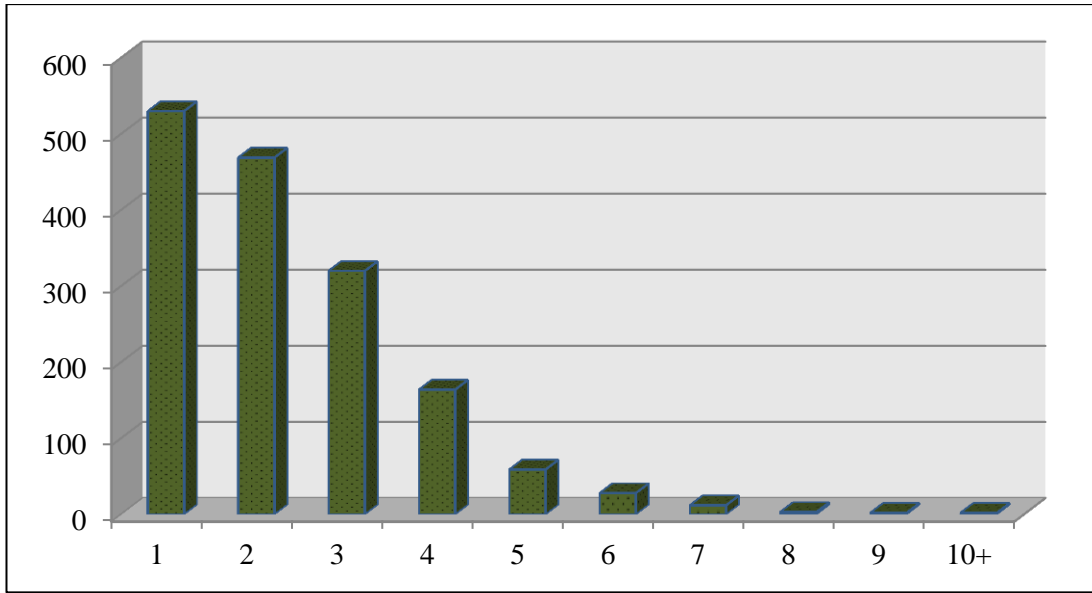
sonra konar-göçerler olarak yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfus grubu ele alınacaktır.

3.2.8.2.1. Kırsal Yerleşmelerde Yerleşik Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri

Burdur Kazası'ndaki kırsal yerleşmelerde yerleşik olarak yaşayan erkek nüfusun hane büyüklüklerine göre dağılımı incelendiğinde, %60'ı aşan bölümünün 1-2 kişilik hanelerden meydana geldiği görülür. Yine bunların %29'u 3-4 kişilik hanelerden meydana gelirken, %5'lik bir kısım ise 5 kişilik ve üzeri hanelerden oluşmaktadır. Hane numarası olmayanların oranı ise %1,91'dir. Aslında kırsal yerleşmelerin şehirlerden daha kalabalık aile yapısına sahip olması gerekirken, şehir ile büyük oranda benzerlik gösterdiği gözlenmektedir. Burdur Kazası'nın genel durumuna da uygun olan bu rakamlardan da anlaşılmaktadır ki, yerleşik olarak yaşayan Müslüman kır nüfusunda çekirdek aile yapısı daha baskındır. Ancak yine ilgili nüfus defterindeki karındaşı, biraderi, yeğeni, kayınpederi vb. ifadelerin varlığı baskın derecede olmasa da büyük aile yapısının da varlığına işaret eder. Hane numarası olmayanların oranının da oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. Kır yerleşmelerinde bu tür durumlarda kişinin kayıt edildiği yerin üzerine hane numarasının olmama nedeni genellikle yazılmıştır. Bu nedenler ise; başka bir kaza ya da karyeye gidip yerleşmede bulunmayanlar, emlaktan veraset edenler, askerde olanlar ve fukara (fakir) olanlardır (Tablo 92 ve Şekil 50).

Tablo 92: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841)

Hane Büyüklükleri	Hane Sayısı	Oran (%)
1	530	32,71
2	469	28,95
3	320	19,75
4	164	10,12
5	59	3,64
6	28	1,72
7	12	0,74
8	3	0,18
9	2	0,12
10+	2	0,12
Hane Numarası Olmayan	31	1,91
Toplam	1620	100

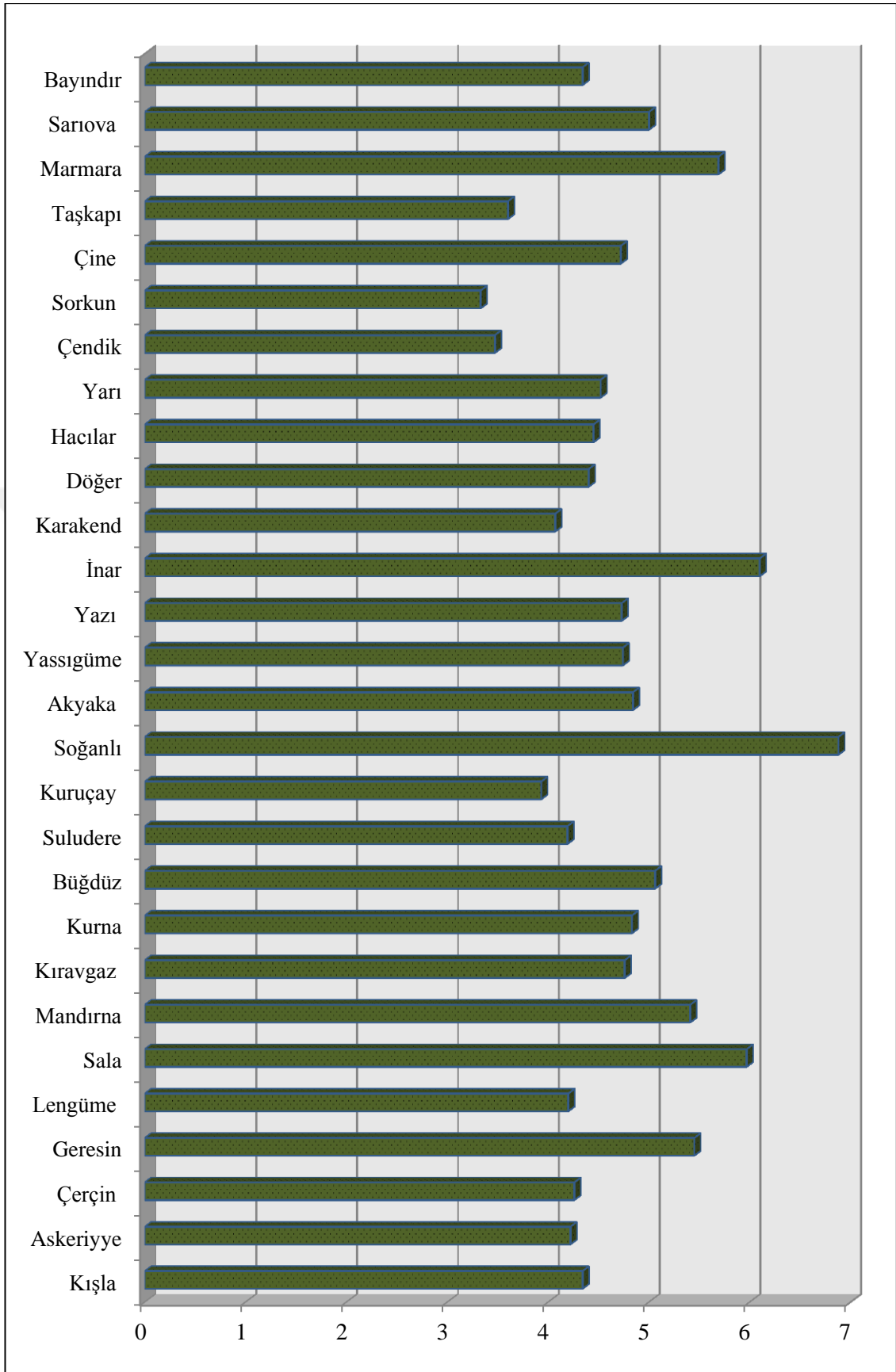

Şekil 50: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Hane Büyüklüklerine Göre Dağılımı (1841)

Burdur Kazası'na ait olan defterde, 22 karye ve 6 çiftlikten oluşan yerleşik olan kır nüfusunda ortalama hane büyüklüğü 4,66 kişi iken, sadece Müslüman karyelerindeki ortalama hane büyüklüğü 4,69'dur. Karyeler bazında ise bu büyüklük 6,88 ile 3,93 arasında değişmektedir. Bu bağlamda 6,88 kişilik ortalama hane büyüklüğü ile Soğanlı Karyesi Burdur Kazası'ndaki karyeler arasında en kalabalık ailelerin ikamet ettiği karye durumundadır. Ortalama hane büyüklüğü 3,47 kişi olan Çendik Karyesi ise karyeler arasında küçük aile yapısının hâkim olduğu karyedir. Çiftlik yerleşmelerinin durumuna baktığımızda ise ortalama hane büyüklüğünün 4,31 kişi olduğu gözlenmektedir. Çiftlikler bazında ise bu sayı 5,69 ile 3,33 kişi arasında değişmektedir. Bu durumda 5,69 kişiyi kapsayan ortalama hane büyüklüğü ile Marmara çiftliği bu yerleşmeler arasında en kalabalık ailelerin yaşadığı yer iken 3,33 kişilik ortalama hane büyüklüğü ile Sorkun'un o dönemde en küçük aile yapısına sahip çiftlik olduğu gözlenir (Tablo 93 ve Şekil 51). Burada açıkça görülmektedir ki, ortalama hane büyüklüğü itibariyle kırsal yerleşmelerdeki değerler Burdur şehriyle benzerlik gösterse de, kırsal yerleşmelerde hane büyüklüğü daha fazladır. Özellikle de Soğanlı karyesi Burdur Kazası'ndaki yerleşmeler arasında en kalabalık ailelerin yaşadığı yerdir. Hane büyüklüklerindeki değişimin kırsal nüfusta az da olsa yüksek olması tarımsal faaliyetlerde işgücüne olan ihtiyaçla açıklanabilir. Özellikle Soğanlı, Sala gibi tarım arazisi itibariyle görece daha iyi imkânlarla sahip yerleşmeler bunu desteklemektedir. Ancak İnar karyesi gibi bu genel durumun dışında kalanlar da zirai faaliyetler bakımından zayıf kalsa da, hayvancılık faaliyetleri açısından canlıdır.

Tablo 93: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)

Karye	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Ortalama Hane Büyüklüğü	x2
Kışla	217	100	2,17	4,34
Askeriyye	344	163	2,11	4,22
Çerçin	222	104	2,13	4,26
Geresin	131	48	2,72	5,45
Lengüme	61	29	2,1	4,2
Sala	206	69	2,98	5,97
Mandırna	92	34	2,7	5,41
Kıragaz	193	81	2,38	4,76
Kurna	104	43	2,41	4,83
Bügdüz	256	101	2,53	5,06
Suludere	86	41	2,09	4,19
Kuruçay	59	30	1,96	3,93
Soğanlı	31	9	3,44	6,88
Akyaka	92	38	2,42	4,84
Yassigüme	147	62	2,37	4,74
Yazı	327	138	2,36	4,73
İnar	177	58	3,05	6,1
Karakend	53	26	2,03	4,07
Döğer	231	105	2,2	4,4
Hacılar	98	44	2,22	4,45
Yarı	199	88	2,26	4,52
Çendik	40	23	1,73	3,47
Toplam	3366	1434	2,34	4,69
Çiftlik				
Sorkun	15	9	1,66	3,33
Çine	52	22	2,36	4,72
Taşkapı	54	30	1,8	3,6
Marmara	37	13	2,84	5,69
Sarıova	10	4	2,5	5
Bayındır	50	23	2,17	4,34
Toplam	218	101	2,15	4,31
Genel Toplam	3584	1535	2,33	4,66

Şekil 51: Kırsal Yerleşmelerdeki Müslüman Erkek Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Dağılımı (1841)

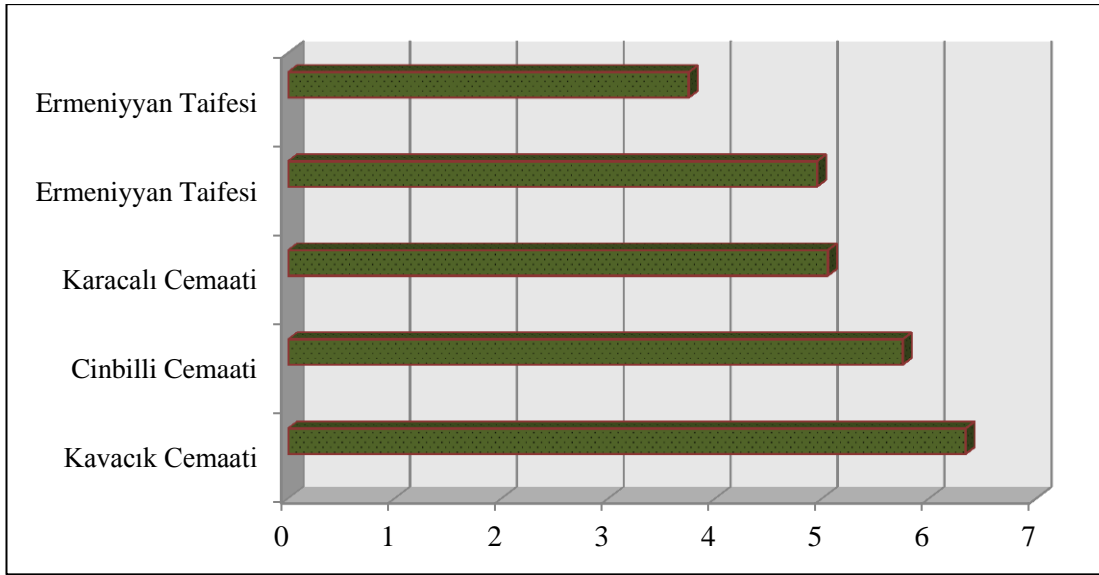
3.2.8.2.2. Kırsal Yerleşmelerde Konar-göçer Nüfusun Hane Sayısı ve Hane Büyüklükleri

Burdur Kazası'nda kırsal yerleşmeler içinde 1841 yılında konar-göçer olarak yaşamlarını süren 3 cemaat ve 2 taife yaşamaktaydı. Cemaatler Müslüman olan nüfustan oluşurken taifelerin ise gayrimüslim nüfustan oluştuğunu görmekteyiz.

Konar-göçer olan nüfusun ortalama hane büyüklüğü 5,36 kişidir. Bu ortalama, cemaatlerde 5,71 iken taifelerde 4,75 kişidir. Ortalama hane büyüklüğü cemaatlerde 6,34 ile 5,05 kişi arasında değişmektedir. Bu rakam bize 1841 yılında bu yerleşmelerde hanelerin oldukça kalabalık olduğunu göstermektedir. Taifelerin durumuna bakıldığında ise ortalama hane büyüklüğü 4,95 ve 3,75 kişiden oluşmaktadır (Tablo 94 ve Şekil 52). Konar-göçer gruplar arasında cemaatler olarak adlandırılan Müslüman nüfus, gayrimüslimlerden oluşan taifelere göre daha kalabalık hanelere sahiptir. Burdur Kazası'nda yerleşik olarak yaşayan kırsal nüfusa göre konar-göçer olarak yaşan nüfusu karşılaştırdığımızda ise konar-göçer nüfusun hanelerinin daha kalabalık olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 94: Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Konar-göçer Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğü (1841)

Konar-göçerler	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Ortalama Hane Büyüklüğü	x2
Kavacık Cemaati	111	35	3,17	6,34
Cinbilli Cemaati	46	16	2,87	5,75
Karacalı Cemaati	86	34	2,52	5,05
Toplam	243	85	2,85	5,71
Ermeniyyan Taifesi	99	40	2,47	4,95
Ermeniyyan Taifesi	15	8	1,87	3,75
Toplam	114	48	2,37	4,75
Genel Toplam	357	133	2,68	5,36

Şekil 52: Kırsal Yerleşmelerde Yaşayan Konar-göçer Nüfusun Ortalama Hane Büyüklüğünün Dağılımı (1841)

3.3. Nüfus Hareketleri

Nüfus hareketleri, nüfus coğrafyası literatüründe büyük oranda doğumlar, ölümler ve göçlerle tanımlanmıştır. Bunlardan doğum ve ölümler nüfusun doğal değişkenleri olup, ikisi arasındaki oransal denge nüfusun nicel gelişimi, varlığı ve devinimi açısından belirleyicidir. Bu etki salgın hastalık, savaş vb. etkenler olmadığı sürece daha yavaş seyirle kendini gösterir ki, artış ya da düşüşün günlük yaşamda birdenbire hissedilmesi güçtür. Herhangi bir bölgede nüfusun doğal artışını tespit etmek doğum, ölüm ve bunlar arasındaki oranların belirlenmesi ile olur (Çetin, 2010: 188).

Göçler ise doğum ve ölümlerden farklı olarak doğal bir değişken olmadığı gibi, nüfusu nicel ve nitelik bakımından değişiminde kısa sürede hızlı etki yaratan bir değişkendir. Bu ani değişim çapı, göçün sebebi, yönü, kaynağı ve miktarıyla da doğru orantılı olarak görece farklılık gösterebilir.

Çalışmanın bu bölümünde nüfus hareketlerinin Burdur Kazası nüfusu üzerindeki etkileri 1841 defterindeki veriler temel alınarak değerlendirilecektir. Buna göre, defterde ölüm kayıtları olmaması nedeniyle değerlendirme sadece doğum ve göçlerle sınırlıdır.

3.3.1. Doğumlar

Genellikle nüfusun demografik yapısına yönelik çalışmalarda doğumlar ile nüfus arasındaki ilişkinin tüm yönleriyle ortaya çıkartılması ham doğum oranı, genel doğurganlık oranı ve toplam doğurganlık hızı gibi değişkenlerin tespiti yoluyla

mümkün olmaktadır. Ancak böyle bir analiz için hiç şüphe yok ki, daha detaylı bir istatistiki veriye ihtiyaç duyulmakta, özellikle doğum hadisesinde birinci dereceden rol oynayan kadın nüfusun demografik özelliklerinin bilinmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. 1841 nüfus defterinin istatistiksel yapısının bir sonucu olarak kadın nüfusa dair ayrıntılı verilerin olmaması, çalışmadaki analizin sadece ham doğum oranlarıyla sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Öte yandan ham doğum oranı bir yıl içerisinde doğanların toplam nüfusa oranlanması sonucunda elde edilmesine karşın, 1841 defterinde sadece erkek nüfusun (bebek ve çocuklar için de geçerli) varlığı sadece erkek nüfusa göre bir değerlendirmeye neden olmuştur. Bu nedenle verdiğimiz rakamlar ve yapılan hesaplamalar erkek nüfusu temel almakta olup, bu değerlere dayalı olarak kadın nüfusa dair ancak tahmin yürütülebilir.⁴⁴

Doğumlar ile ilgili ise yeni doğanlar ayrıca belirtilmediğinden dolayı doğum oranını tespit etmek için nüfus defterine 1 yaşında olarak kaydedilen nüfus sayısı kullanılmıştır. 1841 yılı nüfus defteri transkripti sonucunda elde ettiğimiz istatistiki bilgiler burada şehir-kır ve Müslüman-gayrimüslim ayrımı dikkate alınarak detaylı bir şekilde incelenecektir.

1841 yılı Burdur Kazası nüfusunu değerlendirirken yukarıda da bahsedildiği üzere ilk kriter olarak şehir ve kır ayrımı esas alınmıştır. Yine bu değerlendirmede Burdur kaza merkezi şehir (günün koşulları çerçevesinde) kazaya bağlı diğer yerleşmeler ise kır olarak kabul edilmiştir.

Burdur Kazası'nın 1841 yılındaki ham doğum oranlarının kır ve şehir nüfusuna göre durumuna baktığımızda, kaza genelinde ham doğum oranı %50,15 olarak gerçekleşmiştir. Burdur Kazası nüfusunda %60,77'lik orana sahip olan Burdur şehirinde toplam bebek sayısına oranı %63,69 iken ham doğum oranının %52,56 olduğu görülmektedir. Kır nüfusunun toplam kaza nüfusuna oranı %39,22 iken toplam bebek sayısına olan oranı %36,30'dur. Bu nüfusun ham doğum oranı ise %46,43 olarak tespit edilmiştir (Tablo 95). Bu oranlar bize kaza merkezinde ham doğum oranının kır nüfusun oranından daha yüksek olmakla birlikte oranların da birbirine yakın olduğunu göstermektedir.

⁴⁴ Bu hususta erkek nüfusun ikiye çarpılması metoduyla, toplam nüfusun belirlenmesi yoluna gidilebilse dahi, aynı işlem bebek nüfus için de yapılacağından dolayı ham doğum oranlarının tespiti noktasında oransal anlamda herhangi bir değişikliğe yol açmayacağı gerçeğiyle gerek duyulmamıştır.

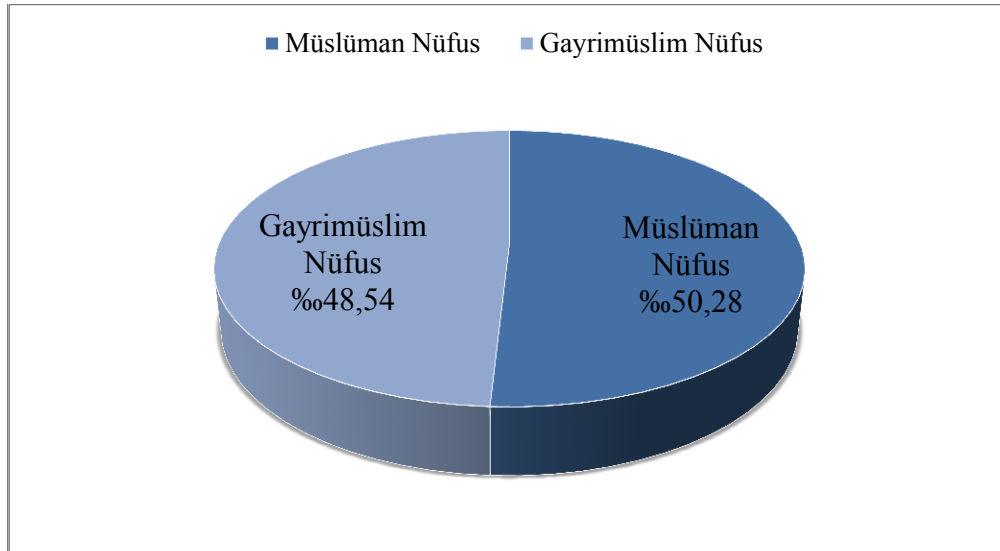
Tablo 95: 1841 yılı Burdur Kazası'ndaki Ham Doğum Oranlarının Kır ve Şehir Nüfusuna Göre Durumu

Burdur Kazası Nüfusu	Toplam Nüfus	Toplam Kaza Nüfusuna Oranı (%)	Doğan Bebek Sayısı	Toplam Bebek Sayısına Oranı (%)	Ham Doğum Oranı (%)
Burdur Şehri	6107	60,77	321	63,69	52,56
Kır	3941	39,22	183	36,30	46,43
Genel Nüfus	10048	100	504	100	50,15

1841 yılında Burdur Kazası'ndaki ham doğum oranlarının Müslüman ve gayrimüslim nüfusuna göre durumlarına baktığımızda, Müslüman nüfusun toplam kaza nüfusuna oranının %92,82 iken toplam bebek sayısına oranı %93,05'dir. Müslüman ham doğum oranı ise %50,28'dir. Gayrimüslim nüfusun genel nüfusa oranı %7,17, toplam doğan bebek sayısına oranı %6,94 ve ham doğum oranının %48,54 olduğunu görmekteyiz (Tablo 96 ve Şekil 53). Müslümanlara oranla çok az bir nüfusa sahip olan gayrimüslim nüfusun ham doğum oranı Müslümanların oranına çok yakındır. Gayrimüslimlerde doğan bebek sayısı ve nüfus Müslümanlara göre az bir orana sahip olsa da ham doğum oranları bize kaza içindeki gayrimüslim nüfusun da doğumlarla hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir.

Tablo 96: 1841 yılı Burdur Kazası'ndaki Ham Doğum Oranlarının Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusuna Göre Durumları

Burdur Kazası	Toplam Nüfus	Toplam Kaza Nüfusuna Oranı (%)	Doğan Bebek Sayısı	Toplam Bebek Sayısına Oranı (%)	Ham Doğum Oranı (%)
Müslüman Nüfus	9327	92,82	469	93,05	50,28
Gayrimüslim Nüfus	721	7,17	35	6,94	48,54
Genel Nüfus	10048	100	504	100	50,15

Şekil 53: Burdur Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Ham Doğum Oranları (1841)

Burdur Kazası 1841 yılı doğum oranlarına yönelik yapılan yukarıda açıklamalardan sonra şimdi de şehir nüfusu içerisindeki doğumları mahallelere göre ele almak yerinde olacaktır. Burdur şehrinde %52,56 olan ham doğum oranı, tüm mahallelerde aynı olmadığı, farklı sebeplerle değişim arz ettiği dikkati çeker. Hacı Ahmed mahallesinde oran %71,1'lere yükselirken, Ermeniyyan mahallesinde bu oranın %10,4'e, Hacı Ömer mahallesinde ise %26,5'lere kadar düşmüştür. Ham doğum oranı en yüksek olan Hacı Ahmed mahallesinin bu durumu toplam erkek nüfusu ile kıyaslandığında oldukça dikkat çekicidir. Bu mahalle gibi ham doğum oranının yüksek olduğu diğer bir mahallede %66,1 ile Recep mahallesi olduğunu gözlemlemekteyiz. Toplam erkek nüfusu ile Burdur'un en büyük mahallesi olan Yenice mahallesinde %60,6 olan ham doğum oranı nüfusuna ve diğer oranlara göre düşüktür. Nüfuslarına göre ham doğum oranlarının düşük olduğu diğer mahalleler ise Cami-i Kebir, Derslik ve Rumyan mahalleleridir (Tablo 97).

Tablo 97: Burdur Kazası Mahallelerinde Ham Doğum Oranı (1841)

Mahalleler	Toplam Erkek Nüfus	Doğan Bebek Sayısı	Ham Doğum Oranı (%)
Hacı Ahmed	239	17	71,1
Hacı Ömer	113	3	26,5
Yenice	1122	68	60,6
Hecin	279	15	53,7
Dere	121	5	41,3
Receb	136	9	66,1
Kuyu	183	6	32,7
Divanbaba	472	29	61,4
Manastır	192	6	31,2
Cami-i Kebir	221	9	40,7
Üçdibek	399	26	65,1
Yoğurtçu	109	5	45,8
Derslik	674	36	53,4
Şeyhsinan	489	23	47
Karasenir	286	14	48,9
Hacı İbrahim	274	12	43,7
Burç	191	7	36,6
Rumyan	511	30	58,7
Ermeniyyan	96	1	10,4
Toplam	6107	321	52,56

Burdur Kazası içerisindeki kır yerleşmeleri kendi içerisinde karye (köy), çiftlik, cemaat ve taife olarak farklı bölümlere ayrılmıştır. Bu farklı gruplara ayrılan kır yerleşmelerinin 1841 yılında Burdur Kazası içerisinde ham doğum oranının %46,43 olduğunu yukarıda da belirtmiştik. Kır yerleşmeleri içerisinde de merkez kazada olduğu gibi birbirinden farklı oranları görmekteyiz. Tablodan da yola çıkarak karye ve çiftlik yerleşmelerini sedanter yaşamın olduğu yerler, cemaat ve taifelerin yaşadığı yerleri ise yarı sedanter ya da göçebe yaşam tarzının sürdürüldüğü yerlerdir. Bunların ham doğum oranlarına baktığımızda, sedanter yaşamın olduğu yerleşmelerde ham doğum oranı %47,15 iken yarı sedanter yaşam tarzının olduğu yarı sedanter yerleşmelerde %39,21 oranındadır. Bu yerleşmelerde oranlar birbirine yakın olmakla birlikte sedanter yerleşmelerde ham doğum oranı daha yüksektir. Yarı sedanter yerleşmelerde bu oranın düşük olmasının nedenleri dışarıya kapalı olan iktisadi yapıları ve hayat tarzlarıdır.

Kır yerleşmelerini detaylı olarak ele aldığımızda karyeler %49 olan ham doğum oranı ile bu yerleşmeler arasında en yüksek orana sahiptir. Bu karyeler arasında en yüksek ham doğum oranı Soğanlı Karyesinde %129'ları bulurken, aynı zamanda Lengüme Karyesinde %16,3'lere kadar düştüğünü görmekteyiz. Söz

konusu karyeler içinde Askeriyye, Geresin ve Sala karyelerinin nüfuslarına göre ham doğum oranları düşüktür. Bügdüz karyesinin %101,5 olan ham doğum oranı ise nüfusuna göre ve diğer karyelere nispeten oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Çiftlik yerleşmelerinde doğum sayısının az olmasına bağlı olarak, ham doğum oranın %18,3 ile çok düşük olduğunu söyleyebiliriz. Cemaatlerde nüfusun %65 ila %34 arasında değiştiğini görmekteyiz. Taifeler ise %35'lik bir ham doğum oranına sahiptir (Tablo 98).

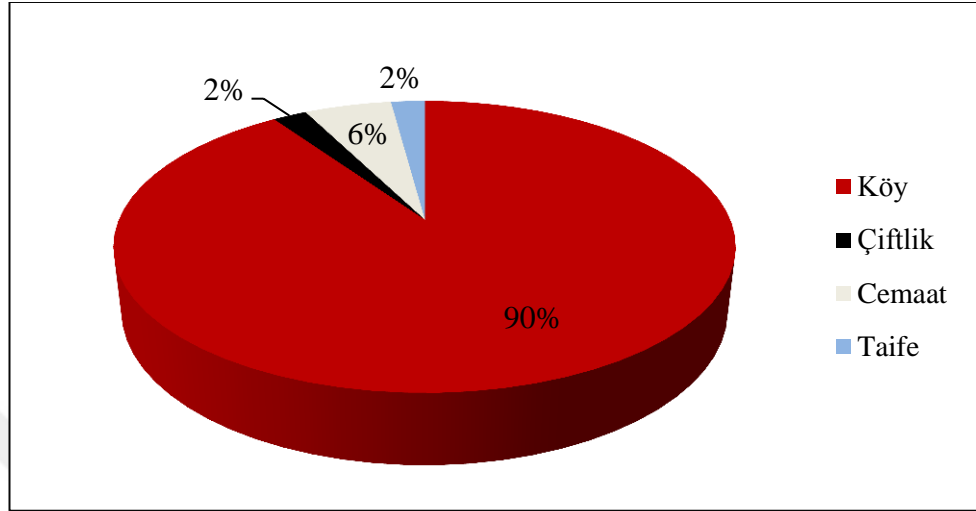

Tablo 98: Burdur Kazası Kırsal Yerleşmelerde Ham Doğum Oranları (1841)

Karye (Köy)	Toplam Erkek Nüfus	Doğan Bebek Sayısı	Ham Doğum Oranı (‰)
Kışla	217	8	36,8
Askeriyye	344	7	20,3
Çerçin	222	9	40,5
Geresin	131	8	61,6
Lengüme	61	1	16,3
Sala	206	12	58,2
Mandırna	92	5	54,3
Kırvagaz	193	6	31
Kurna	104	3	28,8
Büğdüz	256	26	101,5
Suludere	86	2	23,2
Kuruçay	59	2	33,8
Soğanlı	31	4	129
Akyaka	92	8	86,9
Yassıgüme	147	6	40,8
Yazı	327	13	39,7
İnar	177	12	67,7
Karakend	53	3	56,6
Döğer	231	13	56,2
Hacılar	98	2	20,4
Yarı	199	14	70,3
Çendik	40	1	25
Toplam	3366	165	49
Çiftlik			
Sorkun	15	1	66,6
Çine	52	1	19,2
Taşkapı	54	-	-
Marmara	37	1	27
Sariova	10	1	10
Bayındır	50	-	-
Toplam	218	4	18,3
Cemaat			
Kavacık	111	4	36
Cinbilli	46	3	65,2
Karacalı	86	3	34,8
Toplam	243	10	41,1
Taife			
Ermeniyyan	99	3	30,3
Ermeniyyan	15	1	66,6
Toplam	114	4	35,08
Genel Toplam	3941	183	46,43

Yukarıda da görüldüğü gibi Burdur Kazası'ndaki kırsal yerleşmeler farklı gruplara ayrılmışlardır. Burada ise kır nüfusu içerisinde 183 yeni doğan çocuğun hangi yerleşmelerde hangi oranda olduğuna bakacağız. Bu konuda en çarpıcı olan yeni doğan çocuk sayısının %90'nın köylerde olduğudur. Geriye kalan yüzde onluk

kısmının %6'sını cemaatler, %2'sini çiftlikler ve yine %2'sini taifeler oluşturmaktadır (Şekil 54). Bu tablonun şekillenmesinde kırsal yerleşmelerin içerisinde köylerin diğer yerleşmelere göre sayı olarak ve nüfus olarak çoğunlukta olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 54: Burdur Kazası'ndaki Kırsal Yerleşmelerin 1841 Yılı Doğum Oranları

3.3.2. Göçler

Burdur nüfusunun gelişiminde, göçler de önemli bir etkiye sahiptir. Bu durumda hem Burdur ve çevresine yönelik göçler hem de Burdur'dan dışarıya yönelik olan göçleri 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinden elde ettiğimiz istatistiki veriler ile açıklayacağız.

Nüfus defterinden göçlerle ilgili iki çeşit bilgi elde etmekteyiz. Bu bilgilerden ilki defter tutulurken kâtip tarafından kişinin nüfus bilgisinin hemen üzerine yatay olarak kırmızı yazıyla not düşülmüş olan bilgilerdir. Bu notlarda söz konusu kişinin nereye ve ne sebeple gittiğine dair açıklamalar bulunmaktadır. Bu kırmızı yazıyla not düşülmüş olan göç verileri, o tarihte Burdur ve çevresinden dışarıya olan göçler ve bu göçlerin sebepleri hakkında istatistiki bilgi sağlamaktadır.

Göçlerle ilgili özellikle de 1841 yılından önceki Burdur Kazası'na yönelik olan göçlerle ilişkili nüfus defterlerinde yer alan ikinci veriler, kişiler tanımlanırken onları tanıtmak amacıyla kullanılan nereli ya da nereden geldiğine dair olan bilgilerdir. Bu istatistiki verilerden yola çıkarak 1841 yılı öncesinde Burdur Kazası'nın nerelerden göç aldığı ve demografik yapısının nasıl şekillendiği konusunda veriler elde edeceğiz.

Ancak burada değinilmesi gereken bir başka husus var ki, özellikle göçlerin sebepleri incelendiğinde, tamamının yerleşmek amacıyla yani kalıcı nitelik

taşımadığı ticaret, akraba ziyareti gibi geçici olanların da varlığı dikkati çekmektedir. İlgili dönemin münakale (ulaşım) şartları ve mesafeler⁴⁵ göz önüne alındığında, bu tür faaliyetlerin günümüze göre daha uzun bir zamanda gerçekleşeceği ortaya çıkmaktadır. Zira deftere kayıt edilmiş olması dahi bu gerçeği göstermektedir.

Nüfus defteri temelli istatistiki veriler ışığında göçler şahısların hedeflediği yerler (idari birim ya da yerleşme) ya da kaynak niteliğindeki yerler (idari birim ya da yerleşme) temel alınarak, 1-Burdur Kazası'ndan diğer kaza ya da farklı idari birimlere olan göçler, 2-kaza dışından Burdur Kazası'na yönelik göçler ve 3-Burdur Kazası yani kaza idari sınırları içerisindeki yerleşmeler arası göçler olmak üzere 3 grupta ele alınmıştır.

Burdur Kazası'ndan dışarıya olan göçleri değerlendirirken, daha açıklayıcı olması açısından öncelikle Burdur şehrinde dışarıya (kaza idari sınırları dışı) yönelik olanları, akabinde ise Burdur Kazası'ndaki kırsal yerleşmelerinden kaza dışına yönelik olan göçler incelenecektir. Bu kısımlarda ele alınacak olan istatistiki veriler yukarıda da bahsedildiği üzere 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterlerinde kişilerin tanımlanmasından sonra kırmızı yazı ile düşülen notlardan çıkarılan verilerdir. Bu notlarda kişilerin nereye gittiği ve ne sebeple gittiği ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

3.3.2.1. Burdur Şehrinden Dışarıya Olan Göçler

Burdur şehrinde dışarıya yönelik olan göçler konusunda, ilk olarak şehirde yaşayan Müslüman erkek nüfusu ele alınacaktır. 1841 yılındaki nüfus defteri kayıtlarından anlaşıldığı üzere Burdur şehrinde dışarıya geniş çaplı bir göç söz konusu değildir. Burdur'un bu tarihteki Müslüman erkek nüfusun sayısı 5500 olmakla birlikte, bu nüfus içinden toplam 79 kişi yani %1,43 oranında Burdur Kazası dışına göç olmuştur. Bu tarihte Medine, Şam, Cidde ve Mısır'a olan göçlerin yanı sıra şehirden en çok göç 35 kişi ile Deraliyye ya da Dersaadet olarak geçen İstanbul'a olmuştur. Burdur'dan dışarıya olan göçlerde Burdur'a yakın mesafede olan Aydın Sancağı da en çok göç alan yerler arasında ikinci sıradadır. Ayrıca Ankara, Bursa, Konya, Manisa, Yozgat, Uşak, Antalya ve o tarihte Burdur gibi

⁴⁵ 19. yüzyıl itibarıyla Burdur Kazası ve çevresindeki münakale şartları dikkate alındığında, en yakın limanlarla ticari faaliyetlerin büyük oranda karayolu vasıtasıyla yürütüldüğü bilinen bir gerçektir. Bu açıdan Burdur'u hinterlandı altında tutan limanların mesafesi fikir verici niteliktedir. Burdur-Antalya arası 19-23 saat, Burdur-İstanbul arası 101 saat, Burdur-İzmir arası 70-75 saat (yaklaşık) mesafededir (Halaçoğlu, 2002: 64-65).

Hamid Sancağına bağlı olan bazı kazalara (Senirkent, Kemer ve Ağlasun) yönelik de göçler olduğunu görmekteyiz. Bazı göç eden kişilerin ise nereye gittikleri nüfus defterine kaydedilmeyerek Diyar-ı âhar ya da Mahal-i âhar ifadeleri kullanılmıştır (Tablo 99).

Tablo 99: Burdur Şehrinde Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Kaza Dışına Olan Göçleri ve Nedenleri (1841)

Göç Edilen Yerleşme	Gidilen yer	Açıklama	Nedeni	Sayı
Burç Mahallesi	Medine-i Münevvere	Arabistan	Tebaa	1
Hecin Mahallesi	Şam-ı Şerif	Şam Şehri	Hademe	1
Yenice Mahallesi	Cidde	Suudi Arabistan	-	1
Hacı Ahmed Mahallesi	Mısır/Kahire	-	-	1
Yenice Mahallesi	Mısır/Kahire	-	-	1
Şeyh Sinan Mahallesi	Mısır	-	Divana Düçar	2
Yenice Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	-	1
Hecin Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	-	1
Divanbaba Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	-	2
Manastır Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	-	3
Şeyh Sinan Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	-	1
Burç Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	-	1
Hacı Ömer Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Tahsil	1
Receb Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Tahsil	1
Divanbaba Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Tahsil	3
Yenice Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Asakir-i Mansure	2
Hecin Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Tebaa	1
Şeyh Sinan Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Tebaa	1
Yenice Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Hademe	1
Yenice Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	İşkân	1
Kuyu Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Haffaf	1
Hacı İbrahim Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Ticaret	1
Hacı Ahmed Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Asakir-i Mansure	1
Hacı Ömer Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Asakir-i Mansure	2
Yenice Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Asakir-i Mansure	4
Hacı Ahmed Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Ticaret	1
Yenice Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Tebaa	1
Manastır Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Tahsil	1
Hacı İbrahim Mahallesi	Dersaadet	İstanbul	Hademe	1

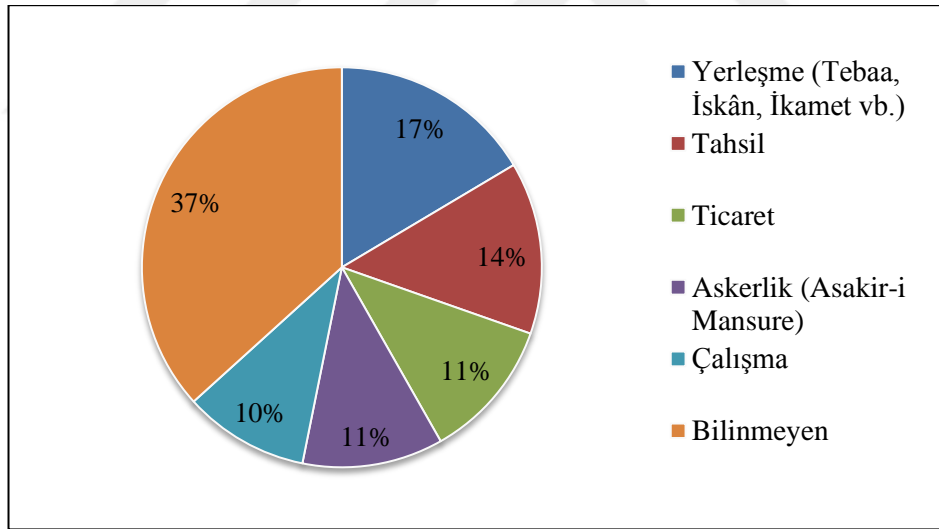
Yenice Mahallesi	İstanbul	-	Ticaret	2
Hecin Mahallesi	Ankara	Ankara Sancağı	Tebaa	1
Divanbaba Mahallesi	Bursa	Hüdavendigâr Sancağı	İkamet	1
Yenice Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	-	1
Receb Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	-	1
Derslik Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	-	4
Karasenir Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	Ticaret	1
Hecin Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	Ticaret	1
Kuyu Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	Tahsil	2
Dere Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	Tüccar	1
Hecin Mahallesi	Konya	Konya Vilayeti	İskân	1
Hacı İbrahim Mahallesi	Konya	Konya Vilayeti	-	1
Yenice Mahallesi	Manisa	Saruhan Sancağı	-	1
Üçdibek Mahallesi	Yozgat Kasabası	Sivas Vilayeti	-	3
Yoğurtçu Mahallesi	Yozgat Kasabası	Sivas Vilayeti	-	1
Şeyh Sinan Mahallesi	Yozgat Kasabası	Sivas Vilayeti	-	1
Divanbaba Mahallesi	Yozgat Kasabası	Sivas Vilayeti	Memur	1
Yoğurtçu Mahallesi	Yozgat Kasabası	Sivas Vilayeti	Memur	1
Yenice Mahallesi	Uşak Kazası	Kütahya Sancağı	Tahsil	1
Cami-i Kebir Mahallesi	Uşak Kazası	Kütahya Sancağı	Tahsil	1
Hecin Mahallesi	Antalya	Teke Sancağı	İskân	1
Hacı Ahmed Mahallesi	Tavas Kazası	Menteşe Sancağı	Tahsil	1
Yenice Mahallesi	Senirkent Kazası	Hamid Sancağı	-	1
Hacı Ömer Mahallesi	Diyar-ı âhar	Başka Diyar	-	1
Yenice Mahallesi	Diyar-ı âhar	Başka Diyar	-	1
Şeyh Sinan Mahallesi	Diyar-ı âhar	Başka Diyar	Hizmetkâr	2
Hecin Mahallesi	Mahal-i âhar	Başka Mahaller	-	1
Üçdibek Mahallesi	Teke Sancağı	Merkezi Antalya	Ticaret	2
Divanbaba Mahallesi	Kemer Kaza	Hamid Sancağı	İkamet	1
Hacı İbrahim Mahallesi	Ağlasun Kazası (Ovacık Çiftliği)	Hamid Sancağı	Sakin	1
Toplam	-	-	-	79

1841 yılı nüfus defterinde Burdur'dan dışarıya olan göçlerin %38,2'sinin nedeni bilinmemekle birlikte %61,8'inin göç etme nedenleri bilinmektedir. Göçlerin genel olarak nedenleri; %15,73 oranında yerleşme, %13,48 tahsil, %12,35 ticaret, %11,23 askerlik ve %8,98 oranında da çalışmak amacıyla Burdur şehri dışına göç edildiği görülmektedir (Tablo 100 ve Şekil 55). %13,48 oranında tahsil için

Burdur'dan göç edilmesi, aslında okuma oranının ve eğitim seviyesinin düşük olduğu o dönemdeki Osmanlı Devletine göre yüksek bir orandır. Burdur'dan ticaret yapmak için diğer şehirlere olan göçler genellikle gayrimüslimler tarafından olmuştur. Bu konu ekonomik yapıda daha detaylı bir şekilde açıklanmakla birlikte kısa belirtmek gerekirse, sektörel dağılım içinde bu dönemde Burdur'da gayrimüslimlerin en çok ticaret sektöründe çalıştığını görmekteyiz. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nde güçlü bir tüccar sınıfı bulunmaması ve 19. yüzyılda gayrimüslimlerin ticari konularda devlet tarafından daha çok destekleniyor olmasıdır.

Tablo 100: 1841 yılında Burdur'da Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Dışarıya Olan Göçlerinin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı

Göç Nedeni	Sayı	Oran (%)
Yerleşme (Tebaa, İskân, İkamet vb.)	13	16,45
Tahsil	11	13,92
Ticaret	9	11,39
Askerlik (Asakir-i Mansure)	9	11,39
Çalışma	8	10,12
Bilinmeyen	29	36,70
Toplam	79	100

Şekil 55: 1841 yılında Burdur'da Yaşayan Müslüman Erkek Nüfusun Dışarıya Olan Göçlerinin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı

Dönem itibarıyla Rum ve Ermeni nüfus Burdur şehrinde yaşayan diğer bir toplulukları oluşturmaktadır. 1841 yılında Burdur şehrinde yaşayan gayrimüslimlerden toplam 16 kişi Burdur dışına göç etmiştir. Göç edenler Rumyan Mahallesinde yaşayan gayrimüslim nüfustur. Bunlar; Rumeli, İstanbul, Aydın, Antalya, Bursa, İzmir, Isparta ve Teke Sancağına gitmişlerdir. Bu tarihte Burdur'daki gayrimüslimlerin en çok göç ettiği yer Aydın Sancağı olmuştur (Tablo 101).

Göçlerin nedeni genellikle ticaret ve yerleşme amaçlı olmuştur. Özellikle Aydın Sancağı ve İstanbul'a yönelik gerçekleşen ticari göçlerin varlığı, limanlarla ilişkili olup, dönem itibariyle Burdur şehrinin ticari açıdan İzmir başta olmak üzere (Aydın Sancağı) İstanbul limanlarının hinterlandında olduğunun göstergesidir.

Tablo 101: Gayrimüslim Nüfusun Burdur Dışına Göçleri (1841)

Göç Edilen Yerleşme	Gidilen yer	Açıklama	Nedeni	Sayı
Rumyan Mahallesi	Rumeli	Rumeli Eyalet	-	1
Rumyan Mahallesi	Deraliyye	İstanbul	Ticaret	1
			-	1
Rumyan Mahallesi	Aydın	Aydın Sancağı	Ticaret	4
			-	1
Rumyan Mahallesi	Antalya	Teke Sancağı	-	1
Rumyan Mahallesi	Bursa	Hüdavendigâr Sancağı	-	1
Rumyan Mahallesi	İzmir	Muğla Sancağı	-	1
Rumyan Mahallesi	Isparta	Hamid Sancağı	-	2
Rumyan Mahallesi	Teke Sancağı	-	-	1
Rumyan Mahallesi	Uluborlu Kazası	Hamid Sancağı	İskân	2
Toplam	-	-	-	16

3.3.2.2. Burdur Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçler

1841 yılında Burdur kırsal yerleşmelerden dışarıya yönelik çok az miktarda göç hareketi olmuştur. Burdur kır erkek nüfusunun 3827 olduğu bu tarihte 27 kişi Burdur Kazası dışına göç etmiştir. Bunlar; İran, Musul ve Rodos gibi mesafe olarak Burdur'a uzak yerlerin yanı sıra Aydın, Balıkesir, Isparta, Manisa gibi daha yakın mesafedeki yerlere ve Hamid Sancağının içinde de göç hareketlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu tarihte Burdur kır kesiminden en çok göç 11 kişi ile Aydın Sancağına olmuştur (Tablo 102).

Tablo 102: Burdur'un Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçler

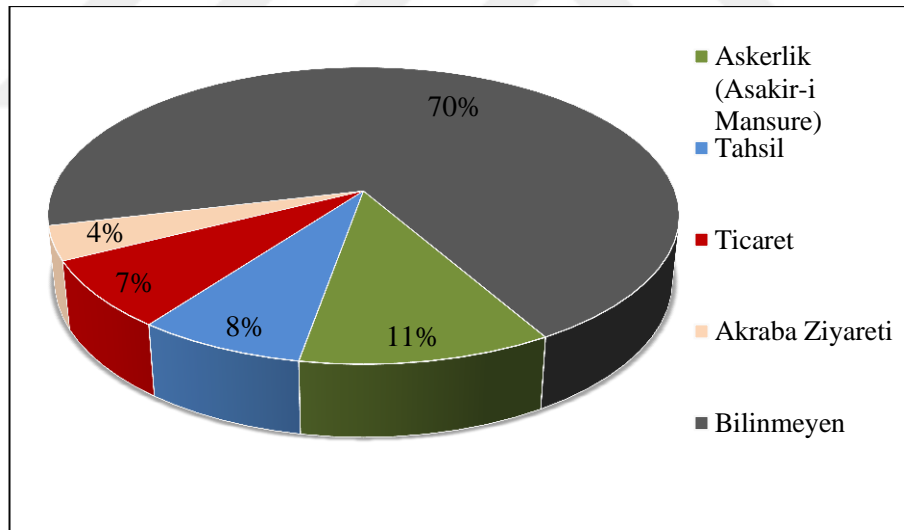
Göç Edilen Yerleşme	Nereye	Açıklama	Nedeni	Sayı
Kışla Karyesi	Astane	İran	-	1
Bayındır Çiftliği	Musul	-	-	1
Yazı Karyesi	Rodos	Cezayir-i Bahr-ı Sefid Sancağı	Asakir-i Mansure	1
Kışla Karyesi	Aydın	Aydın Sancağı	-	4
Askeriyye Karyesi	Aydın	Aydın Sancağı	-	1
Yazı Karyesi	Aydın	Aydın Sancağı		3
Kışla Karyesi	Aydın	Aydın Sancağı	Asakir-i Mansure	1
Kışla Karyesi	Aydın	Aydın Sancağı	Ticaret	1
Askeriyye Karyesi	Aydın	Aydın Sancağı	Ticaret	1
Kışla Karyesi	Balıkesir	Karesi Sancağı	-	1
Çerçin Karyesi	Isparta	Hamid Sancağı	Redif	1
Geresin Karyesi	Manisa	Saruhan Sancağı	Tahsil	1
Askeriyye Karyesi	Kızılhisar	Hamid Sancağı	-	3
Yassıgüme Karyesi	Senirkent Kazası (Kozluca)	Hamid Sancağı	Tahsil	1
Çine Çiftliği	Ağlasun Kazası	Hamid Sancağı	-	2
Kıragaz Karyesi	Ağlasun Kazası (Ovacık)	Hamid Sancağı	-	3
Yarı Karyesi	Bucak Kazası	Hamid Sancağı	Akraba Ziyareti	1
Toplam	-	-	-	27

Genel olarak göçlerin nedenlerine bakıldığında ise %70'nin nedeni bilinmemektedir. Burdur kır yerleşmelerinden dışarıya olan göçlerin bilinen nedenleri ise; %11,11 oranında askerlik, %7,40 oranında tahsil ve ticaret, çok az miktar olan %3,7 oranında akraba ziyaretidir (Tablo 103 ve Şekil 56). Burdur'un tahsil oranı ile Burdur kır yerleşmelerinin tahsil oranlarının yarı yarıya olduğu da dikkat çekmektedir. Bu da bize Burdur Kazası'nın kırsal yerleşmelerinde, şehre oranla tahsil için göç edenlerin daha az sayıda olduğunu göstermektedir.

Tablo 103: Burdur'un Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçlerin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı

Göç Nedeni	Sayı	Oran (%)
Askerlik (Asakir-i Mansure)	3	11,11
Tahsil	2	7,40
Ticaret	2	7,40
Akraba Ziyareti	1	3,7
Bilinmeyen	19	70,37
Toplam	27	100

17. yüzyıl başlarından itibaren sosyal sorunlar nedeniyle köy-çiftçi topluluğu büyük kasaba ve şehirlere göç etmeye başlamıştır. Özellikle de iltizam sistemi, bir taraftan feodal sınıfa kendi topraklarından uzaklaşma imkânı sağlarken, diğer taraftan da yeni aracı tahsildarların varlığının istismarı artmasıyla kırsal bölgelerden halkın kaçmasına neden oldu. Hem yüksek sınıflar hem de kırsal bölgelerden kaçanlar ısrarla yenilenen devlet yasaklarına karşın şehirlere akın etti. Bu kırdan şehre yönelik olan göç dalgası 19. yüzyılda da devam etmiş ve bu genel göç hareketinde önceliği İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirler oluşturmuştur (Orhonlu, 1981: 5; Cerasi, 1999: 48).

Şekil 56: Burdur'un Kırsal Yerleşmelerinden Dışarıya Olan Göçlerin Nedenleri ve Toplam Göçlere Oranı

3.3.2.3. Dışarıdan Burdur Kazası'na Yönelik Göçler

Dışarıdan Burdur Kazası'na yönelik olan göçler iki konu olarak değerlendireceğiz. Yukarıda da bahsedildiği üzere ilk olarak 1841 yılı nüfus defterinde kişilerin üzerlerine kırmızı ile not düşülen bilgilerden yola çıkarak konuyu ele alacağız. Daha sonra ise yine 1841 yılı nüfus defterlerine kişiler tanımlamak için kayıt esnasında nereli olduğu ya da nerden geldiğine dair bilgilerden faydalanacağız.

Defterdeki bu bilgiler aracılığı ile Burdur Kazası'na yerleşen nüfusun hangi bölgelerden gelerek Burdur Kazası'na yerleştiğine dair bilgi sahibi olacağız. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki 1841 yılı öncesine ait olan rakamlar kişi sayısından ziyade hane sayısını göstermektedir. Bunun nedeni ise kişinin tanımlanması esnasında hane reisinin detaylı olarak tanımlanması yapıldıktan sonra hanenin diğer üyelerinin kısaca tanıtılmasından kaynaklanmaktadır.

3.3.2.3.1. 1841 Defterine Göre Olan Göçler

1841 yılında Burdur Kazası'na dışardan toplamda 20 kişi göç etmiştir. Bu göçler; Karahisar-i Sahib Sancağına bağlı Dikici, Aydın Sancağına bağlı Kabaca Karyesi ve Hamid Sancağına bağlı Dere karyesinden olmuştur. Özellikle Aydın Sancağına bağlı olan Kabaca karyesinden Burdur Kazası'na yönelik göç %75'lik bölümünü oluşturmaktadır (Tablo 104). Bu göçün nedenine dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Tablo 104: 1841 Defterine Göre Burdur Kazası'na Dışardan Olan Göçler

Gelinen Yer	Açıklama	Sayı
Dikici (Afyonkarahisar)	Karahisar-ı Sahib Sancağı	2
Kabaca Karyesi	Aydın Sancağı	15
Dere Karye (Ağlasun Kazası)	Hamid Sancağı	3
Toplam	-	20

3.3.2.3.2. 1841'den Önce Olan Göçler

1841 yılı nüfus defterinde geçen kayıtlardan elde edilen istatistikî verilerden de anlaşıldığı üzere Burdur Kazası'nda 1841 yılından önceki yıllarda yaklaşık 393 Müslüman hane dışarıdan göç etmiştir. Toplam kaç kişinin göç ettiğini bulmak için hane sayısını 5 katsayısı ile çarptığımızda toplam Müslüman nüfus içerisinde yaklaşık %10,5'inin Burdur dışından göç ederek Burdur Kazası'na yerleştiğini söyleyebiliriz. Bu oranda bize Burdur Kazası nüfusunun önemli bir kısmının 1841 yılından önce çeşitli tarihlerde göç ettiğini göstermektedir. Burdur Kazası'na dışarıda olan göçlerin %73,2'sini Burdur Kazası'nın da bağlı olduğu Hamid Sancağından olan göçler oluşturmaktadır. Hamid Sancağından sonra Teke Sancağı %10,6'lık oranıyla Burdur Kazası'na göç veren önemli bölgelerden biridir. Diğer eyalet, sancak, kaza, nahiye ve karyelerden ise kazaya %16 oranında bir göç olmuştur (Tablo 105). Bu oranlar bize Burdur Kazası'na 1841 yılından önce olan göçlerin büyük bir kısmını Hamid Sancağı ve Teke Sancağının oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 105: 1841 Yılından Önce Burdur Kazası'na Olan Müslüman Nüfusun Göçleri

Gelinen Yer	Açıklama	Hane Sayısı
Kırım	-	4
Mısır	-	4
Şam	-	3
Grit	-	2
İran	-	2
Macaristan	-	1
Sakız	Cezayir-i Bahr-ı Sefid Sancağı	1
Rumeli	Rumeli Eyaleti	1
Bursa	Hüdavendigâr Sancağı	8
Isparta	Hamid Sancağı	5
Erzurum	-	4
Karahisar	Afyonkarahisar	3
Aydın	Aydın Sancağı	3
Denizli	Hamid Sancağı	2
Konya	Konya Vilayeti	2
Muğla	Menteşe Sancağı	2
Niğde	Niğde Sancağı- Karaman Eyaleti	2
Amasya	Aydın Sancağı	1
Edirne	Rumeli Eyaleti	1
Kütahya	Kütahya Sancağı	1
Kırşehir	Kırşehir Sancağı- Karaman Eyaleti	1
Teke Sancağı	Teke Sancağı	42
Eğirdir Kazası	Hamid Sancağı	8
Senirkent Kazası	Hamid Sancağı	7
Diresgene (Eğirdir)	Hamid Sancağı	1
Keçiborlu Kazası	Hamid Sancağı	3
Sav	Hamid Sancağı	1
Gelendost	Hamid Sancağı	1
Yalvaç Kazası	Hamid Sancağı	1
Yassıören Karyesi	Hamid Sancağı	2
Gölbaşı Karyesi	Hamid Sancağı	1
Kaş	Teke Sancağı	4
Alaiyye	Teke Sancağı	2
Dikici	Karahisar-ı Sahib Sancağı	4
Sandıklı	Karahisar-ı Sahib Sancağı	2
Yassıviran	Karahisar-ı Sahib Sancağı	1
Dazkırı Karyesi	Karahisar-ı Sahib Sancağı	1
Bozkır	Konya Vilayeti	1
Meke	Konya Vilayeti	1
Homa	Hamid Sancağı	2
Honaz Kaza	Hamid Sancağı	1
Konaklı Karyesi	Aydın Sancağı	1
Melli	Hamid Sancağı	11
Bucak Kaza	Hamid Sancağı	9
Çeltikçi	Hamid Sancağı	7
Karataş	Hamid Sancağı	3
Ağlasun Kaza	Hamid Sancağı	4
Tefenni Kaza	Hamid Sancağı	3
Arvallı	Hamid Sancağı	3
Karamanlı	Hamid Sancağı	2

Salda	Hamid Sancağı	2
Çavdır	Hamid Sancağı	1
Akçaviran	Hamid Sancağı	1
Kibyralı	Hamid Sancağı	1
Kumlu (Ağlasun)	Hamid Sancağı	1
Kemer Kaza	Hamid Sancağı	8
Kozluca Karyesi	Hamid Sancağı	20
İlyas Karyesi	Hamid Sancağı	16
Kayalı Karyesi	Hamid Sancağı	11
Çallica Karyesi	Hamid Sancağı	10
Elmacık Karyesi	Hamid Sancağı	8
Karasenir Karyesi	Hamid Sancağı	8
Yakalar Karyesi	Hamid Sancağı	8
Eşme Karyesi	Hamid Sancağı	8
Kavak Karyesi	Hamid Sancağı	7
Kabaca Karyesi	Hamid Sancağı	7
Başmakçı Karyesi	Hamid Sancağı	7
Bademli Karyesi	Hamid Sancağı	6
Eğneş Karyesi	Hamid Sancağı	5
Heybeli Karyesi	Hamid Sancağı	4
Gönen Karyesi	Hamid Sancağı	4
Kırlı Karyesi	Hamid Sancağı	4
Kayış Karyesi	Hamid Sancağı	4
Başköy	Hamid Sancağı	4
Ovacık Karyesi	Hamid Sancağı	4
Beş Kavak Karyesi	Hamid Sancağı	3
Kağılcık Karyesi	Hamid Sancağı	3
Bayhar Karyesi	Hamid Sancağı	3
Pınarbaşı Karyesi	Hamid Sancağı	3
Beyköy	Hamid Sancağı	3
Kestel Karyesi	Hamid Sancağı	3
Mamak Karyesi	Hamid Sancağı	3
Çardak Köyü	Hamid Sancağı	3
Niyazlar Karyesi	Hamid Sancağı	3
Evciler Karyesi	Hamid Sancağı	2
Gebrem Karyesi	Hamid Sancağı	2
Horzum Karyesi	Hamid Sancağı	2
Kumluca Karyesi	Hamid Sancağı	2
Kılınç Köy	Hamid Sancağı	2
Eğneş Karyesi	Hamid Sancağı	1
Bedirli Karyesi	Hamid Sancağı	1
Kayış Karyesi	Hamid Sancağı	1
İgde Karyesi	Hamid Sancağı	1
Koklan Karyesi	Hamid Sancağı	1
Hasanpaşa Karyesi	Hamid Sancağı	1
Yakalar Karyesi	Hamid Sancağı	1
Kızıllar Karyesi	Hamid Sancağı	1
Çallica Karyesi	Hamid Sancağı	1
Kızılca Karyesi	Hamid Sancağı	1
Onacak Karyesi	Hamid Sancağı	1
Yarışlı Karyesi	Hamid Sancağı	1
Güney Karyesi	Hamid Sancağı	1
Alan Karye	Hamid Sancağı	1

Armut Köy	Hamid Sancağı	1
Toplam	-	393

1841 yılından önce Burdur Kazası'na olan göçler içerisinde gayrimüslimlerin hangi bölgelerden gelerek kazaya yerleştiği ile ilgili nüfus defterinden bilgiler elde etmekteyiz. Toplamda 12 hane ve yaklaşık 60 kişi (hane sayısı 5 katsayısı ile çarpılmıştır) kazaya göç etmiştir. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere kaza içerisinde bulunan 7 hane Hamid sancağından bölgeye göç etmiştir. Müslümanlarda da olduğu gibi kazaya olan göçlerin çoğunluğunu Hamid Sancağı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 1841 yılından önce Uyvar, Sakız, Tokat, Urfa ve Elmalı'dan da göçler olduğu görülmektedir (Tablo 106).

Tablo 106: 1841 Yılından Önce Burdur Kazası'na Olan Gayrimüslim Nüfusun Göçleri

Gelinen Yer	Açıklama	Hane Sayısı
Uyvar	-	1
Sakız	Cezayir-i Bahr-ı Sefid Sancağı	1
Isparta	Hamid Sancağı	5
Tokat	Sivas Sancağı	1
Urfa	Halep Sancağı	1
Honaz Kazası	Hamid Sancağı	1
Uluborlu Kazası	Hamid Sancağı	1
Elmalı Kazası	Teke Sancağı	1
Toplam	-	12

3.3.2.4. Burdur Kazası İçindeki Göçler

Göçler konusu anlatılırken Burdur Kazası'ndan dışarıya olan göçler ve dışarıdan Burdur Kazası'na olan göçler detaylı bir şekilde yukarıda incelenmiştir. Bunların yanı sıra 1841 yılı öncesine ait Burdur Kazası içindeki göçleri ele alacağız. Burada göçlere yönelik olarak 2 temel konu üzerinde duracağız. Bunlar; kırdan şehre olan göçler ve kırdan kıra olan göçlerdir.

Kırdan şehre olan göçün toplam hane sayısı yaklaşık 69'dur. Bu hane sayısını 5 katsayısı ile çarptığımızda yaklaşık 345 kişinin, 1841 yılı öncesinde Burdur şehrine göç ettiğini söyleyebiliriz. Burdur'a en çok göç Büğdüz Karyesinden olmuştur. Bu karyeyi Kışla, İnar, Kurna, Sala ve Lengüme karyeleri takip etmiştir. Karyelerin yanı sıra çiftlik yerleşmelerinden de Burdur'a göçün olduğunu da görmekteyiz. Özellikle de Çine ve Bayındır Çiftliklerinden Burdur'a göç edilmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti genelinde kırdan şehirlere doğru göç artmıştır (Tablo 107). Burdur şehrinde de kayıtlara yansıdığı kadarıyla bunun etkisini görmekteyiz.

Tablo 107: 1841 Öncesinde Burdur Kazası'nda Kırdan Şehre Olan Göç

Gelinen Yer	Hane Sayısı
Bügdüz Karyesi	12
Kışla Karye	7
İnar Karyesi	6
Kurna Karyesi	6
Sala Karyesi	5
Lengüme Karyesi	5
Soğanlı Karyesi	3
Karakend Karyesi	3
Yazı Köy	3
Suludere Karyesi	2
Çerçin Karyesi	1
Döğer Karyesi	1
Mandırna Karyesi	1
Yassıgüme Karyesi	1
Çendik Karyesi	1
Hacılar Karyesi	1
Askeriyye Karyesi	1
Akyaka Karyesi	1
Geresin Karyesi	1
Çine Çiftliği	3
Bayındır Çiftliği	3
Taşkapı Çiftliği	1
Karacalı Cemaati	1
Toplam	69

Burdur'a yönelik göçlerin yerleşmelere göre dağılımı temel alındığında, 1- şehre yakın karyelerden, 2- tarım arazileri sınırlı düzeyde olan engebeli yerlerde kurulmuş olanlardan ve 3- çiftlik gibi yarı sedanter yerleşmelerin ön plana çıktığı görülür. Özellikle Bügdüz, Kışla, Kurna, Sala ve Lengüme karyelerinden ilk faktöre bağlı olarak, şehre yakın olmaları nedeniyle göçe daha fazla katılımın olduğu söylenebilir. Bunlardan İnar Karyesi ise daha çok engebeli bir arazide yer alması ve tarım arazilerinden yoksun olması nedeniyle göçe katılımın yoğun olduğu bir yerleşmedir. Bu hususta dikkat çeken bir başka gerçek günümüzde de Burdur şehrinde bu yerleşmelerden göç edenlerin sayısının oldukça yüksek olmasıdır. Özellikle İnar'dan göç edenlerin şehirde ticaretle uğraşan nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu saha çalışmalarında tespit edilmiştir. Öte yandan Kışla Karyesi, günümüzde şehrin bir mahallesi konumuna gelmiştir.

1841 yılından önce Burdur Kazası'nda kırdan kıra olan göç sayısı toplamda 20 hane ve yaklaşık 100 (hane sayısı 5 kat sayısı ile çarpıldı) kişidir. Kırdan kıra olan en çok göç hareketi 6 hane ile Kıravgaz karyesinde yaşanmıştır. Bunu ise Bügdüz, Mandırna, Sala ve Döğer karyeleri takip etmiştir (Tablo 108). Genel olarak

baktığımızda Burdur Kazası'nda kırdan kıra olan göç sayısının çok az miktarda olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında göç alan yerleşmelerin büyük oranda ovada yer aldığı, dolayısıyla tarımsal faaliyetler bakımından yeterli araziye sahip olduğu dikkati çeker.

Tablo 108: 1841 Öncesinde Burdur Kazası'nda Kırdan Kıra olan Göç

Gelinen Yer	Hane Sayısı
Kıragaz Karyesi	6
Bügdüz Karyesi	3
Mandırna Karyesi	2
Sala Karyesi	2
Döğer Karyesi	2
Kurna Karyesi	1
Suludere Karyesi	1
İnar Karyesi	1
Yassıgüme Karyesi	1
Sarıova Çiftliği	1
Toplam	20

Sonuç olarak Burdur Kazası'ndaki nüfus hareketlerine baktığımızda, Burdur Kazası'ndan dışarıya olan göç sayısının toplamda 132 olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayıyı detaylandırdığımızda; Burdur şehrinden dışarıya olan göç sayısı 89, Burdur kır kesiminden dışarıya olan göç sayısı 27 ve gayrimüslim nüfusun Burdur dışına olan göçünün sayısı da 16'dır. Burada en büyük paya Burdur'dan dışarıya olan göçlerin sahip olduğunu görmekteyiz. Bu rakamlardan da anlaşılmaktadır ki Burdur Kazası'nda dışarıya bu tarihte çok büyük etkiye sahip bir göç hareketi olamamıştır. Fakat göçlerin nedenlerine baktığımızda kazanın genel durumuna yönelik fikir yürütebiliriz. Genel itibarıyla Burdur Kazası'ndan dışarıya olan göçlerin nedenlerini yerleşme, eğitim, ticaret, askerlik ve herhangi bir işte çalışma gibi nedenler etkili olmuştur. Bu da o dönem de Burdur Kazası'nın küçük bir şehir olduğunu, bazı şehirsal fonksiyonlar bakımından yeterli olmadığını, Burdur'da yaşayanların bazı ihtiyaçlarını karşılamak için özellikle çevre kazalara ya da sancaklara göç ettiğini söyleyebiliriz.

Diğer bir göç hareketi olan dışarıdan Burdur Kazası'na olan göçlere baktığımızda ise yukarıda da bahsedildiği üzere 1841 defterinden iki tür istatistiki veri elde edilmiştir. 1841 yılında dışarıdan Burdur Kazası'na 20 kişi göç etmiştir. Bu kişilerin göç nedenleri bilinmemektedir. Fakat bu göçler genellikle Burdur Kazası'nın da bağlı olduğu Hamid Sancağı içerisinden yani Burdur Kazası'nın yakın çevresinden olmuştur. Bu tarihte Burdur'a yönelik çok az sayıda göç olması yine

yukarıda belirtildiği gibi Burdur şehrinin küçük bir şehir niteliğinde olması ve birçok şehirsal fonksiyonu bünyesinde bulundurmamasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Defterden elde ettiğimiz diğer veriler bize 1841 yılından önce dışarıdan Burdur Kazası'na 405 hane ve yaklaşık 2025 kişinin (hane sayısı 5 kat sayısı ile çarpılarak bulundu) göç ettiğini göstermektedir. Bu sayının içinde 393 hane ve yaklaşık 1965 kişi Müslüman, 12 hane ve 60 kişi gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Burdur Kazası toplam nüfusu ile bu göç rakamları oranlandığında önemli bir sayı ortaya çıkmaktadır. Fakat burada unutulmaması gereken noktalar bu rakamlar 5 yıllık 10 yıllık rakamlar değildir bu göçlerin Burdur'a tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Bir diğer noktalar ise Osmanlı Devleti genelinde idari sınırların ve statülerin sık sık değişiyor olması ve bunun yanı sıra göçlerin çok büyük bir oranda Hamid Sancağında gerçekleşiyor olmasıdır.

Son olarak Burdur Kazası içinde gerçekleşen göçlere baktığımızda ise yine burada 1841 yılı öncesinde gerçekleşen göçlerin rakamları üzerinde duracağız. Kaza içerisinde özellikle kırdan şehre yönelik bir göç hareketi olduğunu görmekteyiz. Defterdeki veriler bize 69 hane ve yaklaşık 345 kişinin kırdan şehre göç ettiğini göstermektedir. Fakat bu dönemde Osmanlı Devleti'nin genel durumu da göz önüne alındığında sayıların çok daha fazla olabileceği düşünülmektedir. Bir diğer kaza içindeki göç hareketi ise kırdan kıra olan göçtür. 1841 yılı öncesinde 20 hane ve yaklaşık 100 kişinin kırdan kıra göç ettiği kayıtlara geçmiştir. Bu rakamlar bize Burdur'da 1841 yılına kadar çok büyük bir kırdan kıra göç hareketi olmasa da varlığını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1841 yılı itibariyle Burdur Kazası Hamid Sancağına bağlı bir kaza olup, genel idari yapı içerisindeki konumu şöyledir. Doğudan Hamidabad Kazası, güneyden Teke Sancağına bağlı Bucak Kazası, güneybatıdan Tefenni Kazası (Hamid Sancağı) batıdan İrle (Hamid Sancağı), kuzey batıdan Denizli Sancağı ve kuzeyden Sandıklı Kazası (Karahisar-ı Sahip Sancağı) ile çevrilidir. Günümüz itibariyle çalışma alanı, Güneybatı Anadolu'da Göller Yöresi olarak da adlandırılan Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan Burdur ili merkez ilçesidir. Söz konusu saha coğrafi koordinatlara göre 36°-53' ve 37°-50' kuzey enlemleriyle, 29°-24' ve 30°-53' doğu boylamları arasında yer alır. Burdur ili doğuda ve güneyde Antalya, güney batıda Muğla, batıda Denizli, kuzeyde ise Afyon ve Isparta illeri ile komşudur. Çalışma sahası olan Burdur Merkez İlçesinin kuzeyinde Isparta ve Başmakçı İlçesi, doğusunda Ağlasun İlçesi, güneyinde Çeltikçi ve Kemer İlçeleri ve batısında Yeşilova İlçesi bulunmaktadır.

Çalışma sahamızın sınırları içinde yer alan şehir, gölün güneydoğusunda yer alan tepelik saha ile göl arasında kalan eski göl depoları ve alüvyon dolgulardan meydana gelmiş yarımada üzerinde yer almaktadır. Yarımadayı tam olarak işgal etmeyen Burdur şehri, fizyonomik açıdan tektonik uzanışa uygun olarak lineer şeklini gösteren bir yerleşmedir. Bu açıdan şehrin şekillenmesinde, büyük oranda kuruluş yerinin doğal coğrafi özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Kaza sınırları içinde bulunan kırsal yerleşmelerde de yine bölgenin coğrafi özelliklerinin etkili olduğunu görmekteyiz. Bölgedeki yerleşmeler 870 m. ile 1434 m. yükseltileri arasında depresyon tabanında, plato sahasında, plato üzerindeki tepe yamaçları ile vadi tabanı ve yamaçlarında yer almışlardır. Bunun yanında plato üzerindeki karstik sahalarda (özellikle sahanın güneydoğu kesimi) uvalaları çevreleyen tepelerin yamaçlarında kurulmuş yerleşmelerde bulunmaktadır.

Burdur toprakları Neolitik Dönemi, Grek ve Roma Medeniyeti eserlerini bünyesinde bulunduran bir bölgedir. Yöredeki kalıntılar Burdur'da yaklaşık 7000 bin yıl öncesine kadar yerleşimin olduğunu göstermektedir. Türklerin Burdur'da varlığına bakıldığında, Selçuklu Döneminde Burdur ve çevresine yerleşen Türkmenler, ilk zamanlar hiçbir devlete bağlı olmadan yaşamışlar. Zira sonraki yıllarda Antalya ve Burdur I. Keyhüsrev tarafından ele geçirildiyse de bölge zaman zaman Selçuklu egemenliğinden çıkmıştır. Selçuklu Devleti'nin çökmeye başladığı dönemde ise Göller Bölgesi uç beyi olan Felekeddin Dünder Bey, 1300'den önce Hamitoğulları beyliğini Burdur'da ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nde Yıldırım

Bayezid'in padişah olması ile Anadolu'da başlayan karışıklıklar sırasında Anadolu Beylikleri Yıldırım Bayezid'e karşı savaş açmıştır. Bu durum neticesinde, Bayezid Anadolu'daki bütün beyliklerin üzerine yürümüştür. Hamid İline de saldıran Osmanlı padişahı, bu beyliğe ait tüm toprakları ele geçirmiştir. Burdur'un da içinde bulunduğu bu bölge 1391'de Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya'ya bağlanmıştır. 1710 ve 1725 yılları arasında Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Burdur ve çevresinde de ayanlar baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemde dâhil olmak üzere 19. yüzyılda da Burdur herhangi bir dış saldırıya uğramadığı gibi, ayanlık ve mütesellimlik mücadelelerinin de dışında kalmıştır. Burdur, Osmanlı Devleti döneminde durgun bir dönem geçirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk modern sayım 1831 yılında yapılmış olup, bu tarihten sonra periyodik olmasa da I. Dünya Savaşına kadar nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlardan elde edilen istatistiki verilere göre Burdur Kazası nüfusu 1831-1914 yılları arasındaki 83 yıllık süreçte %13,87'lik yıllık ortalama nüfus artış hızıyla 3 kat büyümüştür. Yine aynı dönem Osmanlı Devleti nüfusu %2,89'luk yıllık ortalama nüfus artış hızıyla büyüme kaydetmiştir. Osmanlı Devleti'ne ait bu yıllık nüfus artış hızına nispeten, bu dönemde Burdur Kazası nüfusunun daha fazla artış göstermiştir. Genel nüfus artış hızıyla Burdur Kazası yerelinde oluşan farkın temelinde özellikle bu dönemde sürekli devam eden savaşlar ve bu savaşlara bağlı olarak sınırların Osmanlı aleyhine değişimi yatmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının 1831 yılında yapıldığı, daha sonra 1844 yılında ikinci bir sayımın yapıldığından daha önce de bahsedilmiştir. Bu genel nüfus sayımlarının haricinde 1831 sayımı ile 1844 sayımı arasında bazı yıllarda asker ve vergi hesaplamaları için çeşitli nüfus sayımları ve nüfus kayıtları bulunmaktadır. Özellikle de Tanzimat Fermanından sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yine askere alınacak olan nüfusu ve vergi nüfusunun tespiti için nüfusun kayıt altına alınmıştır. Tezin konusu olan 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defteri de bu durumun bir sonucudur.

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde, Burdur'a bağlı olan köyler idari anlamda kaza olarak adlandırılmışlardır. Bu durumun tarihteki sürecine bakıldığında 15 ve 17. yüzyılın sonlarına kadar Burdur, merkezi Kütahya olan Anadolu Eyaletine bağlı Hamid Sancağının bir kazası konumundadır. 1836'da Burdur, Teke ve Hamid Sancakları ile birlikte bir Feriklik olmuş ve Müşirlik (eyalet merkezi) olan Konya'ya bağlanmıştır. 1867 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile Konya Eyalet olarak

değil de Vilayet olarak anılmaya başlamış ve Hamid Sancağına bağlı olan Burdur Kazası'nın idaresi aynı şekilde devam etmiştir. 1872 (H.1289) yılında ise Salnamelerden de anlaşıldığı üzere Burdur Konya vilayetine bağlı bir sancak durumuna gelmiştir. Burdur şehri ve çevresinin sancak içindeki durumuna bakıldığında, 9.188 erkek nüfusun bulunduğu Burdur Kazası'nın Anadolu Eyaleti içerisindeki nüfus oranı %0,78'dir. Bu idari sınırlar içinde Burdur Kazası nüfus oranının miktarı makuldür. Burdur ve çevresinin sancak içindeki nüfus oranı ise %9,79'dur. 25 kaza ve nahiyeden oluşan Hamid Sancağında genel duruma nazaran Burdur Kazası nüfusunun oranı yüksektir. Burdur bu dönemde Hamid Sancağı kazaları içinde en fazla nüfusa sahip olan ikinci kazadır.

Asker ve vergi toplama amacıyla sadece erkek nüfusun kaydedildiği, 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterindeki toplam yerleşme sayısı mahallelerle birlikte 52 ve toplam erkek nüfusu 10048'dir. Bu nüfus defterde sınıflandırılmış olan yerleşme ünitelerinin toplam nüfusunu ifade etmektedir. Kaza nüfusu mahalle, karye, çiftlik ve cemaat olarak farklı gruplara ayrılmıştır. Bunlar da kendi içinde etnik ve dini olarak ayrılmışlardır. Müslümanların yoğunlukta olduğu Burdur Kazası'nda şehirde ve kırdaki yaşayan gayrimüslim Rum ve Ermeni toplulukları bulunmaktadır. Bu gruplandırmanın yanı sıra kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfus içinde yerleşik (sedanter) ve konar-göçer (yarı sedanter) olarak ayrılan iki yerleşme grubu da vardır.

Burdur Kazası'ndaki nüfusun yerleşme ünitelerine göre dağılışına bakıldığında, toplam erkek nüfusun %60,27'sini yani nüfusun yarısından daha fazlası şehirdeki 19 mahallede yaşamaktadır. En az yerleşme sayısının olduğu taifelerde ise erkek nüfus oranı %1,13 ile nüfusun en az olduğu yerleşme birimidir. Buradan çıkarılacak sonuç nüfusun büyük çoğunluğu şehir yerleşmesindeki mahallelerde yaşarken kırdaki yaşayan nüfus oranı %40 olup bunun da çoğunluğunu kırsal yerleşmelerin temel birimi olan köyler oluşturmaktadır.

Burdur Kazası'ndaki nüfus ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı incelendiğinde, nüfus ve yerleşmelerin 870 m. (Yazı Karyesi) ile 1434 m. (Marmara Çiftliği) yükseltileri arasında 564 m'lik yükselti farkıyla dağıldığı görülür. Bu fark nüfusun yaşam biçimi ve kültüründe kayda değer bir değişim yaratmazken, tarım faaliyetlere olan etkisi yönüyle yerleşme büyüklüğü, diğer bir ifadeyle nüfusun dağılışında etkili olmuştur. Nitekim sahanın morfolojik yapısı ve yerleşmelerin morfolojik birimlerindeki konumlarıyla ilişkili olarak nüfusun %63'lük bölümü 950-1000 m. %78,32'lik kesimi ise 900-1000 m. yükselti basamağında yer almaktadır.

Gerek 900-1000 m'deki yükselti basamağı ve gerekse bu basamağın morfolojik açıdan yeri göz önüne alındığında nüfusun $\frac{3}{4}$ 'ünün Burdur depresyonu ile onu kuzey ve güneyden çevreleyen plato ve dağlık alanları ayıran yamaçlarda dağılışı gösterdiği dikkati çeker. Burdur şehri dâhil olmak üzere 13 yerleşme depresyonu genel hatlarıyla kuzey ve güneyden çevreleyen plato ve yüksek alanların depresyona bakan yamaçlarında 900-1000 m. arasındaki basamakta kurulmuştur.

1841 yılında Burdur Kazası yaklaşık 1000 km²'lik alana (izdüşüm) sahiptir. Nüfus defterine göre, kazada bu tarihte 10.048 erkek nüfus yaşamaktadır. Toplam nüfusa dair tahmini bilgi sahibi olmak için erkek nüfusu iki ile çarptığımızda kazada toplamda yaklaşık 20.096 kişi ikamet etmektedir. Bu bağlamda nüfusun mevcut alana oranlanmasıyla 20,09 kişi/km² olarak ortaya çıkar. Burdur Kazası'ndaki kırsal alanların yüzölçümü 998,296 km²'dir. Nüfus defterinden elde edilen istatistiki verilere göre, kır yerleşmelerinde erkek nüfus 3941 yani yaklaşık 7882 kişi olup, aritmetik nüfus yoğunluğu 7,89 kişi/km² olarak belirlenmiştir. Kırsal yerleşmelerdeki bu nüfus yoğunluğu 900-1000 metre arasındaki yükselti basamağında, yani depresyon ile platoluk sahaları ayıran kısımlarda yoğunlaşmıştır. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu yer birkaç köyün bulunduğu depresyonun tabanıdır.

1841 yılı Burdur Kazası dar aralıklı yaş gruplandırmasına göre, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımında 0-14 yaş aralığında %10-14 arasında değişen bir oran söz konusudur. 10-14 yaş grubunda %10-98'e düşen nüfus oranının, 15-34 yaş grubunda hızlı bir azalma yaşanmış ve bu oran %6'lara kadar düşmüştür. Bu da Burdur Kazası nüfusunun büyük oranda çocuk ve gençlerden oluştuğunu görmek mümkündür. Nüfusun dar aralıklı yaş grupları arasında en dikkat çekici olan ise 25-29 yaş aralığındaki nüfusun %6,03 oranına kadar düştüğüdür. Genç nüfusu oluşturan bu yaş grubundaki nüfusun büyük oranda azalması askerlik ile ilişkilidir. 35-39 yaş grubunun 1841 yılındaki nüfus oranının %8,18'e yükseldiğini görmekteyiz. Bu yaş grubundaki nüfus o dönemde askerlik yükümlülüğü devam eden fakat aktif olmayanlardır. Bu yaş grubundan sonra 40-44 yaş grubunda %7,35 oranında bir düşüş başladığı ve nüfus oranındaki bu düşüşün 45-49 yaş grubunda %4,91'e kadar ulaşmıştır. 50-85⁺ yaş grubunda ise bu oranın %0-3 arasında değiştiği görülmektedir. Bu oranlar ve nüfus piramidinden de anlaşılmaktadır ki, 1841 yılında Burdur Kazası'nın erkek nüfusu yüksek doğum ve ölüm oranlarına sahiptir. Doğum oranlarının yüksek olduğu bu dönemde ortalama ömrün kısa olduğunu görmekteyiz. Bu genel durum, salgın hastalıkların Müslümanlar arasında çok sayıda ölüme neden

olmasından, hastalıklar ve hastalıklarla mücadele konusundaki yanlış yargılarla hastalığın yayılmaması için gerekli önlemleri almada başarısız olmalarına yol açmıştır. Yine de, az gelişmişliğe bağlı savaş, açlık, hastalık ya da diğer felaketlerden ziyade, azalan ekonomik fırsatlar bu durumda en etkili nedendir.

Burdur Kazası nüfusunun geniş aralıklı nüfus dağılımına baktığımızda, çalışan ve çalışma çağındaki olan (15-64 yaş aralığı) nüfusun %56,34 oranında olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde çocuk olarak adlandırılan 0-14 yaş grubundaki nüfus %39,49 oranındadır. Yaşlı nüfus yani 65⁺ nüfus ise %3,89 oranı ile sayıları çok azdır. Nüfusun bağımlılık oranı bulmak için yaptığımız hesaplamalarda 1841 yılında Burdur Kazası nüfusunun bağımlılık oranı %76,93 olarak bulunmuştur. Bu oran göz önüne alındığında kazada bağımlılık oranının hayli yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca genç bağımlı nüfus aktif nüfusun %70,02'sini oluştururken, yaşlı bağımlı nüfus %6,90'luk bölümünü teşkil etmiştir. Burdur'daki bağımlılık oranı büyük oranda genç bağımlı nüfustan kaynaklanmaktadır.

1841 yılındaki nüfusun yaş tasnifini dikkate alarak değerlendirme yaptığımızda, sagir olarak ifade edilen ve 0-11 yaş grubunu kapsayan nüfus %29,21 oranıyla toplam nüfus içinde en fazla orana sahip olan grubu teşkil etmektedir. İkinci en yüksek orana sahip olan nüfus grubu ise %28,68 oranı ile kara sakallı olan nüfustur. Sagir olan grup bağımlı olan çocuk nüfusu oluştururken kara sakallı olan nüfus aktif nüfusu göstermektedir. Diğer nüfus gruplarına baktığımızda şâbb-ı emred grubundaki nüfusun %12,45 oranında olduğunu görmekteyiz. Ekonomik yapı ve askerlik durumunu belirlemek için yapılan sayım da çalışma yaşı bazen çalıştığı ekonomik faaliyet türüne göre 10 yaşına kadar düşmektedir. Bu nedenle şâbb-ı emred olarak nitelendirilen nüfusun tam olarak bağımlı nüfus olarak gruplandırılması yanlış olabilir. 16-25 yaş grubundaki nüfus %9,38 oranıyla sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum ise genel olarak askerlik, ekonomik yapı ve az da olsa eğitim ile ilişkilendirilebilir.

Kır sakallı olarak nitelendirilen ve 46-59 yaş aralığındaki nüfusu kapsayan bu grup da üretime katılabilen nüfus içine dâhil edilebilir. Bu nüfus oranının %11,92 olduğunu görmekteyiz. Aksakallı olarak nitelendiren nüfusun miktarı %4,47 ile en az orana sahiptir. Bu nüfus o dönemdeki bağımlı nüfusu ifade etmektedir. Burada yaşlı bağımlı nüfusun 60 yaş ve üzeri yaş grubunu kapsamaması o dönemdeki sağlık koşulları, ekonomik yapı ve yaşam standartlarının düşük olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Genel olarak bu tabloya bakıldığında, tarım sektöründe çalışanlar

ve mesleki hiyerarşi göz önüne alındığında çalışma yaşının şâbb-ı emred olan nüfus grubundan yani 12-15 yaşından itibaren başladığı söylenebilir. Ayrıca bağımlılık yaşı da 60 yaş ve üzerinde başlamakla birlikte özellikle kır yerleşmelerinde tarımla uğraşan nüfusun sağlık durumu elverişsiz olana kadar ya da hayat boyu devam ettiği söylenebilir.

Burdur Kazası'nda 1841 yılında eğitilmiş nüfusun erkek nüfusa oranı %5,22 ile oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Şehir ile kır yerleşmelerinin durumuna bakıldığında ise şehirde eğitilmiş nüfusun oranı kırdaki nüfusa göre daha yüksektir. Kazada eğitilmiş nüfusun %75,77'sini şehirdekiler oluşturmaktadır. Bu dönemde Burdur Kazası'nda eğitim oranının oldukça düşük olmasındaki temel nedenlerden birisi Osmanlı Devleti'nde maârif, yani modern eğitim ve öğretim alanında, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar hiçbir yenilik hareketine girilmediği olmasıdır. Bu dönemde eğitim alanında yapılacak olan yeniliklere en büyük engel, Tanzimat'ın ilanına kadar eğitim alanında önemli bir etkiye sahip olan medreselerin bu dönemden sonra bozulmaya başlamasıdır. Bu durum Batı'nın ilim ve teknik alanındaki gelişmeleri karşısında devletin bu duruma ayak uyduramamasına neden olmuştur. Burdur Kazası eğitim istatistikleri de Osmanlı genelindeki bu durumun yansımasıdır. Fakat burada dikkat çekici bir nokta vardır ki bu da Tanzimat devrinde yapılmaya çalışılan eğitim alanındaki yenilikler bir türlü İstanbul dışına götürülemediği için. Bu tür olumsuzluklara rağmen 1841 yılında Burdur'da 11 kişinin eğitim amacı ile İstanbul'a ve Burdur'dan daha büyük olan sancaklara göç ettiği görülmektedir. Eğitim oranının düşük olmasındaki bir diğer önemli etken de 1841 yılında Burdur'un ekonomik yapısıdır.

Burdur Kazası'na ait olan 1841 tarihli nüfus defterinde eşkâllere dair, kişilerin nüfus özellikleri tanımlanırken özellikle hane reislerinde ve gelişimini tamamlamış olan erkeklerde boyları belirtilmektedir. Boyları verildikten sonra ise yaşları ile de bağlantılı olarak sakal ve bıyık renkleri ve şekilleri belirtilmiştir. Bunların kayıt edilmesindeki en büyük etken ise askerliktir.

Burdur Kazası genelinde erkek engelli sayısı 283 olup, bu sayının toplam erkek nüfusa oranı %2,81'dir. Kaza içerisindeki Müslüman mahallelerde engelli oranının %3,65 ile en yüksek olduğu gözlemlenmiştir. En az engelli oranını ise gayrimüslim nüfus oluşturmaktadır. Kırsal yerleşmelerde yaşayan Müslüman erkek nüfusun engelli oranı, Müslüman mahallelerde yaşayanlara göre daha az olduğu gözlemlenmektedir. Engel durumlarının kaza genelinde dağılımına baktığımızda

Müslüman mahallelerde ve Müslüman kırsal yerleşmelerde engelli erkek sayısının fazla olduğu görülmektedir. Engel durumuna göre 4 gruba ayırdığımız erkek nüfus içinde %38,51 ile en fazla oranı görme, işitme ve konuşma engellilerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bu oranın akabinde ikinci sırada ise %33,21 oranıyla ma'lûl, alîl, masrû' ve mariz olarak adlandırılan hasta olanların gelmektedir. Bu dönemde kazada bedensel engelli olanların oranı %21,9'dur. Bu genel dağılış içinde %6,36 oranıyla en az sayıda zihinsel engelli olanlar bulunmaktadır.

Burdur şehrinin ekonomik yapısıyla ilişkili 1841 yılı nüfus defterinden elde ettiğimiz istatistiki verilerden ekonomik yapı ilgi Müslüman erkek nüfusa dair bilgilere, kişilerin icra ettikleri mesleklerden ulaşmaktayız. Söz konusu yılda Burdur Kazası'nda 19 mahalle, 22 karye ve 6 çiftlik yerleşmesi bulunmaktaydı. Ayrıca konar-göçer olarak yaşan 3 cemaat ve 2 taife vardır. Kazada ekonomik faaliyet türlerinden, %45,53 oranı ile tarım sektörünün ağır bastığını tespit edilmiştir. En az çalışan nüfusun bulunduğu sektör ise %8,04 oranı ile ticaret sektörüdür. Osmanlı Devleti genelinin ekonomisi tarımsal faaliyetlere dayandığı için bu durum devletin genel yapısına uygundur. Hizmetler, sanayi ve ticaret sektörlerinde çalışan nüfus şehirli nüfustur. Tarımsal faaliyetler ise yoğun olarak kır yerleşmelerinde görülmektedir.

1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde belirtilen mesleklere göre, Burdur şehrinde çalışan erkek sayısı 2531 olarak tespit edilmiştir. Bunun toplam nüfus içerisindeki payı %25,18 aktif nüfus içerisindeki payı ise %44,70 olarak belirlenmiştir. Eldeki oranlar fiili olarak üreten ve tüketen nüfusu göstermesi noktasında önemlidir. 1841 yılı Burdur Kazası nüfus defterinde belirtilen mesleklere göre, Burdur şehrinde çalışan erkek sayısı 2531 olarak tespit edilmiştir. Bunun toplam nüfus içerisindeki payı %25,18 aktif nüfus içerisindeki payı ise %44,70 olarak belirlenmiştir. Eldeki oranlar fiili olarak üreten ve tüketen nüfusu göstermesi noktasında önemlidir. Burdur'daki çalışan nüfusun dağılımı incelendiğinde en fazla %38,87 oranıyla hizmetler ile %36,05 oranıyla sanayi sektörlerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. En az çalışan nüfusun bulunduğu sektör ise %7,90 oranıyla tarım sektörüdür.

1841 yılı nüfus defterinden kişilerin icra ettikleri mesleklerden yola çıkarak, Burdur Kazası sınırları içindeki kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu dönemde, kazada 22 karye, 6 çiftlik, 3 cemaat ve 2 taifeden oluşan 33 kırsal yerleşmede toplam 3941 nüfus (erkek), bu

nüfusun içinde %55,77 oranında çalışan nüfus bulunmaktaydı. Çalışan nüfus içerisinde %91'i geçen büyük bir bölüm tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Burdur Kazası'nda kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfus içerisinde hizmetler sektörü %7,93 oranıyla ikinci sırada yer alır. Diğer sektörlerde çalışanların oranı yok denecek kadar azdır.

Burdur'da çalışan gayrimüslim erkek nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde oranların genellikle birbirine yakın olduğu görülür. Genel olarak üç sektöre dağılmış olan gayrimüslimlerin içerisinde çalışan nüfusun %34,170'sinin ticaret sektöründe yoğunlaştığı dikkati çeker. Diğer ekonomik faaliyet türlerinde ise sanayi ve hizmetler sektöründe çalışanların oranları %32,91'dir. Elimizdeki 1841 yılına ait olan kayıtlarda tarım sektöründe çalışan gayrimüslim erkek nüfusa rastlanmamıştır. Burdur Kazası kırsal yerleşmelerde yaşayan gayrimüslimler 2 Ermeniyyan taifesinden ibarettir. Bu taifelerden biri taife-i müste'cir Acem hane-i Ermeniyyan yani çeşitli arazileri kiralayarak geçimlerini sağlayan Ermeniler, diğeri ise Taife-i Elekçi Göçebeleri Ermeniyyan, yani konar-göçer yaşayan çingene olan Ermenilerdir. Toplam 114 kişilik bir nüfustan oluşan taifelerin %49,12'si çeşitli sektörlerde aktif olarak çalışmaktadır. Şehirde yaşayan gayrimüslim nüfusta ticaret ön plana çıkarken kırdaki yaşayan taifelerde daha çok hizmetler sektörü ön plana çıkmıştır. Yine ticaret ve sanayi de bu topluluklarda tercih edilen sektörler arasındadır. Ayrıca taifelerde tarım sektörüne yönelik herhangi bir veriye rastlanmamasına rağmen arazileri kiralamaları ve konar-göçer yaşam tarzları aslında tarım sektöründe de aktif olduklarını göstermektedir.

1841 yılında 9327 Müslüman erkek nüfusun yaşadığı Burdur Kazası'nda bu nüfusun %5,59'u askerlik hizmetinde bulunmaktaydı. Kaza nüfusu içinde toplam erkek nüfus ile de orantılı olarak en fazla asker sayısı 284 kişi ile Burdur şehrindeydi. Karye, çiftlik ve cemaatlerden oluşan kır yerleşmelerinde de toplam 238 asker bulunmaktadır. Şehir ve kır nüfusu içinde askerlik ile görevli olanların sayıları birbirine yakındır. Bu durum da bize şehirden daha az nüfusun bulunduğu kır yerleşmelerinde askerde olan kişi sayısının daha fazla olduğunu göstermektedir. Fakat burada dikkat çekici olan askerlik hizmeti ile görevli olanların çoğunluğunu karyeler oluşturmakla birlikte cemaat olarak yarı konar-göçer yaşayan nüfus içinde askerlik hizmeti ile görevli kimsenin bulunmamasıdır.

Burdur Kazası nüfusun toplam 10048 olduğu ve hane sayısının 4341 olduğu yukarıda da belirtilmiştir. Bu bağlamda Burdur Kazası'ndaki ortalama hane

büyüklüğü erkek nüfusa göre 2,31 olurken, erkek nüfusun iki ile çarpılması neticesinde ulaşılan toplam nüfusun ortalama hane büyüklüğü 4,62'dir. Nüfusun hane büyüklüklerine göre dağılımında, nüfusun %62'yi aşan bölümü yani yarısından fazlası 1-2 kişilik hanelerden meydana gelmiştir. Yine %30'u 3-4 kişilik hanelerden oluşurken, erkek nüfusun %8 oranında çok az bir kısmı ise 5'den fazla olan hanelerden oluşmaktadır. Hane numarası olmayanlar genellikle mahalle içinden göç edenler, sail (dilenci) olanlar, kimsesiz olanlardır. Bu rakamın temsil ettiği 1841'deki hanelerin genel yapısına bakıldığında yoğun olarak çekirdek aile yapısına sahip olduğu düşünülebilir.

Burdur Kazası'nın 1841 yılındaki ham doğum oranlarının kır ve şehir nüfusuna göre durumuna baktığımızda, kaza genelinde ham doğum oranı %50,15 olarak gerçekleşmiştir. Burdur Kazası nüfusunda %60,77'lik orana sahip olan Burdur şehrinde toplam bebek sayısına oranı %63,69 iken ham doğum oranının %52,56 olduğu görülmektedir. Kır nüfusunun toplam kaza nüfusuna oranı %39,22 iken toplam bebek sayısına olan oranı %36,30'dur. Bu nüfusun ham doğum oranı ise %46,43 olarak gözlemlenmiştir. Bu oranlar bize kaza merkezinde ham doğum oranının kır nüfusun oranından daha yüksek olmakla birlikte oranların da birbirine yakın olduğunu göstermektedir.

1841 yılında Burdur Kazası'ndaki ham doğum oranlarının Müslüman ve gayrimüslim nüfusuna göre durumlarına baktığımızda, Müslüman nüfusun toplam kaza nüfusuna oranının %92,82 iken toplam bebek sayısına oranı %93,05'dir. Müslüman ham doğum oranının ise %50,28'dir. Gayrimüslim nüfusun genel nüfusa oranı %7,17, toplam doğan bebek sayısına oranı %6,94 ve ham doğum oranının %48,54 olduğunu görmekteyiz. Müslümanlara oranla çok az bir nüfusa sahip olan gayrimüslim nüfusun ham doğum oranı Müslümanların oranına çok yakındır. 1841 yılında Burdur Kazası'ndaki ham doğum oranlarının Müslüman ve gayrimüslim nüfusuna göre durumlarına baktığımızda, Müslüman nüfusun toplam kaza nüfusuna oranının %92,82 iken toplam bebek sayısına oranı %93,05'dir. Müslüman ham doğum oranının ise %50,28'dir. Gayrimüslim nüfusun genel nüfusa oranı %7,17, toplam doğan bebek sayısına oranı %6,94 ve ham doğum oranının %48,54 olduğunu görmekteyiz. Müslümanlara oranla çok az bir nüfusa sahip olan gayrimüslim nüfusun ham doğum oranı Müslümanların oranına çok yakındır.

Nüfus defterinden göçlerle ilgili iki çeşit bilgi elde etmekteyiz. Bu bilgilerden ilki defter tutulurken kâtip tarafından kişinin nüfus bilgisinin hemen üzerine yatay

olarak kırmızı yazıyla not düşülmüş olan bilgilerdir. Bu notlarda söz konusu kişinin nereye ve ne sebeple gittiğine dair açıklamalar bulunmaktadır. Bu kırmızı yazıyla not düşülmüş olan göç verileri, o tarihte Burdur ve çevresinden dışarıya olan göçler ve bu göçlerin sebepleri hakkında istatistiki bilgi sağlamaktadır. Nüfus defteri temelli istatistiki veriler ışığında göçler şahısların hedeflediği yerler (idari birim ya da yerleşme) ya da kaynak niteliğindeki yerler (idari birim ya da yerleşme) temel alınarak, 1-Burdur Kazası'ndan diğer kaza ya da farklı idari birimlere olan göçler, 2-kaza dışından Burdur Kazası'na yönelik göçler ve 3-Burdur Kazası yani kaza idari sınırları içerisindeki yerleşmeler arası göçler olmak üzere 3 grupta ele alınmıştır.

1841 yılındaki nüfus defteri kayıtlarından anlaşıldığı üzere Burdur şehrinden dışarıya geniş çaplı bir göç söz konusu değildir. Burdur'un bu tarihteki Müslüman erkek nüfusun sayısı 5500 olmakla birlikte, bu nüfus içinden toplam 79 kişi yani %1,43 oranında Burdur Kazası dışına göç olmuştur. Bu tarihte Medine, Şam, Cidde ve Mısır'a olan göçlerin yanı sıra şehirden en çok göç 35 kişi ile Deraliyye ya da Dersaadet olarak geçen İstanbul'a olmuştur. Burdur'dan dışarıya olan göçlerde Burdur'a yakın mesafede olan Aydın Sancağı da en çok göç alan yerler arasında ikinci sıradadır. Ayrıca Ankara, Bursa, Konya, Manisa, Yozgat, Uşak, Antalya ve o tarihte Burdur gibi Hamid Sancağına bağlı olan bazı kazalara (Senirkent, Kemer ve Ağlasun) yönelik de göçler olduğunu görmekteyiz. Bazı göç eden kişilerin ise nereye gittikleri nüfus defterine kaydedilmeyerek Diyar-ı âhar ya da Mahal-i âhar ifadeleri kullanılmıştır.

1841 yılında Burdur kırsal yerleşmelerden dışarıya yönelik çok az miktarda göç hareketi olmuştur. Burdur kır erkek nüfusunun 3827 olduğu bu tarihte 27 kişi Burdur Kazası dışına göç etmiştir. Bunlar; İran, Musul ve Rodos gibi mesafe olarak Burdur'a uzak yerlerin yanı sıra Aydın, Balıkesir, Isparta, Manisa gibi daha yakın mesafedeki yerlere ve Hamid Sancağının içinde de göç hareketlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu tarihte Burdur kır kesiminden en çok göç 11 kişi ile Aydın Sancağına olmuştur.

Dışarıdan Burdur Kazası'na yönelik olan göçler 1841 defterine göre olan göçler ve 1841'den önce olan göçler olarak iki konu olarak ele alınmıştır. 1841 yılında Burdur Kazası'na dışardan toplamda 20 kişi göç etmiştir. Bu göçler; Karahisar-i Sahib Sancağına bağlı Dikici, Aydın Sancağına bağlı Kabaca Karyesi ve Hamid Sancağına bağlı Dere karyesinden olmuştur. Özellikle Aydın Sancağına bağlı olan Kabaca karyesinden Burdur Kazası'na yönelik göç %75'lik bölümünü

oluşturmaktadır. Bu göçün nedenine dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. 1841 yılı nüfus defterinde geçen kayıtlardan elde edilen istatistiki verilerden de anlaşıldığı üzere Burdur Kazası'nda 1841 yılından önceki yıllarda yaklaşık 393 Müslüman hane dışarıdan göç etmiştir. Toplam kaç kişinin göç ettiğini bulmak için hane sayısını 5 katsayısı ile çarptığımızda toplam Müslüman nüfus içerisinde yaklaşık %10,5'inin Burdur dışından göç ederek Burdur Kazası'na yerleştiğini söyleyebiliriz. Bu oranda bize Burdur Kazası nüfusunun önemli bir kısmının 1841 yılından önce çeşitli tarihlerde göç ettiğini göstermektedir. Burdur Kazası'na dışarıda olan göçlerin %73,2'sini Burdur Kazası'nın da bağlı olduğu Hamid Sancağından olan göçler oluşturmaktadır. Hamid Sancağından sonra Teke Sancağı %10,6'lık oranıyla Burdur Kazası'na göç veren önemli bölgelerden biridir. Diğer eyalet, sancak, kaza, nahiye ve karyelerden ise kazaya %16 oranında bir göç olmuştur. Bu oranlar bize Burdur Kazası'na 1841 yılından önce olan göçlerin büyük bir kısmını Hamid Sancağı ve Teke Sancağının oluşturduğunu göstermektedir.

Burdur Kazası içindeki göçler ise kırdan şehre olan göçler ve kırdan kıra olan göçler olarak iki grupta incelenmiştir. Kırdan şehre olan göçün toplam hane sayısı yaklaşık 69'dur. Bu hane sayısını 5 katsayısı ile çarptığımızda yaklaşık 345 kişinin, 1841 yılı öncesinde Burdur şehrine göç ettiğini söyleyebiliriz. Burdur'a en çok göç Büğdüz Karyesinden olmuştur. Bu karyeyi Kışla, İnar, Kurna, Sala ve Lengüme karyeleri takip etmiştir. Karyelerin yanı sıra çiftlik yerleşmelerinden de Burdur'a göçün olduğunu da görmekteyiz. Özellikle de Çine ve Bayındır çiftliklerinden Burdur'a göç edilmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti genelinde kırdan şehirlere doğru göç artmıştır. Burdur şehrinde de kayıtlara yansıdığı kadarıyla bunun etkisini görmekteyiz. 1841 yılından önce Burdur Kazası'nda kırdan kıra olan göç sayısı toplamda 20 hane ve yaklaşık 100 (hane sayısı 5 kat sayısı ile çarpıldı) kişidir. Kırdan kıra olan en çok göç hareketi 6 hane ile Kıravgaz karyesinde yaşanmıştır. Bunu ise Büğdüz, Mandırna, Sala ve Döğer karyeleri takip etmiştir. Genel olarak bakıldığında Burdur Kazası'nda kırdan kıra olan göç sayısının çok az miktarda olduğunu görülmektedir. Bunun yanında göç alan yerleşmelerin büyük oranda ovada yer aldığı, dolayısıyla tarımsal faaliyetler bakımından yeterli araziye sahip olduğu dikkati çeker.

Tarihi coğrafya çalışmalarında şüphesiz demografik veriler sunan kayıtlar önemli bir yer tutar. Bu bağlamda Osmanlı nüfus defterleri en önemli kaynaklardan biridir. Ancak Türkiye'de, Osmanlı Dönemi'nde yapılmış nüfus sayım

deFTERlerindeki demografik verilerin yerleşme ya da idari birimler bazında yeterince ele alındığı söylenemez. Nüfusa ait özelliklerin dönemin doğal ve sosyo-ekonomik şartları çerçevesinde ilişkilendirerek yapılan detaylı çalışma sayısı son derece azdır. Bu sorun nüfus-mekân ilişkisi temelinde tarihi coğrafya açısından değerlendirildiğinde daha da büyükmektedir. Konuyla ilgili tarihi çalışmalar büyük oranda verilerin transkripsiyonu şeklinde olup, diğer bir ifadeyle mevcut ham verinin olduğu şekliyle günümüz Türkçesine çevrilmesinden öteye gitmemektedir. Bu durum, Türkiye nüfusunun geçmişinin yani temellerinin ortaya konması açısından genel bir sorundur. Bu durum özellikle yerleşmeler ve idari birimler özelinde devam ettiğini söylemek mümkündür. Çalışma konusu olarak seçtiğimiz Burdur şehri ve çevresinin 1927 öncesi nüfusuna dair özelliklerinin tarihi coğrafya açısından ele alınmamış olması da bu eksikliklerin giderilmesine yöneliktir.

Sonuç olarak, bugünü anlamak ve günümüz coğrafyasını sağlam bir temele yerleştirmek için geçmişin coğrafyasının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarihi coğrafya, çağdaş coğrafya için büyük bir önem arz etmektedir. Hem ülkemizde hem de ülkemizin dışındaki bazı problemlerin çözülmesi için sorunun geçmişini araştırmakta başrolü oynayabilir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Nüfus Defteri (NFS. D.)** 3248 (29 Z 1246).
- BOA.** NFS. D.. 3249 (29 Z 1256).
- BOA.** NFS.D.. 3682 (1256).
- BOA.** Meclis-i Vükela (MVL). 724/77 (18 R 1283).
- Salname-i Vilayet-i Konya**, H.1285, H.1286, H.1287, H.1288, H.1289, H.1290, H.1291, H.1292, H.1293, H.1294, H.1295, H.1296, H.1298, H.1299, H.1300, H.1301, H.1303, H.1306, H.1307, H.1310, H.1312, H.1317, H.1322.
- Acar, Atilla (2012). *Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri (1900-1950)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Adıyeye, Nuri (2000). “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, s. 769-823.
- Afyoncu, Erhan (2003). “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.1, s.267-286.
- Akbal, Fazıla (1951). “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdari Taksimat ve Nüfus”. *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C.XV, S.60, s. 617-628.
- Akbayar, Nuri (1985). “Tanzimat’tan sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. C.5, s.1238-1248.
- Akis, Metin (2004). “Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Kilis Sancağındaki Aşiretlerin İdareleri Nüfusları ve Yaşam Tarzları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.35, s. 9-30.
- Aktüre, Sevgi (1975). “17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirselleşme Süreci”. *Journal of the Faculty of Architecture*, Volume 1, Number 1, s. 101-128.

- Aktüre, Sevgi (1981). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basımı.
- Akyel, Salih (2013). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Şehrinin Nüfus ve Toplum Yapısı*. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Akyüz, Yahya (2011). “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, C.1, S.2, s. 9-22.
- Algar, Hamid (2005). “Molla”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.30, s.238-239.
- Ardel, Ahmet (1951). “Göller Bölgesinde Morfolojik Müşahedeler II. Burdur Depresyonu ve Çevresi”. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*. C.1, S.2, s.1-15.
- Arıkan, Zeki (1988). *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Arslan, Hüseyin (2001). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aslan, Ali (2016). *Temettuat Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Kumanova Kazasında Nüfus, Yerleşim ve Ekonomi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi, İstanbul.
- Aslan, Şükrü, Yardımcı, Sibel, Arpacı, Murat, Gürpınar, Öykü (2015). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Nüfus Politikaları”. *Türkiye Dördüncü Nüfus Bilim Konferansı, 5-6 Kasım 2015*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, s.247-270.
- Atayeter, Yıldırım (2000). “Burdur’un İklim Özellikleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.1, s.260-270.
- Avcı, Meral (1993-1996). “Göller Yöresi Batı kesiminde İklim İle Bitki Örtüsü Arasındaki İlişkiler”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*. S. 4, s. 143-215.
- Avcı, Sedat (1993). “Türkiye’de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı (1927-1990)”. *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul, S.28, s.249-269.

- Aydın, Bilgin (2009). "Salnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınevi, C. 36, s. 51-54.
- Aydın, H. Veli (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tımar Sistemi'nin Kaldırılması*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Aydın, Mahir (1990). "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri". *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 81-106
- Babacan, Hasan (2015). "1840 Tarihli Nüfus Defterine Göre Burdur". *Teke Yöresi Sempozyumu 04-06 Mart 2015 Bildiriler Kitabı C.2*, (Editör: Şevkiye Kazan Nas), Burdur, s.1003-1010.
- Baker, Alan R.H. (2003). *Geography and History, Bridging the Divide*. Cambridge University Press.
- Barkan, Ömer Lütfi (1940-1941). "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defteri I-II". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.2, S.1, s.214-247.
- Barkan, Ömer Lütfi (1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *Türkiyat Mecmuası*, C.10, s.1-25.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980). "Tımar". *MEB Yayınları*, 1972, C:XII, s.286-333.
- Bayartan, Mehmet (2005a). "Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S.13, s.85-92.
- Bayartan, Mehmet (2005b). "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S.13, s.93-107.
- Bayartan, Mehmet (2008). "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler". *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, C.10, S.1, s. 157-175.
- Baykara, Tuncer (2000). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 160.
- Behar, Cem (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Tarihi İstatistikler Dizisi, C.2.

- Behar, Cem (2000). “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”. *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik* (Derleyenler: Halil İnalçık ve Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Matbaası, s.61-72.
- Bilgi, Nejdet (2010). “Osmanlı Devleti’nin 1917 Yılı Yabancı Nüfusu”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S.1, s. 101-146.
- Burdur 1973 İl Yıllığı (1974). Ankara: *Güven Matbaası*.
- Burdur İl Raporu (1996). *Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü*.
- Burdur, 1967 İl Yıllığı, Ankara: Önder Matbaası, Güven Matbaası.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi (Hazırlayan: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen). *Osmanlı Müellifleri I*. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Bütün, Şevket (2001). *Temettuât Defterlerine Göre (H.1260-M.1844) Burdur’un Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Büyükcın Sayılır, Şeyda (2012). “Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-göçerlerin Farklılaşması”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, s.563-580.
- Can Tunalı, Ayten (2003). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Cerasi, Maurice M. (Çev. Aslı Ataöv) (1999). *Osmanlı Kenti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ceylan, Salih (2001). “Burdur Gölü Kıyılarında Kışla Yerleşmeleri”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.7, S.6, s.7-27.
- Çadırcı, Musa (1970). “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”. *Belleten*, TTK, XXXV/135, s.409-420.
- Çadırcı, Musa (1975). Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII-XII/14-23, s.63-75.
- Çadırcı, Musa (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Çakmak, Fevzi (2009). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, S. 18-19, s. 89-115.
- Çetin, Bayram (2007). *Burdur Kent Coğrafyası*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çetin, Bayram (2012). *Yayladan Kente Dönüşen Bir Yerleşme: Belen*. Hatay: Color Ofset Matbaacılık.
- Çetin, Bayram (2010). “Antakya (Hatay) Nüfusunun 1940-2008 Yolları Arasındaki Gelişimi ve Temel Özellikleri”. , *Hatay Araştırmaları I*, (Editörler: Ahmet Gündüz ve Selim Kaya), Antakya Belediyesi, Pegem Yayınları, Antakya, s. 179-225.
- Çiftçi, Cafer (2004). “Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.7, s.17-34.
- Çimen, Adnan (2012). “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı Nüfus Hizmetleri”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, s.183-216.
- Çora, Ersin (2015). *Osmanlı Dönemi’nde Burdur’da Modern Temel Eğitim Kurumları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- De Planhol, X. (1948-1949). “Burdur Çevresinde Mağara Yerleşme Tipleri”. *Türk Coğrafya Kurumu Dergileri*, S.11-12, s. 132-145.
- Demir, Şerif (2015). “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”. *Tarihin Peşinde- Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.13, s.435-447.
- Demirel, Ömer (2002). “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”. *Türkler* (Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), C.14, Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirtaş, Zülfü (2007). “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.1, s.173-183.

- Develliođlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dizdar, Yüksel M. (2003). *Türkiye'nin Toprak Kaynakları*. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Teknik Yayınlar Dizisi No:2.
- Doğan, Recai (1998). "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXVII, s.361-445.
- Doğanay, Hayati (2014). *Türkiye Beşerî Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğru, Halime (1989). "Osmanlı Devletinde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği". *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.I, S.2, s. 233-285.
- Durma, Abdülhalim (2018). *Evliyalar Şehri Burdur*. https://archive.org/details/EvliyalarehriBurdur_201706.
- Dursun, Selçuk (2001). *Population Policies Of The Ottoman State In The Tanzimat Era: 1840-1870*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Duygulu, Hasan (1992). *Dünü Bugünü ve Yarınıyla Burdur*. Burdur.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (Çev. A. Said Aykut) (2010). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. C.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Elibol, Numan (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, C.12, S.2, s.135-160.
- Elibüyük, Mesut (1990). "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler". *Coğrafya Araştırmaları*, C.1, S.2, s.11-42.
- Emecen, Feridun M. (1991). "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri". *Tarih ve Sosyoloji Semineri Bildirileri, 28-29 Mayıs 1990*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, s.143-156.
- Emecen, Feridun M. (1996). "Mufassaldan İcmale". *Osmanlı Araştırmaları*, S.XVI, s. 37-44.

- Ergenç, Özer (1976). “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”. *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976*, Ankara, C.II, s.1265-1274.
- Ergenç, Özer (1984). “Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”. *Osmanlı Araştırmaları IV* (Editörler: Halil İnalcık, Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry), İstanbul, s.65-76.
- Ergin, Osman (1936). *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.
- Ergün, Mustafa (2000). “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme”. *Yeni Türkiye*, S.32, s.735-753.
- Eriñç, Sırrı (1996). *Klimatoloji ve Metotları*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım
- Faroqhi, Suraiya (1998). “Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyanından Müridzade Hacı Mehmed Ağa’nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri”. *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (Editörler: Çağlar Keyder ve Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.82-100.
- Faroqhi, Suraiya (2000). *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (Çeviren: Elif Kılıç) (2010). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fekete, Lajos (Çev. Sadrettin Karatay) (1947). “Türk Vergi Tahrirleri”. *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.XI, S.42, s.299-328.
- Gelekçi, Cahit (2004). “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, S.1, s.9-18.
- Genç, Mehmet (1973). “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”. *Türk İktisat Tarihi Semineri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Genç, Mehmet (2000). “İltizam”. *TDV Ansiklopedisi*, C. 22, s. 154-158.
- Genç, Mehmet (2014). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Gençoğlu, Mehmet (2011). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), s.29-50.
- Göçer, Güngör (2010). *220 ve 221 Numaralı Şer’iyye Sicillerine Göre Burdur’un Sosyo- Ekonomik Tarihi (1889-1893)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Gökçe, Turan (2005). “Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufassal-İcmal” Avârız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XX, S.1, s.71-134.
- Göker, Muzaffer (1994). “Türklerde Sanayi”. *Bellekten*, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara, C.II, S. 7/8, s.433-444.
- Göney, Süha (1994). *Şehir Coğrafyası I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Görgülü, Ferah (2000). *Selçuklular Zamanında Göller Bölgesi’nin Siyasi, Sosyal, İktisadi, Dini ve Kültürel Durumu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Göyünç, Nejat (1979). “Hane Deyimi Hakkında”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, s. 331-348.
- Göyünç, Nejat (Editör: Güler Eren) (1999). “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”. *Osmanlı*. C.6, Yeni Türkiye Yayınları, s.77-88.
- Gül, Abdulkadir ve Başibüyük Adem (2011). *Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Erzincan Kazası)*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Gül, Abdulkadir ve Gökçen, Salim (2010). *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Gül, Atilla, Adnan, Yılmaztürk, Caran, Şemsettin, Ünal, Yasin, Örucü, Ömer K. ve Berberoğlu, Ersan (2015). “Burdur Gölü ve Çevresinde Ekosistem Üzerindeki Çevresel Etkiler ve Stratejik Mekânsal Çözümler”. *Uluslararası Burdur Deprem ve Çevre Sempozyumu 7-9 Mayıs 2015*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, s. 383-397.

- Güler, İbrahim (2000). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, C.1, S.2, s.121-158.
- Gümüşçü, Osman (2001). *XVI. Yüzyıl Larendede (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gümüşçü, Osman (2014). *Tarihi Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gümüşçü, Osman, Şenkul, Çetin ve Yılmaz, Hasan H. (2014). *Temel Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya*. (Editör: Osman Gümüşçü). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Güneş, Mehmet (2014). “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”. *Akademik Bakış*, C.8, S.15, s. 221-240.
- Güran, Tefik (2000). “1897 Tarihli İstatistik Yıllığı”. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (Derleyenler: Halil İnalçık ve Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Matbaası, s.165-179.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991a). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991b). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (2002). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*. C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Osmanli-Tarihi>
Ansiklopedisi/Detay/CIFTLIK/169, Erişim: 10.02.2018.
- Hütteroth, Wolf Dieter (2002). “Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihî Coğrafyası”. *Türkler*, Ankara, C.9, s.45-53.
- Işık, Şevket (1999). “Tarihsel Coğrafya Açısından Temettuat Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Aşağı Akçay Havzası Örneği”. *Ege Coğrafya Dergisi*, S.10, s. 239-280.

- İhsanoğlu, Ekmelettin (1998). “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II*, İstanbul, IRCICA, s.221-361.
- İlhan, Mehmet Mehti (1991). “Tapu Tahrir Defterlerinin Tarihsel Demografi İçin Önemi Hakkında Bazı Notlar”. *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.7, S.19, s. 263-266.
- İnalcık, Halil (1951). “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle”. *Bellekten*, TTK Yayınları, Ankara, C.XV, S.60, s.629-690.
- İnalcık, Halil (1990). “Köy, Köylü ve İmparatorluk”. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi*, Ankara, s.1-14.
- İnalcık, Halil (1993a). “Cizye (Osmanlılarda Cizye)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, s. 45-48.
- İnalcık, Halil (1993b). “Çiftlik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.1, s.313-314.
- İnalcık, Halil (1998). “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahibi ve Kiracılar”. *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (Editörler: Çağlar Keyder ve Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.17-35.
- İnalcık, Halil (2000). “Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (Derleyenler: Halil İnalcık ve Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Matbaası, s. 1-14.
- İnalcık, Halil (2012). “Timar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 168-173.
- İnalcık, Halil (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İslamoğlu, Huricihan (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İzbrak, Reşat (1992). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İzgi, Cevat (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim*. İstanbul: İz Yayıncılık, C.1.
- Karaca, Behset (2014). *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları (MAD 3331 Numaralı Vakıf Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Burdur: T.C. Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

- Karacan, Kadir (2017). *XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Hamid Sancağı ve Sancaktaki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Hayatı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Karakoç, Fulya Düvenci (2014), “Ermeni Milletinin Bursa Sancağındaki Sosyo-Kültürel Varlığı (19. Yüzyıl)”. *Journal of Turkish Studies*, Vol.41, s.321-411.
- Karal, Enver Ziya (1995). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Karpat, Kemal H. (Çev. Dilek Özdemir) (2006). *Osmanlı’da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, Kemal H. (Çev. Bahar Tırnakçı) (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karta, Nurullah (2006). “XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Filipe Şehrinde İktisadi Hayat ve Meslek Grupları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, s.145-173.
- Kaya, Şali (2015). *Burdur Fayının Paleosismolojik Özellikleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Kaygalak, Sevilay (2005). “Osmanlı’da Kentsellik ve Kentler: Kent Tarih Yazımında Kültürelciliklerin Ötesine Geçebilmek...”. *Mülkiye*, C.29, S.246, s.19-35.
- Kıvrım, İsmail (2015). *Şebinkarahisar Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*. İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Yayınları, Kültür Serisi: 4.
- Kocaoğlu, Burak (2016). “Osmanlı’da Cizye Vergisi ve İtfaiye Çalışmaları”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10, s.155-167.
- Koçman, Asaf (1993). *Türkiye İklimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:72.
- Kodaman, Bayram (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köse, Mustafa (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

- Kuban, Doğan (1968). “Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”. *Vakıflar Dergisi*. İstanbul, S. VII, s.53-75.
- Kuzucu, Hayati (2018a). “Burdur Ulemaları”. *Burdur Kültür Tarihinden 2*, <http://www.burdurtarihi.com/>, s.1-5.
- Kuzucu, Hayati (2018b). “Burdur Tarihi Geçmiş Üzerine”. <http://www.burdurtarihi.com/>, s.1-16.
- Kür, Hasan (2008). *210 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre Burdur Kazası’nın İdârî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (H. 1255-1261/M. 1839-1845)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1995). “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri”. *Bulleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C.59, s. 395-418.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2003). “1830 Nüfus Sayımına Göre Mentеше Sancağı’nda Hane Nüfusu”. *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, İstanbul, s.75-92.
- Maden, Fahri (2012). “Osmanlı Devleti’nde 1881/1882-1893 Nüfus Sayımı ve Meydana Gelen Hadiseler”. (Editör: Mehmet Ali Beyhan), *Türkiye’de İskân ve Şehirleşme Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 99-127.
- McCarthy, Justin (Çeviren: İhsan Gürsoy) (1995). *Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus (Osmanlı Anadolusu’nun Son Dönemi)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Mitchell, J.B. (1954). *Historical Geography*. The English Universities Press Limited 102 Newgate Street.
- Muşmal, Hüseyin ve Şahinkaya, Fatma (2015). “1844 Tarihli Nüfus Sayımlarına Göre Beyşehir Kazası”. *Turkish Studies*, C.10, S.1, s.477-510.
- Orhonlu, Cengiz (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.998, İstanbul.
- Orhonlu, Cengiz (1981). “Şehir Mimarları”. *Osmanlı Araştırmaları II* (Editörler: Halil İnalçık, Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry), İstanbul.

- Orhonlu, Cengiz (Derleyen: Salih Özbaran) (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: Taş Matbaacılık.
- Ortaylı, İlber (2008). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İlber (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, (2018). “Çiftlik”. C.2,
- Öz, Mehmet (1991). “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”. *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, s. 429-439.
- Öz, Mehmet (2000). “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (Derleyenler: Halil İncılık ve Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Matbaası, s. 15-34.
- Öz, Mehmet (2018). “Osmanlı Toplumunu”. Erişim Tarihi: 15.03.2018 <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/soseko/osmanlitoplumu.tdvia.pdf>.
- Özdeğer, Mehtap (2003). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Mirî Arazi ve Tahrir Geleneği”. *Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.1-13.
- Özel, Oktay (2000). “Avarız ve Cizye Defterleri”. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (Derleyenler: Halil İncılık ve Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Matbaası, s.33-50.
- Özpolat, Özlem (2013). *Nüfus Defterlerine Göre Balıkesir Kazası'nın Demografik ve İstatistikî Özellikleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Pamuk, Şevket (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sansar, Mehmet Fatih (2002). “Tanzîmat Döneminde Aşiretlerin İskânı”. *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.907-923.
- Sencer, Muzaffer (1984). Tanzimata Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi, *Amme İdaresi Dergisi*, C.17, S.2, s.21-44.

- Shaw, Stanford J. (1978). "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914". *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 3, pp. 325-338.
- Shaw, Stanford J. (1980). "Ottoman Population Movements During The Last Years of The Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks". (Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry), *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul, s. 191-205.
- Sümer, Faruk (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Şahinalp, Mehmet Sait ve Günel, Veysi (2016). "Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi". *Turkish Studies*, V.11, S.8, s.335-360.
- Şanal, Mustafa (2003). "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.14, s.149-168.
- Şemseddin Sami (2008). *Kâmûs-ı Türkî*. C. 1-2, İstanbul: Bayrak Yayıncılık Matbaacılık.
- Şemseddin Sami (Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal) (2017). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Şimşek, Ali Rıza (2006). *Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan İslahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (3. Baskı)*. İstanbul: Başbakanlık Basımevi.
- Tanoğlu, Ali (1954). "İskân Coğrafyası". *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, C.XI, s.1-35.
- Tanoğlu, Ali (1969). *Nüfus ve Yerleşme*. C.I, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1183, İstanbul: Taş Matbaası.
- Taş, Barış (2016). *Türkiye'nin Kırsal Yerleşmeleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

- Temurçin, Kadir (2007). “Hamidâbât Kazasında Nüfus (1831-1917)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, C.17, S.1, s.45-68.
- Timur, Taner (1994). *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tolun-Denker, Bedriye (1977). *Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2275, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 93.
- Toprak, Zafer (2000). “Osmanlı Devleti’nde Sayısallaşma Yada Çağdaş İstatistiğin Doğuşu”. *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik* (Derleyenler: Halil İnalçık ve Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Matbaası, s.95-112.
- Toroğlu, Emin ve Alparslan, Yaşar (2016). *Kahramanmaraş’ın Tarihi Coğrafyasında Yollar*. Kahramanmaraş: Dulkadiroğlu Belediyesi Maraş Kültür Tarih Yayınları Serisi: 6.
- Toroğlu, Emin. “Tarihi Coğrafya Ders Notları”. *Basılmamış Ders Notları*.
- Tunçdilek, Necdet (1980). “Türkiye’de Kır Yerleşmelerinin Gelişimi ve Evrimi”. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, s.1-25.
- Tunçdilek, Necdet (1984). “Türkiye Köylerinin Yapısal Özelliklerine Toplu bir Bakış”. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülten*, C.1, S.1, s.23-40.
- Tümertekin, Erol ve Özgüç, Nazmiye (2014). *Beşeri Coğrafya (İnsan, Kültür, Mekan)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkay, Cevdet (2001). *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Uçarol, Rifat (2006). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Uğur, Abdullah ve Aliagaoglu, Alpaslan (2013). *Şehir Coğrafyası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ulusoy, Recep (1992). *19. Yüzyılda Konya Eyaletine Bağlı Burdur Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uysal, Mustafa Ali (1998). *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, Mehmet Ali (1987). “1056/1646 Tarihli Avârız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”. *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.51, S.199, s.119-129.
- Ünal, Mehmet Ali (2010). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Ürekli, Fatma (2002). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, s.382-406.
- Veinstein, Gilles (1998). “Çiftlik Tartışması Üzerine”. *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (Editörler: Çağlar Keyder ve Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.36-58.
- Yavuz, Nuri (2012). “Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri”. *Akademik Bakış*, C.5, S.10, s. 113-127.
- Yediyıldız, Bahattin (2008). “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”. <https://stratejisiite.files.wordpress.com/2015/11/klasik-dc3b6nem-osmanli-toplumuna-genel-bir-bakic59f.pdf> Erişim: 14.03.2018.
- Yıldırım, Birsen Edanur (2006). *Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfusu (1871-1907)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, Osman (2002). “Burdur İli'nde Nüfus Hareketleri”. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.3, s.162-180.
- Yiğitbaşıoğlu, Hakan (2009). *Burdur Havzasında Arazi Kullanım Özellikleri ve Sorunları*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu.
- Yiğitbaşıoğlu, Hakan ve Uğur, Abdullah (2010). “Burdur Gölü Havzasında Arazi Kullanım Özelliklerinden Kaynaklanan Çevre Sorunları”. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, C.2, S.2, s.129-143.
- Yoluk, Mehmet Emin (2010). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yurt Ansiklopedisi (1981-1984). “Burdur Maddesi”. İstanbul: *Anadolu Yayıncılık*. s.1535-1600.

Yüksel, Hasan (2006-2007). “Osmanlı’da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği’nin Demografik Yapısı”. *Nüfus Bilim Dergisi*, S. 28-29, s. 73-89.

